BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXIV
A
27
NAPOLI

Digitized by Google

J:
CLERICI
ARS
CRITICA.

[illegible]

Digitized by Google

JOANNES CLERICUS,

Natus Genevæ 19. Martii St. V. 1657.

.... Nil ſine magno

Vitæ labore dedit mortalibus ....

Denatus Amstelædami 8. Januarii St. N. 1736.

Broen sculps.

JOANNIS CLERICI

ARS CRITICA,

In qua ad Studia Linguarum
LATINÆ, GRÆCÆ, ET HEBRAICÆ.
Via munitur;

Veterumque emendandorum, Spuriorum Scriptorum à Genuinis dignoſcendorum, & judicandi de eorum libris ratio traditur.

Accedunt in calce quatuor Indic
locupletiſſimi.

Editio Sexta prioribus emendatior.

VOLUMEN PRIMUM.

BIBLIOTECA NAZIONALE V. EMANUELE III NA.

B. R. NEAPOLIS

LUGDUNI BATAVORUM,
Apud SAM. ET JOH. LUCHTMANS.
MDCCLXXVIII.

Digitized by Google

M. ANT. TEUTONI

Suo S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CRITICEN noſtram, mi TEUTO, quam noſti dudum inchoatam, ſed alio ſtudiorum & laborum genere interruptam fuiſſe, ad umbilicum tandem perductam ad te mitto. Nemo erat, cujus ſtudiis conſultum magis optarem, quam tuis; nec amicorum quisquam, cui crederem utilius eſſe poſſe hoc Opus; ſi modo a ſcopo, quem mihi propoſui, non prorſus aberraſſe cenſeri queam.

A puero tibi dux fui

——— per amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedesque beatas,

in quas ſe receperunt magnæ illæ animæ, quæ olim Græcis & Romanis, præluxerunt. Optimorum quorumque Scriptorum, Græcorum & Latinorum, intelligo libros; in quibus etiamnum videntur ſpirare, & quos tibi aut integros, aut ex parte olim interpretatus ſum. Mea haud multo minus quam tua intereſt, te nunc ſtudioſe cum veſtigia tua relegentem,

tum etiam in abditiores partes eorum nemorum penetrantem, a recta ſemita non aberrare, ut quo tendis pervenias. Quo enim uberiores fructus, ex recte inſtitutis ſtudiis, capies; eo major erit mea voluptas, cum me fruſtra non fuiſſe intelligam. Tum demum mihi videbor optimo viro, Patri tuo, beneficia, quibus me, ex quo in Hollandia pedem fixi, devinxit, poſſe rependere; cum ſentiet operam meam tibi inutilem non fuiſſe. Patere ergo me ingenium, quod mihi tenellum commiſſum a viro amiciſſimo per aliquot annos non indiligenter excolui, etiamnum ſubinde monitis & conſiliis firmare; ut, quemadmodum facis, ad honeſtiſſima quæque pergas contendere.

Eam in rem, hoc Opuſculo te donare volui, ut quod voce non poſſum, dum Oceano diviſi ſumus, nec etiam Epiſtolis, propter perpetua negotia, quibus me ſcis diſtineri, id libello hoc faciam. In eo multa diſtinctius, & copioſius leges expoſita, quæ olim me obiter dicentem audiviſti. Monita etiam hic plurima, e media Philoſophia petita, videbis, quæ, niſi fallor, humaniores, & ſanctiores etiam litteras colentibus non nimium inculcari poſſunt; cum viri, non e vulgo, quod hæc ſatis non adtendiſſent, paſſim in Scriptis ſuis ceſpitarint.

Hic Criticum, non pædagogico faſtu tumentem, aut farragine quadam jejunæ eru-

di-

ditionis onuſtum, formare adgreſſus ſum; ſed non minus judicio, atque memoria ſua, utentem, & qui probe calleat quam pauca penitus in Veterum monumentis intelligamus; ideoque modeſte de aliis judicet, & ab omnibus diſcere ſit paratus. Volo eum ante omnia niti intelligere quid Veteres velint, & ſibi diligenter cavere, ne opinetur ſe ſcire quod neſcit. Sed dum hiſce ſtudiis operam dat, nolo eum Philoſophicis & Mathematicis umquam ita valedicere, ut judicii ſui oblitus memoriam tantum excolat. Utraque perpetuo conjungenda ſunt, ita ut dum Philologia nobis congerit materiem, e Græcis, Latiniſque Scriptoribus; qua, ubi neceſſe erit, utamur; Philoſophia omnem illam materiem ordine certo digerat, & ſingula ſuis locis collocet. Niſi hoc fiat, moles quædam indigeſtæ eruditionis comparatur, aptior obruendis audientium animis, quam iis colluſtrandis.

Itaque utiliſſimum tibi erit Diſciplinarum Mathematicarum ſtudium, cui nunc incumbis, ſi Geometricum illum laudatiſſimum ordinem ad alia transferas, quoad per naturam rerum licebit; atque animum ordini adſuetum inſtruas, lectione Veterum, iis cognitionibus, eaque facultate dicendi, quæ ſunt litterarum ſtudioſo, quodcumque vitæ iter ingrediatur, neceſſariæ. Quamobrem, *ut* Ciceronis *verba uſurpem nonnihil immu-*

tata, diſces quidem, *mi MARCE*, a principibus hujus ætatis Geometrarum, & diſces quamdiu voles, tamdiu autem velle debebis, quoad te quantum proficias non pœnitebit. Sed tamen noſtra leges, *ut ſubactum, ope Geometriæ, judicium inſtruere poſſis pulcherrimarum rerum, quæ in Veterum libris leguntur, cognitione. Quæ omnia ſtudia tibi in dies faciliora & utiliora fieri, corpuſculumque tuum & valetudinem confirmari, Deum Opt. Max. ex animo oro. Vale.*

Dabam Amſtelodami Calend.
Decembribus.

cIↃ IↃc xcvi.

PRÆ-

PRÆFATIO

ANNI MDCXCIX.

Alteram hic habes, Lector, Editionem Criticæ noſtræ, quam non modo diligenter emendavi, a capite ad calcem, ſed & inſignibus & magni momenti teſtimoniis Veterum paſſim auxi. Si prior Editio aut Amſtelodamenſis, aut Londinenſis tibi non diſplicuit; hæc ſine dubio propterea magis placebit, cum multo adcuratior & auctior ſit. Scio eſſe, qui querantur mutari vel augeri poſteriores Editiones; quod prioribus, quas ſibi compararant, nullum poſtea ſit pretium. Sed an ideo vetitum erit ſcribentibus emendare aut exornare Scripta ſua, ut emtorum crumenæ parcatur? Non puto, cum tantillæ pecuniæ jactura non ſit æquiparanda cum fructu, qui ex meliore Editione colligi poteſt. Reputent ſecum ſe non aliter inſumſiſſe pecuniam emendæ priori Editioni, quam eam quam inſumunt in cœnulam familiari præ-

Digitized by Google

bendam; quam non putant tamen prorſus ſibi periiſſe. Pecuniam numeratam Bibliopolæ, prioris Editionis cauſa, exiſtiment ſatis penſatam fuiſſe fructu aut voluptate lectionis. Alteram vero iterum emant, ut Bibliothecam ea exornent, cum poſtea non ſit mutanda, aut augenda. Mihi quidem certum eſt, ſi quid addendum aliquando judicaro, in ſeparatis Voluminibus additamenta publici juris facere. Tertium addere jam cœpi huic Operi Tomum, in quo non Ars quidem ipſa traditur, ſed ejus uſus, in graviſſimis quæſtionibus, oſtenditur. Miſtus eſt, fateor, Artis uſus cum mei defenſione contra nonnullos, qui in me calamum ſtrinxere; at dedi operam ut pleraque omnia omitterem, quæ eos & me privatim ſpectant, argumentaque omnibus utilia excuterem.

Amſtelodami Calendis Decembribus anni

cIↄ Iↄc xcix.

PRÆ-

PRÆFATIO

ANNI MDCCXII.

CUM primum animum, ad hanc *Artem Criticam* ſcribendam, adpuli; non cogitaveram me tantum opus umquam ad umbilicum perducturum. Ideoque primum Volumen, aut potius partem ejus, in gratiam eorum, qui Humanioribus Litteris operam nonnullam dare cupiunt, conſcripſeram, ſtudioſisque Adoleſcentibus exſcribendam dederam; ut veluti manuductionem ad majora ſtudia haberent, quibus ipſi poſtea ſibi *Criticæ* ampliorem peritiam compararent. Sed poſtquam hoc opus aliquamdiu in ſchedis meis rude & inchoatum dumtaxat jacuiſſet; rogatus a Typographis, id perficere adgreſſus ſum, & emiſi quale primæ Editionis duobus voluminibus continebatur. Non ſperabam equidem me Artis tam late patentis, & cujus infinita propemodum ſunt præcepta, plenam ac perfectam delineationem dediſſe, quod nec hodie exiſtimo; ſed tamen putabam me ſumma rerum faſtigia ſequutum oſtendiſſe, qua via, & quo ordine hæc Ars tradi poſſet; ſi quis vellet Juventuti eam operam navare, quam ipſe, aliis ſtudiis diſtentus, ſuſcipere in me non poteram. Probe

be noram nullum umquam, ex iis, qui primi Diſciplinam quampiam in Artis formam redigere conati ſunt, rem ita, primo conatu, expolire potuiſſe; quin poſteris multa emendanda atque expolienda relinqueret. Sed propterea rem minime a me tentandam fuiſſe judicare non poteram; nam ſi quæ laus, aut ſi quæ utilitas hinc ſperanda eſt, aliquam certe ejus partem ad primum inventorem ſpectare neceſſe eſt; vel hoc ſolo nomine, quod aliis meliora atque adcuratiora præſtandi viam & occaſionem præbuit, ſuoque exemplo aliis ut rem utilem ac laudandam adgrederentur auctor fuit.

Re ipſa multorum Eruditorum Virorum faventia expertus ſum judicia, nec pauci gratum ſibi hoc opus eſſe oſtenderunt. Vix editum primum erat, cum in Anglia recuſum eſt, nec multo poſt a me emendatum & auctum in lucem iterum hic emiſſum eſt. Cum vero Bibliopolæ, a quibus vendebatur, Apothecam Librariam clauſerint paucis poſt annis, exemplariaque *Artis Criticæ* quotidie, in aliorum Officinis, quærerentur, nec inveniri poſſent; ii, apud quos nunc proſtat, de quarta hac Editione emittenda conſilium ceperunt; quod ego cum probarem, diligenter antecedentis exemplar legi, emendavi & auxi,

quo

quo magis Lectoribus prodeſſem. Aliud nihil ſpectavi, nec ulla ad me utilitas hinc rediit, niſi quod mihi præſtiti Reipublicæ Litterariæ officii, qua potui, conſcius ſum.

Ut vero, Lector, ſcias quæ emendata, quæ addita ſint, ante omnia menda typographica, quæ plura irrepſerant, ſublata ſunt. Si alia ſint hic admiſſa, ut fit, pauciora multo futura ſpero & confido. Deinde ſtylum meum paſſim emendavi, ubi opus eſſe videbatur; quamvis enim hic res, potius quam verba, quæri debeant, attamen in ejusmodi Opere ſordes vitari oportere judicavi, nec adoleſcentes legendo & ipſi ſtylo nimium fortaſſe, nonnullis in locis, philoſophico inficerentur. Acceſſerunt additiunculæ hic illic, ad perſpicuitatem ſtyli, aut etiam ad rem ipſam pertinentes permultæ; quas enumerare minime poſſim. Pauca tamen indicabo.

In Parte prima, ubi de ratione & ordine ſtudiorum egimus, multa addidimus ad Editiones Veterum Scriptorum pertinentia, quæ in ſuperioribus Editionibus non legebantur; ſeu quia in lucem poſtea prodierunt, quæ memoravimus, ſeu quia Studioſorum cauſa, nonnulla addenda cenſuimus. Potuiſſemus quidem, ſi ita viſum fuiſſet, multo copioſiores ea in re eſſe, nec

nec paucos etiam libros, Editionesque non ita vulgares adnotare. Sed duo obſtiterunt ne faceremus, quorum alterum eſt pleraque alicujus momenti facile Studioſis innoteſcere, ex quo ſemel optimos quosque Scriptores diligenter lectitare cœpiſſent. Quare neceſſarium non erat ambitioſum omnium catalogum texere, cum præſertim initio paucos eosque præſtantiſſimos in ſuccum convertere præſtet, quam per nimiam Scriptorum copiam temere, ut ſic loquar, volitare; qua ratione pauciora multo memoriæ inhærent & turbatur etiam judicium; ne jam dicam paucos eſſe, quibus per omnia vagari liceat. Alterum eſt, quod vulgatiſſimi quique ſint optimi & utiliſſimi, in rarioribus vero pauca inveniantur, quæ tempus in iis legendis collocandum penſare poſſint. Rariſſimi quique libri ſunt minime omnium, ſi rem probe penſites, utiles; quod vel ex ipſa eorum raritate intelligere eſt, neque enim aut numquam, aut tam raro eſſent recuſi, ſi quis fructus ſingularis ex iis capi poſſet. Satius eſt multo *Homerum* & *Xenophontem* in Græcis, *Ciceronem* & *Virgilium*, in Latinis, ut iis exemplis utar, ſæpius legiſſe, etiam in vulgaribus Editionibus; quam iis leviter delibatis, ut fit, per ſtudiorum, ut ſic dicam, diverticula temere errare; quamvis ex iis nonnulla

for-

ſorte minus nota aliis colligantur, quia maxime neceſſaria cognitu interea non ſatis excoluntur. Putidum eſt in recentioribus, & inquinatioribus diu hærere, dum antiquiſſimi & elegantiſſimi celere curſu veluti prætervolantur; cum nec Linguæ, nec res ipſæ ex aliis æque certo, & æque commode hauriantur. Ad deteriores demum deveniendum, poſtquam meliores diuturna & adtenta lectione ſunt penitus excuſſi & perluſtrati. Quod eo tempore fit, quo homines litterati aliorum monitionibus, de ratione ſtudiorum, non amplius indigent; cum ipſi ſibi, pro ingenio, & eruditione, viam per Antiquitatis virgulta ſatis aperiant.

Sed & pluribus locis, exemplis novis, ea quæ dixeramus firmavimus; prout nobis aliud agentibus occurrerunt. Quod ſi plura, data opera, quærere voluiſſemus, & copiam hac in re, ut nonnulli faciunt, oſtentare; res minime difficilis nobis fuiſſet. Sed ſatis ſemper nobis eſſe viſum eſt, ſi adpoſitis exemplis, & quibus res extra dubitandi aleam collocaretur, quamvis paucis, uteremur. Interdum tamen, ſed rarius & ubi res, ob novitatem, confirmatione copioſiore indigere videbatur, paullo plura congeſſimus; ut P. I. C. II. §. I. quo de *irretortis oculis*, apud *Horatium*,

egimus. Sed & hic plura, ſi ita videatur, addere liceat, ex iis quæ adnotavit *Joan. Pricæus* in Apuleianæ Metamorphoſeos Lib. II. p. 24. ad hæc verba *retrorſa reſpiciens*, ubi tamen nullum eſt exemplum ex iis, quæ protulimus. Sic & loquutionem *ſcribere in animo*, pro eo quod eſt memoriæ inſerere, pluribus, quam antea, ab aliis & a nobis factum fuerat, exemplis illuſtravimus, P. 2. S. 2. C. IV, 10. quia res agebatur, quæ nonnullis obſcurior videri poterat.

In eadem Parte II. multa paſſim refinximus & addidimus, quæ memorare longum eſſet & inutile. Legatur vel Sectionis I. Caput IV, 15. & *ſeqq.* ubi de *Emphaſi* egi; & monita nonnulla, pluribus expoſita, occurrent, quæ maximi, Veteres intelligere cupientibus, momenti eſſe videbuntur; certe ejusmodi mihi ſcribenti viſa ſunt, & certo ſcio multa eam in rem quotidie peccari. Integrum etiam, hac in Parte, Caput XIV. adjecimus, in quo rationibus ac exemplis confirmavimus regulam hanc *Criticam*, *oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam eſſe rem de qua Scriptor agit.* Eam quoque non exigui eſſe momenti cum omnes per ſe intelligant, tum præſertim animadvertent qui in manus ſument Interpretem, qui, ea re ignota, Scriptorem paul-

paullo graviorem illuſtrare adgreſſus ſit; quales ſunt nonnulli, qui in Novum Teſtamentum, non ſatis a Theologiæ Chriſtianæ cognitione parati, ſcribere auſi, aut Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Scriptores intepretari conati ſunt. Quantacumque enim alioquin eorum eruditio ſit, in Græcis, humanioribuſque litteris; niſi Theologiæ & primævæ & ſequentium aliquot ſæculorum ſeriam & longam operam dederint, fruſtra paſſim errunt, nec intelligent quod ſibi optime intelligere videbuntur; quod exemplis magnorum virorum *Lucæ Holſtenii* & *Henrici Valeſii*, quibus ceteroqui ſummas laudes libentiſſime tribuimus, ſatis, niſi fallimur, demonſtravimus, & facile pluribus oſtendere poſſemus, niſi tacere, acutioribuſque quod ſupereſt inveſtigandum relinquere præſtaret.

Potuiſſemus & Partem III. multum augere, ſi voluiſſemus vel ſolas emendandi leges novis exemplis illuſtratum ire; magnum enim emendationum, ad regulas exactarum, numerum edidimus & in ſcriniis etiamnum habemus; multas etiam παραδιορθώσεις adjicere potuiſſemus, quarum magna ſeges e recentiorum quorumdam Criticorum ſcriptis colligi nullo negotio queat. Sed ſatis exemplorum, ut quod demonſtratum cupiebamus oſtenderetur, adlatum erat; & major copia oſtentationi

ſimilis viſa eſſet, aut etiam a carpendi libidine profecta, ſi delictorum numerum ampliorem addidiſſem.

Itaque, iis omiſſis, in Sectione I. Partis III. plura paſſim addidi loca *Galeni*, ex iis Libris, quibus *Hippocratis* opera illuſtravit, deſumta. Ex iis liquet qua ratione corrupti jam olim fuerint antiquiſſimi Libri, idque eo clarius quod non ratiocinationibus noſtris, ſed *Galeni*, viri non tantum Medicinæ, ſed etiam elegantiorum Litterarum peritiſſimi, nitamur. Ea a Lectoribus, harum rerum amantibus, libenter lectum iri ſperamus. Nonnulla quidem, ante nos, protulerat *Joannes a Wower*, in erudito Opere de *Polymathia Veterum*; ſed longe plura e *Galeno* depromſimus, nec quidquam fide aliena laudavimus.

Sed & in eadem Sectione Caput XI. integrum concinnavimus, quod in prioribus Editionibus non erat. Inſcribitur. *De ſignis Parentheſeos, Interrogationis, Admirationis, Exclamationis, Deſiderii & Ironiæ, obſcuritateque & mendis inde ortis, deque Accentibus, Spiritibusque, diſtinctionis cauſa, additis.* De quibus non fruſtra, in *Arte Critica*, agi agnoſcent quicumque dicta paullo adtentius legent & cum ſimilibus, a ſe obſervatis, comparabunt. Capite ſequente §. 10. ſunt nonnulla de mendis in numerorum notas admiſſis, atque ex *Ga-*

leno

leno probatis non indigna cognitu, & quæ oſtendunt quam facile in annorum, Olympiadumque numeros, apud Græcos, menda irrepſerint.

Legibus VII. de ratione emendationis, octavam addidimus, ad coërcendam Criticorum audaciam ac licentiam. Modeſtis ac ſeveris ingeniis probatum eam iri non dubitamus; ſed non placebit ſui nimio amore occæcatis *conjecturas omnes modeſte proponi, ſin minus, doctis ludibrium debere;* quamvis ea ſit æquiſſima mulcta, & quam ſibi imponi nullo jure queri poſſunt. Sed quid agas? Nonnulli ſunt qui φιλαυτίᾳ usque adeo laborant, ut ſibi dum omnia licere volunt, ne ridendi quidem aliis poteſtatem relinquant; quæ tamen eſt ineptias ulciſcendi leniſſima ratio. Sed eam, frendentibus licet ferocioribus Criticis, elegantiores omnes & doctiores ſemper uſurpabunt, neque enim eſt quod ſibi a violentis ingeniis timeant; quorum potentia eo arctioribus limitibus eſt coërtcita, eritque ſemper, quo impotentius in probos indignabuntur.

In ultima Sectione, nonnulla quoque ſparſim ſunt addita, aut emendata quæ pluribus non diducam. Satis habebo ſi æquis Lectoribus minime diſpliceant, quod omnino futurum ſpero; ceteros nec moror, nec metuo. Si huic laboris noſtri parti aliisque gratias non habeant Antiquitatis

 ni-

nimii admiratores; at habebunt acutiores omnes & candidiores, qui intelligunt non exigui laboris nec levis meditationis fuiſſe, hanc Artem certa ratione & via tradere, totiusque negotii delineationem quamdam animo prius ſibi fingere; tum etiam rationibus & exemplis omnia confirmare. Erunt & quibus ἀκρίβειαν philoſophicam, in multis antea ignotam, quod Philoſophiæ plerumque imperiti ſint Critici, facile probabimus. Nec deerunt, qui multa ex Scriptoribus, Diſciplinisque gravioribus ad examen Criticum revocata gaudeant beneque nobis propterea velint, &, quod caput eſt rei, de *Arte* ipſa *Critica* honeſtius ſentiant, quam Pædagogicam neſcio quam Diſciplinam falſo crediderant; dum de re pulcherrima ex ingenio ſcriptisque nonnullorum Criticorum perperam judicarent. Quæ eo confidentius dicimus, quod e doctorum hominum judiciis, quæ nobis innotuerunt, de aliis etiam non abſurde conjecturam facere poſſe nobis videamur.

Dabam Amſtelodami, Calendis Martiis anni MDCCXII.

I N-

I N D E X
C A P I T U M
T O M I   P R I M I.

PRÆFATIO. *Definitio, Diviſio & Uſus Critices.* Pag. 1.

PARS I. De ordine in Vett. lectione obſervando.

CAPUT I. *De iis, quæ Vett. lectioni præmitti debent.* 21
CAP. II. *De ordine in lectione Latinorum obſervando.* 41
CAP. III. *De ordine in legendis Græcis obſervando.* 57
CAP. IV. *De Methodo in Hebraïcæ Linguæ ſtudio obſervanda.* 73
CAP. V. *Conſilia varia ad rationem ſtudiorum pertinentia.* 93

PARS II. De Vocum & Loquutionum ſignificatione.

SECTIO I. *Regulæ Generales de Vocum, &c.*
CAPUT I. *De Diviſione Vocum.* 105

CAP. II.

Cap. II. 1. *Linguas ſibi invicem non ſatis reſpondere.* 109
Cap. III. 2. *Voces variarum Linguarum, quæ plane idem ſignificare videntur, ſibi invicem non reſpondere.* 145
Cap. IV. 3. *Multa videri in Verſionibus Emphatica, quæ in ipſis fontibus nullam Emphaſin habent.* 157
Cap. V. 4. *Plurima eſſe vocabula ambigua, in omnibus Linguis, cum ipſarum Linguarum inopia, tum negligentia Scriptorum.* 175
Cap. VI. 5. *Significationes vocum earumdem nunc eſſe ampliores, nunc arctiores.* 193
Cap. VII. 6. *Propriam vocum ſignificationem cum tralatitia non eſſe confundendam.* 206
Cap. VIII. 7. *Multis vocibus eſſe obſcuras notiones ſubjectas.* 216
Cap. IX. 8. *Voces eſſe, quibus nulla ſubjecta eſt poteſtas.* 225
Cap. X. 9. *Loquutiones eſſe plurimas, in omnibus Linguis, anomalas, & parum adcuratas, quæ nimium urgendæ non ſint.* 237
Cap. XI. 10. *'Ακυρολογίαν non debere cum tropicis vocibus, aut figurata oratione confun-*

fundi; neque ex ea regulas confici poſſe. 256

CAP. XII. 11. *Multa eſſe propter conſtructionem ambigua.* 264

CAP. XIII. 12. *Ut probe intelligatur Scriptor quivis, conſuetudines & opiniones popularium ejus eſſe tenendas.* 275

CAP. XIV. 13. *Oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam eſſe rem de qua Scriptor agit.* 286

CAP. XV. 14. *Diverſas ſectas iisdem ſæpe uſas eſſe vocabulis, ad diverſa prorſus dogmata exprimenda; & easdem ſervatis iisdem vocabulis, lapſu temporis, ſententiam mutaſſe.* 303

CAP. XVI. 15. *Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex rhetorico ſtylo.* 316

CAP. XVII. *Brevis hiſtoria ſtudiorum rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum eſt, quid cogitarint pluribus de rebus celeberrimi Scriptores.* 337

PARTIS II. SECTIO II. In qua particulatim expenduntur vocum & loquutionum ſignificationes.

CAPUT I. *De ſignificatone vocum, quæ ſimplicium notionum ſigna ſunt.* 355

INDEX CAPITUM.

Cap. II. *De nominibus notionum compoſitarum.* 372
Cap. III. *De nominibus ſubſtantiarum & modorum.* 385
Cap. IV. *De nominibus relationum.* 406
Cap. V. *De rerum concretarum & abſtractarum nominibus.* 419
Cap. VI. *De notionum ſingularium, particularium, & univerſalium nominibus.* 433
Cap. VII. *De notionum clararum & obſcurarum nominibus.* 446
Cap. VIII. *De notionum adæquatarum & inadæquatarum nominibus.* 456

ARS

ARS CRITICA,

SEU DE INTERPRETATIONE VETERUM SCRIPTORUM.

PRÆFATIO

Definitio, Diviſio, & Uſus

CRITICES.

SECTIO I.

I. CRITICEN, ut a definitione ordiamur, vocamus *Artem intelligendorum Veterum Scriptorum, ſive numeris adſtricta, ſive ſoluta oratione utentium, & dignoſcendi quænam eorum genuina ſcripta ſint, quæ ſpuria; tum etiam quæ ſint ad regulas Artis exacta, quæ vero ſecus.* Dicitur ΚΡΙΤΙΚΗ, quod ejus ope de ſenſu & elegantia dictorum, deque ætate ſcribentium *judicemus.* Hac in adpellatione, aliquantum diſcrepamus ab iis, a quibus mutuam ſumſi-

muſ, Græcis veteribus; *Criticos* enim dicebant, docente *Euſtathio* in *Homerum*, ad Il. B. (*a*) τοὺς κατὰ τὴν γραμματικὴν παράδοσιν εἰδότας κρίνειν τὰ ποιήματα, *eos qui, ex doctrina Grammaticorum, judicare de Poëmatibus norunt.* (*b*) Alibi eosdem vocat ἀκριβεστέρους Γραμματικοὺς, *accuratiores Grammaticos.* Sed utrobique agit de Interpretibus *Homeri*, aut de iis qui ejus opera recenſuerant; qualis fuit *Ariſtarchus*, qui ſpurios verſus Homeri notaverat. (*c*) At nos Criticen non minus ad eos, qui proſa oratione ſcripſerunt, interpretandos adhibemus; quam ad intelligendos Poëtas. Non inquiremus hic, an hæc Ars pars ſit *Grammaticæ* proprie dictæ, an vero ſecus; quia pendet ex cujusque arbitrio, arctiorem aut ampliorem vocabulo cuivis tribuere ſignificationem, in ſuo ipſius ſermone; modo audientes, aut legentes moneat. Itaque qui *Grammaticen* vocabit quidquid ad Linguarum Antiquitatisque cognitionem pertinet, eo nomine *Criticen* etiam complectetur; qui vero Grammaticen dici tantum debere cenſebit *Artem recte loquendi*, is Criticen, quamvis Grammaticæ adfinem, ad aliam diſciplinam referet. Laxiore ſignificatu Grammatices nomen intellexit *Quintilianus* Lib. I. c. 4. ubi hiſce verbis ita eam deſcripſit, ut Criticen ejus ambitu comprehenderit: *Hæc profeſſio*, in-

(*a*) Pag. CCLXXXV. l. 9.
(*b*) Pag. DCCLXXV. l. 30. Ed. Rom.
(*c*) Sic & Scholiaſtes Mſ. *Dionyſii* Thracis, cujus verba adfert *Ger. Langbanius* ad Longini Cap. VI. ſolis Poëtis mancipat *Criticum*.

inquit, *cum breviſſime in duas partes dividatur, recte loquendi ſcientiam & Poëtarum enarrationem; plus habet in receſſu, quam in fronte promittit. Nam & ſcribendi ratio conjuncta cum loquendo eſt, & enarrationem præcedit emendata lectio; & miſtum his omnibus judicium* (κρίσις unde κριτική) *eſt, quo quidem ita ſevere ſunt uſi veteres Grammatici, ut non verſus modo cenſoria quadam virgula notare, & libros qui falſo viderentur inſcripti, tamquam ſubdititios, ſubmovere permiſerint ſibi; ſed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.* Plura hac de re Veterum loca collegit olim *Joann. Wowerius*, in tractatione de Polymathia Veterum. Cap. VIII. 1, 2. & Cap. XII. 2, 3, 4. quibus quæ diximus confirmari queant. Satis hic nobis eſt protuliſſe locum unum inſignem, quem tamen *Wowerio* non debemus; neque enim erat illius Scriptoris Opus ad manum, cum hæc primum, ac ſecundum ederemus.

2. Critica, quam ſumus tradituri, non attingit Grammaticas Regulas, quæ ſunt ſermonis elementa; ſed eas jam dudum notas eſſe legentibus ſtatuit. Neque etiam rerum ipſarum cognitionem ſuppeditat, ſed viam tantum aperit, ad intelligendum eorum ſermonem, qui de rebus egerunt. Haud magis quæritur hic quid verum ſit, quid falſum, ſeu an id quod legimus veritati conſentaneum ſit, necne; ſed dumtaxat quî poſſimus intelligere quid ſibi velint ii, quorum Scripta verſamus. Uno verbo, quæritur vera dictorum ſententia, non veritas eorum quæ dicuntur;

licet huic illa facem ſæpe præferat; cum; nempe, Scriptor, quem intelligimus, Veritatem adſequutus eſt.

3. Itaque, quod ſollemne eſt Criticorum vitium, eſt cavendum ne, dum verborum ſignificationes diſcimus, aut Scriptorum veterum ſententias cognoſcimus, putemus nos ſemper Veritati ipſi, rerumque cognitioni operam dare; neve, poſtquam multa talia memoriter tenemus, res ipſas ideo cognitas habere nos exiſtimemus. Viam aperit ac munit Critice ad veram eruditionem, hoc eſt, rerum certam notitiam; cujus tamen ipſa pars non eſt. Qua de cauſa, Thebanus *Cebes*, in eximia illa Tabula, qua vitam humanam deſcripſit, in ſepto, cujus oſtio ψευδοπαιδεία adſtabat, collocat *Criticos*; qui ſane, niſi ulterius contendant, in ſeptum *Veræ Eruditionis* numquam perveniunt.

SECTIO II.

1. CRITICA, prout hanc vocem definiimus, ambitu ſuo tres partes complectitur; primo monita ac conſilia adtinentia ad ordinem, quo legendi Veteres, ut Linguæ potiſſimum Latina, Græca & Hebraica addiſci commode queant, reſque Latinorum, Græcorum & Hebræorum cognoſci; ſecundo, canonas de interpretatione verborum & loquutionum; tertio, præcepta de judicio, quod de antiquorum Scriptorum libris & locis tam genuinis, quam ſpuriis, tam ſinceris, quam corruptis ferre nos oportet.

2. Mul-

2. Multum intereſt quo ordine incipiamus lectioni Veterum operam dare, quia multi libri numquam poſſunt probe intelligi, niſi alii antea lecti ſint; & quia a facillimis incipiendum, ut ad difficiliores paullatim accedamus. *Alioquin*, ut uſurpemus verba *Juſtiniani* Inſt. Lib. 1. Tit. 1. *ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi, multitudine ac varietate rerum, oneraverimus; duorum alterum aut deſertorem ſtudiorum efficiemus: aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque Juvenes avertit, ſerius ad id perducemus; ad quod leviore via ductus, ſine magno labore & ſine ulla diffidentia, maturius perduci potuiſſet.* Exempli cauſa, ſi quis adgrediatur legere Scriptorem addictum cuipiam ſectæ Philoſophicæ, de cujus tamen ſectæ placitis non agat, ut ea interpretetur, ſed ſubinde tantum ad ea reſpiciat; eum non intelliget, niſi prius ſectæ illius dogmata aliunde cognoverit. Voces præſertim τεχνικαὶ, ſive ſingulis uſitatæ ſectis peculiari notione, & a vulgari ſæpe remotiſſima, ſine ſingulari dogmatum ejus ſectæ cognitione, intelligi nequeunt. *Origenes*, & plerique alii Græci Patres, Platonicis maxime dogmatibus addicti fuerunt; ideoque ſi quis eos legere adgrediatur, ante *Platonis* aut Platonici Philoſophi lectionem, fruſtra ſane tempus terat. Similiter ſi quis Tragicum Græcum legeret, nondum aliorum Poëtarum lectione firmatus; primo multum ſudaret, deinde cum ſe eum intelligere putaret, toto cœlo ſubinde aberraret. Hæc exempla hanc in rem adducimus, quæ ſunt manifeſta, ut

quid velimus clarius pateat; ſed ſunt & alia, in quibus innumeri peccant, quæ poſtea proferemus.

3. Quamvis non deſint Interpretes & Lexicographi, quorum labore non parum adjuvamur, in cognoſcendis vocum & loquutionum ſignificationibus; attamen, ne dicam multa ab iis eſſe omiſſa, difficillimum interdum eſt ea quæ habent aptare locis Veterum, quibus intelligendis inſudamus. Præter ambigua multa vocabula, voces plurimæ & phraſes adfines quidem ſunt ſignificatu, ſed varia tamen notant; quæ ſi confundantur, magnos poſſunt in hoc negotio errores parere. Sunt præterea loquendi genera & voces haud paucæ, quæ cum aut nullam aut obſcuram habeant ſignificationem ſubjectam, attamen quaſi clara perperam habentur. Horum omnium exempla, ubi ad rem deventum erit, ſat magno numero proferentur.

4. Exercitatione & dexteritate haud exigua opus eſt, primum ad cognoſcendam dictionem cujuſvis Scriptoris, ut eum a quovis alio ſecernere poſſimus; ſecundum, ad videndum ſi quid vitioſi, negligentia Librariorum aut temeritate Criticorum, irrepſerit, & veram lectionem a falſis dignoſcendam; tertio, ad deprehendendas Veterum Librariorum fraudes, qui inſignia nomina addiderunt fronti Librorum, interdum non malorum, ſed Scriptorum minus celebrium, ut melius venderentur. Itaque hic eſt ſummus Artis Criticæ apex, ad quem non niſi longo labore pervenire licet.

SEC-

SECTIO III.

1. Usus quam plurimos habet Critice, & alios quidem cum aliis Diſciplinis communes, alios vero ſibi proprios; quorum præcipuos breviter adtingemus. Utilitas omnis, quæ hauritur ex Hiſtoriæ cognitione, adeoque ex univerſo Humaniorum Litterarum ſtudio, quantum patet, huic imputari debet; quoniam, hujus unius ope, Hiſtoriæ & elegantiorum Litterarum peritia comparatur. Eadem unicum eſt veræ Rhetorices, non fucatæ illius, quæ Mendacio æque ac Veritati patrocinatur, fundamentum. Hujus beneficio, verborum ambiguorum, ſeu de induſtria, ſeu incaute adhibita fuerint, latentes fallacias deprehendimus; idque quod intelligi poteſt ab eo, quod ſenſu caret, ſecernimus. Nulla alia Ars, præter Criticam, qua ratione ſuppoſititia monumenta dignoſcantur, & loca veterum inſtrumentorum, fraude, vel inſcitia, corrupta reſtituantur, docet. Atque hi duo poſteriores uſus Criticæ proprii ſunt, priores habet communes cum aliis Diſciplinis. Quod paullo copioſius oſtendere, quoad inſtituti noſtri patitur brevitas, operæ pretium erit; hinc enim manifeſtius, quanti momenti ſit hæc diſciplina, liquebit.

2. Hiſtoriæ ope cognoſcimus initia humani generis, quæ nos deducunt ad cognitionem ipſius rerum omnium Opificis; opiniones & conſuetudines populorum addiſcimus, quæ proſunt multum, ſi ea cognitione dex-

tre utamur, ad bene ac beate vivendum; eventusque & mutationes intelligimus, quæ in rebus humanis neceſſario eveniunt, & quibus cautiores ac mitiores evadimus. Hæc autem omnia cognoſci nequeunt, ſine Critices ſubſidio. Nam licet pauci hujus Artis canonas ſatis adtenderint, & certa via hoc in negotio progreſſi fuerint; attamen ſi quid in Hiſtoria intelligunt, totum fere id Criticæ debent, ut ex ipſa re poſtea liquido conſtabit. At ſunt innumeri, qui, miro errore, putant ſe intelligere quod non intelligunt; quia ignorant quanta cautio adhibenda ſit, ad ſermonem veteris Scriptoris probe adſequendum. Quot & quanti viri crediderunt ſe Hiſtoriam Eccleſiarum Chriſtianarum, & opiniones eorum, qui vulgo *SS. Patres* vocantur, in numerato habere, qui (*) revera hoſpites ea in re fuerunt? Nempe, vocabula nuda didicerant, aut voces, quibus ex hodiernis placitis ſignificationes tribuebant, memoriæ mandarant; quod indubitatis exemplis alibi oſtendemus.

3. Ope Humaniorum Litterarum, expolitur ac emollitur animus, natura ſua rudis & tenax earum rerum, quibus primum imbuitur aut percellitur; quod in ruſticis deprehendimus, qui non modo rudes ſunt & ignari eorum, quæ in villa ſua non viderunt; ſed etiam pertinaciſſime plerumque conſuetudinibus & opinionibus, ab infantia acceptis, adhærent. At qui cum plurimis verſantur, experientia non tantum ruditatem exuunt, ſed etiam ſeſe adſuefaciunt audiendis contra ſuam ſen-

(*) *Vide P.* 2. *Sect.* I. c. XIV. 7. *& ſeqq.*

ſententiam rationibus; atque ea adſuetudine, cedere aliorum argumentis, ſi recta videantur, diſcunt. Ita quoque qui plurimos Scriptores legerunt, & cum illis, ut ita dicam, familiarius verſati ſunt, imperitiam & pertinaciam, cognita illa varietate infinita opinionum, deponunt. Fateor tamen vaſtæ lectionis viros, utroque vitio, præ ceteris, laboraſſe; verum hoc factum non eſt vitio Artis, ſed quod ipſi pravæ eſſent indolis, & multa quidem legiſſent, ſed pauca revera intellexiſſent. Accidit ſane ſæpiſſime ut, qui diuturnam cuipiam Arti operam dederant, finem Artis illius nequaquam adſequerentur; quod non eſt ipſi Arti vitio vertendum, ſed iis qui ea abutuntur, imbecillitate judicii, aut pravo adfectu præpediti. Verum ubi Ars cum indole aut præſtanti, aut non prorſus inepta conjungitur; indoles præſtantior multo evadit, vel mediocriter certe expolitur.

4. Critica quidem canonas non tam diſerte loquendi, quam intelligendorum Scriptorum veterum tradit; ſeu eloquentes fuerint, ſeu minus facundi. Attamen, dum docet qua ratione animum Scriptoris, ſub verbis quibusvis latentem, perſpicere queamus; eadem opera oſtendit quis ſit, & quis debeat eſſe ſermonis uſus, ut qui noſtra legunt, vel audiunt, mentem noſtram probe capere poſſint. Itaque hac ratione, Critica fundamentum eſt Rhetoricæ; quæ eo ante omnia tendit, ut perſpicue quæ volumus efferre nos doceat.

5. Hoc manifeſtius erit, ſi reputemus, inter

ter præcipuos Criticæ fines, hunc eſſe; ut probe, nimirum, intelligamus quid unaquæque vox ſignificet, & quænam ſit cum ſingulorum commatum & periodorum, tum totorum librorum ſententia; hoc eſt, efficere ut cum legimus Scriptorem quempiam, id ipſum cogitemus, quod dum ſcriberet ille cogitabat, quantum quidem id ex verbis ejus conjici poteſt. Ideoque ſi cujus cogitationes obſcuræ fuerunt, dum ſcriberet, ejus dictis non adfingemus claras notiones; quaſi quæreremus quid cogitare debuerit, & quænam dogmatum ejus ſint conſectaria, non vero quid re ipſa cogitarit. Loquimur autem hic de homine, non qui quod perſpicue intelligit, imperitia ſcribendi, obſcure effert; ſed qui obſcuram notionem, animo obverſantem, iis quibus poteſt verbis exprimit, quod nimis frequens eſt. Contra ſi quis dilucidas notiones verbis extulerit perſpicuis; oportebit nos itidem clare intelligere quid velit, numquam alias. Pariter ſi quis incaute, aut præ adfectu, utatur verbis ambiguis, eadem Ars nos docet qua ratione varios vocum ſenſus excutere poſſimus; ne præter Scriptoris mentem aliquid in ejus ſermone urgeamus, quod urgendum non fuerat. Contra vulgo fit, nam qui obſcuriſſimum Scriptorem, hoc eſt, cujus obſcura non verba modo, ſed & animi ſenſa fuerunt, quam maxime potuit, perſpicue interpretatus eſt, egregii interpretis officio defunctum ſe putat; cum ut plurimum indicaverit, quid cogitare debuerit Scriptor quem explicat, ut ejus verbis reſpon-

ſponderent animi ſenſa, non quid re ipſa cogitarit. Idem factitant etiam qui res, quatenus ſibi notæ ſunt, magis adtendentes quam verba Scriptoris, quem interpretantur, dicta ejus notionibus ſuis aptant; cum ex verbis potius ſenſu Auctoris expiſcari debuiſſent. Multa quoque, quaſi clara, transmittuntur, quæ haud levi ambiguitate laborant; eaque multo plura ſunt, quam vulgo cenſentur. Alia intelliguntur, non pro uſu Scriptorum, qui ea adhibuerunt, ſed noſtri ſæculi, quo non vocibus modo Linguarum ſuperſtitum pro arbitrio utimur, ſed dictionibus etiam Latinis novas adfingimus ſignificationes, aut a proxime præteritis ſæculis adtributas retinemus. Videntur & quædam emphatica auribus noſtris, iis non ſatis adſuetis, quibus ita non adficiebantur Veteres; nec etiamnum adficiuntur doctiores, ſermoni eorum longa & diligenti lectione adſueti.

Imo, quod paradoxum videatur, haud pauca ſunt vocabula, apud Veteres, uti & apud Recentiores, quæ, non dicam obſcuram, ſed nullam plane poteſtatem ſubjectam habent; non ſecus quam Ariſtophanicum φλαττοθραττο φλαττοθρατ. Deprehendimus homines ſæpe hoc unum in ſermone ſpectare, non ut notiones quæ mentibus ſuis obverſantur, dum loquuntur, exprimant; ſed ut certas voces in certis circumſtantiis, inſtar Pſittacorum, aut Graculorum, pronuncient. Hoc obſervare eſt potiſſimum in vocabulis quibusdam, (*) quæ grandia occultare di-

(*) *Vide P. 2. S. I. C. IX.*

dicuntur myſteria; qualia ſunt vocabula *Tranſubſtantiationis*, *Præſentiæ corporis*, *non naturalis*, *ſed ſacramentalis*, *Ubiquitatis humanæ naturæ Chriſti*, &c. Quæ adferimus, non quaſi ſola, ſed ut eximia quædam exempla vocabulorum nihil ſignificantium. Sunt præterea innumera, quæ ſi non ſint eodem loco habenda, (†) notiones adeo generales & incertas habent, apud pleroſque Scriptores, adnexas, ut vix ac ne vix quidem liquido indicari poſſint. Attamen qui iis utuntur ſperant ſe luce meridiana clarius loquutos, cum multa ejusmodi protulerunt vocabula. Hinc etiam fit ut qui eos Scriptores legunt videantur interdum ſibi mira legere, ubi nihil intelligunt; iisque adſentiantur, vel potius in vocibus quibusdam adquieſcant, ſumma propenſione animi, & putent ſe veritatem didiciſſe, cum meros ſine mente ſonos didicerint.

(*) *Omnia enim ſtolidi magis admirantur, amantque*
Inverſis quæ ſub verbis latitantia cernunt;
Veraque conſtituunt, quæ belle tangere poſſunt
Aures, & lepido quæ ſunt fucata ſonore.

6. Critica nos docet quî poſſimus ſuppoſititia Scripta a veris ſecernere, quod maximi eſt momenti. Primum enim, niſi hujus regulas adtendamus, hiſtorias confictas pro veris ſuſcipimus, & ſic fabulis honorem ſoli Veritati debitum tribuimus. Ita cum quidam *Joannes Annius Viterbienſis*, Ordinis Prædicato-

(†) *Vide Ib. C. VIII. & P. 2. S. II.*
(*) *Lucret.* Lib. I.

torum, qui floruit ſub finem ſæculi XV. edidiſſet, quaſi a ſe in ſchedis vetuſtis repertos, *Fabium Pictorem* de Aureo ſæculo, *Myrſilum Lesbium* de Tyrrhenis, *Catonis* Origenes, *Sempronium* de Italia, *Archilochum* de temporibus, *Metaſthenem* (quem debuit vocare Megaſthenem) *Philonem*, *Beroſum*, & *Manethonem*; multis imperitis impoſuit, & plures fefelliſſet, niſi hoc facinus luce litterarum, quæ poſtea excoli cœpere, retectum fuiſſet. Veteres Chriſtiani, cum hanc artem non ſatis callerent, fabulas ſub Apoſtolorum, aut virorum Apoſtolicorum nomine, ſibi obtrudi paſſi ſunt. Talia fuere *Itinera Pauli*, *Prædicatio Petri*, aliaque de quibus olim egerat *Amphilochius* Iconienſis, in opere quod περὶ τῶν ψευδεπιγράφων τῶν παρὰ τοῖς Αἱρετικοῖς, ac XVII. ſæculo *Joannes Dallæus* in *Pſeudepigraphis Apoſtolicis*; & quæ ab iis proferri ſolent tam ſecure, quam ſi certo conſtitiſſet eſſe eorum, quorum nomina præferebant; cum manifeſtiſſimum ſit fuiſſe Scripta ſuppoſititia. Multa quoque celeberrimis Scriptoribus Eccleſiaſticis tributa ſunt, quæ iis ignota fuere; ut paſſim obſervarunt qui de hiſce Scriptoribus egerunt, & inter alios *Robertus Cocus* in libro inſcripto: *Cenſura quorumdam Scriptorum qui, ſub nominibus Sanctorum & Veterum Auctorum, citari ſolent; Joan Dallæus* Cap. III. Lib. I. *de Uſu Patrum* ac *Andreas Rivetus*, in *Critico Sacro*, aliique. Sed digna ſunt, quæ hac de re habet *Edm. Richerius* in Hiſt. Conciliorum generalium Lib. I. c. II, 6. p. 36. nec ſuſpecta iis qui Veteres præter modum mirantur. Hinc factum

factum ut (*) eruditus ac celebris Epiſcopus *Oxonienſis*, Antiquitatis alioquin propugnator acerrimus, in hæc verba eruperit: *Tanta fuit primis ſæculis fingendi licentia, tam prona in credendo facilitas, ut rerum geſtarum fides graviter exinde laboraverit; nec orbis terrarum tantum, ſed & Dei Eccleſia de temporibus ſuis Mythicis queratur. Arrepta occaſione, quod Confeſſores* θεοφόροι & χειτοφόροι *paſſim dicebantur, male feriati homines Briareum Chriſtianum Martyrologiis inſeruere. Paribus auſpiciis lancea, quæ Domini latus transfixit, in ſanctum Longinum tranſibat, & veſtis, qua Protomartyr Anglorum Albanus ſe induit, in ſanctum Amphibalum mutabatur.* Atque hæc & ſimilia plura crederemus etiamnum hodie portenta, niſi Critices lux noſtri Occidentis tenebris illata, Mendaciis diſcuſſis, Veritatem patefeciſſet.

7. Verum non in Hiſtoricis dumtaxat fictis ſecernendis prodeſt Critica, ſed in veris Hiſtoricorum Scriptis additas lacinias, aut reſectas particulas, quæ aut ſenſum turbant, aut novum etiam pariunt, eumque Hiſtoricorum opinionibus contrarium retegit. Ita viri docti (†) exiſtimarunt *Joſepho* adſuta fuiſſe verba Chriſti, a Chriſtiano male feriato, ut *Joſephus* Chriſto teſtimonium, quo non indiget, exhibuiſſe videretur. Detracta quoque interdum ſunt veteribus Hiſtoricis, quæ non ſatis conſentire videbantur, aut cum fide Hiſtoriæ, aut cum receptis ſententiis; qua in re,

(*) *Jo. Fellus* in Monit. præmiſſa *Confeſſioni* ſuppoſititiæ Cypriani. (†) *Tan. Faber* in Epiſt. 44. Lib. I. & infra P. 3. S. I. c. XIV, II.

re, nequidem ſacris Apoſtolorum (†) Scriptis pepercere audaces, imo perfidi Librarii. Quod cum ita ſit, quid mirum, ſi manus non abſtinuere ab aliis Hiſtoricis? Sic apud *Euſebium*, in Chronico tranſlato & aucto ab *Hieronymo*, legitur ad An. MM. CCC. XCII. *Baſilius Cæſarienſis Epiſcopus Cappadociæ clarus habetur;* reſectis hiſce quæ in quibusdam Manuſcriptis, temerariam correctionem non paſſis, comparent: (‡) *Qui multa continentiæ & ingenii bona, uno ſuperbiæ malo, perdidit.* Quod quam verum fuerit, ex Carminibus & Epiſtolis *Gregorii Nazianzeni*, ſummi ejus amici, ſatis liquet.

8. Cavendum tamen docet Critica, ne quia interpolata ſunt multa Veterum Opera; multa item ὑποβολιμαῖα, ideo omnia ſuſpicemur corrupta, aut ſuppoſita; & præcepta tradit, quæ ſi ſequamur, nec omnia ſine examine admittemus; nec omnia, quod eſt alterum extremum, rejiciemus, ideo quia ſunt quædam falſa; uti faciunt, qui Criticæ numquam litarunt.

9. Sed, quas modo memoravimus, fraudes non ſolum in his quæ ad eventus pertinent, commiſſæ ſunt; verum etiam in libris dogmaticis, quod majoris eſt periculi. Etenim ut novitia dogmata auctoritate Veterum fulcirentur; aut ne Veterum dictis oppugnarentur, eorum Scripta, vel aucta, vel imminuta ſunt. Libri integri iis adtributi, quo-

(†) Vide *Critica Part. III. S. I. c.* 14.

(‡) Vide *Iſ. Voſſium* in Reſp. ad 3. Objection. *Ric. Simonii* p. 119.

quorum non erant, veriſque aliena manu fœtibus inſertæ integræ periodi, cujus utriusque fraudis vel unus exemplum eſt *Ignatius* Antiochenus Epiſcopus; cui non modo adfictæ ſunt, quas numquam ſcripſerat, Epiſtolæ; ſed additæ, in genuinis, plurimæ laciniæ, ut ex earum *Uſſeriana* & *Coteleriana* Editionibus videre eſt. Detracti ſunt ex Veterum Scriptis libri integri, quod non placerent Editoribus, ſicuti feciſſe ſe turpiter jactat (*) *Latinus Latinius* in Ed. Operum Cypriani Manutiana, ubi non comparet inſignis illa Epiſtola *Firmiliani*, Cæſareæ Cappadociæ Epiſcopi, in qua *Stephani* Romani Epiſcopi vitia vivis coloribus pingit. Qui Editionem Venetam Operum Auguſtini Ann. 1570. procurarunt, fatentur, in ipſa operis fronte, quaſi egregium facinus, *ſe curaviſſe removeri ea omnia quæ fidelium mentes hæretica pravitate poſſent inficere, aut a Catholica & orthodoxa fide deviare*. Neque hoc putandum heri aut nudiustertius primum cœpiſſe fieri; peſtis hæc multo periculoſius graſſata eſt antiquioribus ſæculis, cum libri manu deſcriberentur, rarioreſque adeo eſſent; ut exemplis adlatis, & multis aliis, quæ poſthac adferentur, liquet.

10. Ope Criticæ, haſce omnes fraudes deprehendimus; quod niſi fiat, errores novos, quaſi priſca dogmata, admitti a nobis oportebit. Apoſtolis, exempli cauſa, tribuenda erunt

(*) Biblioth. Sacr. p. 177. *Ego*, inquit de hac Epiſtola verba faciens, *Latinus Latinius omiſi, non Manutius, cum Majorum exempla ſequutus, tum petulantiam hominis deteſtatus.*

erunt figmenta quæ in eorum ψευδεπιγράφοις reperiuntur, ut fecerunt Veteres; & inter alios *Clemens Alexandrinus.* Iidem etiam, quod avidius adriperent quidquid videbatur favere Chriſtianæ Religioni, ſine ullo examine Critico, Ethnicis ſæpe ludibrium debuerunt; ut cum Sibyllarum verſus, a Chriſtiano fictos, contra Ethnicorum Religionem adhibuerunt, quaſi a mulieribus fatidicis ante plurima ſæcula effuſos; unde factum ut ab iis (*) *Sibylliſtæ* vocarentur, & (†) fraudis accuſarentur. Denique ea ratione fiebat ut multorum animi a Chriſtianiſmo alieniores fierent, utque fides Chriſtianorum non paucorum cæca potius eſſet credulitas, quae falſis æque ac veris movebatur, quam ſapientium virorum perſuaſio; quod poſtremis temporibus multis, qui naſutiores quidem ſunt, ut poſſint fraudem ſubolfacere, ſed non ſat docti ut Veritatem inveniant, omnem pectore excuſſit fidem.

11. Præter memoratas fraudes, quæ luce Critices reteguntur, & caventur, multa irrepſere in Veterum Scripta menda, ignorantia Librariorum, eorumdemque oſcitantia; imo & Criticorum, qui Critices non ſatis periti audacius libros Veterum emendarunt, temeritate. Ejuſmodi mendis vix ulli carent Scriptores, quoniam Librarii aut Critici pauciſſimi ſatis diligentes, aut cauti, ut decuit, fuere; nulli prorſus ſpiritu ἀναμαρτησίας acti. Hinc nati hujus XVII. & prioris ſæculi viris doctis labores, circa hoc ſolum innumeri, ut

(*) *Origin. contra Celſum Ed.* Cant. p. 272.
(†) P. 369.

ut emendate Veterum Scripta ederentur; hinc tot de Codicibus depravatis querelæ, quibus vel ſolis volumina conflarentur. Atque hæc labes non modo minoris momenti Scripta, ſed Sacros etiam Codices invaſit, ut viri ſummi manifeſto oſtenderunt. Licet hujusmodi menda iis, quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt, non officiant; attamen niſi Critices periti ſint, qui legendis Sacris Libris operam dant, neceſſe eſt aut non intelligant multa quæ legunt, aut mira fingant, ut ſenſum ex depravatis locis eruant. Sic cum *Auguſtinus* haberet mendoſum Codicem, in quo locus Pſ. XLIII. qui profertur Rom. VIII. 36. ſic legebatur: *Propter te, adficimur tota die*, omiſſa voce *morte*, hinc conſectaria inania duxit deceptus *mendoſitate codicis*, ut ipſe loquitur, quorum eum poſtea puduit. Vide Retract. Lib. I. Cap. VII. n. 2. & *ſeqq.*

12. At ope Critices via aperitur tuta ad menda ejusmodi deprehendenda, &, ſi fieri poſſit, emendanda. Fateor Criticos innumeros hic peccaſſe, & quotidie παραδιορθώσεσι Veterum Scripta inquinare. Verum hi Arte non uti, ſed abuti cenſendi ſunt, nec propterea Ars ipſa vituperanda. Multi quidem ſane prave ratiocinando in errores delapſi ſunt, ſed quemadmodum propterea Rationem non abjiciemus, ut nos & negotia noſtra, brutorum inſtar, impetu, non judicio, regamus: ita nec, propter Criticorum peccata, Artem ipſam Criticen repudiabimus; ſi quis ea dextre utatur, ſummæ utilitatis ſemper futuram. Non deſunt quidem qui in Sacris Codicibus

ne

ne minima etiam menda agnoſcant; ſed certe quod optant, & quod etiam omnes cuperent, credunt. Verum hac eorum opinione aut pertinacia, quod falſum eſt non evadit verum; adeoque dum manifeſta negant, Religionem Atheorum ludibrio exponunt, oſtenduntque ſe non amore Veritatis, ſed ſtudio partium agi. Sapientiores enim cum nihil tutius Veritate eſſe putent, tum verum vero contrarium eſſe non exiſtimant, quo fit ut nihil Religioni Chriſtianæ timeant, modo Veritatem ſemper propugnare liceat; quod, Deo favente, ſaltem in aliquo terrarum angulo, ſemper licebit.

13. Poſtremo, Critica nos docet an quod adgreſſus eſt Scriptor quivis (exceptis tamen iis qui de abſtruſioribus diſciplinis, quas non adtingunt Critici, ſcripſere) ad regulas Artis præſtiterit; an Poëta, an Hiſtoricus, an Orator, Poëtices, Hiſtorices, ac Rhetorices Leges obſervarint. Quæ pars hujus Artis non eſt miſcenda, cum ea quam modo memorabamus; neque cenſenda ſunt ſuppoſititia omnia, quæ in Leges Artis peccant, quarum optimi quique Scriptores interdum immemores fuere. (*) Quod tamen aliquando factum a ſummo Critico *Ariſtarcho Alexandrino, qui Homeri verſum eſſe negabat, quem non probabat*, ut loquitur *Cicero*, Epiſt. Famil. Lib. III. Ep. II.

14. Atque hæc de Definitione, Diviſione, & Uſu Critices dicenda habebamus; quæ ad hanc

(*) *Inſigne exemplum vide infra P. 3. Sect. I. c. 13. §. 2.*

hanc Diſciplinam in ipſa fronte hujus Opuſculi delineandam, neceſſaria duximus. Ex re ipſa certius judicabit Lector, an ei quidquam immerito tribuerimus; nos quidem ſcientiam hanc multo φιλοσοφικωτέραν eſſe, quam multi crediderunt, ex iis, quæ dicemus, manifeſtum futurum ſperamus.

AR-

ARTIS CRITICÆ

PARS I.

De Ordine in Lectione Veterum Scriptorum obſervando.

CAPUT I.

De iis quæ Lectioni Veterum præmitti debent.

1. EUM, cui hæc præcepta tradimus, jam imbutum eſſe oportet Grammaticæ elementis, & ea cognitione Latinæ Linguæ inſtructum; ut faciliores Scriptores, ſine Dictionarii ſubſidio, intelligere, & Commentariorum, qui ad difficiliorum locorum interpretationem ſcripti ſunt, ſenſum adſequi poſſit. Quod in Præfatione jam innuimus.

2. Cum in omni Diſciplina is ordo, quoad ejus fieri poteſt, ſervandus ſit, ut illa ante omnia addiſcantur, quæ ſimpliciſſima ſunt, & ſine aliarum rerum cognitione intelligi poſſunt; ac demum ad alia, magis impedita & quæ priorum illorum luce indigent, deveniatur, ejus rei nos hic oportet eſſe memores; ne a difficilioribus initio facto, aut animus a

ſtudiis alienior ipſo labore fiat, aut labor ſine fructu Studioſorum augeatur, aut etiam perturbationem in ſtudiis & in animo pariat ordo præpoſterus; quæ omnia, quaſi ſcopuli ſtudiorum, ſunt ab omnibus diligentiſſime vitanda.

3. Tria ſunt quæ, poſita ea Latini ſermonis cognitione, quam initio indicavimus, poſſunt intelligi; adhibito eo ſtudio, quod in omnibus ſcientiis, quæ primum adtinguntur, neceſſarium eſt. Prima eſt *Geographia*, altera *Chronologia*, tertia *Conſuetudinum & Opinionum notitia*. In tribus hiſce poſſunt cum fructu verſari, qui humanioribus litteris operam dare incipiunt; neque enim ad ea intelligenda magna Latinæ Linguæ cognitione opus eſt, & poſſunt ex Recentiorum Scriptis hauriri.

§. I.

De Geographia.

1. GEOGRAPHIAM, cum diſcendam præcipimus, non intelligimus Artem ipſam Tabularum Geographicarum conficiendarum, principiorumque ejus Artis Mathematicorum notitiam; hæc enim ad Mathematicas diſciplinas, quas hic non adtingimus, pertinent. Neceſſaria dumtaxat eſt cognitio Geographiæ, qualis traditur in Compendiis Geographicis, quæ omnium manibus teruntur; ubi diſcere eſt quinam in Sphæra intelligan-

gantur circuli, quas in partes Orbis Terrarum dividatur, quis ſit ſitus Imperiorum, Regionum, Provinciarum, Urbium, locorumque omnium celebriorum.

2. Ea notitia, ſaltem mediocris, plane neceſſaria eſt, priusquam ad ſeriam lectionem Scriptoris ullius deveniatur; cum paſſim occurrant nomina Gentium, Populorum, Regionum ac Urbium. Niſi enim ſciamus, quem locum terrarum habuerint; primum non intelligemus ſæpiſſime quod de iis dicitur, nec quid Genti cum Gente, Civitati cum Civitate, negotii eſſe potuerit adſequemur. Erroribus etiam Veterum Geographicis, qui neque rari, neque exigui ſunt, ſi ſimus prorſus ἀγεωγράφητοι, paſſim deludemur. Sic qui Alexandri res geſtas ſcripſere *Caucaſum*, qui eſt inter maria *Caſpium* & *Euxinum*, apud Indos quæſivere. Vide *Curtium* Lib. VII. c. 4, 5. Unde factum ut *Curtius* Caſpium & Euxinum maria miſcuerit, & *Tanain*, ubi eſt *Oxus*, ad ortum *Caſpii* maris poſuerit, aliaque peccaverit, de quibus in Parte III. agemus. Sic *Lucanus* Lib. III. verſ. 248. male inducit Arabas

Umbras mirantes nemorum non ire ſiniſtras,

cum ſint ἀμφίσκιοι. Digna tamen lectu ſunt quæ, ut *Manilium* excuſaret, ſcripſit doctiſſimus Vir *Pet. Dan. Huëtius* ad Lib. I, v. 440. Quod peccavit etiam de *Taprobana*, *Plinius* Lib. VI. c. 22. Alia quoque notat in iis merito *Joſephus Scaliger*, in Prolegomenis ad *Manilium*. Sed, quod mireris, Romani Scriptores doctiſſimi *Virgilius*, *Manilius*, *Lucanus*, *Florus*, immani errore, miſcue-

miſcuerunt Philippos Phthiotidis in Theſſalia urbem, haud procul a *Pharſalo* ſitam, ubi C. Julius Cæſar Cn. Pompeium vicit, cum *Philippis* Macedoniæ urbe, ad *Strymonem* fluvium, ubi M. Brutus & C. Caſſius a M. Antonio & C. Cæſare Octaviano victi ſunt; ut poſt alios animadvertit *Lucas Holſtenius* in *Stephanum Byzantinum*, ad vocem ΘΗΒΗ. Deinde ſine voluptate Hiſtorias, aut alia, in quibus multa mentio eſt populorum & locorum, legimus; at quæ ita legimus brevi faſtidimus, unde naſcitur ſtudiorum primo langor, poſtea neglectus, ac tandem barbaries ignorantiæ fida ac perpetua comes. Neque dicas, qui Scriptores antiquos legunt, etſi ſint Geographiæ prorſus imperiti, eos poſſe juvari Dictionariis Geographicis aut Eruditorum Notis; etenim ubi ad illa ſubſidia paſſim eſt confugiendum, tum vero ſine maxima moleſtia fieri nequit, ſunt autem litterarum ſtudia facillima, ſi fieri poteſt, efficienda; & ſatis habent in ſe ſalebrarum inevitabilium, ut neceſſe non ſit alias negligentia noſtra aliunde accedere. Præterea ſi quis hanc moleſtiam concoquere ſit paratus, tamen diutiſſime leget, priusquam ex ſola lectione Hiſtoricorum, Philoſophorum, Oratorum aut Poëtarum vel mediocrem Geographiæ cognitionem ſibi comparare queat; quod tamen haud ægre poteſt fieri, ſi brevis terrarum deſcriptio Geographica prius diligenter legatur.

3. Dubitari nequit, quin *Deſiderius Erasmus*, vir ſummus, inter eos cenſeri debeat, qui πολυΐστορες vocari poſſunt, & quin innumera

mera legiſſet. Attamen intelligere eſt ex pluribus locis ejus Operum, eum ne elementa quidem Geographiæ initio tenuiſſe. Memini probe me, (*) dum legerem ejus notas in *Hieronymi* Epiſtolas, obſervare eum *Mitylenen* Lesbi inſulæ urbem confudiſſe cum *Melita* Inſula, ad quempiam *Hieronymi* locum, ubi mentio fit naufragii Pauli; quem locum memoria nunc non ſuppeditat. Sed nec opus eſt, quoniam hunc ipſum errorem repetiit in Notis ad Acta, Cap. XXVIII, 1. tertiæ editionis, anni M. D. XXII. & novos alios addidit, *Hugo*, inquit, *Carrenſis liberum nobis facit, utrum malimus Militenem legere, an Miletum, etiamſi ſunt qui corruptius legant Mitylene. Græci legunt Melite. Ea eſt inſula inter Epirum & Italiam, ſpectans Siciliam ad Septemtrionem.* 1. Ille *Hugo Carrenſis*, qui ſcripſit Commentarios in V. & N. Teſtamentum, obiit anno CIↃ CCLX, barbaro ſæculo; nec proinde dignus erat, cujus auctoritati in hujusmodi re crederet vir tantus, quantus erat *Eraſmus*. 2. *Miletus* urbs fuit *Ioniæ*, in *Aſia* Minore, aut *Calabriæ*, in Regno *Neapolitano*, de quibus hic ſine dubio non agitur. *Militene* ne nomen quidem eſt ullius loci, ſed mera depravatio pro *Mitylene*. 3. *Melita* (†) eſt quidem nomen inſulæ inter Illyricum & Italiam, ſed abſurdum eſt dicere eam ſpectare Siciliam ad Septentrionem; nam ſpectat Illy-

(*) *Vide Indicem Auctorum ad vocem* Eraſmus, *in calce Tom. III.*

(†) Aut *Milita*, nunc *Melida* ab Italis, *Mliet* a Sclavis dicitur.

Illyricum, quod ad Septemtrionem Italiæ eſt. Inter hanc inſulam & Siciliam interjacet Italia, cui eſt Sicilia ad Meridiem. At *Eraſmus* hanc Adriatici maris inſulam confudit cum inſula ejusdem nominis, quæ eſt ad Meridiem Siciliæ in Africo mari; immani ſane errore, & ita expreſſo ut adpareat ei ſitum Epiri, Italiæ & Siciliæ inter ſe notum ſatis non fuiſſe; unde neceſſe eſt colligere tantum virum initio hoſpitem fuiſſe in hac diſciplina, adeoque innumera in Veterum Scriptis non ſatis intellexiſſe. Neque reponas *Eraſmum* oſcitantia tantum peccaſſe, nam & alibi in eadem re peccat; ut ad verſ. 13. ejusdem Capitis, ubi dicit *Rhegium eſſe civitatem Siciliæ maritimam*, cum tirones norint eſſe Italiæ. Vicinia forte in errorem illum conjecit, at hoc cauſari nequit ineptus Grammaticus, qui *Servii* in *Virgilium* Commentariis ſubinde nugas immiſcuit, & cujus hæc ſunt verba in Æn. IV, 367. *Hyrcanæque admorunt ubera Tigres. HYRCANÆ: Arabicæ*, inquit, *nam Hyrcania ſilva eſt Arabiæ.*

4. Hinc liquet *Eraſmum* vix umquam in Tabulas Geographicas, quæ ſane ejus ævo rariores erant, quam hoc noſtro, oculos conjeciſſe. Non diſſimulabo tamen, in poſterioribus Editionibus, emendata ab eo quæ peccaverat de ſitu Melitæ, & Rhegii, quod poſtea animadverti. At debuiſſet deleviſſe, eadem opera, quæ ex *Hug. Carrenſe* habet, & ultima hæc verba: *Quamquam eſt Mitylene Cappadociæ civitas, verum hic inſulam vocat.* Si commemoranda fuiſſet aliqua *Mitylene*, debuit eſſe urbs inſulæ Lesbi; ſed tota hæc du-

dubitatio oriri non potuit, niſi in animo Geographiæ non ſatis perito. Quæ non dicuntur a me in tanti viri contumeliam, quem maximi facio; ſed ut tirones ejus exemplo admoneantur. Nec nos primi *Eraſmo* imperitiam Geographiæ tribuimus. Eum hac de re monuerat *Joan Geneſius Sepulvedas*, Epiſtola, quæ eſt CCCLXXV in Appendice *Epiſtolarum Eraſmi*. Haud a multis annis etiam (*) vir non indoctus, qui *Hiſtoriam Patriarcharum* ſcripſit, ubi de Uxoris Loti μεταμορφώσει agit, dixit *Uticam* non eſſe *Sidone* remotam; unde conjiciebat eam mulierem in ſalem foſſilem converſam, qualis circa Uticam fuiſſe dicitur; ac proinde, ut ille putabat, non procul Sidone, adeoque Palæſtina. Itaque ignoratio Geographiæ in errorem viros, ceteroquin eruditos, facile conjicere poteſt; nec proinde negligenda eſt ea diſciplina, ut ſæpe fit.

5. Ut autem probe diſcatur, quatenus viam Critices ſtudio ſternit, utendum eſt *Sphæra Armillari*; ad cognoſcendos circulos; de quorum variis generibus initio Artis agunt Geographi. Dein comparandæ ſunt Tabulæ præcipuarum Regionum, ubi nomina antiqua adſcripta ſint; præſertim Imperii Romani, Italiæ ac Græciæ. Hanc poſtremam Regionem optime omnium deſcripſit *Nicolaus Sophianus*, antecedentem *Philippus Cluverius*, licet eorum Tabulæ mendis non careant. At ſunt meliores multo reliquis antiquis, quæ plerumque peſſimæ ſunt; ut ſummopere optandum eſſet viros eruditos hoc negotium in ſe ſuſci-

(*) *Joan. Henr. Heideggerus.*

Digitized by Google

ſuſcipere, ut novas Antiqui Orbis Tabulas conficerent. Attamen, quoniam præſtat aliquas adhibere; quam nullas; tot ſunt comparandæ, quot poſſunt inveniri. Utile etiam eſt *Ptolemæum* habere Edit. Hondianæ anni 1605. ſi ejus comparandi occaſio occurrat; eſt enim ſæpe adcuratior Recentioribus.

6. Addendum eſt huic Compendium Geographicum *Phil. Cluverii*, aut quod nuper editum eſt, ubi ſola continetur Geographia antiqua, a *Chriſtophoro Cellario*, aut aliud quidpiam ſimile opuſculum, prout erit ad manum. Idem *Cellarius*, poſtquam hæc ſemel iterumque edita eſſent, in lucem publicam emiſit *Notitiam Orbis Antiqui* ad Conſtantini tempora, anno MDCCIII. duobus voluminibus, ſed majoribus, quam ut ab iis initium fieri poſſit. Epitome Geographica eſt ſemel atque iterum legenda, cum Tabulis, ubi quærenda omnia loca quorum meminit, aut quæ erunt in Tabulis quibus utemur; donec eam cognitionem ſitus Provinciarum, & Urbium præcipuarum adquiſiverimus, ut veluti pictæ in memoria ſint Tabulæ, &, ſtatim ac objiciuntur oculis, poſſimus invenire loca de quibus ſermo eſt. Ita fiet ut cum legemus itinera, expeditiones, bella, fœdera inter Populos & Urbes, ſtatim animadverſuri ſimus, quam longa eſſent itinera, quam facilia aut difficilia bella, quam neceſſaria fœdera. aliaque ſimilia. Vitabimus etiam in ſermone errores, in quibus deprehendimus interdum viros alioquin eruditos, ſed Geographiæ imperitos. Hic non recenſebimus reliqua Diſciplinæ illius commoda; quia non ſunt hujus loci, & a Geographis ipſis peti debent.

§. II.

§. II.

De Chronologia.

1. CHRONOLOGIÆ, ſeu Scientiæ Temporum partes ſunt duæ; quarum una ἱστορικὴ poteſt dici, altera τεχνικὴ. Prior docet quo tempore viri celebres vixerint, & præcipui eventus contigerint. Altera vero oſtendit quibus fundamentis nitatur tota illa computatio Chronologica. Utraque, antequam animum ad lectionem Veterum adpellamus, prælibanda eſt, ſed potiſſimum prior; poſterior enim, utpote difficilior, in aliud tempus differri poteſt.

2. Plane neceſſarium eſt Hiſtoriam ſummatim noſſe, ut ſciamus tempora eorum, quæ notatu digniſſima humano generi evenerunt; primum quia melius intelligimus Scriptorem, cum ſcimus quo tempore vixerit, quam cum ignoramus. Unumquodque ſæculum ſuos habuit eventus, ſua ingenia, ſæpe & ſuos loquendi modos ac ſuas opiniones; ad quæ aut clare, aut obſcurius adluditur paſſim ab omnibus Scriptoribus, ut ſuo loco copioſius oſtendemus. Secundo, vix poſſumus loqui de Veteribus, niſi ſciamus quo tempore vixerint; alioqui timendum ne in craſſos errores delabamur incauti, quod evenit etiam viris non indoctis, qui Chronologiæ rudes erant. Ejusmodi ingentem errorem erravit *Juſtinus Martyr* in (*) 2 *Apologia pro Chriſtianis*, ubi fa-

(*) Pag. 72. Ed. Colon. Ann. 1686.

fabellam de LXX. Intt. ſerio narrans ait *Ptolemæum Ægyptiorum Regem, cum Bibliothecam inſtitueret, atque omnium hominum ſcripta colligere niteretur, & de Prophetiis Hebræorum aliquid inaudiviſſet, miſiſſe ad Herodem Judæis tunc imperitantem*, τῷ τῶν Ἰȣδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρώδῃ, *qui peterent ad ſe mitti libros Prophetarum; quos Rex Herodes miſit.* Non eſt tantum hic delictum memoriæ, ſed imperitiæ; neque enim qui Chronologiæ elementa norit, in tam celebribus Regibus, tantum peccatum umquam admiſerit. Scio eſſe qui pro Ἡρώδῃ, legi velint ἱερεῖ, *Sacerdotem*, ſed MSS. omnes adverſantur. Cum primis Chriſtianæ Religionis ſæculis, Platonici Chriſtianis plures ſententias Evangeliorum a *Platone* petitas eſſe abſurde objicerent, alii quidem alia calumniæ repoſuerunt; ſed *Ambroſius* Mediolanenſis *Platonem*, in peregrinatione Ægyptiaca, ab Jeremia Propheta Judaica doctrina imbutum fuiſſe reſponderat, ac proinde a Judæis ſumſiſſe quæ haberet. Is liber *Ambroſii de Sacramentis*, vel *de Prophetia* inſcriptus, periit. Sed tam immanis erroris memoriam ſervavit *Auguſtinus*, qui eum pariter erravit *de Doctrina Chriſtiana* Lib. II. c. 28. & Epiſtola XXIV. ad *Paulinum*, ac poſtea retractavit Retract. Lib. II. c. 4. Tertio tota perit lectionis voluptas, adeoque ſtudiorum & litterarum amor, ſi prorſus ignoremus, quo tempore evenerint ea quæ legimus; quod experimur etiam, cum nobis quidpiam narratur. Solemus enim illico quærere, quando contigerit; quod niſi ſciamus, illibenter narrantem audimus.

3. Ne-

3. Neque etiam hic putandum eſt ſatis eſſe, ſi penes nos habeamus Tabulas Chronologicas, aut Chronologiam quampiam quam conſulamus, ubi neceſſe eſt; etenim incommodum eſt frequenter nimium lectionem ſeriam abrumpere, ut ad ejusmodi ſubſidia confugiamus. Saltem tenenda ſunt tempora potiſſimorum eventuum, & virorum celeberrimorum; aut pauca tantum minoris momenti quærenda ſuperſint. Alioquin ex quærendi labore naſcitur faſtidium & negligentia, quæ ſunt in litterarum ſtudiis veluti lethales morbi.

4. Igitur antequam nos adcingamus ad lectionem Veterum, prælibanda eſt Chronologia, & quidem brevis Univerſalis Hiſtoria eligenda, quæ ſtudioſe aliquoties perlegi poſſit. Multa ejusmodi nunc exſtant Compendia, quorum unum ad manum habendum erit, quale eſt *Petaviani Rationarii* Pars prior, aut nuper edita *Chriſtophori Cellarii*, viri eruditi, Hiſtoria Antiqua. Et hunc quidem prætulerim *Petavio*, quod *Petavius* non ſemper annos eventuum quos narrat addat; præterquam quod in *Cellario* ſint ſubjecti Scriptores, unde hauſit quod habet. Sed & nos edidimus, poſt primam Criticæ hujusce Editionem, ejusmodi Epitomen, *ab initio Mundi ad tempora Caroli Magni*. Verumtamen hic non eſt quærenda ſumma ἀκρίβεια, quæ in Epitomis eſſe nequit; ſatis eſt ſi modo præcipua quæque notata ſint, & eorum tempus circiter memoria teneatur. Hoc autem facile fiet, ſi adtente aliquoties eamdem Epitomen legamus; &

quo-

quotiescumque memoria tempus alicujus rei, quæ inter legendos Veteres occurret, non ſuppeditabit, non pigeat ad Compendium confugere. Addi etiam poſſunt Tabulæ Chronologicæ, quales ſunt *Petavianæ*, aut aliæ, quas utile erit parietibus Muſei appenſas habere, ut ſæpe aliud agendo perluſtrentur, & tempora animo altius inſigantur.

5. Quicumque hoc experiuntur, videbunt magnum inde naſci emolumentum, & ſummam in legendo voluptatem. At præterea habere oportet Dictionaria Hiſtorica, uti & Geographica, quæ aut junctim aut diviſim traduntur. Conjunctim illa inveniuntur in *Caroli Stephani* Lexico, a *Nicol. Loydio*, nuper in Anglia aucto, vel in *J. Jac. Hofmanni* Dictionario. Separatim Geographiam tradidere *Abr. Ortelius* olim, poſtea *Phil. Ferrarius*, cujus opus multum auxit *Mich. Antonius Baudrandus*. Hæc aut ſimilia, prout commodum erit, ſunt comparanda Lexica; iis enim prorſus carere non poteſt, quicumque cum fructu legere cupit; uti nec Artem ἐκ τῶν βαναύσων ſine artis inſtrumentis, quisquam poteſt addiſcere.

6. Non addam hic plura conſilia de Geographorum, aut Chronologorum Veterum vel Recentiorum lectione; quia qui hæc circa initia ſtudiorum probe obſervarint, & ulterius fuerint progreſſi, ipſi ſibi ſatis conſulent. Monendum tantum ſupereſt aliquid de ea parte Chronologiæ, quæ τεχνικὴ dicitur. Ea docet rationem annorum plerarumque Gentium nobiliorum, & methodum qua utun-

tuntur Chronologi, ad tempora antiquarum Hiſtoriarum conſtituenda; prout poſſumus cognoſcere ex ſecundo libro *Rationarii Petaviani*, ubi illa Ars traditur. Non memoro *Doctrinam Temporum* ejusdem Auctoris, quod nimis amplum ſit id opus, & doctius, quam ut a tironibus legatur. Hæc quidem eſt Chronologiæ omnis fundamentum, ſed quia eſt difficilior, & utilis dumtaxat, ad calculos Chronologorum expendendos; ideo ejus lectio differri poteſt. Sumimus enim hic quaſi certum, Chronologos, quos ſequimur, recte rationes iniiſſe, quod quin in præcipuis ſaltem verum ſit, dubitari nequit; licet ſint, in aliis minoris momenti, nodi multi ἄλυτοι. At hic ſatis eſt, ſi modo de ſumma rerum conſtet, etenim error pauculorum annorum rarius intelligentiæ Scriptorum antiquorum officere poteſt.

---

§. III.

Cognitio Conſuetudinum & Opinionum.

1. In omnibus Scriptoribus, innumeræ ſunt adluſiones ad Conſuetudines ac Opiniones eorum temporum, quibus ſcripſere; quas niſi in numerato habeamus, non intelligimus multeſimam partem eorum quæ legimus, ſi aliunde Interpretem, quem conſulamus, nanciſci nequeamus. Hoc adeo manifeſtum eſt, ut probatione non egeat; quicumque enim

vel unum Scriptorem antiquum legere adgreſſus eſt, rem expertus eſt illico, aliquot pagellarum lectione. Sed ſunt non modo manifeſtæ adluſiones, verum etiam obſcuriores multæ, quæ ab omnibus non animadvertuntur; adeo ut non pauci ea ſe intelligere putent, quæ non intelligunt.

2. Conſuetudines autem omnes poſſunt ad duas claſſes referri. Aliæ reſpiciunt res privatas, aliæ publicas; & hæ quidem notiores plerumque ſunt, ceteræ ignotiores. Attamen ad res privatas non minus paſſim adluditur, quam ad publicas. Innumeræ loquutiones inde deſumtæ ſunt, quarum vim ideo non adſequimur, quia illas Conſuetudines ſæpe ignoramus. Exemplum unum, aut alterum adferre non pigebit.

Theologi multum deſudarunt ad inveniendam rationem, ob quam Chriſtus Matt. VIII. 12. pœnas malorum σκότος ἐξώτερον *tenebras externas* vocat. Opiniones non referam, ne brevitate inſtituta excedam, ſed uno verbo indicabo quid ſit. Nempe, ſermo eſt de cœna, quæ cum noctu ſumeretur, ut nunc; nemo poterat cœna excludi, quin eſſet in *tenebris externis*. Vide quæ ad eum locum (*a*) ſcripſimus. Scio cœnam, apud Græcos & Romanos, ante ſolis occaſum inchoatam, ſed & ſæpe in multam noctem protrahebatur, præſertim ſi plures ad eam eſſent vocati; ſive eſſet nuptiale, aut aliud quodvis convivium. Apud Hebræos, non tantum Paſchalis cœna de nocte celebrabatur, ſed etiam quævis nuptia-

(*a*) *In add. ad H. Hammondi Adnotationes in* N. T.

ptialis, ut liquet ex Parabola Nuptiarum, quæ exſtat Matth. XXV. De Græcis & Romanis Conſuetudinibus, hoc in negotio, egerunt *Fulvius Urſinus* in Adpendice ad librum *Pet. Ciacconii* de Triclinio, *Dionyſ. Lambinus* ad *Horatii* Lib. III. Od. VIII, 14. & Sat. VI, 65. Lib. II. *Guil Stuckius* Ant. Convival. Lib. I. c. 11. *Juſtus Lipſius* in XIV. Annalem *Taciti* & *Claud. Salmaſius* ad *Florianum Fl. Vopiſci*. Quod adnoto, præter morem, quia neſcio quis, his dudum editis, rei alioquin omnibus notæ exempla a me petiit, quaſi temere dixiſſem de nocte cœnaſſe Veteres.

Aliquando, ut vel hinc adparet, ad notas Conſuetudines non adtenti, a ſenſu aberramus. Ita etiam, in celebri illa Dominicæ Orationis petitione: *panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*, adludit Chriſtus ad morem eorum qui pauperes alunt, præbitis quotidie in unum diem alimentis; quorum exemplum exſtat apud Tobiam, Cap. I. 3, 19. ſecundum Latinam Verſionem. Similiter *Vopiſcus* (*a*) in *Aureliano: Siligineum ſuum* (ſcilicet, panem) *quotidie ævo ſuo unusquisque recipiebat.* Eos panes vocabant διαιωνίζοντας, (*b*) quos pauperes ab Impp. unoquoque die accipiebant, per totam vitam; quod exprimit vox ἐπιούσιος, *craſtinus.* Sic & Manna, qua in Arabicis ſolitudinibus Hebræos Deus aluit, fuit panis ἐπιούσιος, quem Deus quotidie, quamdiu neceſſe fuit, præbuit. Hoc ergo Chriſtus vult: Da nobis in poſterum, per reliquam vi-

(*a*) *Edit. Salmaſiana Pariſ. p.* 220.
(*b*) *Claud. Salmaſius in not.* p. 375.

vitam, quotidie unde vivamus: ut ſit pauperibus, quibus quotidie victus ſuppeditatur. De ſignificatione ſingularum vocum, conſulendus *H. Grotius*.

Adludit Chriſtus ad publicam Conſuetudinem Matth. V, 22. ubi mentionem facit *Judicii* & *Synedrii*, quæ nomina erant Tribunalium; ad quæ leviores & graviores cauſæ apud Judæos diſceptabantur. Vide quæ ad eum locum diximus.

3. Ad Opiniones quoque paſſim reſpicitur, quæ in duo ſumma genera poſſunt diſtribui. Aliæ pertinent ad cultum Dei, & mores; aliæ ad res naturales. Ita cum Judæorum præcipua in divino cultu cærimonia in ſacrificio eſſet ſita; ideo in N. Teſtamento omnia fere pietatis officia, ſacrificii nomine, interdum indigitantur. Mors Chriſti ſacrificium quoque vocatur, quod fuerit præcipua ejus erga Patrem pietatis pars, & quædam habeat ſacrificiis ſimilia. Summâ eſt interdum difficultas ſciendi an vox, quæ metaphorice & adluſione quadam cuipiam rei deſignandæ adhibetur, urgenda ſit, pro tota primigeniæ ſuæ ſignificationis amplitudine; hoc eſt, an in rebus, quibus metaphorice aptatur, omnia quærenda ſint ſimilia iis quæ ſunt in aliis, quas ea vox proprie deſignat. Qui Opiniones, ad quas reſpicitur, ignorant, ne de adluſione quidem cogitant; nedum ut nodos ejuſmodi in interpretandis Veterum Scriptis longe maximos ſolvere queant. Verba LXX. Intt. in verſione Pſalm. XCI. 6. δαιμόνιον μεσημβρινὸν *Dæmonium meridianum*, multum torſere Patres

tres Græcos & Latinos. Non quæram an Hebraïci Codicis verba recte verſa ſint, hisce vocibus. Hoc tantum dicam, ad Ethnicorum opinionem reſpici, qui credebant Dæmonas meridie potiſſimum eſſe timendos. Ita *Callimachus Cyrenæus*, in Hymno in *Lavacra Palladis*, verſ. 71. Deam deſcribit cum Chariclone nympha lavantem, hiſce verbis:

Ἵππω ἐπὶ κρήνᾳ Ἑλικωνίδι καλὰ ῥεοίσᾳ
Λῶντο, μεσαμβρινὰ δ' εἶχ' ὄρος ἁσυχία.
Ἀμφότεραι λώοντο, μεσαμβριναὶ δ' ἔσαν ὧραι,
Πολλὰ δ' ἁσυχία τῆνο κατεῖχεν ὄρος.

In Hippocrene Heliconide pulchre fluenti lavabant, cum meridiana obtineret montem quies; ambæ lavabant & meridianum erat tempus, multaque tranquillitas illum obtinebat montem. Quo factum eſt ut Tireſias, qui per Heliconem nunc oberrabat, Dea conſpecta, oculorum uſum amiſerit. Similiter, apud *Theocritum*, Idyll. I. Paſtores non audent τὸ μεσαμβρινὸν συρίσδεν, *meridie fiſtula canere*, quod timerent Panem, τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες, *timemus*, inquiunt, *Panem. Lucanus* Lib. III. de Luco ad Maſſiliam ſito, quem ſanctiſſimum Galli habebant;

Non illum cultu populi propiore frequentant,
Sed ceſſere Deis, MEDIO cum Phœbus in axe eſt,
Aut cœlum nox atra tenet; pavet ipſe ſacerdos
Acceſſus, dominumque timet deprendere luci.

 Hinc

Hinc videmus quare, inter diei pericula, Septuaginta Intt. *dæmonium meridianum* recenſuerint; nempe, quod Dæmonas tunc temporis errare crederent, ut Græci, imo & Ægyptii, aliique Orientales.

4. Præcipua diligentia doctiſſimorum Interpretum in eo ſita eſt, ut adluſiones ejusmodi enucleent; ſed quoniam non ſemper omnia adtingunt, & moleſtum ac tædioſum eſt vix aliquot paginas legere, ſine neceſſitate ad Interpretem confugiendi; antequam incipiamus Scriptorem ullum legere, neceſſe eſt aliquam operam, cognoſcendis Gentis ejus potiſſimis Conſuetudinibus & Opinionibus, dediſſe.

5. Optandum ſane eſſet libros nos habere de Conſuetudinibus & Opinionibus Veterum, etiam vulgaribus, tum ſcriptos, cum eæ vigebant; multa enim, etiam notiſſima, tempore intercidunt, quæ ne ſumma quidem diligentia ex Veterum ruderibus poſtea erui poſſunt. Sed dum Conſuetudines & Opiniones late receptæ vigent adhuc, vix ab ullo deſcribuntur; quod æquales perpauci libros, de rebus notisſimis & vulgaribus ſcriptos, legere ſuſtinerent. Itaque dum Hiſtorici præſentium animos ſibi conciliare ſtudent, & fama ſua frui, id memorant quod ſui ævi hominibus non ſatis notum eſſe poterat, ſed quæ omnibus nota erant fere omittunt; unde factum ut poſteritatem fugerint, quia paullatim in deſuetudinem abeuntium memoria a nemine ſervata eſt. Sic propter Conſuetudines, ſervulis olim notiſſimas, nunc eruditiſſimi quique viri non parum ſudant, quod eas ignorent. Ad Hiſtoriam

riam & mores Romanorum quod adtinet, id evenit quod plurima ad poſteritatem traduxit, quæ alioqui periiſſent. Scilicet, Græci, inter Romanos verſati, Hiſtoriam horum & mores deſcribere adgreſſi ſunt, non in Romanorum, ſed in Græcorum gratiam; & coacti fuere multa tradere ac explicare diſtinctius, quam opus erat Romanis hominibus; quod Græci, in rebus Romanis hoſpites, eorum Hiſtorias alioqui non erant intellecturi. *Polybius* de Romanorum militia multa dixit, quæ in nullo Scriptore Romano inveniri potuiſſent. *Dionyſius Halicarnaſſeus* multo adcuratius, eadem de cauſa, Hiſtoriam Romanam, quam ullus Hiſtoricus Latinus, ſcripſit. Sane præterquam quod Romani mores Græcis erant exponendi, homo Græcus aptior erat ad eos obſervandos, quam qui ab infantia iis adſueverant. Quæ enim inſolita nobis ſunt facilius animadvertimus, quam ea quibus ſumus adſueti. *Plutarcho* quoque permulta, ad Romanorum mores & opiniones pertinentia, debemus.

6. Attamen nullus antiquus Scriptor unus omnia, aut pleraque hujusmodi uno opere complexus eſt; & coacti ſunt Recentiores ex omnibus plenam, quantum potuit, Romanarum Conſuetudinum & Opinionum deſcriptionem colligere. Utilem operam huic rei navavit *Joannes Roſinus*, quem ſuis παραλειπομένοις illuſtravit *Thomas Dempſterus*, unde conflatum eſt Antiquitatum Romanarum Corpus. Multi multas earumdem Antiquitatum partes illuſtravere, ut *Juſtus Lipſius*, cum plurima

alia,

alia, tum *Militiam* pedeſtrem; navalem vero *Joan. Schefferus* & *M. Meibomius; Octavius Ferrarius* rem veſtiariam; *Franciſcus Balduinus* indumenta pedum; alii alia, quæ Studioſis per ſe ſatis innoteſcent. Potiſſima & lectu dignisſima hujus generis in unum Corpus colligere adgreſſus eſt *Joan. Georg. Grævius*, cujus *Antiquitatum Romanarum Theſauri* duodecim prodierunt volumina. At in iis multa abundant ac multa deſunt, & ſtudiorum initio, utendum brevi Compendio, qualis eſt *Reſpublica Romana Pet. Joſephi Cantelii*, nuper Ultrajecti edita, poſt Pariſinam Editionem; aut *Thomæ Godwini Romanæ Hiſtoriæ Anthologia*, (*) Anglice & Belgice edita. Hos libros, quaſi in ſuo genere perfectos, non indicamus; posſunt enim, ut omnes norunt, multa iis addi, nec pauca in iis emendari; ſed ad præcipua capita quod adtinet, quod unum hic quæritur, ſatis eſſe poſſunt.

7. Quæ hactenus diximus, conſilia quædam ſunt, ad viam ſibi muniendam ad cujusvis Scriptoris lectionem ſpectantia; ſed quoniam a Latinorum lectione incipimus, debent præſertim Latinis aptari; quo etiam pertinent, quæ habentur *Numm.* 5, & 6. Nunc conſilia quædam danda ſunt de ordine, in legendis ipſis Scriptoribus Latinis, obſervando.

(*) Londini in 4. 1648.

CA-

CAPUT II.

De Ordine in Lectione Latinorum Scriptorum obſervando.

§. I.

Proſæ Scriptores.

1. POSTQUAM imbuti ſumus aliqua Geographiæ, Hiſtoriæ Chronologicæ, & Conſuetudinum ac Opinionum, ex Recentiorum Scriptis, cognitione; animus adpellendus eſt ad ipſorum Romanorum Scriptorum lectionem. Atque hic etiam, quoad ejus fieri poteſt, a libris incipiendum, qui, ut intelligantur, quam pauciſſimorum ſubſidio indigent, & qui ſimul Latinitate præſtant.

2. In Latino ſermone diſtingui poſſunt ἀρχὴ, ἀκμὴ, & παρακμὴ, hoc eſt, initia, perfectio, & corruptio. Ad initia (*) referuntur Saliaria carmina *Numæ Pompilii*, aliique veteres hymni, quæ *Ciceronis* ſæculo vix ab eruditis intelligebantur. Illa proximo intervallo ſequuntur priſcæ leges Regiæ Decemvirales, & antiquorum temporum monumenta. Nolim ad initia referre *Andronicum*, *Nævium*, *Ennium*, *Pacuvium*, aliosque Poëtas eorumdem temporum; ſed neque ad perfectionem pervenerunt, cui proximi fuere *Plautus* ac *Te-*

(*) Vid. *Ger. Voſſium* in Præf. Operis *de Vitiis Sermonis* & *Car. Freſnai du Cange*, Præf. Gloſſarii *Mediæ Latinitatis.*

Terentius, & hic præſertim. Perfecta erat Lingua Latina, quando ſcripſere *Cicero*, *Cæſar*, *Salluſtius*, *Cornelius Nepos*, *Livius*, *Velleius*, aliique æquales proſæ Scriptores; Poëtæ vero *Lucretius*, *Catullus*, *Virgilius*, *Horatius*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidius*, aliique qui ad Tiberii uſque Principatum vixerunt. *Cicero* in *Bruto*, Cap. 43. poſtquam dixit *L. Craſſum* ſibi quatuor & triginta annis præſtitiſſe, ac triennio minorem fuiſſe, quam *M. Antonium*, qui eloquentiſſimi homines ætatis ſuæ fuerant; addit *ſe hoc idcirco poſuiſſe, ut dicendi Latine prima maturitas, in qua ætate exſtitiſſet, poſſet notari.* Tempore Tiberii, Latina Lingua, propter concurſum hominum ex Provinciis & Urbibus remotis civitate donatorum, corrumpi cœpit. Attamen, ut ſubito ad perfectionis ſummum apicem non pervenerat: ita nec prorſus corrupta eſt, niſi paullatim. Cum enim rectæ Latinitatis exemplar a ſæculo *Ciceronis* petatur, ipſe *Cicero*, ob cauſam adlatam, jam tum Latinum ſermonem inter multos vitiari cœpiſſe auctor eſt, in eodem libro, Cap. 74. *Omnes fere qui nec extra hanc urbem vixerant*, inquit, *nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, recte loquebantur. Sed hanc certe rem deteriorem fecit vetuſtas, & Romæ & in Græcia. Confluxerunt & Athenas & in hanc urbem multi inquinate loquentes, ex diverſis locis.* Verum hæc Latini ſermonis peſtis graſſari potiſſimum cœpit, ut diximus, ſub Tiberii principatu. Hinc meliori Latinitati adfiniores cenſentur M. & L. *Senecæ*, *Pom-*

Pomponius Mela, *Cornelius Celſus*, *L. Columella*, *Q. Curtius*, *Plinius* uterque, *Quintilianus*, *Suetonius*, *Tacitus*, qui proſa uſi ſunt; inter Poëtas, *Lucanus*, *Perſius*, *Silius*, *Juvenalis*, *Martialis*, *Papinius* & *Valerius Flaccus*. Poſt horum ætatem, corrupta haberi poteſt Lingua Latina, ab Hadriani, nempe, temporibus; non quod nemo poſtea eleganter ſcripſerit, ſed quod ſermo volgaris immutatus fuerit, & bene ſcribendi exemplaria in antecedentibus ſæculis quærerentur.

3. Incipiendum eſt ab iis Scriptoribus, qui ἐν ἀκμῇ, Linguæ vixerunt, aut ei proximi fuere, & præterea facili ſtylo ſcripſerunt. Facilitas autem ex duobus oritur ex argumento, nimirum, ipſo, & eloquutione. Faciles intellectu ſunt res ad communem vitam pertinentes, quæ haud multo minus ſæculo noſtro fiunt, quam olim; ut eventus frequentes, aut qui nihil habent nimis inuſitatum, vel deſcriptiones adfectuum, qui omnibus ſæculis vigent, aliaque ſimilia. Si hæc præterea efferantur ſermone quotidiano, non quæſitis figuris, aut accerſitis procul ornamentis, facile intelliguntur. Contra obſcuritas naſcitur, cum ex rebus inuſitatis, & de quibus pauci cogitarunt, aut quæ natura ſua obſcuriores ſunt; tum ex ſermone ἐσχηματισμένῳ, a propria ſignificatione verborum remoto, aut ſtructura duro & ambiguitatibus laborante.

4. Hinc colligimus non poſſe initio Scriptorem ullum utilius legi, *Plauto*, *Terentio* & *Phæ-*

Phædro, qui ſenariis verſibus. Auguſti ſæculo, Æſopicas fabulas expreſſit. Hi enim res vulgares ſimplici dictione, & elegantia quadam nativa grata tradiderunt.

5. In *Plautum* utilem Commentarium, licet forte ampliorem interdum, quam neceſſe fuit, edidit *Fridericus Taubmannus*. Iterum excuſus eſt anno 1621. auctusque adcurata collatione MSS. Palatinorum a *Jano Grutero*. Si commodum non occurrat, ſubſtitui poteſt Editio Plauti *Gronoviana*. In *Terentium* multi ſcripſere, quorum excerptæ notæ, una cum *Donati* Veteris Grammatici fragmentis, editæ ſunt a *Corn. Schrevelio*, nullius fere judicii conſarcinatore. Exſtat quidem Editio Francofurtenſis anni M DC XXIII. *Frider. Lindenbrogii*, cum *Donati* & *Eugraphii* Commentariis ac *Lindenbrogii* ipſius obſervationibus. Sed tironibus ſatis adcommoda non eſt, nec obſtat quominus doctiores meliorem *Terentii* Editionem etiamnum deſiderent. Qui notulis minoribus Terentium explicuerunt, *Thom. Farnabius & Joan. Minellius*, in Anglia & Belgio, ii cum plurima omiſerint neceſſaria, tum etiam in multis errarunt. Omnium optime verſione Gallica, & notis *Terentii* mentem expreſſit erudita Matrona *Anna Tanaquilli Fabri* filia, *Andreæ Dacerii*, uxor, cujus Pater etiam doctiſſimis notulis *Phædrum* illuſtravit.

6. Hi autem Scriptores non ſunt defunctorie legendi, ſed ſumma adhibita cura, ut quantum in nobis eſt, plane intelligantur; nec ſuperſit nodus ullus, niſi in locis qui fruſtra

fruſtra ab Interpretibus tentati ſunt. Igitur legendi non ſemel modo, ſed iterum, atque iterum; ut eorum ſtylus nobis veluti familiaris evadat, & omnes Anomalias eorum pernoſcamus. Huic jacto fundamento, cetera firmius inædificabuntur; quam ſi, vix intellecto libro, alterius lectio ſuperinjiceretur; nutante enim cognitione nonniſi dubia nititur interpretatio. Male itaque ii faciunt, qui incipientem tironem multitudine librorum obruunt, & eum plura legiſſe obſcure intellecta, quam pauciora clare percepta malunt.

7. *Plautus* quidem permultos habet Archaïſmos, & ſerviles jocos, aliquando frigidos; attamen aptis adeo ut plurimum utitur verbis, & ſtructura tam facili, ut, ſi ea quæ diximus omittas, exemplar Latinæ elegantiæ eſſe poſſit. *Terentius* terſior eſt, ut adpareat hominem eo ſermone ſcripſiſſe, quo utebantur Scipio, Lælius, aliique ex Romana Nobilitate, quibuſcum ille victitabat. Ut is ſermo a ſordibus plebeculæ multum abeſt: ita etiam ab omni tumore eſt alieniſſimus; quibus in rebus, certat cum eo, quem conjungendum diximus, *Phædrus*. Non videntur quidem nobis initio Poëtæ ſublimioris carminis legendi; ſed hi, licet metris adſtricti, a quotidiano ſermone non recedunt.

8. Hoſce poſtquam probe intelleximus ac concoxerimus, adiri poterunt Hiſtorici, quorum ſtylus, licet a verſibus abhorreat, comtior eſt Comico, & ſublimior, adeoque difficilior; quæ difficultas interdum augetur rebus

bus ipſis, qualia ſunt prælia, machinæ, aliaque ſimilia; quibus minus ſunt adſueti adoleſcentes, quam iis, quæ apud Comicos narrantur. Faciliores Hiſtorici ſunt *Cæſar*, *Cornelius Nepos*, & *Juſtinus*, quorum ſtylus ſimplex eſt & perſpicuus, præſertim duorum priorum; nam poſtremus non raro tumida utitur dictione, potiſſimum in orationibus, nec Latini ſermonis puritatem æquat. Imo & multa habet ἄκυρα, & duris metaphoris interdum diſtinctus eſt, nec ſemper melioris ævi Scriptores imitatur. Edidit *Cæſarem* egregie *Joan. Daviſius* Cantabrigiæ, *Cornelium* vero *Dionyſ. Lambinus*, & *Juſtinum Joan. Georgius Grævius*. Comtiores ſunt *Livius*, *Salluſtius*, *Curtius;* & *Salluſtius* quidem dictionis brevitate durior, *Curtius* tumidior. Horum omnium ſunt eligendæ, quantum poteſt, emendatiſſimæ editiones. *Livium* quidem eximie emendavit illuſtravitque *Joann. Fridericus Gronovius*, *Salluſtium* vero nuper *Joſephus Waſſæus* Cantabrigiæ.

9. Poſſem plures indicare legendos Scriptores, ſed initio ne ſex quidem, quos nominibus adpellavi, ita legendi ſunt, ut, ſtatim ac unus primum lectus eſt, ad alium convolemus. Qui primus ſumitur in manus, *Cæſar*, *Cornelius Nepos*, aut *Juſtinus*, non debet modo, ut ita dicam, celeri lectione vorari, ſed aliqua mora concoqui: adeo ut quam pauciſſima in eo remaneant nobis obſcura, niſi ſint loca, quæ ipſis Interpretibus negotium faceſſerint. Difficile eſt prima lectione omnes nodos, non dicam ſolvere, ſed

ani-

animadvertere; ſæpe enim difficilia, quaſi facilia, prætermittuntur. Itaque ad iteratam lectionem poſſunt differri loca difficilia, ne primum legentes nimius offendat labor. Qui hoc tentabunt, ſecunda lectione mirabuntur ſe antea difficilia judicaſſe quædam loca, in quibus omnia erant plana; & viciſſim ea facilia, quæ magnis difficultatibus laborabant. Utile eſt tamen, in prima lectione, libellum habere in quo adnotentur loca, quæ intelligi non potuerunt, & in quorum ſenſum inquirere nondum licuit. Is libellus inſcribetur *Quærenda*, in quo poſtea, ſi tanti videatur, & inveniri potuerit locorum illorum interpretatio, ſcribi poterit paucis, aut indicari Scriptor qui eam tradiderit; addita pagina, Libro & Capite, prout commodiſſimum erit. Nihil intereſt illa *Quærenda* poſtea nobis nihili videri, poſt majores progreſſus; imo jucundum erit ex illis, quanti profectus ſint, videre.

10. Hiſce Hiſtoricis conjungi poterunt Epiſtolæ *Ciceronis ad Familiares*, cum notis *P. Manutii*, & eæ quidem, ſi poſſit fieri, ordine temporum diſpoſitæ. *Manutius* in argumentis tempora notavit, quantum ea conjicere potuit, & in quibusdam (*) Editionibus additi ſunt Indices, in quibus eo ordine diſponuntur. Hoc maxime propter Hiſtoriæ ſeriem delectat, ad legendum adlicit, & ad intelligendum juvat. Poſtea ad Orationes Ciceronis deveniendum erit, & faciliores ante alias

(*) In nupera Amſtelodamenſi in 12. cum notis *Gravii*, ut & in majore Editione, in 8.

alias legendæ, quales ſunt *pro lege Manilia*, *pro Archia Poëta*, *Catilinariæ*, &c. quæ, ut reliqua omnia, repetita lectione erunt concoquendæ. Hos autem Scriptores non ita ſuademus legendos, quaſi aut omnes neceſſario initio eſſent evolvendi, aut nulli ſimiles adjici poſſent; ſed ut quis delectus initio legendorum fieri poſſit oſtendamus, & quare ita progrediendum ſit pateat.

11. Qui huc usque progreſſi fuerunt, de Poëtis legendis, Elegiarum Scriptoribus, Epicis, Lyricis, tum demum cogitare debebunt, non prius. Cujus rei ratio hæc eſt, quod ut Linguam probe diſcamus, prius propria ſignificatio verborum, quam metaphorica, & oratio ſimplex, quam figuris ornata intelligenda ſit. Hic enim eſt ordo naturæ, quem a pueris, in diſcenda Lingua vernacula, obſervari etiam videmus. Contra ſi, priusquam ſimplicem orationem probe intelligamus, ad figuratam nos conferamus, omnia miſcentur; nec proprias verborum & loquutionum ſignificationes niſi poſt longiorem multo & majorem laborem, tenemus. Hinc etiam fiet ut, cum ſcribere tentabimus, proprietate vocum & phraſium neglecta, duram & adfectatam dictionem, ac proinde obſcuram & odioſam habituri ſimus; in verſibus proſæ loquutiones, in proſa oratione poëticas ſimus imprudentes adhibituri, quod eos characteres non ſatis diſtinguamus; ut conſtat exemplis multorum virorum alioqui doctorum, qui ſtudiorum initia perturbatiora habuerant. Sed majus incommodum inde fluit, & quod vix emendari poteſt; nempe,

pe, ſæpiſſime videntur ſibi intelligere quæ non intelligunt, quia propriam uniuscujusque vocis ſignificationem non ſatis tenent, nec quibus gradibus ex propria in metaphoricas plures tranſierit norunt. Interdum enim ex propria ſignificatione magis aut minus receditur, & plures etiam in una voce latent adluſiones. Exempli cauſa, celebris eſt *Horatii* locus, Od. II. Lib. II. ubi dicit virtutem deferre regnum uni,

> *Quisquis ingentes, oculo irretorto,*
> *Spectat acervos.*

Multum ſe torſere Interpretes, ad inveniendam ſignificationem vocis *irretortus*, licet viderint hic ſignificari oculos abſtinentes. Sed non intellexerunt quare oculi abſtinentes dicantur *irretorti*, quod propriam vocis ſignificationem non ſatis adtenderint. *Torquere* ergo ſignificat *inflectere*, *convertere*; unde *oculos torquere* dicuntur qui caput vertunt, ut aliquid videant. *Virgilius* Æneid. IV, 220.

> —— *Oculosque ad mœnia torſit,*

id eſt, convertit. *Retorquere oculos* eſt caput in humeros convertere, ut quod a tergo reliquimus videamus. Ita *Cicero*, in II. *Catilin.* c. 1. de Catilina ingratiis ex Urbe egreſſo: *Retorquet oculos profecto ſæpe ad hanc Urbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget.* Dicere poſſemus contra de eo, qui patria excederet, ſine deſiderio: *ſpectavit mœnia patriæ exiens*

oculis irretortis, ſi in proſa liceret ejusmodi tropo uti; aut potius, quod licet per Rhetoras: *egreſſus mœnibus non retorſit oculos.* Itaque *Horatius* deſcribens opum contemtorem, quaſi tranſeuntem prope acervos auri, nec eos dignantem ſpectare, niſi dum ante ſe ſunt poſiti, *non retorſit*, inquit, *oculos* cum tranſiit; quod a cupidis ſolet fieri. Græci, multo faciliores Latinis, hoc unica voce ἀμεταστρεπτὶ, *non converſa facie*, exprimunt. Ita *Plato* de Rep. X. hoc præceptum eximium tradit, ubi commodum ea vox occurrit: τὰς τῶν κακῶν συνουσίας φεῦγε ἀμεταστρεπτὶ, *malorum conſortia fuge irretortis oculis. Euſebius* in Præp. Evangel. ſub finem Lib. I. ait nobis ab Evangelio præceptum, Theologiam, qualis erat Phœnicia, quam ibi expoſuit, ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν; qua in re, diligens *Platonis* lector videtur eum imitatus: ſicut ipſe *Horatius* Græcos, ut alibi paſſim, hac in re ſequutus fuit. *Homerus* Iliad. Z. verſ. 496. ita deſcribit Andromachen ægre a viro divulſam, & invitam videntem eum urbe exire:

— Ἄλοχος δὲ φίλη οἶκόνδε βεβήκει
Ἐντροπαλιζομένη.

Uxor cara domum ibat, ſubinde ſe convertens; deſiderio, nempe, viri, quem invita dimiſerat. Apud *Lucianum* in Tyranno, p. 433. T. I. de iis, qui inviti moriuntur, ita loquitur Micyllus: ἐπιστρέφονται εἰς τοὐπίσω, ὥσπερ οἱ δυσέρωτες, καὶ πόῤῥωθεν ἀποβλέπειν τὰ ἐν τῷ φωτὶ βού-

βούλονται: *convertuntur in ea quæ ſunt a tergo, ut infelices amantes, & e longinquo volunt videre quæ fiunt in luce.* At de ſe, cum libens mortuus eſſet: οὐδὲν δέ με τῶν κατόπιν ἐπέστρεφε καὶ μετεκάλει: *nihil eorum, quæ a tergo reliqueram, me convertebat ac revocabat.* Alioqui Latini optime dixerint *fugere ſine reſpectu*, cum de timente, qui non reſpicit præ metu, tum de contemnente, cui nullum ineſt relictæ rei deſiderium. *Livius*, de Philippo ad Aoi amnis anguſtias a T. Quinctio Flaminio victo, Lib. XXXII. c. 12. *Rex primo effuſe ac ſine reſpectu fugit.* Annibal vero cum Italiam relinqueret, *non ſine reſpectu* vela in Africam dedit. *Raro quemquam alium patriam, exſilii cauſa, relinquentem magis mœſtum abiiſſe ferunt, quam Annibalem hoſtium terra excedentem*, reſpexiſſe *ſæpe Italiæ littora*, &c. Quæ verba ſunt ejusdem Scriptoris, Lib. XXX. c. 20. Græci etiam eum, qui non invitus aliquo it, nec loca ubi fuit deſiderat, ire aiunt μηδὲν ἐπιστρεφόμενον *non converſum.* Vide *Epicteti* Enchir. C. XII. Idem Philoſophus, C. LXXIV. ubi vetat aliorum curari ſermones, ὅ, τι, inquit, ἂν ἐρῇ περί σου, μὴ ἐπιστρέφου, hoc eſt, *ne curato.* Egregium exemplum hominis, auri acervos *irretortis oculis* ſpectantis, habemus in ſene illo Thebano, de quo multi Veterum. Unius *Phavorini* verba proferam, ex Libris de Senectute, apud *Stobæum* Serm. CXII. Ὁ Βοιώτιος ἐντυχὼν θησαυρῷ, μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη ἐπα-

ἐπάρας τὸ σκέλος ἀπιμυκτάϊσε, καὶ παρῆλθεν, ὡς οὐκέτι οὐδὲν ὄντα πρὸς αὐτόν: *Bœotus, cum incidiſſet in theſaurum natus plus quam ſeptuaginta annos, ſublato crure, fruſtra inventum ſignificavit, & tranſiit, quippe qui nihil amplius ad ſe pertineret.* Apollonius quoque Tyaneus, ut auctor eſt *Philoſtratus* in ejus vita Lib. I. c. 20. διϊὼν εἰς τὰ βασίλεια οὐδὲ διέβλεψεν εἰς οὐδὲν τῶν θαυμαζομένων, ἀλλ' ὥσπερ ὁδοιπορῶν διήϊ αὐτά: *per Regiam* (apud Parthorum Regem) *tranſiens eorum quæ admirationi ſunt nihil ſpectavit, ſed quaſi iter faciens eam peragrabat.* Sed diſertius rem expreſſit *Athanaſius* Vitæ *Antonii* §. 12. de conſpecto ab *Antonio* auro: ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ ὑπερβὰς οὕτως αὐτὸν παρῆλθεν; ὡς μηδὲ στραφῆναι: *Antonius multitudinem quidem miratus eſt, & ut ignem prætergrediens ſic id tranſivit, ut ne converteretur quidem;* hoc eſt, *oculo irretorto acervos auri ſpectavit.*

Præterea *Horatius* adludit hic ad oculos, ut ita dicam, Stoïcos; in antecedentibus enim verſiculis, manifeſto ex Stoïcorum ſententia loquitur; ut recte Interpretes obſervavere. Leve vulgus cupiditatibus ſuis, quaſi ventis, huc illuc actum habet oculos, ut loquitur *Cicero, lubricos & mobiles.* Non poteſt defixum in unam rem objectam hærere, ſed quavis de cauſa huc illuc circumfert adſpectum. Contra Philoſophicæ gravitatis fuit fixos habere oculos, quales ſunt cum de re quapiam-

piam adtente cogitamus. Ita narratur *Socrates* (*) *ſtare ſolitus pertinaci ſtatu, perdius atque pernox, a ſummo lucis ortu ad ſolem alterum orientem*, inconnivens, *immobilis*, *iisdem in veſtigiis*, *& ore atque* oculis, *eumdem in locum directis*, *cogitabundus*, *tamquam in quodam ſeceſſu mentis atque animi facto a corpore.* Talia innumera occurrunt, quæ a multis non intelliguntur, quod non recto ordine, in diſcendis vocum ſignificationibus, progreſſi fuerint.

(*) *Apud A. Gellium* Lib. II. c. 1. Qua de re vide & Sympoſium *Platonis*.

---

§. II.

Poëtæ.

1. Dum ageremus de Proſæ Scriptoribus, meminimus *Plauti* & *Terentii*, qui Poëtæ fuere; quia eorum dictio, ut diximus, licet metris adſtricta, ſermoni propior eſt, quam ipſorum Hiſtoricorum libri; quod Poëtæ Comici inducant loquentes ſervos, aliosque, qui familiari tantum & quotidiano utuntur ſermone. Eadem de cauſa, ne *Horatius* quidem, ſuarum Satirarum & Epiſtolarum cauſa, ſe Poëtam dici ſuſtinuit, ſed hujus nominis honorem (†) ori magna ſonaturo deberi dixit. Nunc vero agemus de lectione eorum, qui non modo verſus, ſed carmina poëtica edictione ediderunt.

(†) 1. *Sat. IV.* 44.

 2. Cum

2. Cum Poëtæ paſſim adludant ad antiquiſſimam Græciæ Hiſtoriam, quam Μῦθον *verbum*, ſeu *fabulam* dixerunt, quod ore tradita ab antiquiſſimis temporibus, nec niſi ſero litteris conſignata complectatur; neceſſe eſt, priusquam ad eos accedamus, aliquam ſaltem Mythicæ Hiſtoriæ cognitionem nobis comparemus. Alioqui legi non poterunt, ſine moleſtiſſimo confugiendi ſubinde ad Dictionarium Poëticum labore; niſi multa non intellecta prætermittantur, quod, quantum fieri poteſt, cavendum. Ideo multi ex Veteribus Mythicorum temporum olim hiſtorias confecerant; ex quibus ſuperſunt nobis *Diodori Siculi* quinque priores libri, & *Apollodori Athenienſis Bibliotheca* Græce, Latine vero *C. Julii Hygini Fabulæ*. Sunt & alii, ſed non tanti, & hi tres potiſſima quæque ſatis docebunt. Sunt itaque, ut memoriæ infigantur fabulæ, ſemel atque iterum legendi, aut minimum unus ex tribus; cum nec id longum poſtulet tempus. Statuimus hic eos, qui Latinos Poëtas ſtudioſe legere adgredientur, ſatis in Græcis exercitatos eſſe, ut, adhibita diligentia, *Apollodorum* poſſint intelligere. Ac ſane, a primis ſtudiorum initiis, ſunt conjungenda Græca cum Latinis, ut in ſequentibus dicemus.

3. Perlecto *Apollodoro* aut *Hygino*, aut quopiam ex Recentioribus, qui idem argumentum litteris mandarunt, prout ad manum erit; nullus Poëta prior legendus *Ovidio*. Atque ex hujus quidem operibus *Metamorphoſis* & *Faſtorum libri* perlegendi, cum quod ſtylus

eo-

eorum facilior ſit, tum quod lectio duorum horumce librorum, ad infigendam memoriæ Mythicam Hiſtoriam multum conducat; in his enim libris totus eſt *Ovidius*, in fabulis narrandis. Subjungi hiſce poterunt *Heroidum* Epiſtolæ; nam alia ejusdem Poëtæ opera in aliud tempus erunt differenda, niſi forte libros *Triſtium* & *ex Ponto* Elegias ſcriptas antecedentibus adjeceris. Edidimus & nos *Pedonis Albinovani* & *P. Cornelii Severi* quæ reperiri potuerunt, quæ legiſſe neminem pœnitebit.

4. Hoc jacto fundamento, veniendum erit ad *Virgilii Æneidem*, *Eclogas* & *Georgica*, quæ omnia ſunt adcurate legenda. Editiones omnium optimæ ſunt *Taubmanniana*, in qua ſunt *Ciris* & *Culex* cum ampliſſimis *Taubmanni* Commentariis; vel *Emmeneſſii*, cum Variorum notis, cui adjectus eſt Index *Erythræanus* omnium vocum *Virgilii*. Huic Poëtæ ſuccenturiandæ erunt Odæ æqualis & amici vatis *Horatii*, qui unus Poëtarum Lyricorum Latinorum ſupereſt, & fere unus digna legi, judice *Quintiliano*, ſcripſerat. Addi poterit *Gratii Cynegeticon*, cum *Eclogis Olympii*, & *Nemeſiani*; qui licet ſerioribus temporibus vixerint, elegantiam tamen ævi Gratiani imitati ſunt. *Horatii* Editionem nondum habemus memoratis *Virgilii* Editionibus æquiparandam. Interea *Torrentiana* videtur præſtare, ſed omnium optima eſſet, ſi notæ Latine exſtarent firmarenturque Veterum teſtimoniis plurima, quæ ſine argumentis proferuntur, & inutilia circumciderentur, Latino-Gallica *Andreæ Dacerii*, eruditiſſimi viri. Nolim

lim tamen hæc ita capi, quaſi *Dionyſ. Lambini* & *Jac. Cruquii* editiones ſpernerem; nam Lambinianam magni facio, nec alteram aſpernor, ſed incipientibus ea, quam dixi, commodior eſt, & optima quæque e Lambiniana habet. *Gratium* edidit, cum *Olympio & Nemeſiano*, *Janus Vlitius* vir doctiſſimus, ac pereruditо commentario, poſt *Caſp. Barthium*, illuſtravit.

5. Hos ſequentur *Lucanus* & *Statius*, &, ſi cui animus ſit Poëtas omnes evolvere, amatorii vates *Catullus*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidii* amatoria; Satirici *Juvenalis* & *Perſius*, Epigrammatographus *Martialis*; Philoſophici *Lucretius* & *Manilius*. Horum omnium editiones non adnotamus, cum brevitatis cauſa, tum quod ſtudentibus ſatis innoteſcent. Neque ordinem in hiſce certum conſtituimus, quia modo ii, quos initio adpellavimus, *Ovidius*, *Virgilius*, *Horatius*, *Lucanus* & *Statius* lecti ſint, animus ſatis erit ad reliquos paratus.

6. Non addimus etiam plura, hac de re, conſilia; quia qui eo uſque profecerint ſatis ſibi ipſi conſulent. Hoc dumtaxat adcurate obſervandum, quod jam monuimus, ut qui primi leguntur Scriptores quam optime intelligantur; alioqui ſi, partim intellecto Scriptore, ad alium continuo tranſeamus, in quo etiam plurima non intellecta prætermittamus; aut numquam, aut ſero ad perſpicuam & certam rerum notitiam perveniemus, neque nutantibus fundamentis firmum ædificium imponemus. Non eſſet nobis difficile invenire exem-

exempla virorum celeberrimorum, qui ob neglecta ſtudiorum initia, indecore in rebus ad ea pertinentibus ceſpitarunt. Exempla nonnulla ejus rei inſignia, in additamentis noſtris ad *Henr. Hammondi* Adnotationes in N. T. obſervavimus.

CAPUT III.

De Ordine in legendis Græcis Scriptoribus obſervando.

§. I.

Proſæ Scriptores.

1. QUÆ antea diximus, de ordine in Lectione quorumlibet Scriptorum obſervando, non repetemus. Obſervabimus dumtaxat tantam fuiſſe adfinitatem & ſimilitudinem Opinionum & Conſuetudinum, inter Græcos & Romanos, qui omnes ſuas leges, ſuamque eruditionem, quanta fuit, Græcis debebant; ut Latine doctus nemo haberi queat, qui in Græcis litteris hoſpes ſit. Latini Scriptores ſcatent vocabulis & loquutionibus Græcis, quæ niſi intelligantur, ne Latina quidem ſatis intelligi poſſunt. Pleraque artium vocabula Græca ſunt, quod a Græcis artes acceperint Romani; & Poëtæ præſertim Helleniſmis uſque adeo ſunt referti, ut eorum Interpretes eruditiores paſſim ad

Græcam Linguam confugere neceſſe habeant.

2. Itaque, quod ſolet a peritioribus Magiſtris fieri, Juventutem ſtatim ac Latinæ Linguæ elementa hauſit, operam dediſſe Græcæ volumus; ut cum accedit ad Poëtarum lectionem, poſſit ſubſidio Dictionarii Græcum Scriptorem ex facilioribus intelligere. Hoc poſito fundamento, quo initia Linguæ continentur, quomodo ſint ulteriora ſtudia inſtituenda docebimus; ſi hoc prius monuerimus, cavendum eſſe ne putemus, priuſquam lectionem Scriptorum Græcorum adgrediamur, Grammatica omnia præcepta memoriæ mandanda. Plerique ad hunc ſcopulum impingentes, Græcæ Linguæ ſtudium, hac ſola de cauſa, ab ipſo limine abjiciunt; quod illis, alia inſiſtentibus via, alioqui feliciter fortasſe ceſſiſſet. Nempe, ſemel nominum declinationibus & verborum inflexionibus adcurate memoriæ mandatis; Anomaliæ, aliaque difficiliora paullatim, crebra & adtenta lectione, in qua ſubinde occurrent, ediſcentur. Uti hanc in rem licet *Angeli Caninii Helleniſmo*, & *Theſauro Grammatico Petr. Anteſignani*, ab *Alex. Scoto* aucto, in quo Anomaliæ omnes expediuntur, poſſuntque in copioſiſſimo indice quæri. Sunt & alii hujuscemodi libri, quibus, prout ad manum erunt, uti poterunt adoleſcentes.

3. Neque hoc prætermittendum, non eſſe initio conandum quidquam, ſine verſionis Latinæ ſubſidio, legere; ſunt enim in primis conatibus omnia, quantum fieri poteſt, quam

fa-

facillima efficienda. Prudens eſt monitum * *Quintiliani, in primis cavere oportere, ne ſtudia qui amare nondum poteſt oderit; & amaritudinem ſemel præceptam, etiam ultra rudes annos reformidet.* Scio me loqui contra ſententiam virorum doctiſſimorum, qui interdum graviter conqueſti ſunt, quod verſiones Latinæ e regione Græcorum adderentur; quibus aiebant impediri Studioſos, ne Græca legerentur. Sed, pace tantorum virorum, multo minus legerentur Græca, ſine translationibus, quam iis additis leguntur; cum certum ſit pleroſque iis indigere, ut Græca legere poſſint, & præſertim quidem Poëtas, & inter Poëtas, Tragicos. Non ſunt fingendi homines quales non ſunt, non erunt; ſed eorum utendum ingeniis, prout ſunt. Neſcio etiam annon & odioſus quidam faſtus, ac invidia erga alios parum laudabilis, eas querelas illis ſuggeſſerint. Dum enim ſe verſionibus nequaquam egere aiunt, & a lectione Veterum eos remotos volunt, qui iis indigent; ſe aliis multum antiſtare gloriantur, & ſibi ſolis eruditionis ſuæ fontes patere cupiunt. At per eos ſæpe factum eſt, ut ſpretæ ſint Litteræ, cum tantis difficultatibus ſeptæ viderentur, ut fructus non eſſent cum iis æquiparandi. Atque hæc obiter. Verum eo uſque verſione abuti non licet, ut nihil quæratur in Dictionario, aut credatur verſioni de conjugationis inflexione. Nulla prætermittenda vox eſt, quæ an radix ſit, necne, neſciatur; nullum verbum, cujus modus, tempus aut thema ignoretur.

* *Inſt. Or. Lib.* 1. *c.* 1.

retur. Verſio hunc uſum ſolum præbere debet, ut ejus ope voces jam quæſitas, ſed ex memoria elapſas, in eam denuo facilius revocemus; utque adjumento ſit ad conſtructionem, & verborum themata invenienda. Hac ratione fiet ut haud difficulter, cum vocum ſignificationes, tum etiam inflexiones memoriæ infigamus; utque tandem verſione facile cárituri ſimus.

4. Præterito ſæculo XVI. viri eruditiſſimi *Melchior Wolmarus*, *Gulielmus Budæus*, & *Joachimus Camerarius* cœperant Græcæ Linguæ ſtudia ab *Homeri* lectione; ſed poſtea eos præpoſteri ſui ordinis pœnituit, cum proſæ Scriptorem legere adgreſſi videbant ſe, poſt exantlatum laborem immenſum, faciliores Scriptores non intelligere. *Joſephus* quidem (*) *Scaliger* ait ſe, vix lecta Grammatica Græca, intra viginti tres dies totum perlegiſſe *Homerum*; ſed hoc, ſi verum eſt, non eſt cujusvis tentare, nec Judicium ejus ubique ſequendum. Licet enim in rebus, ex memoria & lectione pendentibus, excelluerit; nec Judicio, nec arte ratiocinandi tantopere vir alioqui ſummus valuit.

5. Igitur propter rationes adlatas, a proſæ Scriptoribus & quidem facilibus initium faciendum. Legi itaque poſſunt *Polyæni Stratagemata*, qui Scriptor ſub *Marco Aurelio* vixit, facilique & perſpicuo ſtylo artes varias, a præſtantibus Imperatoribus in bello adhibitas, prodidit. Brevitas Capitum quieſcendi etiam gratas moras incipientibus præbet. Eadem

(*) *In Ep.* I. *ad Jan. Douzam.*

dem de ratione, conjungi ei poteſt *Ælianus*, qui *Varias Hiſtorias* & *Hiſtoriam Animalium* eleganter ſcripſit, præſertim poſterius opus; nam prius videtur imperfectum reliquiſſe. Sequi poteſt hoſce *Lucianus*, qui præter Dialogos, multos alios libellos utiles ſcripſit. Atticæ ſane dictionis puritate, & ipſa etiam argumentorum facilitate præſtat; ſed optandum eſſet hominem Epicureum verecundiorem fuiſſe, in verbis ſaltem, nec obſcœnos amores paſſim miſcuiſſe. At ſeligi poterunt initio *Dialogi*, *mortuorum*, & *Deorum*, in quibus pauciora ſunt talia; tum Liber *de ſcribenda Hiſtoria*, aliique ſimiles. Huic ſubnectendum cenſerem *Ariſtophanem*, qui Attico lepore, ſimplicique & eleganti ſtylo adeo excellit; ut primus omnium legi deberet, niſi obſcœnitatibus nimium abundaret. Sed hoc fuit vitium ſæculorum illorum, iis omnibus familiare, qui caſtigatis moribus non fuerunt. Attamen legi poſſent, exceptis verſibus haud ita multis, tres priores Comœdiæ *Plutus*, *Nubes*, & *Ranæ*. Sed nec male huic ſubſtituantur Excerpta ex veteribus Comicis, quæ ab *Hug. Grotio* verſa ſunt, (*) & Græce ac Latine edita Lutetiæ; vel ſi is liber, qui rarior eſt factus, comparari nequeat, *Menandri* & *Philemonis* fragmenta, quæ inde excerpſimus, vertimus, notulisque illuſtravimus. Nihil elegantius, ad Ethicam quod adtinet, legi queat; nec ſi vitioſa ad nos pervenerunt, nec omnia adcurate emendari potuerunt, ideo minoris facienda ſunt, dum melius

(*) In 4. an. 1626.

lius nihil nobis ſuppetit. Violentis & audacibus conjecturis graviora fiunt vulnera Antiquitati, iis quæ longinquitati temporum, aut inſcitiæ librariorum debentur. Sed nec omittenda *Cebetis Thebani* pulcherrima eruditæ Tabulæ explicatio, quæ tandem e MS. integra Græce edita eſt, cum latine tantum, a *Lud. Odaxio* olim verſa, exſtaret. Hæc poteſt, imo debet, ſæpius relegi, quod argumentum utiliſſimum ſimplici, & nitida ſimul dictione perſequatur. Huic ſubjungentur *Theophraſti* Characteres Ethici, cum *Iſ. Caſauboni* notis; unde Græcorum vitia & virtutes multæque Conſuetudines, Opinionesque optime cognoſcentur. Dignus eſt etiam is liber, ut & *Caſauboni* Commentarius, qui ſemel, iterumque legatur. Addent ii, quibus ejusmodi lectio placebit, Dialogos *Æſchinis*, a nobis editos, quibus vix quidquam elegantius, apud Veteres Platonicos, fuit.

6. Hinc hauriri poterit, ut hoc obiter dicam, cognitio particularum indeclinabilium ἀλλὰ, μὲν, δὲ, ὖν, δὴ, γὰρ, & ſimilium, quæ Attici ſermonis elegantiam condiunt; & quarum niſi vis intelligatur, non modo gratia orationis perit, ſed ſenſus etiam ſæpe ei adfingitur alienus. Sæpiſſime illæ particulæ, apud Atticos, παρέλκουσι; hoc eſt, ad ſenſum nihil pertinent, licet numeroſiorem orationem quodam modo efficiant, & neſcio quid elegantiæ addant; nec poſſunt in aliam linguam verti particulis, quarum ſignificationi paſſim reſpondent. Exempli cauſa, κατὰ quod

quod ſignificat plerumque *olim*, *aliquando*, apud Atticos, interdum plane abundat, præſertim cum additur voci τὶς interroganti; nec Latine poteſt verti, niſi expletiva etiam particula *tandem*, τὶς ποτε, *quis tandem*? *Ariſtophanes* in Pluto, non procul ab initio:

Πρὶν ἂν φράσῃς μοι τίς ποτ' ἐςὶν ὑτοσὶ,

antequam mihi dixeris quis tandem hic ſit. Subinde talia occurrunt, & plura collegerunt *Henr. Stephanus* & *Rob. Conſtantinus*, in Lexicis. Exiſtimo autem peccatum eſſe in hac particula, initio *Cebetis*, ubi legimus οὐκ ἠδυνάμεθα συμβαλεῖν τίνες καὶ πόθεν ἦσαν, *non poteramus conjicere quænam & unde eſſent*, fabulæ; nempe, in Tabula pictæ. MSS. omnes, ut teſtatur nuperus ejus editor, habent ΠΟΤΕ, nam πόθεν eſt ex conjectura *Hieron. Wolfii*, quæ e contextu merito in ultima editione ejecta eſt. Attamen ſupereſt, niſi fallor, mendum, quod inde ortum eſt quod Librarii, neſcirent quid ſibi vellent τίνες ποτὲ, qua de cauſa καὶ interpoſuerunt; cum hoc unum vellet *Cebes*, *quæ tandem eſſent hæ fabulæ?* Sic poſtea, ubi τῷ καὶ nullus eſſe locus poterat, quo factum ut intemerata *Cebetis* verba ad nos pervenerint, bis legimus τί ποτε; *quidnam tandem*? Ita & ἀλλὰ non poteſt ſemper reddi *ſed*, ut *adverſativam*, ſicut Grammatici loquuntur, vim habeat; neque γὰρ *enim* aut

nam,

nam, quod adtente legenti memoratos jam Scriptores paſſim liquebit. Hoc cum alii etiam, licet minus frequenter, factitarint, multum ad omnis generis Scriptores Græcos intelligendos conducet. Ipſum Novum Teſtamentum, præſertim Pauli Epiſtolas, nemo ſatis intellexerit, niſi hoc norit. Series enim orationis iis particulis continetur, quas proinde niſi adſequaris, oratio ipſa laborat. Ita Rom. X, 8. ſi voculam Ἀλλὰ vertas *ſed*, nullus erit ſenſus; neque enim quod in illo commate dicitur opponitur antecedentibus. vertendum Latine: Ἀλλὰ τί λέγει; *quid præterea dicit?* Ejusdem Cap. Verſ. 17. Ἄρα vertendum eſt *ſane, certe*, non *ergo;* alioqui ſenſus eſt intricatiſſimus.

7. Hiſce Scriptoribus lectis, pergendum erit ad *Xenophontis* libros Hiſtoricos, quorum dictio, ſuaviſſima ſimplicitate condita, admirationi præſtantiſſimis totius Antiquitatis viris fuit; a quibus dictus eſt (*) *Muſa Attica.* Cicero quoque, (†) *Xenophontis voce Muſas quaſi loquutas*, ait. Subjungendi erunt libri Philoſophici, quos argumentum non adſuetis paullo obſcuriores reddit. Inde legendi erunt *Herodoti*, qui pater Hiſtoriæ dicitur, libri; in quibus mira quoque ſimplicitas, & elegantia Jonicæ Dialecti haud minus enitet, quam Atticismus in *Xenophontis* operibus. De hiſce duobus Scriptoribus, idem, ad Græcam Linguam quod adtinet, poſſumus dicere, quod atta-

(*) *Diogen. Laert.* in ejus vita, ſeu L. II. §. 57.
(†) *In Oratore.* Cap. 19.

quod *Quintilianus* de *Cicerone*, ad Latinam reſpiciens, dixit; nempe, quo magis *Herodotus* & *Xenophon* Studioſis placuerint, eo magis eos in Græca Lingua profeciſſe. Qui nondum illa elegantia capiuntur, nondum Linguam ſatis adſequuntur. Eſt & alius Scriptor Atticus, maſcula eloquentia celeberrimus, *Thucydides*, ſed cujus eloquutio durior & obſcurior multo eſt, attamen lectu dignisſimus.

8. Qui eo usque proceſſerint conſiliis noſtris non indigebunt, de delectu Scriptorum faciendo; nec multum laborabunt in lectione Oratorum Atticorum *Iſocratis*, *Demoſthenis* aliorumque, niſi ubi nova quædam vocabula forenſia occurrent, quæ laborem etiam eruditis faceſſunt. At non debebunt prætermittere lectionem *Platonis*, cujus Philoſophia, pulcherrima dictione expreſſa, tanto in pretio apud Veteres fuit, ut innumeros admiratores, non inter Ethnicos modo, ſed etiam Judæos & Chriſtianos invenerit; quo factum ut ejus dogmata latiſſime olim ſparſa fuerint; inter trium Religionum cultores, nec pauca etiamnum hodie apud nos eorum maneant veſtigia; quod proclive eſſet oſtendere, ſi res eſſet hujus loci.

9. Monebimus potius, quod memoria pæne elapſum initio dictum oportuit, ante lectionem Græcorum Scriptorum eſſe inquirendum in Græciæ Conſuetudines, quantum id fieri poterit. Reſpublicas Græciæ, & præcipuos mores tradidit *Ubbo Emmius* in ſua Græcia, quem juvabit legiſſe. Eſt etiam *Archæo-*

logia Attica Anglice ſcripta, neſcio an & in alias Linguas verſa, (*) a *Franciſco Roo.* Hæc quamvis in multis jejuna, nec ſatis adcurata, poterunt tamen tironibus uſui eſſe. Poſtea in lucem publicam prodiit Archæologia Græca adcuratior & copioſior V. C. *Joannis Potter*, in Antiq. Græc. Vol. XII. Sed in hiſce antiquitatibus eruendis, præ ceteris, deſudavit *Joannes Meurſius*, cujus Scripta optandum eſſet in unum Corpus colligi, & quæ ad Græciæ Antiquitates pertinent, in Juventutis gratiam a viro docto in Epitomen redigi; ſunt enim vaſtiora, quam in initio legi queant. Itaque *Ubbone Emmio*, aut alio qui primus occurret, utendum erit, donec utiliorem aliam operam præſtet vir quiſpiam eruditus. Poſt primam hujuſce Operis editionem, edi Lugduni Batavorum cœpit *Theſaurum Antiquitatum Græcarum;* cujus poſteriores Tomi, facto initio a quarto, doctiſſimorum virorum hiſce de rebus Commentarios complectuntur. In qua collectione, Antiquitatum Græcarum ſtudioſi invenient quæ difficillime antea ſibi comparare potuiſſent; quamvis multa illic quoque abundent & deſint, nec ſatis diligenter ſint edita.

(*) Londini in 4. 1637.

§. II.

§. II.

Poëtæ.

1. POSTQUAM ſatis verſati erimus in proſæ orationis Scriptorum lectione, út nobis voluptatem, non moleſtiam dumtaxat, facilitate ſua pariat; deveniendum tandem erit ad Poëtas. Inter eos non numeramus, propter adlatas rationes, ubi de Latinorum Poëtis loquuti ſumus, Comicos, qui proſæ propiores verſus ediderunt. *Homerus* itaque & *Heſiodus* primi omnium erunt legendi, quod facillimi ſint Poëtarum Græcorum; argumentum enim (ſi excipias librum qui *Opera & Dies* ab *Heſiodo* inſcriptus eſt) elegerunt nequaquam natura ſua obſcurum, & facili uſi dictione moleſtiam, ſtructuræ obſcuritate, non creant. Hæc una eſt difficultas, Dialectorum varietas, & inflexiones, ac mutationes Poëticæ verborum; ſed hæc facile ſuperabitur, ope Lexicorum, in quibus omnia ejusmodi vocabula adcurate explicata ſunt, ut omnibus notum eſt. Præterea ſunt multæ & frequentes repetitiones, quibus fit ut, ſi quis ſex, ſeptemve *Homeri* libros ſtudioſe legerit, jam in iis intelligendis non multum indigeat Lexico, utque facile ſequentes ſit intellecturus; quod plus ſemel experientia deprehendimus. Utile erit, cum initium fiet Homerici ſtudii, evolvere (*) libellum inſcriptum, ab ejus Scriptore *Everardo Feithio, Antiqui-*

(*) *Ed. Lugd. Bat.* 1677. in 12.

tiquitates Homericæ; ubi deſcribuntur Heroicorùm temporum Conſuetudines, ex *Homero* potiſſimum hauſtæ. Quod quidem argumentum potuit ſane adcuratius & clarius exponi, ſed quoniam nemo alius id præſtitit, eo Catone contentos nos eſſe par eſt.

2. Præter adlatas rationes, ob quas ab horum Poëtarum lectione initium faciendum eſſe duximus, hæc eſt non contemnenda; quod omnium qui ſuperſunt antiquiſſimi ſint, & ex eorum (*) fontibus ſequentium ætatum Poëtæ certatim plurima hauſerint. Multo autem melius intelligimus quæ ſunt aliunde deſumta, cum ſcimus unde ſint mutua accepta, quam cum id nobis latet. Sæpe enim adluſio quædam obſcurior eſt, ad ea quæ dicuntur a Scriptore, qui primus iis uſus eſt; in qua adluſione totus eſt orationis lepos, qui niſi ſentiatur, ipſa res non ſatis intelligitur. Atqui animadverti non poteſt ab iis, qui rem in ipſo Poëta non legerunt; ut ii norunt quibus ejusmodi adluſiones, inter legendum, occurrerunt. Huc etiam accedit, quod & proſæ Scriptores paſſim ad *Homerum* & *Heſiodum* reſpiciant, & vix poſſint intelligi, innumeris in locis, niſi in Poëtis legerimus quæ ab iis proferuntur. Eſt aliud quoque, quod obſervatu indignum non eſt; nempe, neminem ſatis intelligere quare *Homerus* tantæ fuerit admirationi Veteribus, niſi, magna ſaltem ex parte, ab eo perlectus fuerit. Commiſit nonnulla peccata contra Poëmatis Epici leges, & ve-

(*) Vid. *Ælian. Var. Hiſt.* Lib. XIII. c. 22. & *ad eum Interpr.*

veriſimilitudinem, quæ videntur iis qui Poëtam non legerunt, cum narrantur, adeo abſurda, ut contemni debuiſſe cenſeatur, utque judicium totius Antiquitatis in dubium vocetur. Exempli cauſa, Iliadis Lib. VI. in medio prælio, dum acerrime Trojani a Diomede urgentur, auctor eſt Helenus Hectori, ut in urbem eat, matri dicturus vovendum eſſe peplum Palladi, ſi forte Trojanis placetur. Obſequitur Hector, & multum temporis abſumit in colloquendo cum matre, cum Helena, cum Paride, cum Andromacha, qui ne momento quidem temporis ab exercitu abeſſe debuit. Hoc certe peccatum eſt in Poëta, qui artis tamen militaris peritus fuiſſe cenſetur, ingens; at ſi quis eos ſermones legat, in quibus tempus terit Hector, præſertim cum Uxore, peccati Poëtæ illico obliviſcetur; tanta enim eſt eorum dulcedo, & elegantia, tamque vividæ imagines, ut regularum Artis oblitus, & Homericis verſibus, quaſi carmine magico, delinitus, lætaturus ſit ita peccaſſe *Homerum*, & exclamaturus potiùs; felix peccatum, quod elegantes adeo verſus nobis peperit! *Homerum* nuper Cantabrigiæ edidit *Joſua Barneſius*, vir doctiſſimus, itaque Poëtam & priſcum ejus Scholiaſten emendavit, nulla ut emendatior ſit editio. Nos vero *Heſiodum* in lucem quoque emiſimus, in quo præter *Lectiones Grævianas*, multa ad fabularem hiſtoriam pertinentia, in notis ad Theogoniam, expoſuimus.

3. Poſt *Homeri* & *Heſiodi* lectionem, poterunt adiri reliqui Heroïci carminis Scripto-

 res,

res, & in primis *Apollonius*; qui, in *Argonauticis*, antiquiſſimam Hiſtoriam perſequutus eſt. Optandum eſſet doctum quempiam virum eum Poëtam denuo vertere, & notis eo dignis illuſtrare; *Jeremiæ* enim *Hoelzlini* verſio inficeta & barbara eſt, nec notæ meliores. At Scholiaſtes Græcus egregius & lectu, ſi quis alius, dignus. Nec prætermittendus *Callimachus*, quem doctiſſimo commentario illuſtravit vir ſummus *Ezechiel Spanhemius*. Debent etiam ſtudioſe legi *Bucolici* Poëtæ *Moſchus*, *Bion* & *Theocritus*, ad quorum Doricam Dialectum intelligendam non parum proderit *Æmilii Porti* Lexicon Doricum. Initio enim ejusmodi ſubſidiis utendum eſt, modo ſemper omnes voces derivatas ad Radicem referamus; neque enim hoc parum, cum ad memoriam, tum ad vim vocum adſequendam, prodeſt. Utile tamen etiam erit ex Grammatico petere præcipuas Dialecti Doricæ regulas, ne vel minimæ voculæ negotium faceſſant. Horum poëtarum editiones variæ ſunt, ſed omnium optima eſt *Heinſiana*, cum Scholiis Græcis, & obſervationibus *Joſ. Scaligeri*, *Iſ. Caſauboni*, ac *Dan. Heinſii*; quorum tamen hic, dum acumen perpetuo ſectatur, ſæpe inanem quamdam ἀκρίβειαν oſtentat.

4. Poſt Bucolicorum Poëtarum perlecta volumina, adeundi erunt Tragici, inter quos primas tenet, cum ceteris dotibus, tum facilitate eloquutionis, *Euripides*; cujus etiam quot ſunt verſus, tot eſſe ſententias, ſeu γνώμας, *Cicero* merito dixit. Hunc ſequetur *Sophocles*, *Sophoclem Æſchylus*, qui durior & auda-

audacior eſt, & minorem multo adhibet artem. *Euripidem* eruditis notis illuſtravit *Barneſius*, antea laudatus, Æſchylum *Thom. Stanleius; Sophocles* ſimilem curam etiamnum exſpectat. Poſtremus omnium legendus erit *Pindarus*, qui ipſum *Æſchylum* dithyrambis ſuperat, & duritiem ſtyli præ ſe fert, nulli, niſi Linguæ peritiſſimis, concoquendam. *Pindarum* illuſtratum olim dederunt *Joan. Benedictus* & *Eraſm. Smidius*, quorum tamen induſtriæ multum addiderunt viri docti, qui eum Poëtam Oxonii non ita pridem pulcherrime ediderunt.

5. Plura non addam, quia quicumque huc uſque progreſſus erit, duce viæ nequaquam opus habebit. Potuiſſem multo plura Poëtarum recenſere nomina, ſed ambitioſo indice abſtinendum duxi; quia quæ tacui ſatis nota erunt iis, qui nominibus adpellatos evolverint. Præſtat monere, cum lectione Poëtarum, conjungendum eſſe Artis Poëticæ ſtudium; niſi enim leges Artis aliquo modo norimus, non ſatis intelligimus finem Poëmatum, peccata, aut eruditionem Poëtarum; quo fiet ut certa hiſce de rebus ferre nequeamus judicia, aut cum tædio legamus, quæ legum Artis peritis ſummam admirationem ac voluptatem creant, vel admiremur quæ vituperanda ſunt. Cum multi hac de re ſcripſerint, duos potiſſimum ceteris prætulerimus; quorum alter eſt G. J. *Voſſius*, qui *Inſtitutiones Poëticas* Latine ſcripſit: alter vero Gallus, nomine *Renatus le Boſſu*, (*) qui *de Carmine Epico* elegans volumen

(*) *Traité du Poëme Epique* a Paris 1675. in 12.

lumen Gallicum publici juris fecit. Accedere tamen ad hos poterit Poëtica *Ariſtotelis* in Gallicam Linguam tranſlata, & a viro eruditiſſimo *And. Dacerio* Commentario illuſtrata.

6. Poſſet hic aliquid ſubjungi de Fabulis, quæ Poëtarum argumentum ſunt; ſed res ampliorem diſputationem, quam inſtitutum noſtrum patitur, poſtulat. Monebimus tantum eos errare, qui credunt eas omnes eſſe a Poëtis inventas; cum plerumque nihil ſint, præter antiquam Hiſtoriam Græciæ, exornatam quidem illam, vel potius depravatam figmentis, ſed non prorſus confictam. Antiquiſſimæ Hiſtoriæ narrabantur verſibus, & cum eorum dictio ſcateret tropis & figuris, hinc factum ut proprie intellecta, aut alieno ſenſu explicata pepererit figmenta plurima, quibus poſtea data opera a Poëtis alia adjecta ſunt. Præterea cum Pelasgi, aliique Græciæ antiquiſſimi incolæ Lingua Barbara, hoc eſt, ad Hebraïcam accedente, uterentur, quæ poſtea Lingua intercidit; vetuſtiſſimæ eorum narrationes, perperam intellectæ, in abſurda mendacia paſſim mutatæ ſunt. At Veritas non eſt ubique adeo in illis occulta, quin magna ex parte figmentorum involucris liberari poſſit, ſi rem quis ſerio adgrediatur; (*) quod experti dicimus, & facile poſſemus pluribus oſtendere. Hoc obſervari debuit, ne deliros cenſeamus Poëtas, quod fabulas tanto ſtudio narrant; & Oratores infirmitatis judicii inſimulemus, ſi quando ad eas adludant.

C A-

(*) *Vide explicationem Fabulæ de Harpyiis in Diſſ. De Statua Salina, & notas ad Theogoniam Heſiodi.*

CAPUT IV.

De Methodo in Hebraicæ Linguæ ſtudio obſervanda.

§. I.

Lectio Vocum.

1. PRIUSQUAM de Methodo Hebraïcorum ſtudiorum agamus, obſervandum eſt eſſe prorſus neceſſarium iis, qui Novi Teſtamenti libros penitus intelligere optant, cujus rei hæ ſunt rationes. Religio Chriſtiana non eſt ita cœlo integra delapſa, ut nullam rationem habeat Religionum, quæ antea erant, ſed omnia nova hominibus adferat. Contra eſt veluti Religionis Judaïcæ ſurculus, ut ipſo trunco longe major ac viridior. Addit quidem Judaïcæ multa, & iis intercidit Chriſtianis, quæ Judæis a Deo, propter ejus populi σκληροκαρδίαν, tolerata fuerant; attamen nonnullis Judaicæ Religionis dogmatibus inædificat, & ab hominibus, in Judaïca Religione educatis, & ad Judæos a Deo miſſis, primum conſtituta eſt; unde fit ut in eorum libris, perpetuæ ſint ad Judaicas leges, ejusdemque Gentis priſca Scripta adluſiones. Præterea qui Novum Teſtamentum ſcripſere, Græcis quidem uſi ſunt vocibus, ſed eloquutione Chaldaïca; quod hæc Lingua tunc temporis in Judæa, inter Hebræos, in uſu

Digitized by Google

majore eſſet, quam Græca; ita ut plebs, aliique Judææ incolæ ea Lingua Hellenismum, qui Seleucidis & Lagidis eo fuerat illatus, inficerent. Itaque ad intelligendum Novum Teſtamentum, aliqua cognitione Chaldaïsmi, aut Hebraïsmi, qui ejusdem Linguæ duæ fuere Dialecti, opus eſt.

2. Huc accedit quod omnes rationes, quæ ſuadent Hiſtoricorum Græcorum & Latinorum lectionem utilem eſſe, imo validiores, pro Hebraicorum Scriptorum lectione militent. Quod quia per ſe manifeſtum eſt, a nobis pluribus non probabitur.

3. Quoniam autem ſolent juvenes, ætate demum grandiores, animum adpellere ad Linguæ Hebraicæ ſtudium; hic, ut in Græca & Latina Lingua fecimus, non ſtatuemus elementa jam eſſe nota, ſed ab iis incipiemus. Primum litteras Hebraïcas adſpicientes terrent ductus abſimiles plane litteris, quas novimus; licet certum ſit Græcas, ex quibus Latinæ, a charactere Phœnicio ortas eſſe; characterem autem Phœnicium, qui vulgo Samaritanus dicitur, initio eumdem cum Asſyrio, quo nunc utuntur Hebræi, fuiſſe. Ita, labente tempore, & diviſione populorum, mutatur figura litterarum. At facile eſt Conſonantium primum figuram diſcere, ſi Alphabethum Hebraïcum aliquoties exſcribatur. Vocalium cognitio, utpote pauciorum, multo facilior eſt, & ſtatim ac adtente expenſa eſt, & ſonum Conſonantium, deſcriptione Alphabeti, didicimus, brevi exercitatione lectio proclivis evadit.

4. Vo-

4. Vocales antiquis Hebræis in pronunciatione quidem uſitatæ erant, cum ſine iis nulla vox efferri poſſit; ſed inter ſcribendum nullas earum figuras adponebant, ut copioſe contra *Joan. Buxtorfium* probavit *Lud. Capellus*, in *Arcano Punctationis*, ejusque *Vindiciis*. Sed cum Lingua Hebraica jam dudum intercidiſſet, nec legerentur Hebraici Codices, niſi ab iis, qui eam lectionem difficulter πατροπαραδότῳ traditione didicerant; docti quidam viri, forte *Tiberienſes Maſſorethæ*, quadringentis minimum poſt Chriſtum annis, figuras vocalium invenerunt; ne ob nimias Judæorum migrationes, traditio illa, quæ jam multas mutationes paſſa erat, tandem prorſus intercideret. Sed quoniam inventio illa non ſimul ac ſemel, neque tota ab iisdem hominibus videtur perfecta; & præterea ſemper moroſi & reconditioris neſcio cujus doctrinæ jactatores fuere Rabbini; leges lectionis impeditiores ſunt, & ſcatent exceptionibus, præter multitudinem inutilem vocalium; cum ſatis fuisſent quinque breves & quinque longæ, eæque diſtinctis figuris notatæ. Eodem modo hac in re ſe geſſere Rabbini, ac Rhetores Græci in tradendis artis ſuæ præceptis; (*) *ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiverunt quæ nihil adtinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur*, utque proinde majore in pretio haberetur.

5. Verum illis incipientes terreri non debent; primum enim non diſcitur Lingua Hebraica, ut inter loquendum, aut in ſcribendo uſui

(*) *Script. ad Herennium* Lib. 1. c. 1.

uſui ſit, ſed tantum ut intelligatur; quam in rem non multum confert moroſa pronuntiatio, adeo ut non neceſſe ſit hac de re nos nimis anxios eſſe. Secundo, ſi vel adcuratiſſime, ex hodiernis regulis, quis voces efferat, non eſt putandum eum ex veterum Hebræorum more pronunciaturum; ut adparet vel ex nominibus propriis, quæ aliter a Maſſorethis, quam a Septuaginta Interpretibus, Novi Teſtamenti Scriptoribus, aliisque etiam Recentioribus, lecta ſunt.

6. Itaque primum miſſa illa multiplici regularum, tot exceptionibus laborantium, cognitione, quæ paullatim poterit adquiri, initio hoc tantum obſervandum; Conſonantem, ſub qua eſt figura Vocalis longæ, conſtituere ſemper cum ſua Vocali ſyllabam, ut פָּקְדוֹ *pha-kedou*; contra vero brevem Vocalem Conſonantem, ſub qua eſt, conjungere cum ſequente, ut ſyllaba conſtet duabus Conſonantibus, ut פַּקֵּד *phakked*. Hoc tamen in brevi Vocali non ita perpetuum eſt, quin interdum cum Conſonante cui ſubjacet ſyllabam conſtituat; ſed quando hoc uſu venit, non poteſt aliter pronunciari vox a legentibus, ut nullus ſit peccato locus. Rectius nihilominus feciſſent Maſſorethæ, ſi conſtantiores fuiſſent. Male etiam fecerunt, quod *Camets magnum* a *parvo*, ſi aliter efferri debuit, diverſitate figuræ conſtanter non diſtinxerint. Sed hoc tenendum eſt ſemper eſſe magnum, cum poteſt cum unica Conſonante, cui ſubjacet, ſyllabam efficere; cum vero aliter pronunciari nequit ſyllaba, niſi duæ Conſonantes jungan-

gantur, eſſe parvum; ita in פָּקְדוֹ magnum eſt, in צוֹרָם *tſourom* eſt parvum, quia *Mem finale* neceſſario conjungitur cum ר *Reſch.* Sunt qui velint excipi terminationem in ה, ut רָמָה *Ramah*, ſed ſeu excipiatur, ſeu non excipiatur, perinde eſt. Imo ad omnes illas inanes difficultates reſecandas, præſtaret forte figuram ˔, aut ſemper τὸ o ſonum obtinere, aut pronunciari ſemper A; quandoquidem nominum propriorum quædam; ſub quibus eſt, ad eam ſyllabam quod adtinet, modo per O efferuntur apud Veteres Interpretes, modo per A; quod quomodo in aliis vocibus uſurpatum fuerit cum ignoremus, nec hoc faciat ad intelligentiam Linguæ, negligi prorſus id diſcriminis poſſit.

7. Ad vitandam moleſtiam diſtinctionis Vocalium in breves, & breviſſimas, duo tantum obſervanda: 1. *Scheva ſimplex* numquam eſſe pronunciandum, niſi cum aliter vox ore efferri nequit; quod evenit ubi Conſonante, cui ſubjectum eſt, inchoatur ſyllaba, ut in voce פָּקֱדוֹ *phákedou.* Vel ſi id diſcrimen non adrideat, & confundi placeat ſonum *Camets magni* cum *parvi* ſono, legenda erunt vocabula, quaſi nihil eſſet ſub Conſonantibus, ſub quibus eſt *Scheva*, ut fit apud Syros, 2. *Scheva compoſitum* non eſſe ſono diſtinguendum a brevibus Vocalibus, quibus conſtat. Accentuum nulla plane habenda eſt ratio, quippe qui ſint ſine cauſa inventi ab hominibus, quibus Linguæ legitima *accentuatio*, ſi ita loqui licet,

æque

æque erat ignota, ac nobis; imo qui ne accentuum quidem naturam norant, quippe qui ope unius, ejuſdemque accentus Vocalem longam in brevem, & brevem in longam, mutant.

8. Objicient qui Rabbinos nimis mirantur; ita futurum ut non pronunciemus, ut illi ſolent; quod verum eſt. At non minus verum, legitimam & antiquam pronuntiationem illis non magis notam fuiſſe, quam nobis. Et cum illa nihil ad Linguæ intelligentiam faciat, nihil intereſt utro modo pronunciemus; niſi quod facilior ſequendus eſt, ne inutili difficultate nos impediamus.

9. Itaque miſſis Rabbinis, ſtatuendum etiam eſt, nullam rationem eſſe habendam τῷ *Dageſch*, niſi cum litteram duplicem facit; quod numquam fit, niſi antecedente Vocali brevi. Grammaticorum diſtinctio eſt profecta ex Rabbinorum vano ingenio, qui illa diſtinctione imperitis perſuadere voluerunt, ſe tenere pronuntiationem Linguæ Hebraïcæ, non minus quam cum vigebat, quod falſum & abſurdum eſt; ut conſtat, cum ex nominibus propriis, tum ex re ipſa; ſoni enim non poſſunt, ſine mutatione, per plura ſæcula ſervari.

10. Ceterum ſi quid hiſce Regulis contrarium occurrit, quod rarius fit, id quaſi punctationis mendum habendum eſt, non quaſi exceptio. Poſtquam enim Regulæ inventæ ſunt, quæ natura ipſius pronuntiationis nituntur, quales ſunt antecedentes; non eſt putandum Librariorum errores, aut Rabbinorum inconſtantiam, debere exceptiones in iis

pare-

parere; quod ſane faciunt qui Anomalias omnes, quæ occurrunt in Codice Hebraïco, totidem eſſe exceptiones volunt. Idem eſt, ac ſi unicus ſupereſſet Latinus Codex, atque ex eo Codice Regulas colligeremus Linguæ; ita ut licet paſſim obſervaſſemus vocem *Homo* habere in plurali *homines*, alicubi tamen occurreret, culpa Librarii, *humanes*, & hoc adnotaremus, quaſi exceptionem Regulæ.

---

§. I I.

Monita de ceteris Grammaticis Regulis.

1. POSTQUAM in Lectione ſatis exercitati erunt Hebraicæ Linguæ ſtudioſi, ad ſequentes Grammaticorum Regulas accedant oportet, adhibitis hiſce cautionibus. Prima eſt ut ſciant potiſſimas tantum eſſe tenendas, quales ſunt primum Regulæ de terminationibus pluralium & quæ ad *ſtatum conſtructum*, & *abſolutum*, ad nomina quod adtinet, diſtinguendum, neceſſariæ ſunt. Farraginem illam mutationis punctorum, quæ ſuperſtitioſe tradi ſolet, omittant oportet. Si enim neceſſaria eſſet, uſui tantum ſcribentibus foret, & ſunt plurima forte in eo Librariorum menda, aut Maſſoretharum oſcitanter punctantium errores, quæ a credulis Grammaticis veluti conſecrata ſunt.

2. Ad Verba quoque quod ſpectat, ſunt regularia, & generalia tantum de *quieſcenti-*

bus

bus & *defectivis* tenenda; cum enim quæ ab iis diſcedunt, an veræ Anomaliæ ſint, an menda ſcire nequeamus, non opus eſt ut in iis diſcendis nos excruciemus. Præterea tot ſunt, ut nonniſi uſu diſci queant; quam in rem utile eſt habere ejusmodi Lexica, quæ illa vocabula ordine Alphabethico habent, ut quando occurrunt quæ ad Regulas commode referri nequeunt, quid de iis cenſeant Grammatici ſine labore diſcamus. Ita enim fiet, ut aliquoties quæſitam unam eamdemque vocem memoriæ haud difficulter mandemus; modo nullam prætermittamus, ſine inveſtigatione Thematis, & Radicis; hoc enim, ut de Lingua Græca diximus, non parum memoriam juvat.

3. Donec autem hiſce tricis nos expedierimus; conſtanter labori incumbendum eſt, ut quotidie ſaltem aliquot Scripturæ commata legamus. Etenim continente illa exercitatione, fit ut memoriæ melius infigantur voces, utque labor in dies minuatur. Incipiendum autem eſt a libris facilioribus, quales ſunt Hiſtorici, ut libris Moſis, Samuëlis, Regum & Chronicorum; unde poſtea ad Pſalmos & difficiliores libros Propheticos progrediendum erit. Prima hac lectione, ſolæ ſpectandæ ſunt difficultates Grammaticæ; omiſſis omnibus aliis, quæ ad res pertinent. Primus enim ille labor eo tantum pertinet, ut ſignificationes verborum, quales tradi ſolent, cognoſcamus, & Grammaticas Regulas diſcamus.

§. III

§. III.

De Litterarum Hebraïcarum ulteriore ſtudio.

1. Cum memoriæ Grammaticas Regulas mandaverimus, & qua ratione Interpretes & Lexicographi voces Hebraïcas interpretentur cognoverimus; ulterius progrediendum erit, ut Linguæ illius indoles, quantum fieri poteſt, perſpiciatur, & Hebraïcæ antiquitates cognoſcantur. Hanc in rem, cum Libri Veteris Teſtamenti denuo legentur, utile erit Librum ſecundum *Joan. Buxtorfii Theſauri*, ubi copioſe de Syntaxi agit, & Libros III, IV, & V. *Philologiæ Sacræ Salomonis Glaſſii* evolvere. Conducet etiam, prout comparari poterunt, legere libros varios ad Antiquitates Hebraïcas pertinentes, quales ſunt *Cornel. Bertrami Politia Judaica*, *Caroli Sigonii* & *Petri Cunæi Reſp. Hebræorum*, *Thomæ Godwini Moſes & Aaron*, Anglice ab eo editus, & in Germania ab aliquot annis Latine verſus, *Joannis Seldeni* libri *de Synedriis Judæorum*, *de Jure Naturæ & Gentium*, *Uxor Hebraïca*, *de Diis Syris*, *de Decimis*, *Samuelis Bocharti Phaleg* & *Hierozoïcon*, *Joannis Spenceri* opus *de Legibus Ritualibus* Hebræorum, *Lud. Cappelli Critica Sacra* & *Arcanum Punctationis* cum *Vindiciis*, *Joannis Buxtorfii* variæ Diſſertationes, *Joannis Druſii* Opuſcula omnia, *Salomonis Glaſſii Philologiæ Sacræ* reliqui libri, aliaque ſimilia; ubi res non Theologice, ſed Grammatice, diſcutiuntur;

hoc eſt, ubi quæruntur Antiquitates Hebraïcæ, omiſſis ut plurimum controverſiis hodiernis, & conſectariis, quæ inde ad conficienda Syſtemata Theologica deduci ſolent. Hæc enim ſtudia ſunt alius plane generis.

2. Jam non erit in Lexico Buxtorfiano, & recentioribus verſionibus dumtaxat, ut prima lectione fit, hærendum; ſed Textui Hebraïco conjungenda erit verſio LXX. Intt. & Vetus Latina, adjectis fragmentis aliorum Veterum Interpretum, quæ a *Joanne Druſio* collecta, & notis illuſtrata ſunt. Hinc enim hodiernarum verſionum, quæ fere ex recentiorum Judæorum interpretamentis, & Theologicis præjudiciis hauſtæ ſunt, cognoſcuntur plurima peccata. Utiles etiam ſunt *Conradi Kircheri* Concordantiæ Verſionis τ LXX. in quibus uno intuitu cernere eſt quot variis rationibus οἱ LXX. unamquamque vocem verterint. Editæ ſunt deinde *Abrahami Trommii* concordiæ, inverſo ordine, ita ut Græca antecedant, additis etiam fragmentis copioſioribus Veterum Interpretum, cum Lexico ex iis confecto a *Bern. Montefalconio*. Amſtelædami 1718.

3. Qui in hiſce eo, quo par eſt, ſtudio verſabuntur, animadvertent facile multa eſſe, adeoque longe plura, quam vulgo cenſentur, quæ cum in Lingua Hebraïca ſummatim conſiderata, tum in Libris Veteris Teſtamenti intelligi nequeunt. Cujus rei hæ ſunt rationes, 1. quia ſupereſt tantum nobis unicum volumen Hebraïcum, idque non magnæ molis, quo totius Hebraïcæ Linguæ indoles & dictiones contineri nequeunt; 2. quia in hoc volumine fuerunt

ſunt longi temporis labes & errata Librariorum, quæ ſenſum turbarunt, jam antequam Verſiones ullæ ſcriberentur, negligentia aut difficultate exſcribendi, in Textum illapſa; 3. quia ſunt voces, quæ aut ſemel, aut pauculis vicibus occurrunt, & quidem iis in locis, in quibus nec natura rei, nec orationis ſeries nos docent quo ſenſu ſint accipiendæ; 4. quia conſtructio paſſim ambiguitates parit, & tempora confunduntur, nam & pauca habent Hebræi inflexione diſtincta, eaque ſubinde inter ſe miſcentur; unde fit, ut niſi res ipſa moneat, neſciamus utrum res præterita, an futura agatur; 5. quia exceptis Ritibus Moſaïcis, & Conſuetudinibus divina auctoritate inſtitutis ignoramus prorſus, aut dubiis conjecturis ex pauculis locis alias opiniones Hebræorum colligimus; 6. quia habemus eorum Hiſtoriæ breviſſimam epitomen; quibus rebus fit, ut paſſim hæreamus, nec nos expedire poſſimus.

4. Ad hæc accedit, quod certiora quæ nobis ſuppetunt, ad eas difficultates ſuperandas, ſubſidia, ſint eorum ſæculorum in quibus Lingua Hebraïca dudum in deſuetudinem abierat, nec aliter niſi traditione inter pauculos eruditos Judæos, nota erat. Antiquiſſima enim Verſio omnium eſt ea, quæ LXX Viralis dicitur, confecta regnante *Ptolemæo Philadelpho*, ducentis quinquaginta minimum annis, poſt reditum e Captivitate Babylonica, in qua Linguæ Hebraïcæ uſus corruptus fuerat. Hinc factum, ut neceſſario plurium vocabulorum & loquendi generum ſignificatio intercideret, una cum Linguæ quotidiano uſu; etenim eo tempore

non erant eædem ſtudendi artes, quæ nunc ſunt. Nulla tunc habebant Lexica, nullas Grammaticas, ut ſatis adparet ex multis locis Septuaginta Interpretum, ubi unam eamdemque vocem varie admodum vertunt, & interdum ita ut nulla ſignificationum quas adhibent ulli locorum, in quibus vox occurrit, ſatis conveniat; & ubi certiſſimas Grammaticæ Regulas negligunt. Præterea in locis difficilibus adeo hæſitarunt, ut aut prorſus a verbis receſſerint, aut ſenſum ex conjectura, prout potuerunt, effecerint; quorum omnium exempla ſuppeditabunt *Notæ Criticæ Lud. Cappelli*, & Commentarii noſtri in *Pentateuchum*, & alios V. T. libros.

5. Sequentium temporum Verſiones antiquæ iisdem vitiis laborarunt; donec tandem Judæi, meliore inita methodo, poſt annum Chriſti milleſimum, Grammaticas & Commentarios in Scripturam adcuratius ſcribere cœperunt; quod poſtea ſequuti ſunt Chriſtiani. Sed cum quidquid Judæi recentiores dixerunt, hanc in rem, nitatur vel auctoritate Maſſorethārum, vel veteribus verſionibus, vel eorum conjecturis; neceſſe eſt eos non minus, ac ceteros Interpretes, fluctuare. Maſſorethæ enim puncta vocalia addiderunt contextui, eo tempore quo legitima linguæ Hebraïcæ pronuntiatio ignota erat, & menda codicis ſui conſecrarunt; ut adparet in Pentateucho, vel ex Codice Samaritano, a quo, mendoſo licet, multa minuta menda, quæ in Hebraïco paſſim occurrunt, abſunt. Veterum verſionum non adeo certa eſt auctoritas,

ut

ut vidimus. Conjecturæ etiam Rabbinorum, quæ hac aut ſimilibus opinionibus nituntur, Codicem hodiernum carere mendis, Linguam Hebraïcam perfectiſſimam eſſe, non poſſunt ſine examine admitti, nec pluris debent fieri, quam Chriſtianorum in obſcuris explanandis conatus. Imo vero ejusmodi ſunt opiniones, ut ſtare nullo modo poſſint, cum iis quæ a perito interprete fieri oportet; utque qui in ejusmodi rebus manifeſtis peccat, nullius peccati poſſit eſſe immunis, & contemtu prorſus dignus ſit.

6. Noſtra Lexica hodierna, cum ſint omnia inde hauſta, in multis peccent neceſſe eſt; noſtræque Grammaticæ, cum ſint unico ex Codice Maſſorethico formatæ, ut monuimus, oportet etiam ut multis vitiis laborent. Unde colligere eſt plurimorum Interpretum hodiernorum laborem, qui nullo alio nititur fundamento, ſæpe parum utilem eſſe; quandoquidem ei fidere non licet. Itaque fatendum eſt eum conari σχεδίη περᾶν μέγα κῦμα θαλάσσης, qui ſperat ſe, ſubſidiis memoratis adjutum, mediocrem adepturum cognitionem Hebraïcæ Linguæ; hoc eſt, ſe eam ita intellecturum, ut omnibus in locis, aut ſaltem plurimis, Veteris Teſtamenti, poſſit certo ſibi perſuadere ſe æque intelligere quid Scriptores Sacri velint; ac olim, dum vivebant, ab Hebræorum vulgo intelligebatur.

7. Si quis, ſuperioribus lectis, hic ſubſiſteret, facile crederet ea forte hoc animo a nobis eſſe ſcripta, ut a Linguæ Hebraïcæ ſtu-

dio Juventutem deterreremus; cum re ipſa animos ei addere ad hunc laborem alacriter ſuſcipiendum inſtituerimus, eumque minuere conemur. Sed priusquam quidpiam adgrediamur, quæ in eo occurrant difficultates probe tenendum eſt; cum ut ad eas ſuperandas neceſſaria comparemus, tum ut ne, iis prætermiſſis, ſatis eruditos nos eſſe putemus. Videmus enim ad hæc ſtudia plurimos accedere, & in iis etiam conſeneſcere, qui difficultates haſce ignorant, & ſe hac in re eruditos putant, cum ne viam quidem ad eruditionem tendentem norint. Non parum etiam ad certam rerum cognitiónem adquirendam conducit, ſcire quo usque pervenire liceat; ne fruſtra laboremus, aut nos id ſcire credamus, quod revera neſcimus.

8. Cum, ut Poëta ait, *ſit aliqua prodire tenus, ſi non datur ultra*, quamvis multum abſit ut eam cognitionem Hebraïcæ Linguæ adipiſci queamus, quam Linguarum Latinæ & Græcæ multi viri docti, poſtremis hiſce ſæculis, ſibi compararunt; attamen, propter rationes antea adlatas, nitendum eſt, ut quod ejus fieri poterit, eam cognoſcamus. Hæc autem ſubſidia adhiberi poſſunt, præter ea quæ, ex Interpretibus veteribus & recentioribus hauſta, memoravimus.

9. Cum conſtet Arabicam, Chaldaïcam & Hebraïcam Linguam Dialectos eſſe, potius quam Linguas diverſas; quemadmodum Ionicam, Doricam, & Atticam Dialectos; interdum, ad Hebraïcarum vocum ſignificationem adſequendam, confugere ad vicinos Populos,

pulos, prodeſt. Quod fecerunt non raro & feliciter viri doctiſſimi, & præ aliis quidem *Sam. Bochartus*, *Lud. Cappellus*, & *Lud. de Dieu*, quorum poſtremus & primus enumeratis Linguis Æthiopicam etiam priſcam, quæ Hebraïcæ adfinis fuit, conjunxerunt. Exempla paſſim in eorum libris occurrent, ut & in *Hiſtoria Æthiopica*, adjectoque ei Commentario viri Celeberrimi *Jobi Ludolfi*, qui omnibus in ſtudio Æthiopicæ Linguæ prævit, & præſtitit. Nos quoque hoc ipſum non raro, in Commentariis in *Pentateuchum*, ceterosque Veteris Teſtamenti libros oſtendimus. Itaque ſi cui animus eo propendeat, memoria firma ſit & vaſta, ac vitæ genus patiatur, non inutiliter hiſce ſtudiis operam dederit; & ad conferendas quidem invicem haſce Linguas, multum proderunt Lexica in quibus conjunctæ ſunt, qualia *Lexicon Pentaglotton Val. Schindleri*, *Heptaglotton Edm. Caſtelli*, & Harmonicum *Joan. Henr. Hottingeri*. Hæc Lexica poſſunt eſſe uſui etiam Linguarum illarum haud valde peritis, ſi modo earum lectio nota ſit, cum adfines Radices ſæpe juxta ſe invicem collocentur. Sed tenenda quoque eſt, quam ipſa Grammatices elementa ſtatim docent, permutatio litterarum adfinium.

10. Verum hic cavendum, ne putemus haſce Linguas ita ἐκ παραλλήλου ſibi invicem reſpondiſſe, ut eædem radices eamdem in omnibus, aut ſimilem ſemper ſignificationem habuerint. Sæpe evenit ut una eademque vox in Linguis adfinibus varia ſignificet, ut ex Linguis hodiernis ſatis conſtat. Exempli cauſa,

 Lin-

Linguæ Anglica & Belgica multa habent vocabula communia, quæ idem ſignificant; ſed non pauca quæ plane diverſa, quorum unicum exemplum adferam, unde de ceteris judicium ferri poterit. Apud Anglos, *underſtand* ſignificat *intelligere;* apud Belgas, *onderſtaan* eſt *moliri*, *niti*, item *ſubſiſtere.* Eadem voce prognata *underſtanding* Anglis *intellectum* ſonat; Belgis *onderſtandt*, eſt *auxilium*, *adminiculum.* Anglis *underſtanding* eſt *ſollers* etiam & *peritus*, Belgis *onderſtandig* eſt *auxiliarius.* Si interiiſſet Lingua Anglica, ſique unicus ſupereſſet liber Anglicus, & paullo plures Belgici; hi quidem ſæpe eſſent uſui intelligendo Anglico, ſed poſſent etiam in errorem interdum incautos conjicere; ut ſi vox adlata locis tantum aliquot exſtaret, quorum ſeries tam ferret ſignificationem *auxilii* ex Belgica Lingua, quam *intellectus*, facile eo delaberentur qui Belgice ſcirent, ut *auxilium* interpretarentur. Ita Pſalm. CXIX, 34. leguntur hæc verba in translatione Anglica; *Give me underſtanding, and i shal keep thy law*, cum hæc verba ſignificent *da mihi intellectum*, *& ego obſervabo legem tuam*; verti ex Belgica Lingua poſſet, *geef my hulp*, *da mihi auxilium.* Itaque ſi quid ſimile in interpretandis Hebraïcis tentetur, magna adtentione utendum; nec ad alias Linguas umquam confugiendum, niſi cum nihil ſani Lingua Hebraïca ſuppeditat; nec adfirmandum quidquam quaſi exploratum, quod non res ipſa & ſeries orationis manifeſtiſſimum (*) faciat, quod & alibi oſten-

(*) Vide *Diſſ. noſtram de Opt. Gen. Int. Script.* §. X.

oſtendimus. Etiam in una eademque Lingua, lapſu temporis, mutatur ſignificatio vocum; quas proinde ex recentiore uſu non licet ſemper in antiquioribus Scriptoribus interpretari, unde colligere eſt majorem cautionem in diverſis Linguis adhibendam. Exemplum inſigne ejus rei proferemus ex *A. Gellio* Noct. Attic. Lib. XIII. c. 29. *Animadvertere eſt,* inquit, *pleraque verborum Latinorum ex ea ſignificatione, in qua nata ſunt, deceſſiſſe vel in aliam longe, vel in proximam; eamque deceſſionem factam eſſe conſuetudine & inſcitia temere dicentium, quæ cuimodi ſint, non didicerint. Sicuti quidam* faciem *hominis eſſe putant os tantum & oculos & genas, quod Græci* πρόσωπον *dicunt; quando* facies *ſit forma omnis & modus & factura quædam corporis totius, a* faciendo *dicta: ut ab adſpectu* ſpecies, *& a fingendo* figura. *Itaque Pacuvius in Tragœdia, quæ Niptra inſcribitur*, faciem *dixit* hominis, *pro corporis longitudine.*

> Ætate, *inquit*, integra, feroci ingenio, facie procera virum.

Non ſolum autem in hominum corporibus, ſed etiam in rerum cujusque modi aliarum facies *dicitur.* De ceteris ipſum fontem adeas.

II. Aliud eſt ſubſidium, quo uſi ſunt Interpretes omnes; nempe, conjectura, quæ rebus ipſis & ſerie ſermonis nititur. Sæpe enim vocibus poteſtatem adſignarunt, quia eam neceſſario poſtulari loci circumſtantiis putarunt. Qua in re, facillimum eſt falli;

cum plures ſenſus uni, eidemque loco convenire queant, nec nobis interdum Scriptoris ſcopus ſatis pateat. Solent autem potiſſimum duobus modis labi Interpretes, in ejuſcemodi loquendi generibus, aut vocabulis; quod adtendant præconceptas notiones, quas ipſi habent earum rerum, de quibus ſermo eſt; cum ſæpe Scriptor, quem interpretantur, easdem non habuerit; & quod eam ſententiam ſtatuant ſine dubio eſſe optimam, qua poſita, elegantior aut validior eſt Scriptoris ratiocinatio; cum ſæpe neque elegantiam ullam captaverit, neque demonſtrationes adferre voluerit. Verum de hiſce copioſius, in ſecunda hujus Operis Parte, agemus. Ita feliciter οἱ LXX Eſaiæ LII, 15. ex conjectura verterunt יזה jazzeh, *admirabuntur*, qua ſignificatione נזה *nazah* alibi nuſquam occurrit, neque in vicinis Linguis reperitur. Hoc enim in verſu eſt ἀπόδοσις eorum, quæ habentur in antecedente. Senſus eſt: *Quemadmodum multi piorum Iſraëlitarum clades admirati ſunt: ita multi eorum reditum admirabuntur.* Agit enim Propheta, ſenſu Grammatico, eo in loco, de piis Iſraëlitis, quamvis res multo ſublimior ſub illo cortice Grammatico lateat. Quam ſe varie hic torſerint Interpretes, qui ſcire volet *Lud. Cappelli* notas adeat. Sed & nonnulla ſunt felicium ejusmodi conjecturarum exempla, in Speciminibus *M. Meibomii*; nec in iis deſunt lapſus, dum loca Scripturæ conjiciendo ad rem ſuam trahere conatur.

12. Præ-

12. Præter eam cognitionem Conſuetudinum & morum Hebræorum, quam, ex Sacris Libris potiſſimum hauſtam, ſuppeditare poterunt Scripta virorum eruditorum, quos laudavimus; multa huc pertinentia invenientur apud Scriptores, qui de populis vicinis Hebræorum, aut victoribus verba fecerunt. Multas enim vicinæ Gentes ſimiles Conſuetudines habere ſolent. *Herodotus* Halicarnaſſeus & *Diodorus* Siculus, aliique Ægyptiorum & Chaldæorum res ſcripſere; unde non dubia lux multis Hebræorum moribus, ut oſtendit *Joannes Spencerus*, in Opere cujus inſcriptionem antea adtulimus. Idem & nos demonſtravimus, in Commentario in *Pentateuchum*, multis in locis; ita ut res amplius in dubium revocari ab adtento & veri amante lectore nequeat. Præterea eo paſſim adludunt Hebræi Scriptores; nec quid velint intelligere licet, niſi res Ægyptiorum & Chaldæorum norimus. Sic Eſaiæ Cap. XVIII, 2. Ægyptii deſcribuntur hiſce verbis, גוי קו קו *goi kaukau*, ubi quis conjecerit legendum קי קי *ki ki*, aut potius varietatem eſſe Dialecti, qua quod per ו ſcribebant Hebræi id per י efferebant Ægyptii; quod ſæpe fit in Linguis, vel Dialectis Orientalium. Sermo enim eſt de paluſtribus Ægyptiis, ut adparet ex eo quod *fluvii* dicantur *diripere eorum terram*. De his autem ita *Herodotus*, Lib. II. c. 94. Ἀλείφατι δὲ χρέωνται Αἰγυπτίων οἱ περὶ τὰ ἕλεα οἰκέοντες, ἀπὸ τῶν σιλλικυπρίων τοῦ καρποῦ τὸ καλέουσι μὲν Αἰγύπτιοι ΚΙΚΙ: *unguento autem utuntur Ægyptii qui*

qui circa paludes habitant, ex fructu ſillicypriorum, quod adpellant Ægyptii Kiki.

13. Exſpectaverit forte quiſpiam, ut agamus hic de ſtudiis Rabbinicis; verum aut hæc ad noſtrum inſtitutum non pertinent, aut quæ diximus poſſunt etiam in eam rem partim dicta exiſtimari. Sunt duplicia potiſſimum eorum ſcripta. Alia ſunt Commentarii in Vetus Teſtamentum, qui non ſunt difficiles admodum intellectu, iis qui contextum ipſum intelligunt, & mediocrem operam iis navarunt, *Rabbinico* Lexico *Joan. Buxtorfii* adjuti. Sed cum ſint recentiorum Rabbinorum, neque ulla ratione conferri queant Chriſtianorum laudatis Interpretibus, qui plura multo ſubſidia adhibent, quam Rabbinorum gens, & judicio multum iis præſtant; nullam cauſam video quare tanti fiant, quanti a nonnullis fieri ſolent; niſi quod vulgo non leguntur, & pulchrum eſt videri ea intelligere, quæ aliis ignota ſunt. Sed res ipſa ſi introſpiciatur, cum Grammaticis ac Criticis nobilioribus Chriſtianorum, nullo modo ſunt æquiparandi. Sunt vero alia Scripta, aut allegorica, aut ad doctrinam Talmudicam pertinentia, quæ nos docent quid ſenſerint Judæi, aliquot ſæculis poſt Chriſtum; ſed parum ad illuſtrationem Veteris Teſtamenti faciunt. Allegorici Doctores quidquid volunt fingunt, Thalmudici ſubtiliſſime ritus omnes perſequuntur, atque ex cerebro ſuo ſupplent, ſi quid deeſſe videatur Legi ſcriptæ, nulla pæne Grammaticæ aut Hiſtoriæ ratione habita;

quod

quod ſtudioſi facile intelligent, vel ex variis Thalmudicis Codicibus Latine editis, & adnotationibus a viris doctis auctis. Itaque hæc ad inſtitutum noſtrum nihil faciunt, nec neceſſe eſt rem copioſius demonſtrare.

CAPUT V.

Conſilia varia ad Studiorum rationem pertinentia.

1. Quæ diximus hactenus, de ratione ſtudiorum in Latinis, Græcis & Hebraïcis litteris, ad Linguarum cognitionem comparandam, potius quam ad certæ cujuſpiam diſciplinæ inquirenda dogmata pertinent. At ſi quis ſibi Linguæ cognitione comparata, & rerum etiam, quæ apud Veteres habentur, neque enim prius ſine altero fit, velit penitius ſe cuipiam Diſciplinæ addicere; alius erit ordo obſervandus, vel dudum evoluti Scriptores denuo, immutato ordine antea indicato, perlegendi. Hac ratione fiet cum ut res, tum etiam ut voces & loquutiones rei propriæ melius intelligantur, quod poſterius hic potiſſimum reſpicimus.

2. Qui Poëtas quidem ætate maturiore adgrediuntur legere, eos oportet ab antiquiſſimis initium facere; quia ſequentes ad eos paſſim adludunt, atque ex iis plurima deſumunt. Ex *Homero Heſiodus* forte, ex utroque ſine dubio ſequentium ætatum Poëtæ plurima hauſere. In Hiſtoricis vero non eſt ratio habenda

da ætatis Scriptorum, ſed rerum quas ſcribere inſtituerunt; recentiorum enim cognitio nititur anterioribus. *Joſephus*, qui multo poſt *Herodotum* vixit, prior eſt legendus, in iis quæ habet Herodoteis antiquiora. Quis ſit inter Hiſtoricos ordo, non neceſſe eſt hic dicamus, quia vel ex Librorum inſpectione innoteſcere poteſt. Si Hiſtoriam Eccleſiaſticam, aut Veteres Chriſtianos Scriptores legere quis ſerio velit, ut ſingulorum ſæculorum dogmata & Conſuetudines cognoſcat, eum etiam ab antiquioribus quibusque incipere oportet.

3. Cum cuipiam rei cognoſcendæ operam damus, ei, quantum poteſt, ſine interjectis moris, inſtandum eſt; donec eam animo notitiam, quam quærimus, conceperimus. Si enim ſæpius omiſſum argumentum in manus identidem reſumamus, turbabuntur multum Memoria & rerum ordo. Nam licet interdum ea legamus, quæ non ſunt ita inter ſe connexa, ut unum neceſſario ab altero pendeat; attamen eſt ut plurimum neſcio quis connexus, qui ad intelligendum non parum juvat. Præterea illa nimium interrupta lectio faſtidium parit, quo fit ut tandem præ tædio eos Scriptores deponamus; quos ſi continenter, & ſine interpellatione legiſſemus, avide evolviſſemus. Huc etiam accedit, quod cum quisque Scriptor ſuum habeat characterem, ſuamque eloquutionem, opus ſit tempore, & perpetua lectione, ut ei adſueſiamus. Hoc enim fieri nequit, ſubinde depoſito & in manus denuo ſumto Scriptore; quod experientia

nos docuit, & omnes, quicumque idem tentabunt, docebit.

4. Itaque licet fieri nequeat, ut quotidie totidem horas litterarum ſtudiis tribuamus; non eſt tamen committendum, quantum in nobis eſt, præſertim illa ætate, qua ſtudiis ſolis operam dare licet, ut ullum umquam diem prælabi ſine lectione ſinamus. Hic Pictorum illud celebre monitum, non minus quam in Pictura addiſcenda, neceſſarium, animo infigendum. *Nulla dies abeat, quin linea ducta ſuperſit.* *Habitus*, ſeu facilitas aliquid faciendi, ut loquuntur Ethici, non contrahitur, niſi repetitis *actibus;* nec aliter, niſi intermiſſis, deletur.

5. Cavendum quoque eſt ne in aliud peccatum incidamus, quod frequenter admittitur a viris etiam Litterarum ſtudio addictiſſimis, ut uno eodemque die lectionibus plane diverſis operam demus; qua ratione ſtudendi, non parum turbatur Memoria, & quod rerum a Memoria congeſtarum ſtructor dici poteſt, Judicium; præſertim ubi ea quæ legimus adtentionem animi majorem poſtulant; nam a gravi ſtudio ad levius, ſine periculo & incommodo, digredi poſſumus, aut etiam relicta lectione rei facilis, ad aliam æque facilem tranſire. At ubi conatu quodam ingenii quidpiam intelligere nitimur; non poteſt ſubito ea animi adfectio mutari, quin cerebro noſtro veluti vis inferatur, qua perturbantur Memoria & Judicium; ac ſane tunc temporis minus facile quæ legimus adſequimur & concoquimus. Hinc fit ut qui ita ſtudent multum

tum laborent, ſed parum proficiant, aut neſcio quam eruditionem confuſam & indigeſtam adipiſcantur, quam redolent eorum Scripta; ubi neque perſpicuitas, neque ordo ullus animadvertitur. Adparet ex Scriptis viri longe doctiſſimi *Joannis Seldeni*, eum ita ſtudia ſua perturbaſſe, ut eodem tempore de rebus toto genere diverſis cogitaret; digreſſiones enim captat adeo remotas & interdum tam longas, ut niſi ita ſtudia inſtituiſſet, non potuiſſet tantam ordinis & rerum perturbationem ferre. Ac ſane dum ordinem & perſpicuitatem negligit, non parum tædii Lectoribus creat; quæ vera ac utilia habet, longe plurima, minus facile intelliguntur; & ſicubi in errorem delabitur, vix origo erroris deprehendi poteſt. Multi viri docti, qui lecto ejus de *Synedriis* Opere, cum eo Synedrium Septuaginta-Virale fuiſſe perpetuum, a Moſe, ad extrema Judaïcæ Reip. tempora, crediderunt, facile deprehendiſſent eſſe hoc merum Judaïcum figmentum; ſi argumenta *Seldeni* perſpicue & ordine expreſſa vidiſſent. Sed confuſio, digreſſiones, teſtimonia aliena, & immenſa illa eruditionis unum in Opus congeſta farrago facile fucum faciunt, & perſpicaces etiam occæcant.

6. Quoniam autem, pro celebri Aphoriſmo *Hippocratis*, *ars longa*, *vita brevis eſt*, neque ingenia noſtra omnibus ſtudiorum generibus æque apta ſunt, neque per vitæ inſtitutum, aut facultates, licet per omnia exſpatiari; optime ſibi conſulere videntur qui, his expenſis, uni potiſſimum Diſciplinæ operam dant;

dant; neque alias delibant, niſi quantum, ad ruditatem pudendam deponendam, ſatis eſt. Itaque poſtquam ſtudiorum jacta ſunt fundamenta, & jam cœperunt Studioſi iis cum voluptate incumbere, oportet eos in ſe deſcendere, & diſpicere quam in rem potiſſimum natura ferantur; tum ſi cetera, quæ ad vitam pertinent, patiantur, eam ſibi deligere excolendam. Exempli cauſa, quandoquidem de Critica hic agimus; ſi quis ſentiat ſe potiſſimum Poëtarum lectione adfici, atque in eam toto animi impetu ferri; recte faciet, ſi modo vitæ inſtitutum ferat, ſi hoc ſtudium, præ ceteris omnibus, colat. Si quis etiam Scriptorem quempiam ſingulari adfectu amet, opera non abutetur, ſi nitatur eum ad unguem intelligere, longiusque tempus in eo, quam in aliis, collocet. Multo enim magis proficimus, ubi propenſione naturæ adjuvamur, quam cum, aut ea invita, aut ſola vi rationis adducti quidpiam adgredimur; & aliquid eximie tenere, cetera vero mediocriter, quam omnia delibaſſe, nihil penitus noſſe, multo præſtat. Nemo eſt, qui velit de ſe dici quod *Homerus* de Margite habebat, *multa ſcire eum, ſed omnia male:* πολλ' ἠπίϛατο ἔργα, κακῶς δ' ἠπίϛατο πάντα. Ubi præſtare dicimus, hoc volumus, utilius id eſſe, cum ei qui id tenet, tum aliis etiam, quibus prodeſſe poteſt.

7. Huc poſſumus referre monita *Senecæ*, de vitanda nimia lectione, Epiſt. II. *Certis*, inquit, *ingeniis immorari & innutriri oportet, ſi velis aliquid trahere, quod in animo fideli-*

ter ſedeat. Nuſquam eſt qui ubique eſt. Similia habet, Epiſt. XLV. ubi de libris: *Non refert quam multos, ſed quam bonos habeas; lectio certa prodeſt, varia delectat.* Homini vero acre judicium, quod ante omnia excolendum, in lectione vetuſti cujuſvis Scriptoris, adhibenti, is Scriptor bonus fit; quia ejus vitia & virtutes pervidet, has imitatur, illa fugit. Quo magis eum verſat, eo minus ejus vitiis fallitur, eo magis virtutes complectitur, atque ad eas ſeſe componit. Sed adeundus *Seneca.* Digna etiam ſunt, quæ alte in animum demittantur, verba hæc *Quintiliani:* (*) *Perſequi quidem quod quiſque umquam vel contemtiſſimorum hominum dixerit, aut nimiæ miſeriæ, aut inanis jactantiæ eſt; & detinet atque obruit ingenia, melius aliis vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam poteſt.* Poſſemus, ſi vellemus, ejus delicti reos agere duos doctiſſimos viros, *Theod. Marcilium* & *Caſp. Barthium;* qui pluris eſſent faciendi, ſi pauciora, eaque meliora legiſſent & magis concoxiſſent.

8. Monendi autem hic ſunt litterarum ſtudioſi, cum jubentur legere Veteres, cum Virorum Doctorum Commentariis, ne putent ſibi perlegendas prolixas quasvis notas, quæ textui ſubjectæ ſunt, aut ad calcem rejectæ. Tum ſunt perlegendæ, cum ſine iis textus intelligi nequit; alioqui magna fieret ab iis temporis jactura & dum viderentur ſibi le-

(*) *Lib. I. c. 8.*

legere Veteres, Recentioribus potius operam darent. Legendus ſtudioſe Scriptor ipſe Antiquus, in quem ſcripſerunt, Interpretes vero obiter; & ſatius multo eſt plura legere, ſine notis, Antiquitatis monumenta, quam Recentiorum in unum aut alterum Scriptorem operoſa Collectanea, farragine & intempeſtiva eruditionis oſtentatione plena. Alioquin ἔργον hic fieret πάρεργον, & contra πάρεργον eſſet loco τοῦ ἔργου. Excipienda tamen præſtantiſſimorum Criticorum Opera, ut *Joſ. Scaligeri*, *Iſ. Caſauboni*, *Juſt. Lipſii*, *Claud. Salmaſii* & aliorum, quorum Scripta aut brevia ſunt, aut etiam digniora lectu ipſis Scriptoribus, quos interpretati ſunt. *Scaliger* & *Lipſius* breviores ſunt; *Caſaubonus* interdum paullo longior, ut in Commentario in *Perſium*, ſed bona fruge plenus; *Salmaſius*, in *Solinum* & *Auguſtæ Hiſtoriæ Scriptores*, ea collegit quæ iis ipſis Scriptoribus utiliora ſunt. Ceteroqui præſtaret multo *Plautum* & *Terentium* ter, quaterve legere, quam ſemel cum ampliſſimis, qui in eos ſcripti ſunt, Commentariis; iteratis enim Veterum lectionibus doctiores ſimus, quam ſi tot quisquiliis memoriam oneremus & pauca Veterum Scripta legamus. Sic ad ſummam eruditionem ii, quos laudavimus, aliique viri magni pervenerunt.

9. In omnibus Diſciplinis & præſertim in Linguarum ſtudiis, Memoria eſt ſimul Penus & Promus-Condus, Judicium vero, ut diximus, Structor; qui quæ Memoria depromſit ordine collocat. At ne Memoria re-

 rum

rum copia obruatur, eſt ordine adjuvanda; atque excerpenda, quæ uſui poſtea eſſe queant, adeo ut inveniri facile poſſint. Inutilis enim eſſet lectio, niſi quæ legimus uſibus noſtris poſſemus adcommodare: ut inutilis eſſet magna ſupellectilium copia, ſi quando uſus urgeret, ubi id eſſet quo indigeremus neſciremus. (*) *Vetus eſt proverbium, paupertatem certiſſimam eſſe cum alicujus indigeas, uti eo non poſſe; quia ignoretur ubi abditum delitеſcat, quod deſideratur.* Multi multa hanc in rem ſcripſerunt, & nos etiam experti ſumus; ſed nulla occurrit methodus commodior & facilior ea, quam ab amico acceptam Gallice (†) dudum edidimus. Non modo enim Latinæ, ſed etiam Græcæ Linguæ áptatam, ab aliquot annis, utiliſſimam eſſe comperimus; neque umquam in manus Collectanea noſtra Latina aut Græca ſumimus, quin optimo & doctiſſimo viro, qui eam methodum nos docuit, gratias habeamus.

10. Initio quidem ſtudiorum, ubi Judicium nondum ſatis firmatum eſt, neque cognitio ſat magna, ut quæ ſint excerpenda probe norint Studioſi; vix alia excerpuntur, quam quæ in breve tempus utilia futura ſint; quia, matureſcente judicio, contemnuntur quæ antea in pretio erant. Attamen utile eſt excerpta ejuſmodi habere, cum ut artem ea diſponendi diſcant Studioſi, tum ut memoriæ melius mandent quæ legunt. Ceterum duo hac in re diligenter obſervanda, primum eſt, ut ea

(*) *Columella ex Cicerone* Lib. XII. c. 11.

(†) *In Biblioth. Univerſ.* T. 2. pag. 315.

ea tantum exſcribamus, quæ eximia ſunt, vel propter rem ipſam, vel propter elegantiam eloquutionis, non quæcumque occurrunt; quo labore nimium ſufflaminaretur lectionis impetus. Non eſt putandum ea omnia eſſe exſcribenda, quæ γνωμαὶ, aut *ſententiæ* vocantur. Ea dumtaxat ſunt ſeligenda, quorum nobis in mentem non veniret, aut quæ æque bene exprimere ipſi non poſſemus. Ita, licet memorabilis ſit fabula eo in loco *Virgilii*, ubi hæc verba habentur, nolim ea deſcribi:

Diſcite juſtitiam moniti, & non temnere Divos,

Nihil enim eſt in re, aut in eloquutione, quod ſit ſupra captum cujusvis.

11. Alterum, quod hic obſervari velim, eſt, ne nimis multa exſcribantur verba, ſed tantum obſervatu digniſſima, adnotato Scriptoris loco. Nimium enim tempus, nec ſine magna moleſtia, alioquin in exſcribendo abſumeretur. Non eſt etiam excerpendum quidquam, dum lectione diſtinemur; ita ut propterea abrumpatur lectio, ut calamus in manum ſumatur; hoc enim tædioſam lectionem efficit. Notanda ſunt tantum loca poſtea exſcribenda, in ſchedula, ut abſoluta lectione id fiat; neque etiam initio, poſt primam libri lectionem, id tentandum, ſed poſt ſecundam dumtaxat. Interdum quoque ſunt Collectanea legenda, ut ſciamus quas habeamus congeſtas divitias, iisque tempore & loco uti poſſimus.

 12. Hæc

12. Hæc quidem minuta videbuntur, at ſine hiſce magna non conſtant, & neglecta maximam perturbationem Memoriæ & Judicii, temporiſque, quod rerum omnium pretioſiſſimum eſt, jacturam creant. Summa alioquin ingenia, hiſce prætermiſſis, ingentia peccata admiſerunt; quæ ſi vitaſſent, erudito orbi, adeoque humano generi multo utiliora fuiſſent. Ac ſane qui talia contemnunt, non tam magnitudine ingenii ſpernunt, quam inopia Judicii; qua fit ut quanti uſus ſit ordine & via progredi non ſatis intelligant.

13. Coronidis loco, addemus ſingularem methodum ſtudiorum, qua ii demum uti poterunt, qui eo usque pervenerint, ubi conſiliis noſtris non amplius opus habituros diximus. Ea uſum eſſe *Claud. Salmaſium*, ἀμεθοδείας alioqui ſingulare in ſcribendo exemplar, docet nos V. A. (*) *Joannes Baptiſta Lantinus.* „ Quidquid ſupereſt de Veterum
„ libris ceteriſque monumentis, inquit, diviſo
„ in certa ſpatia omni ævo, ætatum & tem-
„ porum ordine provolvebat; initio ab anti-
„ quisſimis ducto, ita ut omnes unius æta-
„ tis Scriptores perlegeret, conferretque; do-
„ nec illius ſæculi Linguam, mores, ritus,
„ artes & quidquid ex iis quæ reſtant monu-
„ menta colligi poteſt, in numerato, & ſub
„ uno adſpectu poſita haberet. Inde ad con-
„ ſequentia tempora, ad usque ultima, ſi-
„ mili ratione, progredi ſolitus, & obſerva-
„ re quodcumque novi in Linguis, artibus,
„ ce-

(*) *In Proleg. ad libros de Hemon. Hyles Iatrices.*

„ ceteriſque prædictis ſuccedens ætas inve-
„ xerat, quidquid a prioribus poſteriores Scri-
„ ptores accepiſſent, id adſequutus eſt, ni-
„ hil, ut illum fugeret, quod ad Hiſtoriam
„ omnis generis ſpectare poſſet.

14. Hoc ſi poſſet fieri, ſine perturbatione ſtudiorum in legendis tot variorum plane argumentorum libris, utiliſſimum ſine dubio eſſet. Sed nec adcurate factum a *Salmaſio* crediderim; nam multum aberat ut omnes diſciplinas, de quibus libros Veterum forte legerat, calleret. Juriſconſulti certe & Medici, in iis, quæ ad Juriſprudentiam & Medicinam pertinentia ſcripſit, nonnulla, non ſine ratione carpſerunt. Attamen in uno genere Scriptorum, & per aliquot ſæcula, obſervari hoc inſtitutum, non ſine maximo fructu, poſſet. Exempli cauſa, in Scriptorum Eccleſiaſticorum lectione, vix ullus alius ordo commodior eſt, ut antea obſervavimus. Ceterum quæcumque de eruditionis monſtris nonnullis jactentur, quaſi omnia pæne ingenio complexa ſint Diſciplinarum genera; & illi (quidni enim verum profitear?) & alii, quotquot Litterarum ſtudiis operam dederunt, experti ſunt veriſſimum eſſe illud Poëtæ:

—— *Non omnia poſſumus omnes.*

15. Poſſet forte & conſilium quodpiam a nobis poſtulari de Recentiorum Scriptorum, qui de rebus ad Criticam pertinentibus egerunt, quales ii ſunt, qui in *Theſauro Critico*

Jan. Gruteri exſtant, aliique multi, cum antiquiores, tum recentiores. Sed cum ab ejusmodi Scriptoribus nemo initium faciat ſtudiorum, provectioribus ſatis innoteſcunt optimi quique; nec quidquam vetat quominus unusquisque, hac in re, judicio ſuo indulgeat, aut prout commodum erit, ejusmodi Scripta legat.

Partis Primæ Artis Criticæ Finis.

ARTIS CRITICÆ
PARS II.
De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO I.
Regulæ Generales de Vocum & Loquutionum Significatione.

CAPUT I.
De Diviſione Vocum.

1. CUM verba ſint dumtaxat ſigna notionum, eaque ab hominibus pro arbitrio inſtituta, ut docent Philoſophi; ſequitur ut ad totidem claſſes vocabula, quot ſunt notionum genera, poſſint referri. *Notiones* autem, ne ulla ſit ambiguitas in hac voce, qua ſæpe nobis utendum erit, vocamus *quæcumque animo noſtro obverſantur, cum de re quapiam cogitamus.* Itaque *Notio* hic nobis non eſt ipſa intellectio, ſeu id quod agit aut patitur animus noſter, cum intelligit; ſed id quod ei

Digitized by Google

intelligenti obverſatur. Notiones igitur noſtræ, diu & adtente eas animo luſtranti, viſæ ſunt ad ſeptem claſſes poſſe referri; ita tamen ut in ſingulis claſſibus plures ſint eæque ſibi invicem contrariæ; alioqui claſſium major eſſet numerus conſtituendus.

2. I. Sunt notiones *ſimplices* & *compoſitæ.* Simplices ſunt eæ, in quibus ne mente quidem plura diſtinguere poſſumus; compoſitæ, quæ pluribus ſimplicibus conſtant. Simplices ſunt notiones ſenſuum, doloris, voluptatis, motus, aliæque in quibus partes nullas poſſumus ſecernere. Itaque *amaror*, exempli cauſa, *albor*, *ſonitus*, aliaque id genus ſunt nomina notionum ſimplicium. Compoſitæ ſunt notiones corporum omnium, in quibus varias partes animo intelligimus, & ſenſibus etiam ut plurimum deprehendimus; notiones item Virtutum & Vitiorum, in quibus ſingulis varia poſſunt intelligi, & ſeorſim expendi. Igitur *aurum*, *juſtitia*, *ebrietas* ſunt nomina notionum compoſitarum.

3. II. Sunt notiones *Subſtantiarum* & *Modorum.* Subſtantias vocamus ea, quæcumque tandem ſint, in quibus ſunt qualitates rerum quas novimus; modos vero qualitates, quæ ſubſtantiis inſunt, nec ſine iis eſſe poſſunt. Subſtantiæ ſunt Corpora & Mentes, quibus inſunt innumeri modi; quales figuræ, & cogitationes variæ. Hæc autem ſua nomina habent, quorum ſignificationem quærunt Critici, & in quibus facile errant, niſi diligenter animum adtendant.

4. III. Sunt

4. III. Sunt notiones *Relationum*, quæ relationes ſunt inter omnia pæne, quæ animo contemplamur. Sic cum *Patrem* Philippum adpello, cogito de *Filo* ejus Alexandro, & viciſſim. Itaque *amor filii*, aut *reverentia patris* ſunt nomina relationum, ſeu virtutum quæ ad alia referuntur. Innumera ſunt ejusmodi, de quibus Sectione II. ſubtilius agemus, & quæ diligenter expendiſſe maximi eſt, in hac noſtra Arte Critica, momenti.

5. IV. Sunt notiones rerum, quæ revera ſunt, aut ſaltem eſſe creduntur, quas *concretas* vocant Philoſophi; & rerum quæ nusquam ſunt, niſi in intellectu noſtro, quas illi *abſtractas* adpellant. Ὑφιστάμενος ἄνθρωπος, *homo qui revera eſt*, nomen eſt concretæ notionis; ἀνθρωπότης vero *humanitas*, &, ſi lubeat, ὑπόστασις ſunt abſtractarum notionum vocabula. Non leves ſunt de hiſce Philoſophorum, aliorumque hallucinationes, ut ſuo loco oſtendemus.

6. V. Notiones, quæ pluribus communes ſunt, vocantur a Philoſophis *univerſales*, aut *particulares*; quæ vero uni rei conveniunt *ſingulares*. *Humanitas* nomen eſt notionis univerſalis, *civitas* nomen particularis, *Cicero* ſingularis. Hæc autem nomina aliquando non ſatis intelliguntur, atque inter ſe miſcentur; unde multi nati errores, quos ope Criticæ deprehendere licet.

7. VI. Nulla notio eſt, quæ non poſſit *clara*, aut *obſcura* dici. Obſcuræ, exempli cauſa,

ſa, ſunt notiones omnium ſubſtantiarum; claræ ſimplices omnes. Licet autem perſpicuitas & obſcuritas, haud aliter ac dies & nox diverſæ ſint, mirum eſt quam frequenter clara obſcura ab hominibus cenſeantur, & vice verſa obſcura clara; quod diligenter demonſtrabimus.

8. VII. Sunt denique notiones, quæ integram rei, quam contemplamur, naturam animo noſtro ſiſtunt, quas *adæquatas*, uno verbo, vocant Philoſophi. Aliæ vero partem dumtaxat rei, quam animo verſamus, nobis objiciunt, dicunturque *inadæquatæ*. Maximi cum ſit momenti imperfectam cognitionem a plena diſtinguere, non male mereantur de Litterarum Studioſis, qui doceant quæ nomina ſint notionum adæquatarum, quæ inadæquatarum; quod nos facere conabimur.

9. Hæc ſunt genera notionum, ad quæ cuncta referri poſſunt, & ex quorum numero voces omnes a nobis dividentur. Atque hoc, ad inſtitutum noſtrum quod adtinet, ſatis ſuperque eſt. Cum oratio ſit collectio ſignorum, eodem ordine collocatorum, quo notiones, quarum ſunt ſigna, menti obverſantur; nec poſſint aliud ſignificare, quam quod cogitat is qui loquitur, ſi modo uſum ſequitur loquendi magiſtrum; neceſſe fuit paucula de notionibus dicere, priusquam ad earum ſigna deveniremus. Qua in re, ſi utamur vocibus ignotis, ſenſu quem iis tribuimus, auribus Latinis, nobis id condonabunt facile, ut ſpero, Lectores; qui meminerint hu-

hujusmodi notiones, quemadmodum a nobis conſiderantur, numquam fortaſſe animo ullius Scriptoris Romani obverſatas, ac proinde novis rebus nova imponenda fuiſſe vocabula. Sic certe fecerunt olim Latini, cum primum Lingua ſua philoſophari cœperunt; quod cur nobis hodie non liceat, nova proferentibus, nulla ratio adferri poteſt.

10. Verum antequam veniamus ad ſingulas notionum claſſes, aut potius antequam earum nomina ſingillatim expendamus; nonnulla monenda nobis ſunt, quæ ad omnia fere ex æquo pertinent, aut ad plura ſimul; quibus adlatis, ſingulas claſſes excutiemus. Interea ne quis ſibi fingat inanem eſſe hanc Philoſophicam vocum diſtinctionem, ſciat ejus longe maximum uſum Partis hujus Sectione II. oſtenſum iri.

CAPUT II.

Regulæ Generales de Interpretatione.

REGULA I.

Linguas ſibi invicem non ſatis reſpondere.

1. Is cenſetur Scriptorem intelligere poſſe, qui callet Linguam, qua Scriptor uſus eſt. Eum autem adcurate loquentes *callere Linguam* dicimus, qui dum legit, aut audit alium loquentem, habet animo obverſantes easdem notiones, quæ a loquente, aut ſcriben-

bente vocibus quibus utitur ſubjectæ ſunt. Alioqui ſi quod ſit diſcrimen inter notiones loquentis & audientis; adeo ut ex alterutra parte ſint clariores aut obſcuriores, ampliores aut arctiores, aut ulla denique alia in re diſſideant; qui audit non poteſt cenſeri perfecte intelligere ſermonem loquentis. Quod re ipſa raro contingit, cum perpaucis conveniat in omnibus notionibus compoſitis; dum aliis alii pauciores aut plures notiones ſimplices una voce deſignant; aut dum clariores, vel obſcuriores, aliqua ex parte, uni obverſantur, quam alteri. Cum vero ſæpe vix ac ne vix quidem reſcire poſſimus, an aliis eædem plane objiciantur notiones ac nobis, niſi plurimis interrogationibus, & in multis ne hac quidem ratione; ut oſtendemus, ubi agemus de notionibus ſimplicibus; ſequitur nos ſæpiſſime ſcire non poſſe, an nos invicem intelligamus.

2. Sed cum ad ſummam ἀκρίβειαν pervenire nequeamus, oportet nos modica intelligentia contentos eſſe. Itaque eum *callere Linguam* dicemus, qui eatenus eam intelligit, ut habeat ſimiles notiones loquentium notionibus; adeo ut ſi is verbis ſuis incipiat loquentium ſententiam exprimere, ipſi ſint ſenſum ſuum in ejus verbis agnituri, poſtquam ſuis explicuerint. Qui ſermones aliorum probe intelligere cupiunt, debent ſe veluti eorum loco conſtituere, & verba interpretari, quemadmodum ipſi ea interpretarentur; ſine additione, detractione, aut denique mutatione ulla.

3. Ut

3. Ut hoc fieri queat, uſu diſcenda eſt Lingua, quam intelligere volumus. Verſantibus, ſcilicet, cum iis qui ea utuntur, obſervandum diligenter quas poteſtates ſubjiciant omnibus vocabulis, & loquutionibus quibus utuntur. At ubi Linguæ ſunt obſoletæ, ut ſunt eæ de quibus in hoc Opuſculo agimus, uſus loquentium vicem præſtant Libri & Lexica; in quibus demortuarum Linguarum voces, aliis vocibus Linguæ nobis notæ exprimuntur. Poſt diuturnam & multiplicem lectionem, non multum quidem Dictionariis indigemus; at initio aliter Linguas addiſcere non poſſumus.

4. Verum ex ſequentibus Regulis, liquebit in Lexicis, partim eorum qui ea ſcripſere culpa, partim Linguarum penuria & diſſimilitudine, multa deſiderari. Hanc in rem, ante omnia obſervandum *LINGUAS ſibi invicem ſatis non reſpondere*; hoc eſt, plurima eſſe in Lingua quavis vocabula, quæ alterius nullius totidem verbis exprimi poſſunt, ſed tantum periphraſi; quo fit ut in Dictionariis ſimilibus tantum, aut aliqua ex parte dumtaxat reſpondentibus vertantur. Neque hoc tantum contingit ſingulis vocabulis, ſed etiam multis loquutionibns. Atque hac in re ſita ſunt Linguarum *Idiomata*, quibus ab aliis differunt, & quorum exempla aliquot ex Græca & Latina Lingua proferemus.

5. In Græca Lingua, præſertim in Atticorum ſermone, aliquot ſunt particulæ, quæ a Grammaticis παραπληρωματικοὶ, *expletivæ* dicuntur; quas interdum nihil ſignificare certum

tum quidem eſt, ſed quas ut plurimum gratiam & vim orationi, qua careret ſi abeſſent, addere omnibus conſtat, qui Attico ſermoni aures adſuetas habent. Tales ſunt particulæ ἀλλὰ, γὰρ, δὴ, οὖν, ἂν, αὖ, μὲν, δὲ, &c. quæ paſſim in Scriptorum Græcorum Latinis verſionibus reſecantur, quod nullæ ſint in Latina Lingua ſimiles. At ſi in ipſis Græcis circumciderentur, conſtaret quidem forte conſtructio & ſententia; ſed elegantia & perſpicuitas, & vis orationis perirent, quod illico experietur quicumque ſimile quid tentabit. Libet hic initium Apologiæ *Socratis*, a *Platone* conſcriptæ, exſcribere, particulis illis inter uncinos clauſis, & in Latina verſione, ubi verbum verbo transtulimus, omiſſis.

I. Ὅ, τι [μὲν] ὑμεῖς, [ὦ] ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πεπόνθατε ὑπὸ [τῶν] ἐμῶν κατηγόρων οὐκ οἶδα. ἐγὼ [γ' οὖν καὶ] αὐτὸς ὑπ' αὐτῶν, ὀλίγου δεῖν, ἐμαυτοῦ ἐπελαθόμην, οὕτω πιθανῶς ἔλεγον. καί τοι ἀληθές [γε], ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν εἰρήκασι.

Quid vos, viri Athenienſes, paſſi fueritis a meis accuſatoribus, non novi; ego ipſe ab iis parum abeſt ut mei ipſius oblitus ſim; adeo apte ad perſuadendum dicebant, & tamen verum nihil fere dixerunt.

II. Μάλιστα [δὲ] αὐτῶν ἓν ἐθαύμασα τῶν

Præcipue eorum unum miratus ſum, ex iis

πολλῶν ὧν ἐψεύσαντο, τοῦτο, ἐν ᾧ ἔλεγον ὡς χρῆν ὑμᾶς εὐλαβεῖσθαι, μὴ ὑπ' ἐμοῦ ἐξαπατηθῆτε ὡς δεινοῦ ὄντος λέγειν.

iis quæ multa mentiti ſunt, hoc in quo dixerunt oportere vos vereri, ne a me falleremini, quippe dicendi perito.

III. Τὸ γὰρ μὴ αἰσχυνθῆναι ὅτι αὐτίκα ὑπ' ἐμοῦ ἐξελεγχθήσονται ἔργῳ, ἐπειδὰν μηδ' [ὁπωστιοῦν] φαίνωμαι δεινὸς λέγειν, τοῦτό μοι ἔδοξεν αὐτῶν ἀναισχυντότατον εἶναι. εἰ μὴ [ἄρα] δεινὸν καλοῦσιν αὐτοὶ λέγειν, [τὸν] τ' ἀληθῆ λέγοντα. εἰ [μὲν] γὰρ τοῦτο λέγουσιν, ὁμολογοίην [ἂν] ἐγώ γε, οὐ κατὰ τούτους, εἶναι ῥήτωρ.

Nam non erubeſcere quod ſtatim a me redarguendi eſſent opere, quandoquidem non adpaream peritus dicendi; hoc mihi viſum eſt illorum impudentiſſimum eſſe. Niſi peritum vocent dicendi vera dicentem. Nam ſi hoc dicunt, fatebor ego, nec ſecundum hoſce, me eſſe Rhetorem.

Adparet quidem ex Latina verſione, quid velit Socrates; attamen gratia orationis perit, nec parum imminuitur vis, quæ Græcis ineſt. Non ſentient forte hoc quidem, qui non ſunt in Græcis ſatis exercitati: ut neque lautitias ciborum dignoſcunt, qui laute num-

quam vixerunt; opus, nimirum, eſt hic conſuetudine. Verum ſequentia ſatis animadvertent, ſi adtendent. I. In prima periodo, occurrit 1. vox πεπόνθατε, quæ Latine ſatis exprimi nequit, ut *Marſil. Ficinus* paraphraſi uti coactus fuerit: *Qua vos ratione adfecerunt accuſatores mei neſcio*, &c. Majorem etiam adhibuit *Joan. Serranus*, quem non moror, quia paſſim a verbis nimium abit. 2. *Ficinus* addidit *me certe* ſic adfecerunt *ut mei ipſius pæne oblitus fuerim*, nec aliter potuit intelligi; quo autem res paucioribus verbis, iisque perſpicuis, dici poteſt, eo vividius exprimitur, & contra. 2. Ὡς ἔπος εἰπεῖν eſt ad verbum, *ut dicere*, hoc eſt, *ut dicam verbum*, quod vertit *Ficinus*, *ut ita loquar*, Serranus: *ut uno verbo complectar*; Formula eſt qua aut durius quid emolliebant; nec aliud vult Socrates, niſi aperte ſe dicere, nihil veri ab adverſariis eſſe objectum. Aliquoties, in hac ipſa Apologia, hæc formula eodem ſenſu occurrit. Sic loquens de Poëtis: ὡς ἔπος γὰρ εἰπεῖν, ὀλίγου αὐτῶν ἅπαντες οἱ παρόντες ἂν βέλτιον ἔλεγον περὶ ὧν αὐτοὶ ἐπεποιήκεσαν: *ut dicam quod res eſt, fere omnes præſentes melius, quam ipſi, loquerentur de iis de quibus poëmata fecerunt.* Itaque, loquutione Græca, τὸ παράδοξον adfirmationis emollitur. Sic intelligenda, Heb. VII, 9. ubi præſtaret vertere, *ut dicam quod ſentio*, quam *ut ita dicam.* Galli ſimiliter dicunt: *pour dire le mot*, qua loquutione utuntur, ſi quid audacius dicunt. Quod multis aliis *Platonis* locis oſtendere facile poſſem. II. In ſequentibus verti δεινὸς

λέ-

λέγειν, *peritum dicendi*, ſed major eſt Græcarum vocum ἔμφασις. Significant enim *eloquentiſſimum*. Mirari ſubiit *Henricum Stephanum*, qui in *Theſauro ſuo*, δεινὸς φαγεῖν vertit *peritum edendi*, quaſi ſit aliqua in ea re peritia. Non melius *Juſtus Vulteius*, qui *Æliani* varias Hiſtorias tranſtulit, cap. I. Lib. I. vertit: δεινοὶ κατὰ κοιλίαν, *firmo & robuſto ventre ſunt Polypodes;* nam ne dicam voce κοιλία *ſtomachum* ſignificari, non *ventrem*, hæc phraſis, hoc in loco, deſignat ventriculi in adpetendis cibis vehementiam, & in iisdem concoquendis firmitatem. Apud *Xenophontem*, Inſt. Cyri, Lib. (*) V. occurrit δεινόν τι κάλλος καὶ μέγεθος; quod Latine exprimi nequit, nam *Joann. Leunclavii* verſio, quæ habet *admiranda forma & proceritate*, adfinem quidem ſignificationem adhibet, & quæ eodem recidit; ſed non ſatis exprimit vim vocis δεινὸς, quæ numquam *admirandum* ſignificavit. Eſt & alius locus, apud eumdem *Xenophontem*, (†) ubi hæc vox occurrit juncta verbo ποιεῖν, nec parvum negotium Interpretibus faceſſit. Ait de Paphlagonibus, Græcos armatos ſaltantes ſpectantibus: ὁρῶντες δὲ οἱ Παφλαγόνες δεινὰ ἐποιοῦντο πάσας τὰς ὀρχήσεις ἐν ὅπλοις εἶναι. Vertit *Joan. Leunclavius: quæ omnia cum Paphlagones adſpicerent, mirificum quiddam eſſe ducebant ſaltationes haſce univerſas in armis fieri.* Romulus vero *Amaſæus:*

(*) P. 123. Ed. Vechel.
(†) De Exped. Cyri Lib. VI. p. 371.

ſæus: Hic Paphlagones commoti ſunt, quod neminem videbant niſi armatum ſaltare. Neuter vim vocis adſequutus videtur; quæ, ſi poſſet Latine exprimi, melius verteretur *ab uſu communi abhorrens cenſebant.* Alioqui δεινὸν ποιεῖν ſignificat *indigne ferre, queri*, ut docet *Henr. Stephanum;* ſed ea ſignificatio hic locum habere nequit; ut ex ſequentibus liquet.

6. I. Οὗτοι [μὲν] οὖν, ὥσπερ ἐγὼ λέγω, οὐδὲν ἀληθὲς εἰρήκασιν. ὑμεῖς δέ μου ἀκούσεσθε πᾶσαν [τὴν] ἀλήθειαν. οὐ μέν τοι, μὰ Δία, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καλλιεπημένους [γε] λόγους (ὥσπερ οἱ τούτων) ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασιν, οὐδὲ κεκοσμημένους, ἀλλ᾽ ἀκούσεσθε εἰκῆ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι. πιστεύω γὰρ δίκαια εἶναι ἃ λέγω, καὶ μηδεὶς ὑμῶν προσδοκησάτω ἄλλως. οὐδὲ γὰρ [ἂν] δήπου πρέποι, ὦ ἄνδρες, τῇ-

Hi ergo, quemadmodum ego dico, nihil verum dixerunt, vos vero a me audituri eſtis omnem veritatem. Neque vero per Jovem, ô viri Athenienſes, elegantes ſermones (quemadmodum ſunt illi horum) verbis & nominibus, neque ornatos; ſed audietis temere dicta, nominibus quæ occurrerint. Nam credo juſta eſſe quæ dico, nec quisquam veſtrum exſpectaverit aliter. Neque enim profecto decuerit, o viri, hancce ætatem, quemadmodum adoleſcen-

δὲ [τῇ] ἡλικίᾳ, ὥσπερ μειρακίῳ πλάττοντι λόγους, εἰς ὑμᾶς εἰσιέναι.

leſcentulum fingentem ſermones, ad vos ingredi.

II. Καὶ μέν τοι [καὶ] πάνυ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῦτο ὑμῶν δέομαι καὶ παρίεμαι. ἐὰν διὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἀκούητε μου ἀπολογουμένου δι' ὧνπερ εἴωθα λέγειν, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν (ἵνα ὑμῶν οἱ πολλοὶ ἀκηκόασι, καὶ ἄλλοθι) μήτε θαυμάζειν μήτε θορυβεῖν τούτου ἕνεκα. ἔχει γὰρ οὑτωσί.

Quinimo vehementer, ô viri Athenienſes, hoc vos oro & obſecro, ſi iisdem ſermonibus audiatis me defendentem, quibus ſolitus ſum dicere & in foro, & ad menſas (ubi plurimi veſtrum audiverunt, & alibi) neque miremini, neque obſtrepatis propterea. Sic enim *ſe res* habet.

III. Νῦν ἐγὼ πρῶτον ἐπὶ δικαστήριον ἀναβέβηκα, ἔτη γεγονὼς πλείω ἑβδομήκοντα. ἀτεχνῶς οὖν ξένως ἔχω τῆς ἐνθάδε λέξεως. ὥσπερ οὖν [ἂν] εἰ τῷ ὄντι ξένος ἐτύγχανον ὤν, ξυνε-

Nunc ergo primum in locum, in quo jus dicitur, adſcendi, annos natus plures *quam* ſeptuaginta; plane ergo peregrina mihi eſt dicendi ratio *quæ* hic *obtinet*. Itaque quemadmodum, ſi revera peregrinus eſſem, ignoſceretis utique mihi,

γινώσκετε δήπου [ἂν] μοι, εἰ ἐν ἐκείνῃ τῇ Φωνῇ τε καὶ τῷ τρόπῳ ἔλεγον ἐν ὥπερ ἐτεθράμμην. [καὶ] δὴ καὶ νῦν τοῦτο ὑμῶν δέομαι (δίκαιον, ὥς γε μοι δοκῶ) τὸν μὲν τρόπον τῆς λέξεως ἐᾶν. (ἴσως μὲν γάρ τι χείρων, ἴσως δὲ βελτίων ἂν εἴη) αὐτὸ ὅ τοῦτο σκοπεῖν, καὶ τούτῳ τὸν νοῦν προσέχειν εἰ δίκαια λέγω, ἢ μή, δικαστοῦ μὲν γὰρ αὐτὴ ἀρετή. ῥήτορος δὲ τ'αληθῆ λέγειν.

illa voce & modo, quibus innutritus fuiſſem, dicenti: certe & nunc vos precor (juſtum, ut mihi quidem videtur) loquendi quidem rationem prætermittere (forte quidem aliqua in re deterior, forte vero melior ſit) hoc vero conſiderare, & ad hoc animum adtendere, an juſta dicam, necne. Hæc enim quidem eſt virtus Judicis, Oratoris vero dicere vera.

7. I. Quamvis οὖν vertamus *igitur*, quia nulla aptior particula occurrit, non ſignificat, ſequentibus verbis, collectionem ex ſuperioribus contineri; eſt dumtaxat tranſitionis quædam particula. Scio eam ſæpe abundare, ſed ſi ſuperiora & ſequentia adtente legamus, nequaquam vacare hoc in loco videbimus. Scio μὲν οὖν ſimul ſumta verti *atqui*, *certe*, & *Ficinum* hic habere, *quippe cum*, nam conjungit hoc cum ſuperioribus, & a ſequentibus divellit. Sed redit Socrates ad id quod

prima

prima periodo dixerat, & incipit confutare quod adverſarii de ipſius eloquentia jactaverant.

8. Πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Ficinus* vertit *vera omnia*, hoc eſt, nihil niſi verum. Hoc vero vult Socrates, ſe nihil velle celare judices; ſed rem totam, absque diſſimulatione, expoſiturum. Itaque hæc loquutio nonniſi periphraſi Latine exprimi poteſt, cum hic, tum infra, ubi iterum occurrit. Gallice dixeris: *je vous dirai toute la verité*, expreſſa ipſa loquutione ad verbum; nec prætermiſſo articulo, qui plane neceſſarius hic eſt. Nam πᾶσα ἀλήθεια eſt quidquid verum, ad quodcumque negotium pertineat; ſed articulus additus oſtendit agi tantum de eo, quod in hac cauſa quærebatur, utrum Socrates impius eſſet in Deos, & corruptæ juventutis reus. Sic loquutus eſt *Joſephus* de Bello Judaïco Lib. VIII. c. 7. de Terentiano Rufo, qui a Simone Gioræ filio quæſiverat quis eſſet, & unde veniret: πυθόμενος παρ' αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τὸν μὲν ἐφύλαττε δεδεμένον, Καίσαρι δὲ ὅπως εἴη συνειλημμένος ἐδήλου: *omni ab eo veritate intellecta, vinctum quidem illum cuſtodiebat, Cæſari vero, quomodo eſſet captus ſignificabat.* Sic Joan. XVI, 13. Chriſtus de Spiritu Sancto ad Apoſtolos mittendo, ὁδηγήσει ὑμᾶς, inquit, εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, hoc eſt, *in omnem illam veritatem*, quæ ad me & doctrinam meam ſpectat. Male verterunt qui habent Gallice, *en toute verité*, nam oportebat ver-

ti, *à toute la verité*, & ſubintelligi, *concernant moi & ma doctrine*; eo enim tempore dimidiam tantum partem veri noverant Apoſtoli, quod de Chriſto noſſe eorum intererat. Alii deterius: *il vous ſera entrer dans toutes les veritez.*

9. Quoniam de articulo loquuti ſumus, inſigne exemplum varietatis Linguarum, hac ipſa in re, adferemus. Obſervamus ergo Linguam Latinam, quod articulo careat, maxima interdum ambiguitate laborare; minus Græcam, quæ præpoſitivum articulum habet unum; minime omnium Gallicam, quæ eſt duobus inſtructa, ut & aliæ hodiernæ. Si Latine, exempli cauſa, dixeris *Deus*, tribus modis poteſt Gallice verti; 1. *Dieu* ſine articulo, qua voce ſignificatur unus verus Deus, qui omnia creavit: 2. *un Dieu*, hoc eſt, quidam Deus, ut ſi Ethnici Scriptoris vertamus verba *Dei monitu*, dicemus, *par l'avertiſſement d'un Dieu*, hoc eſt, cujusdam Dei: 3. *le Dieu*, qua loquutione ſignificamus certum Deum, de quo ſermo eſt: ut ſi loquamur de homine, qui oraculum conſuluerit & ab eo reſponſum acceperit, dicimus: *le Dieu lui répondit*, &c. hoc eſt, Deus ille quem interrogat; Apollo, puta. Græci etiam dicunt ὁ θεὸς, ſed nec caret ea loquutio ambiguitate, nec ſemper addunt articulum, ubi intelligi debet, ut ex hac ipſa Apologia liquet.

10. Ambiguitas illa linguæ Latinæ effecit ut *Tertullianus*, aliique nonnulli Patres eum

ſe-

ſequuti, argumentum futile ex loquutionibus quibusdam Ethnicorum duxerint, quo tamen eos *naturaliter Chriſtianos* eſſe ſe probare poſſe ſperabant. *Vultis*, inquit Apologetici Cap. XVII. *ex animæ ipſius teſtimonio comprobemus? quæ licet carcere corporis preſſa, licet inſtitutionibus pravis circumſcripta, licet libidinibus evigorata, licet falſis Diis exancellata, cum tamen reſipiſcit, ut ex crapula, ut ex ſomno, ut ex aliqua valetudine, & ſanitatem ſuam patitur*, Deum *nominat; hoc ſolo, quia proprie verus hic unus Deus, bonus & magnus.* Et quod Deus dederit *omnium vox eſt. Judicem quoque conteſtatur illum*, Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. *O teſtimonium animæ naturaliter Chriſtianæ!* &c. Chriſtiani quidem, voce *Deus*, nullum alium intelligebant, niſi unum; quemadmodum hodieque, quando dicimus *Dieu*, ſine articulo. At Ethnici Latine loquentes, in formulis adlatis, intelligebant *Deum, quisquis eſſet*, qui iis, de quibus loquebantur, præëſſe exſtimabatur. Nomen vero nullum addebant proprium, quia ſæpe neſciebant quodnam Numen eſſet invocandum. Nos cum iis formulis utimur, nihil ſubaudimus, quia nobis eſt unus Deus; at Ethnici dicentes *quod Deus dederit*, hoc volebant, quod Deus ille, qui me tuetur, aut qui præëſt rebus quas ago, mihi dederit. Nomen non addebant, prava religione impediti, ne forte Numini cuipiam beneficium imputarent, quod alii deberent, hujusque adeo iram moverent.

11. Græci, ut dixi, articulo ſuo aliquando ambiguitatem tollunt, quam Interpretes Latini vitare nequeunt. Ita Socrates, in hac Apologia: τοῦτο μὲν ἴτω ὥσπερ τῷ θεῷ φίλον, *hoc eat quomodo Deo placebit*. Intelliget Gallus, Linguæ Græcæ non ſatis peritus: *que cela aille* (hac in loquutione idiomata Græcæ & Gallicæ Linguæ ad amuſſim ſibi reſpondent) *comme il plaira a Dieu*. At ὁ θεὸς hic eſt ὁ Σωκράτους δαίμων. *genius Socratis*. Itaque ſi poteſtas vocum ὁ θεὸς eſſet Latine exprimenda, pluribus verbis utendum foret, qualia eſſent hæc, *Deus ille, qui me tutatur; Deus ille, qui mihi cuſtos additus*, &c. Notum eſt quid Socrates diceret de ſuo Dæmone. Iiſdem verbis eum deſcribentem, ſæpius in ſequentibus, inducit *Plato*, ut in hiſce: ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν; *vos, ô viri Athenienſes, complector quidem & amo, parebo tamen Deo potius, quam vobis.* Si id voluiſſet, quod dicimus, *Dieu*, ſine adjectione; dixiſſet τὸ θεῖον, hoc eſt, *numen*; ſi vero quod ſolemus dicere *un Dieu*, θεός τις, *Deus aliquis.*

12. Verum ad adlata Socratis verba redeamus. Paullo poſt ſequitur κεκαλλιεπημένους λόγους, quod Latine non ſatis expreſſeris, niſi dicas *orationes delectu elegantium dictionum conſtantes*, hoc eſt, niſi quatuor voces pro una adhibueris; quod ſeriem orationis ſæpe corrumpit, aut enervat. Καλλιεπῶν autem

eſſe

eſſe delectu verborum uti, cum vocis Etymologia, tum ſequentium oppoſitio oſtendit; nam Socrates opponit κεκαλλιεπημένοις λόγοις εἰκῆ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι, *ſine ſtudio*, & quaſi *temere dicta*, *nominibus quæ* prima *ſe* animo *objiciunt.*

13. Οἱ τούτων, Gallice optime vertas *ceux de ces gens-ci*, Latine non dixeris *illi horum*, niſi barbare. Repetendum *ſermones*, aut *orationes*, quod gratiam orationi moleſta ejusdem vocis, aut ſimilis repetitione, detrahit.

14. Πιστεύω γὰρ, vertit *Ficinus*, *confido enim*, quod frigidum. Vertendum *credo*, ut velit Socrates, ſe uti oratione ſine ornatu ullo; quod ea non eſſet dicturus, quæ non crederet eſſe juſta, ut illius accuſatores; qui ideo pigmentis eloquentiæ utebantur, quia contra animi ſententiam loquebantur, & contra id quod æquum eſſe norant, ut fallerent judices. Sed hoc ad comparationem Linguarum nihil adtinet.

15. Πλάττειν λόγους eſt aut *formare orationem magno ſtudio*, aut eam *pigmentis oblinere*. Gallice dicimus *des diſcours platrez*, hoc eſt, fucatos.

16. III. Ξένως ἔχειν eſt *eſſe in aliqua re inſtar peregrini*, qui primum aliquo advenit, & loci mores ignorat, nec poteſt proinde ad eos ſeſe componere. Inverſa phraſi, non male dixit *Ficinus*: *revera peregrinus ſum in eo genere dicendi*; ἀτεχνῶς debuiſſet vertere *prorſus*, non *revera*, quod in ſequentibus verbis repeti neceſſe eſt, ut vertatur τῷ ὄντι.

17. Ὥς γε μοι δοκῶ. Latini dicunt *ut mihi quidem videtur*, aut mutata loquutione: *juſta petere a vobis mihi videor*. Verum ita loquuntur Græci, ut docebit *H. Stephanus* in *Theſauro*.

18. Τρόπον λέξεως ἐᾶν eſt *miſſam facere dicendi rationem*, ut ſolas res, quæ dicuntur, adtendamus. Τὸ ἐᾶν ſignificat contemtum quemdam teſtari, quod non ſatis exprimi Latine queat; cum, nimirum, quidpiam patimur, non quod id probemus, ſed quia non tanti eſſe putamus, ut impediamus.

19. Ex hiſce ſatis adparet utriusque Linguæ diſcrimen, prout ex lectione, examineque non multorum verſuum animadverti potuit; nec opus eſt, ut integras ῥήσεις præterea addamus. Loquutiones dumtaxat aliquot, ex eadem Apologia, colligemus, & cum Latinis potiſſimum conferemus.

20. De veteribus calumniatoribus ſuis ita loquitur Socrates: οὓς ἐγὼ μᾶλλον φοβοῦμαι, ἢ τοὺς ἀμφὶ Ἄνυτον, καίπερ ὄντας καὶ τούτους δεινούς. Quæ verba ſic vertit *Ficinus*: *quos magis formido, quam Anyti adſtipulatores, quamquam & hi ſunt in perſuadendo potentes.* At primum ambigua eſt loquutio, οἱ ἀμφὶ Ἄνυτον, poteſtque æque ſignificare ipſum Anytum ſimpliciter, quam qui una cum illo conſentiebant in accuſando Socrate; ut norunt omnes, utque Lexica quævis docebunt. Præterea loquutio Græca ſine dubio Anytum complectitur, quamvis & ejus amicos ſignificare ſtatuatur; cum Latina, ſi proprie intelliga-

telligatur, non Anytum ipſum, ſed eos qui ei adſentiebantur deſignet. Denique vocem δεινοὺς ita intellexit Interpres, quaſi ſubaudiendum eſſet λέγειν. Sed quidni *formidoloſum* vertamus, cum hoc ſit una ſignificationum vocis Græcæ, eaque optime hanc in rem quadret? Vide & ſequentia.

21. Eosdem paullo poſt deſcribit Socrates ἐρήμην κατηγοροῦντας ἀπολογουμένου οὐδενὸς, ad verbum *deſertam accuſantes* (nempe δίκην *cauſam*) *nemine defendente*; hoc eſt, hominem accuſantes, quem nemo defendebat: ut fit quando reus male ſibi conſcius fugit, atque abſens, inſtante accuſatore, damnatur. Elegans eſt Hellenismus *accuſare deſertam*, qui, licet cum Analogia non conſentiat, perſpicuus eſt, & multa paucis exprimit. Neſcio an ex ulla alia Lingua ſimile idioma proferri queat.

22. Ab hiſce accuſatoribus transverſos actos ait poſtea ἀπορώτατοι εἶναι, quod verti non debuit (*) *infinitos eſſe*, ut fecit *Ficinus*. Ἀπορώτατοι ſunt hic quos invenire, & cum quibus jure diſceptare nullo modo poterat Socrates; non propter multitudinem, ſed quia eos non norat, nec ob ſermones privatim habitos in jus vocare poterat: Οὐδὲ γὰρ, inquit, ἀναβιβάσασθαι οἷόν τε ἐστὶν αὐτῶν ἐνταυθοῖ, οὐδ' ἐλέγξαι οὐδένα, ἀλλ' ἀναγκὴ ἀτεχνῶς ὥσπερ σκιαμαχεῖν ἀπολογούμενόν τε καὶ ἐλέγχειν μηδενὸς ἀποκρινομένου: ne-

(*) Neſcio an legerit ἀπείρους quod ἀπόρους non intelligeret Vide *H. Stephanum* & *R. Conſtantinum* in Lexicis.

neque enim fieri poteſt ut huc trahantur, neque ut ullus coarguatur; ſed neceſſe plane eſt veluti contra umbram dimicare, dum me defendo, & alios coarguo nemine reſpondente. Vertit *Serranus* non usquequaque recte, *qui non comparent.* Poſtremis in verbis obſervatu digna eſt vox σκιαμαχεῖν, quam non ſatis recte vertit *Ficinus*, *in tenebris pugnare;* pejus Serranus: *in umbra decertare;* quamvis qui, nocte ſubluſtri, contra umbram ſuam pugnat, in tenebris pugnet. Σκιαμαχεῖ is proprie diceretur, qui umbram ſuam hoſtem eſſe ratus, eam confodere niteretur; quia vero qui certat cum umbra nullum adverſarium habet, ideo qui adgredietur alium, quem nec nominat, nec ſatis clare deſignat, hic σκιαμαχεῖν dicitur. Vix puto, in alia Lingua, ſimilem exſtare vocem.

23. In ſequentibus, Socrates capita accuſationis ſuæ recitaturus, τὴν ἀντωμοσίαν, inquit, δεῖ ἀναγνῶναι αὐτῶν: *recitetur accuſatio in qua de calumnia jurarunt.* Qui accuſabant, nimirum, jurabant ſe non calumniari, ut reus ſe non innocentem eſſe jurabat; unde factum ut ea capita accuſationis, aut defenſionis, quæ jurati probare conabantur, dicerentur ἀντωμοσίαι. Scio *Pollucem* proprie ἀντωμοσίαν velle eſſe rei, προωμοσίαν vero accuſatoris. Sed erroris eum arguit hic *Platonis* locus, rectiusque *Harpocration*: Ἀντωμοσία, γράμματά τινα γράψαντες ἀποφέρουσι πρὸς τὴν ἀρχήν, οἵ

τε

τε κατηγοροῦντες ϗ οἱ κατηγορούμενοι, περὶ ὧν ἂν ἡ δίκη. καλεῖται δὲ οὕτως ἐπειδὴ ἀντώμνυον οἱ διώκοντες ϗ οἱ φεύγοντες. οἱ μὲν ἀληθῆ κατηγορήσειν, οἱ δὲ ἀληθῆ ἀπολογήσεσθαι: *Scripta quædam complexi ad Magiſtratum deferunt, accuſatores & accuſati, de quibus lis intenditur. Sic autem vocantur, quia juramenta contraria dederunt perſequentes & fugientes, illi ſe vera accuſaturos, hi ſe vera defenſuros.*

24. Negat Socrates ſibi illo jure tribui poſſe, quæ *Ariſtophanes* in Comœdia objecerat, & ſic defenſionem ſuam contra eas calumnias orditur: ὧν ἐγὼ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν πέρι ἐπαΐω; *quorum ego nihil, neque magnum, neque parvum ſcio.* Si voluiſſet Latine dicere, debuiſſet vertere: *quæ ego prorſus ignoro.* Eſt enim idioma ſermonis Attici, *neque magnum, neque parvum*, pro eo quod eſt nihil. Sic paullo poſt loquitur Socrates: φράζετε ἀλλήλοις εἰ πώποτε ἢ σμικρὸν ἢ μέγα ἤκουσέ τις ὑμῶν ἐμοῦ περὶ τῶν τοιούτων διαλεγομένου; *dicite invicem an umquam parvum aut magnum audiverit quispiam veſtrum me de talibus diſſerentem*; hoc eſt, quidquam omnino ſimile dicentem. Hebræi parem habent loquutionem, & eodem plane ſenſu, ut liquet ex 1 Sam. XX. 2. ubi ita loquitur Jonathan: *non facit pater meus* דבר גדול או דבר קטון, *rem magnam aut rem parvam, quam non aperiat mihi*; hoc eſt, nihil prorſus molitur, quod mecum

mecum non communicet. In ſequentibus, ſemel atque iterum occurrit hæc eadem loquutio, & alibi apud *Platonem.*

25. In hac Apologia, legitur alia loquutio, qua idem quoque ſignificatur, & quam Attici communem habent cum Hebræis. Socrates loquitur de Politico, hoc eſt, de homine, qui verba ad populum de Republica facere ſolebat; aitque ſe, illo interrogato, intellexiſſe, videri quidem illum ſibi aliisque ſapientem, ſed non eſſe. Tum ſubdit πρὸς ἐμαυτὸν δ' οὖν ἀπιὼν ἐλογιζόμην, ὅτι τούτου μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ σοφώτερός εἰμι: *abiens ergo mecum reputabam, me illo homine ſapientiorem eſſe.* Κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν οὐδέτερος οὐδὲν κακὸν, οὐδ' ἀγαθὸν εἰδέναι: *uterque enim verſatur in periculo nihil ſciendi, neque bonum, neque malum.* Ἀλλ' οὗτος μὲν οἴεταί τι εἰδέναι οὐκ εἰδώς, ἐγὼ δὲ ὥσπερ οὖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι: *ſed hic quidem putat ſe aliquid ſcire, cum neſciat, ego vero ut neſcio: ita nec puto me ſcire.* Pro καλὸν *bonum*, ſcripſimus κακὸν *malum*, ut opponatur τῷ ἀγαθῷ *bono*; nam, quamvis Græci paſſim dicant καλὸν καὶ ἀγαθὸν & καλοκαγαθὸν, attamen ita non diſtinguunt καλὸν, & ἀγαθὸν ut ea, particula *neque* interpoſita, ſibi invicem opponant. Sed cum Librarii non intelligerent vim phraſeos, *neque malum, neque bonum novit*, mutarunt κακὸν in καλὸν; idque eo facilius factum eſt, quod

quod majuſculæ κ & λ non multum differant; ſi dextrum cornu τοῦ κ deletum caſu aliquo fuerit. In margine editionis Stephanicæ emendatur καλὸν κἀγαθὸν, ſed perperam. *Bonum & malum neſcire* loquutio eſt παροιμιώδης, qua ſignificatur ſumma ignorantia, qualis infantium & puerorum. Sic, apud *Homerum*, Odyſſ. Υ. 310. Telemachus ſignificans ſe amplius non eſſe puerili imperitia præpeditum, ita loquitur:

> —— οἶδα ἕκαστα
> Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια, πάρος δέ τε
> νήπιος ἦα.

Scio ſingula, bona & mala, antehac fui puer. Ita loquebantur Hebræi, qua de re vide quæ notavimus ad Gen. III. 5.

26. Verum ut ordine in expendenda Socratica Apologia pergamus, cum negaſſet ſe cujusquam ſceleris reum eſſe, ait forte aliquem rogaturum, ἀλλ', ὦ Σώκρατες, τὸ σὸν τί ἐστι πρᾶγμα, πόθεν αἱ διαβολαί σοι αὗται γεγόνασιν; quæ vertit *Ficinus*; *quodnam, ô Socrates, tuum eſt opus? & unde adverſus te exortæ ſunt hæ calumniæ?* Vertere potius debuit: *quomodo ſe habet res tua?* quamquam ne hoc quidem ſatis exprimit vim Græcæ vocis. At optime Gallice dixeris: *quelle eſt vôtre affaire?* Hoc eſt, qua de cauſa in jus vocaris? Expone mihi totum tuum hoc negotium. Πρᾶγμα & *affaire* plane ſunt, hoc in

loco, ubi ſenſu forenſi intelliguntur, ſynonyma. Sequentia Socratis verba legantur.

27. Non procul ab iis verbis, quæ modo expendimus, Socrates, cum dixiſſet ſe ob *ſapientiæ humanæ* famam invidioſum factum fuiſſe; ait: τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός: quæ loquutio frequens eſt apud *Platonem*, cum in hac Apologia, tum alibi paſſim. Exemplum alterum jam adtulimus §. 26. Hæc autem loquutio nullo modo Latine exprimi poteſt. Habet *Ficinus*: *Nam hac revera ſapiens eſſe videor*, qui ſenſus non eſt quidem alienus ab hoc loco, ſed nullo modo vim verbi κινδυνεύω exprimit. Norunt omnes eam vocem deduci ἀπὸ τοῦ κινδύνου, *a periculo*, & ſignificare plerumque *periclitari*; verum Latina voce hic uti non licet, quia *periclitari* Latine loquentes non dicunt, niſi de re quæ infeliciter cadere poteſt, & cujus eventus non ſine metu exſpectatur; vox vero Græca adhibetur etiam, ubi nulla metuendi ratio eſt, ut in hoc loco, & alibi ſæpe, apud *Platonem*. Proxime acceſſeris ad vim hujus vocis, ſi verba adlata Gallice interpreteris: *car je cours risque d'être ſage de cette maniere*. Nam *courir risque*, eſt quidem *periclitari*. ſed dicitur etiam de rebus, quarum eventus timeri non poteſt. At infra κινδυνεύω de lite dicitur, quam judicio dirimi vereri poterant contendentes. Exemplum antea protulimus, cui alterum duntaxat addemus, ex ultimis Socratis verbis in *Phædone*, non procul a fine, ubi poſtquam dixiſſet ſe non poſ-

ſe

ſe adfirmare quaſi compertum, fore ejuſmodi felicitatem poſt mortem, qualem deſcripſerat, ita porro infit: Ὅτι μέν τοι ἢ ταῦτ' ἐστὶν, ὃ ταῦτ' ἄττα, περὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ τὰς οἰκήσεις, ἐπείπερ ἀθάνατόν γε ἡ ψυχὴ φαίνεται οὖσα, τοῦτο καὶ πρέπειν ἐμοὶ δοκεῖ, ἄξιον κινδυνεῦσαι οἰομένῳ οὕτως ἔχειν. καλὸς γὰρ ὁ κίνδυνος: *eſſe tamen vel hæc vel talia quædam circa animos noſtros, eorumque habitationes, quandoquidem animum immortalem eſſe liquet, id vero & decere mihi videtur, & dignum quod ita eſſe exiſtimanti periculum ſubeatur, honeſtum eſt enim periculum.* Gallicè eleganter dixeris: *il faut hazarder cette créance, c'eſt courir une risque, qui n'a rien que d'honête.*

28. Socrates cum dixiſſet Chærephonti Oraculum reſpondiſſe *Socrate neminem hominem eſſe ſapientiorem*, narrat ſe quæſiviſſe *ſapientiam*, σοφίαν, inter politicos & Poëtas, nec eam inveniſſe. Satis liquet, ex omnibus ſermonibus Socratis, σοφίαν in ejus verbis plerumque ſignificare cognitionem officiorum, quæ ad mores pertinent, quam ſolam magni faciebat. Attamen paullo poſt, ubi narrat ſe ad præſtantiſſimos artifices iviſſe, ut etiam inter eos *ſapientiam* quæreret, σοφίαν alio plane ſenſu intelligit; eaque voce *peritiam* artium ſignificat, quam magnifico illo *ſapientiæ* nomine numquam vocarint Latini. *Sciebant*, inquit, *quæ ipſe neſciebam*, καὶ μου ταύτῃ σοφώτεροι ἦσαν, *& in hac parte me ſapientiores*

 erant

erant. Sed, ὦ viri Athenienſes! eodem mihi viſi ſunt vitio laborare periti artifices, quo & Poëtæ. Quia pulcre artem ſuam exercebant, quisque putabat, & in aliis maximis ſe ſapientiſſimum eſſe, ἕκαστος ἠξίου καὶ τ' ἄλλα τὰ μέγιστα σοφώτατος εἶναι. Atque *hoc eorum vitium illam ſapientiam occultabat,* καὶ αὐτῶν αὕτη ἡ πλημμέλεια ἐκείνην τὴν σοφίαν ἀπέκρυπτεν. Oportuit ab interprete Latino ſervari vocem *ſapientia* utrobique, quia ambiguitate vocis σοφία nititur tota hæc Socratis ratiocinatio; at cum *ſapientia* adprime conveniret ſuperioribus verbis, ubi de Politicis & Poëtis, vix potuit Latine de artificibus dici. Si Gallice voces hoſce homines *ſages*, & eorum peritiam *ſageſſe*, quæ voces ſolent adhiberi a nobis, cum *ſapientes* aut *ſapientiam* vernaculo ſermone dicere volumus, ludibrium audientibus debebis. At Hebræi, quorum lingua alioqui dives non eſt, poſſent voce ſua חכמה *hhochmah* rem feliciter exprimere. Vide quæ notavimus ad Exod. XXVIII, 2. Similiter cum, in *Phædro*, *Plato Anacreontem* σοφὸν vocat, non eſt putandum eum judicaſſe Poëtæ Teïo ſanctum illud *ſapientis* cognomen, quo ſenſu *Socrati* tribuebatur, deberi. Intellexit tantum elegantem Poëtam, & in eo poëſeos genere, quod excoluit, eximium. Is ſane nobis illudat, qui Gallice dicat, *le ſage Anacreon;* & qui ex *Platone* probari poſſe putet in ſapientium numero habitum illum Poëtam; quod neſcio an voluerit vir eruditus, qui editioni ſuæ *Anacreontis*

Pla-

Platonis verba præfixit. Certe vir elegantiſſimi ingenii, qui Lutetiæ *Dialogos Mortuorum* Gallice edidit, *Lucianeis* anteferendos, videtur ea voce deceptus fuiſſe. Quod carpendi ſtudio non dico, qui hominis facundiam & acumen mirari ſoleo. Si quis dubitare etiamnum poſſet de ſignificatu vocis σοφὸς aut σοφία, eum amandaremus ad Diſſ. *Thom. Gatakeri* de Stylo N. T. Cap. XV. ubi ingens aliorum exemplorum copia a viro diligente congeſta eſt, quæ nolumus exſcribere, & res eſt ex *Platone* manifeſta.

29. Ex hoc *Platonis* libello, plura non addemus, quibus, ſi omnia ſingillatim & ſubtiliter ad examen revocarentur, exemplisque illuſtrarentur, juſtum volumen conflari poſſet. Paucula dumtaxat alia, quæ forte occurrerunt, ſubjiciemus; ex quibus omnibus id eſſe Linguarum diſcrimen liquebit, ut qui Translationibus & Lexicis nimium confidunt, ac putant, ſine diuturna lectione, poſſe ſe mentem Scriptorum quos legunt adſequi, in manifeſto errore verſari intelligantur.

30. Nulla Lingua exprimat vim ὑποκορισικῶν, quibus blande ſeſe invicem compellabant Græci, ὦ δαιμόνιε, ὦ θαυμάσιε, quæ in Atticorum Scriptorum Dialogis paſſim occurrunt. Quin & compellatio δαιμόνιε interdum iram ſignificat, ut adparet ex Iliad. N. 819. ubi Ajax iratus Hectorem ita compellat. *Euſtathius* quidem ad Iliad. B. verſ. 190. ita habet: (*) Τὸ δαιμόνιε μέση λέξις. διὸ

(*) Edit. Rom. pag. 200.

καὶ τὴν βασιλέα δαιμόνιον καλῶ, καὶ τὸν δημότην ὁμοίως δαιμόνιον. ἐκεῖνον μὲν ὡς εὐδαίμονα, τοῦτον δὲ ὡς δυσδαίμονα. τῶν μέσων γάρ ἐστι καὶ ὁ δαίμων καὶ ἡ τύχη: *Dæmonia, media vox. Ideo & Regem voco dæmonium, & plebeium ſimiliter dæmonium; illum quidem ut felicem, hunc ut infelicem. Sunt enim media Dæmon & Fortuna.* Verum eſt haſce voces ἐπαμφοτερίζειν, ut poſtea loquitur, hoc eſt, nunc in bonam, nunc in ſequiorem partem ſumi: ſed falſum eſt ſignificari hiſce vocibus aut *felicem*, aut *infelicem*, ut adparet vel ex locis *Homeri*, in quibus occurrit. Eſt tantum vox blandientis, aut iraſcentis, quæ, inſtar interjectionum, adfectum loquentis ſignificat, potius quam quidquam certum & clarum.

31. Cicero de Oratore Lib. II. n. 17, negat vocem *ineptus* Græce una voce exprimi poſſe. *Qui aut tempus quid poſtulet non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum quibuscum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is ineptus eſſe dicitur. Hoc vitio cumulata eſt eruditiſſima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio impoſuerunt; ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum adpellent non reperies.* Idem etiam negat Græcos dicere poſſe, quod aliquando Latini voce *vultus* intelligunt, de Legg. Lib. I. c. 9. *Oculi nimis arguti, quemadmodum animo adfecti ſimus, loquuntur; & is qui adpellatur* vultus, *qui nul-*

lo

lo in animante eſſe, præter hominem, poteſt; cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent. Intelligit, nempe; non πρόσωπον ſeu *faciem*, ſed id quod Gallice dicimus *l'air* & *la phyſionomie.* Sed ſi liberet colligere nomina virtutum & vitiorum, (*) quæ Latine efferri nequeunt, longus eorum texeretur Catalogus.

32. Interdum Interpretes vocem cujuſpiam Linguæ aut phraſin exprimunt alia, quæ non idem quidem ſonat, ſed ſolet uſurpari eadem occaſione, quod probe obſervandum. Ita quod Græci χαίρειν, & χαῖρε dicunt, Latini *ſalutem* & *ſalve*, vertunt, non quod ea ſit proprie Græcarum vocum ἔμφασις; ſed quia ut Græci, initio litterarum, adſcribunt χαίρειν: Latini adponunt, *ſalutem*, & quando Græci χαῖρε, aiunt *ſalve*; quod in Linguis hodiernis *bona dies* dicitur. Atque hoc cum factitent neceſſario Interpretes omnes, ut poſſint intelligi; non adtendentibus paſſim fucum facit, nec poteſt caveri, niſi ab iis, qui ſine interprete Linguam intelligunt.

33. Neſcio an in Lingua ulla hodierna, unica voce, verti queant adjectiva Latina, *gratus* & *jucundus.* Poſterius ſignificat quod gaudium, aut voluptatem creat, prius quod præſtat habere, quam eo carere, licet interdum triſtiſſimum ſit. Ita *Cicero* dicit de triſti nuncio (†) quem ab *Attico* acceperat: *iſta veritas, etiamſi jucunda non eſt, mihi tamen grata eſt*

(*) *Vide A. C. P. 2. Sect. II. C. III. 21. & ſeqq.*
(†) *Lib. III, Ep. 24.*

eſt. Idem poſt mortem *Tulliæ ad Lucceium* (*) ſcribens: *amor tuus*, inquit, *gratus & optatus; dicerem jucundum, niſi hoc verbum ad tempus perdidiſſem.*

34. An in alia Lingua totidem verbis quis poſſit exprimere hanc exclamationem, *Proh Deûm, atque hominum fidem!* Imo ægre ullus dixerit quid ſibi velit *fides*, hoc in loco, licet pluribus utatur verbis. Sunt & aliæ loquutiones, in quibus vox *fides* occurrit, quarum ſenſum, ad rem ipſam quod adtinet, intelligimus & aliis Linguis exprimimus; ſed in quibus tamen difficulter dicas, aut quid proprie ſignificet ea vox, aut qua via, e primigenio ſignificatu, in eam notionem migrarit. Exempli gratia, *capere in fidem devictas nationes*, *commendare fidei alicujus*, *conferre ſe in fidem alicujus*, *vir plenus fide* &c. quæ magno numero ſuppeditabit *Rob. Stephanus*, aut alius quivis Lexicographus; ſimiliter in aliis Linguis exprimi nequeant.

35. Talia paſſim obſervabunt Linguarum peritiores, ſemel moniti. Quæ cum occurrunt in locis Veterum, de quibus Eruditis nulla controverſia eſt, facile agnoſcuntur; ſed ubi lis de loco orta eſt, tum vero unusquisque, omnibus Criticis Regulis abjectis, adfectibus litare incipit.

36. Usque adeo nota eſt diſſimilitudo Linguarum etiam adfinium, ut in dubium revocari nequeat; nec exemplis opus fuiſſet, niſi conſultum judicaſſemus rem oculis etiam rudiorum Lectorum ſubjicere. Sed obſervatio-nem

(*) *Ad Fam. Lib. V. Ep. 15.*

nem addemus maximi hoc in negotio momenti, & quæ à paucis forte ad animum, ut debuit, revocata eſt. Cum Linguam Latinam diſcere ſoleamus, ope Lexicorum & Magiſtrorum, qui ejus voces vernaculæ Linguæ vocibus exprimunt; cumque Latine ſcribendi conſuetudinem primum contrahamus, vertendo vernacula in Linguam Latinam; plerique non aliter intelligunt Linguam Latinam, niſi prout eam comparare queunt cum Linguarum vernacularum vocibus, quas perpetuo cum Latinis animo conjungunt. Hinc fit, ut quando Latine conantur loqui, aut ſcribere, non modo prius cogitent quid ſint dicturi; ſed tacito etiam ſermone vernaculo, apud animum ſuum exprimant. Exempli cauſa, finge hominem Gallum, præſertim non ſatis exercitatum, Latine ſcribere adgredientem. Quidquid volet ſcribere id primum tacite, apud ſe, Gallice exprimet, deinde quæret quibus vocibus Latinis Gallica poſſit transferre; quo fiet, ut, propter diſſimilitudinem Linguarum, & Gallicismos pro Latinismis adhibeat, & vocibus barbaris Romanarum loco utatur. Non poteſt enim fieri, ut animo ſimul duarum Linguarum idiomata, ſine confuſione, obverſentur: animusque multiplicibus loquutionibus perturbatus in ſtylum variarum Linguarum, ſi non vocabula, at loquutiones imprudens transfundit. Sunt quidem, qui ea in re minus peccent quam alii, ſed perpauci Recentiorum ejusmodi peccatorum prorſus immunes fuerunt.

37. At ut pure Latine, vel alia quavis Lin-

gua, aut peregrina, aut exſoleta, ſcribere poſſimus, oportet ut ſtatim ac rerum notiones animo noſtro obverſantur, ejus Linguæ, qua volumus ſcribere, & voces & loquendi genera nobis occurrant. Latine ſcribentes oportet nos, ut ita loquar, Latine cogitare, ut ſine ullius alius Linguæ idiomatibus ſolius Latinæ Linguæ vim atque ingenium ſcribendo exprimamus. Hoc autem fieri nequit, niſi ab iis qui longa ac ſtudioſa lectione, & ſcribendi exercitatione ſunt plane Linguæ Latinæ adſueti; ita ut, cum ſcribunt, de nulla alia Lingua cogitent quam de Latina, perinde ac ſi ſolam eam Linguam a natalibus didiciſſent. Hoc cum fieri poteſt, ſtylus mere Latinus eſt, nec ulla fæce vernacularum Linguarum corruptus.

38. Similia poſſumus Græcæ Linguæ, quam, non niſi ope Latinæ addiſcimus, aptare. Sed quia non tam de ſcribendo, quam de intelligendo hic laboramus; omiſſa ſcriptione, ad intellectionem ſolam nos convertemus. Exiſtimamus igitur eum demum penitus Latine ſcire, qui Scriptorem Latinum legens, non opus habet ſingulas voces & phraſes in notiorem Linguam transferre, & animi ſui notiones Latinis vocabulis & loquutionibus proxime, ſine alius ullius Linguæ interventu, ſubjicit. Idem adfirmandum de eo, qui Græca aut Hebraïca legit, quæ probe intelligere cenſeri non poteſt, niſi earum Linguarum voces in ejus animum revocent, non verba aliarum Linguarum primum; ſed notiones ipſas Græcæ atque Hebraïcæ Linguæ vocibus ſubjectas; quem-

quemadmodum in Græcorum ac Hebræorum, nullius alius Linguæ peritorum, animos revocabant.

39. Niſi hoc fieri queat, non eſt ſatis ſincera eorum quæ leguntur intelligentia; cum nullæ plane Linguæ ita ſibi invicem reſpondeant, ut iis ſemper ſuppetant vocabula quæ easdem prorſus poteſtates ſubjectas habeant; ita ut nihil mutetur, nihil addatur, nihil detrahatur; ſicut exemplis antea adlatis ſatis adparet, utque omnes qui rem expendent intelligent. Itaque ſi velimus Veteres probe intelligere; oportet, ut ante longa, & ſedula lectione, ita eorum Linguis adſueſiamus, ut ipſi ab infantia iis erant adſuefacti. Dum multum indigemus Dictionariis, aut Translationibus, certiſſimum eſt indicium, ex quo conſtare nobis poteſt, non modo nondum Linguas illas nobis plene eſſe notas; ſed etiam nos de earum idiomatibus non temere, præſertim in rebus obſcurioribus, judicare oportere. Quæ enim nonniſi Dictionarii ope adſequimur, quamvis adcuratum eſſe ſtatuatur, quod raro contingit, eorum non exigua pars interdum nos fugit. Rerum quidem faciem videmus, at nequaquam in clara luce, verum peregrinæ Linguæ, ſi ita loqui fas eſt, umbra obſcuratam. Corpus ſpectamus, interdum quidem formoſum, ſed carbaſo tectum; quæ tenuis licet, multa tamen tegit & conſpectui noſtro intercipit. Imo vero ſæpe contingit interpretationem non eſſe inſtar umbræ, aut tenuis carbaſi; ſed inſtar denſiſſimi veli aut larvæ, quæ figuram tantum, eamque pa-

parum ſimilem rei nos videre patitur. Igitur quisquis volet non temere de Veterum ſenſis judicare, oportebit ut eo uſque progrediatur, ut ea, ſine peregrinarum Linguarum involucris, poſſit ipſe per ſe nuda introſpicere.

40. Viri non indocti, ſed qui nondum eo peritiæ pervenerunt, ut ne Linguas inter ſe taciti dum legunt comparent, facile in errorem delabuntur; a quo vix etiam poſſunt revocari, ſi ita forte interpretentur Veteres, ut ſenſum non ineptum eis tribuant; quamvis non eſſe veram eorum ſententiam certis argumentis, ex ingenio ipſius Linguæ petitis, alii demonſtrare queant; quod frequentiſſime in Interpretibus deprehendent, quicumque non defunctorie hæc ſtudia colent. Exemplum potuere eſſe *Marſilius Ficinus*, & *Joan. Serranus*, in verſione *Platonis*, ut antea oſtendimus. Sed ut rem imperitis Græcæ Linguæ etiam probemus, proferemus & expendemus ex *Adelphis Terentii* Actus V. Scenam IV. cum duplici verſione Gallica, altera viri, altera matronæ, utraque elegante, & quæ Gallis lectoribus merito placeat; ſed ex quibus Terentianas veneres nemo ſatis, ſi nullo alio utatur adminiculo, àdſequetur.

41. Ita ergo *Terentianus Demea*, ſuum & fratris Micionis vivendi inſtitutum deſcribit:

Numquam ita quiſquam bene ſubducta ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, uſus, ſemper aliquid adportet novi,

Ali-

Aliquid moneat; ut illa quæ te ſcire credas, neſcias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Ita quidem vertit *Sanctalbinus: Jamals perſonne n'a ſi bien diſpoſé toutes choſes, pour le réglement de ſa vie, que les rencontres differentes, l'âge & l'experience ne lui apprennent quelque choſe de nouveau, & ne lui donnent quelque vuë nouvelle, qui lui fait reconnoître qu'il ne ſavoit pas en effet ce qu'il penſoit le mieux ſavoir, & le porte à rejetter dans la pratique, ce qu'il s'imaginoit lui devoir être le plus avantageux.* Ita vero *Anna Fabra: Jamais perſonne n'a ſi bien réglé & ſupputé tout ce qui regarde la conduite de ſa vie, que les affaires, l'âge, l'experience ne lui aient encore appris quelque choſe de nouveau, & ne lui aient fait connoître, qu'il ne ſavoit rien de ce qu'il croioit le mieux ſavoir; de maniére que, dans la pratique, on ſe voit ſouvent obligé de rejetter le parti, qu'on avoit regardé d'abord, comme le plus avantageux.*

42. Nihil dicam de multitudine verborum, quæ a Gallice ſcribentibus, & omnia exprimere ſtudentibus vitari non potuit; qua tamen tota oratio languidior fit. Vitium hoc eſt Linguæ, non Interpretum. I. Obſervabo tantum utrumque ſenſiſſe quidem quid ſit *ſubducere rationem ad vitam*, unde factum ut vocibus *réglé* & *réglement* uſi ſint, quia Galli dicunt *régler un compte*: ſed metaphoræ rationem neuter exprimere ſatis potuit, quia Gallice

lice ſcribentibus vix poterat ſervari. Hic qui certum vitæ iter ingrediuntur, quod conſtanter teneant, tacite conferuntur (*) cum homine qui opus, quale eſſet ædificium, adgredi cupit, & prius ſumtuum *rationem ſubducit*, ut an iis ferendis par ſit, norit. Quemadmodum enim ejusmodi hominem plerumque res ipſa monet majores ſumtus faciendos eſſe, quam exiſtimaverat; ita etiam certum vitæ inſtitutum amplexo ſæpe multa improviſa accidunt, quæ id moleſtiis, de quibus non cogitaverat, quibusque adeo ferendis paratus non erat, obnoxium eſſe oſtendunt.

43. II. Verba, *quæ tibi putaris prima*, ad ſenſum quod adtinet, Interpres uterque non male expreſſit; ſed neuter animadvertiſſe videtur, quantum quidem ex ejus verſione licet conjicere, verbum *putare* hic eſſe ab eadem translatione petitum, nempe a numerando. Nimirum, (†) *putare*, quemadmodum Græcum λογίζειν, ſignificat & *exiſtimare*, & *numerare*. Itaque Gallice vertendum fuerat, *le porte à rejetter dans la pratique ce ſurquoi il avoit d'abord fait ſon compte.* Sic apud *Plautum* in Aulularia, Act. III. S. 5. verſ. 53. *putatur ratio cum argentario*, hoc eſt, initur. Vide etiam Moſtellariæ Act. I. S. 3. verſ. 141. & *Nonium Marcellum*. Hinc *computare*, *diſputare*, & *ſupputare*, numerandi ſenſu.

44. Poſtea dicit Demea ſe reipſa reperiſſe.

Fa-

(*) *Vide hinc petitam Parabolam Lucæ* C. XIV. 28.
(†) *Vide G. J. Voſſium in Etymol. in voce* purus.

Facilitate nihil eſſe homini melius, neque clementia.

Vertit *Sanctalbinus: qu'il n'y a rien de plus utile à l'homme, que l'accommodement & la douceur.* Melius *Fabra: que d'avoir de la complaiſance & de la douceur;* nam neſcio an umquam Gallicum fuerit *accommodement*, eo ſenſu. Attamen non eſt vox Gallica *complaiſance*, hoc eſt, *obſequium*, ſat commoda ad exprimendam *facilitatem* morum, quæ eſt potius Gallice *une humeur commode & civile.* Sat exemplorum ſuppeditabit *Rob. Stephanus*, in Theſauro, ſi quis iis indigeat.

45. III. Paullo poſt Demea, de fratre Micione: *omnes bene dicunt, amant*, quod transtulit *Sanctalbinus: tout le monde le benit.* Melius *Fabra: chacun en dit du bien, chacun l'aime;* nam *bene dicere*, apud Scriptores Ethnicos, non eſt quod Gallice dicimus *benir*, hoc eſt, fauſta adprecari, ſed laudare, *dire du bien.* Quod non opus eſt probemus. Scio in Eccleſiaſtico ſtylo id ſignificare quod *Sanctalbinus* voluit, ſed *Terentius* non eſt Scriptor Eccleſiaſticus. Præterea uſus Gallorum, Latine non ſatis pure loquentium, eum fefellit.

46. IV. In ſequentibus duobus verſibus, bis peccatum, eadem de cauſa; quod Gallica verba, quæ ex Latinis orta ſunt, & vulgo iis reſpondere putantur, animo ſeſe illico ingeſſerint Latina legentibus.

Ego ille agreſtis, ſævus, triſtis, parcus, truculentus, tenax,
Duxi uxorem. Quam ibi miſeriam vidi?

Vertit *Sanctalbinus: J'ai vécu comme un homme ſauvage.* Recte. *Fabra* minus commode, *bon campagnard*, quod Latine dicas *ruſticanum*, non *agreſtem*, hoc eſt, ἄγριον. At pergit infeliciter *Sanctalbinus, criant & tempetant toujours*, quibus vertit vocem *ſævus*; felicius *Fabra rude*, hoc eſt, χαλεπὸς, ut optime Latina vox in *Veteribus Gloſſis* vertitur. At uterque *triſtis* male vertunt *triſte*, cum debuiſſent *chagrin*; nam *triſtis* hic in malam partem ſumitur, eſtque homo inquinatus vitio, quod *triſtitia* dicitur; hoc eſt, *humeur chagrine*, non *triſteſſe*, quod ex *Cicerone*, & *Tacito* facile probare poſſemus, ſi neceſſe eſſet. *Truculentum Sanctalbinus* male expreſſit voce *colere*, hoc eſt, iracundus; cum ſignificet vultum aſperum, *rebarbatif*, ut non male *Fabra*. Ambo *miſeriam* putarunt eſſe *miſere*, cum ſignificet laborem & moleſtiam, ut ex ſequentibus liquet, ubi Demea:

—— miſeriam ego omnem capio, ille potitur gaudia.

Hoc eſt, ut recte *Fabra: toute la peine eſt pour moi, tout le plaiſir eſt pour lui;* niſi quod *miſeria* non laborem tantum ſonat, ſed moleſtum

leſtum laborem. *Sanctalbinus*, nec ſatis Gallice, nec ad *Terentii* mentem: *Toute la miſere eſt pour moi.*

47. Hinc ſatis liquet nos facillime falli, dum Veteres ita legimus, ut eos non ex uſu ipſo Linguæ, qua uſi ſunt, ſed ex collatione noſtrarum, uſuque ſcribendi, & interpretandi hodierno intelligamus. Ille demum, ut diximus, plenam ac perfectam cognitionem Linguæ adſequutus eſt, qui cum Libros ea ſcriptos legit, non magis cogitat de verbis quibus eos interpretari nunc ſolemus, quam ſi nondum hæ noſtræ Linguæ eſſent natæ. Sic ſi dubia ſit ſignificatio vocis Gallicæ, exempli gratia, Gallus de ea interrogatus non quærit quî Latine exprimi poſſit; ſed memoriam dumtaxat ſuam, & Linguæ hodiernum uſum conſulit. Atque hæc de diſſimilitudine Linguarum ſatis, ſuperque.

CAPUT III.

REGULA II.

Voces variarum Linguarum, quæ plane ἰσοδύναμοι videntur, non prorſus ſibi invicem reſpondere.

1. VOCES ſunt multæ, quæ quia conſtanter ſolent adhiberi, ad aliarum quarumdam poteſtatem exprimendam, & revera

aliqua ex parte iis reſpondent, putantur temere eſſe prorſus ἰσοδύναμοι, cum magnum ſit diſcrimen inter notiones, quæ iis ſignificantur. Hoc autem minus animadvertitur, cum propter uſum conſtantem, tum quia in Lingua, qua utimur, nulla vox ſuppetit, qua ſola adcurate vim alterius exprimamus.

2. In hodiernis Linguis, ut inſigni exemplo rem demonſtremus, priſcas voces אלהים *Elohim*, Θεὸς, *Deus* unica voce non poſſumus exprimere, licet vulgo, apud Europæos, adhibeantur voces, *God*, aut *Godt*, *Dieu*, *Dio*, *Dios*. Voces enim hodiernæ ſignificant, apud Gentes, quæ iis utuntur, Naturam illam æternam a qua omnia creata ſunt; quo fit ut *unicum eſſe Deum* dicamus, nec poſſimus eos ferre qui plures eſſe ajunt. Hinc quoque miramur Ethnicos tot vitia Diis ſuis tribuiſſe, & innumera de iis, plane ἀσύστατα cum notione noſtra illius Naturæ, dictitaſſe.

3. At Veteres ſuis vocabulis easdem notiones non ſubjecerant, quas nos noſtris conjunximus. Græci & Romani Numen ſine initio nullum noverant, neque de perfectiſſima ejus natura cogitabant; & ne Hebræi quidem, voce *Elohim*, Deum, quatenus eſt ejusmodi natura, deſignabant; licet θεοπρεπεστέρως philoſopharentur, ut exemplis oſtendemus.

4. Philoſophi quidem apud Ethnicos, præſertim Platonici, aliam Dei notionem fovebant, quam vulgus, nec de ſummo Deo interdum multo aliter quam Chriſtiani loquebantur; ſed uſus Linguæ a Philoſophis non pen-

pendebat. Poëtæ, qui antiquiſſimas Græcorum opiniones complectuntur, aiunt omnes ſuos Deos, quos αἰὲν ἐόντας *ſemper futuros* vocant, cœlo & terra eſſe prognatos; cœlum vero ac terram poſteriora Chao faciunt, eorumque initia narrant, ut videre eſt ex initio *Theogoniæ Heſiodeæ, Metamorphoſeos Ovidianæ* & *Apollodori* Lib. I. Apud Romanos, poſtquam Epicurea Philoſophia Proceribus placuerat, interdum negabant Deos homines fuiſſe; ſed tunc non loquebantur, ex opinione vulgi & Religione Majorum, ſed ex Philoſophicis dogmatibus. Ita Epicureus *Velleius*, apud (*) *Ciceronem, an Amphiaraus*, inquit, *& Trophonius Deus erit? Noſtri quidem publicani, cum eſſent agri in Bœotia Deorum immortalium excepti, lege Cenſoria, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent.* Ipſe Cicero, frequente (†) Senatu, acerrime invectus eſt in honores divinos, quos Antonius detulerat Julio Cæſari: *An me cenſetis*, ait, *quod vos inviti ſequuti eſtis, decreturum fuiſſe, ut parentalia cum ſupplicationibus miſcerentur, &c. ut decernerentur ſupplicationes mortuo? &c.* Attamen Romulus homo fuerat, imo & reliqui omnes Dii, ut fatebantur ipſi Initiorum Epoptæ.

5. Græci Θεὸν, ſeu Θεὸν vocabant præſtantiorem Naturam humana, in qua præſtantiore Natura varios gradus eſſe putabant excellentiæ; neque enim Δαίμονας, ſeu Semideos

(*) *De Nat. Deor.* Lib. III. c. 19.
(†) *Philip.* I. c. 6.

deos æquabant Cœleſtibus Numinibus, (*) ut notum eſt. Hinc *divinum* antiquiſſimi Poëtæ vocant quidquid eſt eximium, in ſuo genere. Ita *Euſtathius* (†) obſervat πᾶν τεράστιον καὶ ὑπερφυὲς θεῖον λέγεσθαι παρὰ τοῖς ποιηταῖς, *quidquid mirabile eſt & eximium divinum dici, apud Poëtas*; quod paſſim, apud *Homerum*, obſervare eſt. Vide etiam *Æſchinis* Dialogum I, 13. in editione noſtra. Non neceſſe eſt Romanis immorari, quia Religionem ſuam Græcis debebant. Hi, ut obiter dicam, non modo *divinos* vocant eximios viros, ſed etiam *Deos*. Cicero Lib. II. de Oratore, c. 42. *Qui ordo tibi placet*, inquit Catulus, *& quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper DEUS videri ſoles? Vide quam ſim in iſto genere*, inquit, *Catule, DEUS, &c.*

6. Hinc obiter colligere eſt multos ex Veteribus Chriſtianis, qui contra Ethnicos ſcripſere, non ſatis prudenter egiſſe, cum definita voce *Deus*, haud multo aliter quam nos eam definimus, collegerunt Ethnicorum Numina *Deos*, e ſententia ipſorum Ethnicorum, eſſe non potuiſſe; nam ex uſu Græcæ & Latinæ Linguæ poterant dici *Dii*, licet alio ſenſu, quam ea vox apud Chriſtianos ſumitur. Quidam præſtantes viri potuerant poſt mortem, uti putabant Ethnici, inter Naturas humana præſtantiores verſari, & iis ſimiles fieri; quod non multum abeſt a Chriſtianorum placitis, de ſtatu piorum animorum poſt mortem.

(*) Vide Apuleium *de Dæmonio Socratis*.
(†) *In Iliad. p.* 655. l. 14.

tem. Hinc *Sextus Empiricus*, contra Mathematicos *pag.* 60. Ed. Gen. Grammaticis & Idiotis (inter quos *Laërtius*,) non immerito prorſus indignatur, qui exiſtimarunt Empedoclem κατ' ἀλαζονείαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὑπεροψίαν, *præ jactantia & reliquorum hominum contemtu*, dixiſſe de ſe:

> Χαίρετ' ἐγὼ δ' ὑμῖν Θεὸς ἄμβροτος,
> οὐκ ἔτι θνητὸς
> Πωλεῦμαι &c.

Valete, ego vobis Deus immortalis, non amplius mortalis, verſor; quaſi negaſſet eſſe ſe ejusdem naturæ, ac ceteri homines ſunt, quod vix in tantum Philoſophum cadit; cum propter ſimilitudinem, quæ ei erat cum Diis, præ ceteris, Deum ſe vocaret, ἐπεὶ μόνος καθαρὸν ἀπὸ κακίας τηρήσας τὸν νοῦν καὶ ἀνεπιθόλωτον, *quod ſolus mentem a vitio puram & imperturbatam conſervaſſet.* Pythagorici verſus, qui aurei dicuntur, clauduntur ſimili loquutione: *ubi depoſito corpore, in æthera liberum veneris.*

> Ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς ἄμβροτος, οὐκ
> ἔτι θνητός,
>
> *Eris immortalis Deus, non amplius mortalis;*

Hoc eſt, ideo Creatori, ut interpretatur *Hiero-*

rocles, ſimilis fies. *Epictetus* Enchiridii Cap. XXI. eum, qui nihil adpetat, ait futurum ἄξιον τῶν Θεῶν συμπότην, *dignum Deorum convivam*; ſed eum, qui externa omnia deſpiciat, οὐ μόνον συμπότην τῶν Θεῶν, ἀλλὰ καὶ συνάρχοντα, *futurum imperii eorum participem.* Subdit: οὕτω γὰρ ποιῶν Διογένης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι ἀξίως θεῖοί τε ἦσαν καὶ ἐλέγοντο: *Sic faciens Diogenes & Heraclitus, & ſimiles merito divini erant & dicebantur.* Legendum, ut quidem videtur, Θεοὶ *dii*, nam ſupra eos, qui adcumbunt Deorum conviviis, non ſunt θεῖοι *divini homines*, ſed Dii ſoli. Vide *Hieroclem*, ad duos primos aureos verſus. Sic & Arceſilas Polemonem & Cratetem dicebat eſſe Θεούς τινας, ἢ λείψανα τοῦ χρυσοῦ γένους, *Deos quosdam, aut aurei ſæculi reliquias*, ut auctor eſt *Laertius*, Lib. IV. §. 12. Indidem intelligendus Petrus 2 Ep. I, 4. ubi virtute nos dicit κοινωνοὺς γενέσθαι θείας φύσεως, *divinæ naturæ participes fieri.*

7. Apud Phœnicas, quorum initio propria fuit Lingua Hebraica, אלהים *Elohim* ſignificaſſe videtur quidquid aliquo honore, quicumque ſit, colitur. Apud Arabas, adhuc in uſu Radix eſt, unde ea vox orta videtur, אלה *alaha*, id eſt, *coluit, adoravit.* Iſraëlitæ, qui eadem Lingua uſi ſunt, vocabant ideo nomine *Elohim* primo quidem Deum illum ſummum & unicum, deinde Angelos, poſtremo Principes; quorum exempla in Lexi-

cis

cis invenientur. Utebantur etiam voce *Dei*, ad cujusvis rei ὑπεροχὴν ſignificandam, ut oſtendimus ad Geneſ. XXIII, 6. Itaque licet ſummum Numen אלהים vocetur ab Hebræis, attamen ea vox vi ſua denotat Deum, prout eſt colendus σεβάσμιος, non Naturam perfectiſſimam. Hinc fit ut eodem vocabulo alia deſignent, in quibus ejusmodi natura a nemine eſſe credita eſt.

8. Cum Judæi Græce loqui cœperunt, voce Θεὸς eadem ſignificatione uſi ſunt, & quamvis acerrime unitatem Dei contra Ethnicos defenderent, non dubitabant dicere plures eſſe Deos. Ita Paulus 1. Cor. VIII. 5, 6. *Nullus eſt Deus alius, niſi unus; etenim etiamſi ſunt in cœlo & in terra qui dicuntur Dii (ut* revera *ſunt,* Θεοὶ πολλοὶ *Dii multi, & Domini multi) nobis tamen unus eſt Deus, Pater ille ex quo omnia, & in quem ſumus, &c.* Supplevimus vocem *revera*, quæ ſane hoc in loco debet ſuppleri; niſi frigidam & inutilem ταυτολογίαν, in re clara, hic eſſe velimus. Quod cum non ſit veriſimile, ſenſus Pauli erit: non modo eſſe qui dicantur vulgo ab Ethnicis Dii, ſed etiam qui a Judæis & Chriſtianis adpellari jure queant, & ſint revera Θεοὶ, hoc eſt, σεβάσμιοι, *cultu digni*, quisque pro dignitate naturæ & muneris; at unicum eſſe ſummum, qui ut Creator & ceterorum omnium Dominus & Deus ſit colendus.

9. Lux haud dubia adfulgebit verbis Pauli ex loco *Philonis* Judæi (*) e libro de *Somniis a Deo*

(*) *Ed. Græco-Lat. Gen. p. 464. Ed. Pariſ. 599.*

Deo miſſis, ubi de Geneſ. XXXI, 13. Ἐγώ εἰμι Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, ſecundum Septuaginta Intt. *Ego ſum Deus tibi conſpectus in loco Dei.* Habetur melius in aliis verſionibus, *in Bethel*, quod eſt nomen loci; ſed *Philo*, qui Hebraïce neſciebat, ita de hiſce verbis philoſophatur: μὴ παρέλθῃς δὲ τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐξέτασον εἰ δύο εἰσὶ Θεοί, λέγεται γὰρ ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι, οὐκ ἐν τόπῳ τῷ ἐμῷ, ἀλλ' ἐν τόπῳ Θεοῦ, ὡς ἂν ἑτέρου. τί οὖν χρὴ λέγειν; ὁ μὲν ἀληθείᾳ Θεὸς εἷς ἐστὶν, οἱ δὲ καταχρήσει γενόμενοι πλείους. διὸ καὶ ὁ ἱερὸς λόγος ἐν τῷ παρόντι τὸν μὲν ἀληθείᾳ διὰ τοῦ ἄρθρου μεμήνυκεν εἰπών, ἐγώ εἰμι Ο ΘΕΟΣ. τὸν δὲ καταχρήσει χωρὶς ἄρθρου, φάσκων, ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῷ τόπῳ οὐ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ἀλλ' αὐτὸ μόνον, Θεοῦ. καλεῖ δὲ * Θεον τὸν πρεσβύτατον αὐτοῦ νυνὶ Λόγον, οὐ δεισιδαιμονῶν περὶ τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων: *ne curſim prætermittas quod dicitur, ſed diligenter expende, an duo ſint Dii. Dicitur enim:* Ego ſum Deus ille, qui tibi conſpectus ſum, *non in meo loco, ſed* in loco Dei, *quaſi alterius. Quid ergo dicendum eſt? Qui vere eſt Deus* (hoc eſt, cui id nominis eximio ſenſu & κατ' ἐξοχὴν convenit) *unus eſt, qui vero abuſive ſunt Dii, plures ſunt. Ideo hoc in loco, ſacer ſermo eum, qui vere eſt Deus, articulo* O *deſignavit.* Ego ſum ille Deus; *eum vero*

(*) *Vitioſe legitur, & contra ſenſum Philonis* τὸν Θεὸν, *cum articulo, ut cum ex hiſce verbis, tum ex ſequentibus adparet.*

vero qui Deus eſt abuſive, ſine articulo, dicens: conſpectus tibi, *non in loco Dei illius, ſed tantum hoc,* Dei. *Vocat autem Deum antiquiſſimam ejus Rationem, nulla ſuperſtitione adfectus circa impoſitionem nominum.* Hinc manifeſto videmus Judæos voce Θεὸς intellexiſſe etiam Angelos, quippe naturas σεβασμίους, licet non habendas inſtar ſummi Dei.

10. Ita etiam loquuti ſunt Patres Græci, ut *Clemens Alexandrinus*, qui de Natura divina Chriſti verba faciens, his verbis utitur: * τούτῳ πᾶσα ὑποτέτακται στρατιὰ Ἀγγέλων τε καὶ Θεῶν: *Huic totus ſubmiſſus eſt exercitus Angelorum & Deorum.* Hujus diſcipulus *Origenes* ex *Philone* videtur hauſiſſe (†) hæc verba, hanc in rem eximia, ubi poſtquam dixit Deum Patrem deſignari articulo, addit: Καὶ τὸ πολλοὺς φιλοθέους εἶναι εὐχομένους ταράσσον, εὐλαβομένους δύο ἀναγορεῦσαι Θεοὺς, καὶ παρὰ τοῦτο περιπίπτοντας ψευδέσι καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἤτοι ἀρνουμένους ἰδιότητα Υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς, ὁμολογοῦντας Θεὸν εἶναι τὸν μέχρι ὀνόματος παρ' αὐτοῖς Υἱὸν προσαγορευόμενον. ἢ ἀρνουμένους τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, τιθέντας δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ Πατρὸς, ἐντεῦθεν λύεσθαι δύναται: *Et hinc ſolvi poteſt quod perturbat multos pietatem profitentes,* dum

(*) *Strom. VII. p. 702. Ed. Colon.*
(†) *T. 2. in Joan. Ed. Huët. p. 46.*

dum metuunt duos prædicare Deos; & præterea eos qui incidunt in falſa & impia dogmata, vel negantes proprietatem Filii, (*id eſt,* exſiſtentiam propriam) *diverſam eſſe a proprietate Patris, & fatentes Filium a ſe prædicari Deum nomine tenus* (Noëtum perſtringit qui aiebat *Patrem & Filium* eſſe nomina unius eſſentiæ) *vel negantes divinitatem Filii, & ponentes ejus proprietatem, & eſſentiam diverſam eſſe definitione a Patris proprietate & eſſentia;* hoc eſt, aliter definiendam Filii exſiſtentiam & eſſentiam, quippe alterius ſpeciei, ſubdit: Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς ὅτι τότε μὲν αὐτόθεος ὁ Θεός ἐστιν, διόπερ καὶ ὁ σωτὴρ φησὶν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸ αὐτόθεος μετοχῇ τῆς ἐκείνου θεότητος θεοποιούμενον οὐχ Ο ΘΕΟΣ, ἀλλὰ Θεὸς κυριώτερον ἂν λέγοιτο, οὗ πάντως ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἅτε πρῶτος τῷ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, σπάσας τῆς θεότητος εἰς ἑαυτὸν, ἔτι τιμιώτερος τοῖς λοιποῖς παρ' αὐτὸν Θεοῖς ὧν ὁ Θεὸς Θεός ἐστι, κατὰ τὸ λεγόμενον. Θεὸς Θεῶν κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. διακονήσας τὸ γενέσθαι Θεοῖς, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρύσας εἰς τὸ θεοποιηθῆναι αὐτοὺς ἀφθόνως: &c. *Dicendum eſt enim illis tunc illum Deum, cum articulo, eſſe eum qui eſt per ſe Deus. Ideo & Servator dicit in prece ad Patrem:* ut cognoſcant te, qui ſolus es ille verus Deus. *Quidquid vero eſt præter hunc, qui eſt per ſe Deus, partici-*

ticipatione illius divinitatis Deum factum, non illum Deum cum articulo, ſed Deum ſine articulo magis proprie dicendum eſſe. Qua in re omnium Primogenitus omnis Creaturæ; honoratior eſt reliquis Diis, quippe qui primus eſt in eo quod eſt apud Deum, & in ſe divinitatem traxit; honoratior, inquam, *reliquis Diis qui ſunt apud illum, quorum Deus ille Deus eſt, ſecundum id quod dictum eſt:* Dominus Deus Deorum loquutus eſt, & vocavit terram: *cum illis dederit eſſe Deos, & hauſerit copioſe ab illo Deo, quo eos Deos faceret.* Scriptor Conſtitutionum Apoſtolicarum *Dei* nomen tribuit Epiſcopo, Lib. II. c. 26. de quo ita loquitur: οὗτος ὑμῖν ἐπίγειος Θεὸς μετὰ Θεὸν, *hic vobis terreſtris Deus poſt Deum.* Tum ei aptat Pſ. LXXII, 6. Exod. XXII, 26 & dicit: ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προκαθεζέσθω ὑμῶν, ὡς Θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος: *Epiſcopus enim præſit vobis, ut Dei dignitate cohoneſtatus.* *Gregorius Nazianzenus* Sacerdotem, Orat. I. p. 31. dicit, Θεὸν ἐσόμενον καὶ θεοποιήσοντα, *Deum futurum & Deos facturum.* Oratione XX. p. 349. ita *Baſilium* Arianiſmum repudiantem inducit: οὐδὲ κτίσμα τι προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τε κτίσμα τυγχάνων, καὶ Θεὸς εἶναι κεκελευσμένος: *neque ſuſtineo adorare creaturam, qui ſum Dei creatura, & Deus eſſe juſſus ſum.* Idem θέωσιν vocat pii animi inuſitatum motum, Or. XI. p. 140. ubi dicit diem feſtum eſſe καιρὸν θεώσεως, ἧς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι, *tempus divinitatis conſequendæ, quam in rem martyres mediatorum munere funguntur.* Oratione vero XXIII. p. 410. ait ſacra facientem Sacerdo-

tem in ſacra menſa μυσταγωγεῖν τὴν θέωσιν *eſſe myſtagogum conſequendæ divinitatis.* Orationis vero II. initio, ſolitudinem vocat θεοποιὸν, *Deum facientem.* Vide & *Clementis Alexandrini* Cohort. ad Gentes Tom. I. p. 86. & quæ illic habet *Joan. Potterus.* Ex quibus omnibus, aliisque ſimilibus liquet vocem Θεὸς non ſemper ſignificaſſe, in Scriptis Veterum, ut in noſtris hodiernis, unam illam Naturam a qua omnia creata ſunt. Quod ſi ignoretur, doctiſſimi Patrum Græcorum, non ineptiæ tantum, ſed & impietatis notam vix effugere poterunt.

11. Hæc ſatis oſtendunt voces hodiernas, quibus utimur ad vertendas voces *Elohim*, Θεὸς & *Deus*, iis ad amuſſim non reſpondere. Unde colligere eſt, eo quod vox Hebraïca, Græca, aut Latina, una voce alius Linguæ verti ſoleat; exiſtimandum ſemper non eſſe voci Linguæ exſoletæ eamdem prorſus ſubjectam fuiſſe poteſtatem, ac ei qua illa hodie vertitur. Legentibus plura quotidie exempla occurrent, ſi modo moniti adtendant.

CA-

CAPUT IV.

REGULA III.

Multa videri in verſionibus Emphatica, quæ in ipſis Fontibus nullam Emphaſin habent.

1. CUM Linguæ diſcendæ operam dare incipimus, verſione Lingua notiore ſcripta indigemus; at ſi contingat nos numquam poſſe ejus auxilio carere, multa errorum nobis imminebunt pericula, inter quæ hoc longe maximum eſt; ne putemus verba fontium eamdem ἔμφασιν habere, ac in verſione videntur. Sæpiſſime enim contingit, ut translationis vocabula neſcio quam vim habere videantur auribus imperitis, quam in ipſo *Originali*, ut vocatur, *textu*, apud aures Linguæ adſuetas, non habent.

2. *Emphaſin* autem voco ſignificationem ampliorem verbis quibusdam figuratis aut tralatitiis, data opera uſurpatis, quæſitam; ut dicatur quod alioquin intelligi non poſſet. Scio veteres Rhetores aliter hanc figuram definire; ut liquere poteſt ex *Quintiliano* Inſt. Lib. VIII. c. 3. ubi ſic deſcribitur: figura *altiorem præbens intellectum, quam quem verba per ſe ipſa declarant.* Rem exemplis etiam illuſtrat, ſimiliaque habet Lib. IX. c. 2. *Hermogenes* quoque de Inventione Lib. IV. c. 13. ſic vocat obſcuram rationem innuendi quidpiam,

piam, quod aperte dicere nolumus, quid impedimur. Sic & *Tiberius* Rhetor, de Schematibus apud *Demoſthenem*, figuram hanc definit. *Euſtathio* in Homerum p. DLXXVI. v. 24. eſt pariter λέξις δι' ὑπονοίας αὔξουσα τὸ ζητούμενον, *loquutio quæ occulta ſignificatione auget id de quo agitur.* Sed in ſermone jam recepto recentiorum Rhetorum, ἔμφασις eſt quod dixi, & ἐμφατικὰ dicuntur vocabula & loquendi genera, quæ ideo adhibentur, ut plus ſignificent, quam propria. Hoc cum certiſſimum ſit, & multa ἐμφατικὰ paſſim occurrant, apud Oratores & Poëtas; poteſt tamen facile fieri, ut, cum Linguam non ſatis adſequimur, ἐμφατικώτερα, hoc eſt, ſignificantiora multa putemus eſſe, quam revera ſunt. Quod ubi contingit, eam poteſtatem Veterum verbis ſubjicimus, de qua numquam cogitarunt, atque ex iis confectaria deinde deducimus, quæ illis prorſus ignota fuerunt; & quo major eſt copia confectariorum, quæ in immenſum augeri ratiocinando poteſt, eo major eſt numerus errorum; a quibus cavere quomodo poſſimus Criticorum eſt docere.

3. Hebræi, exempli cauſa, paſſim conjungunt infinitivum verbo ſuo, quaſi nomen. dicunt *Moriendo morieris* מות תמות *moth thamouth*, pro *morieris morte.* Idem aut ſimile fuit idioma Atticæ Dialecti, quæ conjungebat verbis nomina adfinia, ut ἀγορὰς ἀγορεύειν, *concionem concionari*, *Homeri* Iliad. B. verſ. 788. ad quem locum, *Homerum* Attice loquutum

quutum eſſe obſervat (*) *Euſtathius*, hiſce verbis: Τὸ δὲ ἀγορεύειν ἀγόρευον Ἀττικόν ἐστι, ὡς καὶ τὸ βουλὴν βουλεύειν, καὶ λόγον λέγειν καὶ ὅλως τὸ παρατιθέναι τοῖς ῥήμασι τὰ ἐξ αὐτῶν ὀνόματα. *Hoc autem* conciones concionabantur *Atticum eſt, ut & conſilium* conſulere, *& dictum* dicere, *& univerſe addere verbis nomina ex iis derivata.* Sic & *Corinthus* Grammaticus, in iis quæ de Dialectis excerpſerat: Λῆρον ληρεῖς· Ἀττικὴ ἡ φράσις καὶ τὸ σχῆμα· ὡς τὸ μανίαν μαίνῃ· ἔστι γὰρ τῆς Ἀττικῆς ἰδίωμα φράσεως, τὸν εἰπόντα πρᾶγμα ἐπάγειν ῥῆμα τὸ ἀπὸ τοῦ πράγματος παραγόμενον ὡς τὸ ὕβριν ὑβρίζεις, καὶ φυγὴν φεύγεις: Delirium deliras, *Attica loquutio & figura*, ut furorem furis. *Eſt enim proprietas dictionis Atticæ, eum qui rem dixit addere verbum e re deductum, ut* convicium conviciaris & fugam fugis, *&c.*

4. Hæc adjectio ejuſdem verbi, aut nominis adfinis, nullam habet in Hebraïca, aut in Attica Lingua Emphaſin. De Attica res nota eſt, nec minus certa erit de Hebraïca, ſi quis (†) expendat loca Scripturæ, in quibus occurrit ea phraſis. Ita Gen. II, 16. *Ex omni arbore*, ait Deus, *hujus horti comedendo comedes*, hoc eſt, ſimpliciter *comedes*; ut ex ſequentibus liquet, ubi de eadem re ſermo eſt. Verſu ſequente, *morte morieris* eſt quoque ſimpliciter *morieris*; ut adparet etiam ex collatione locorum, in quibus occurrit.

5. At-

(*) *Ed. Rom. p.* CCCXLVIII. *l.* 29.

(†) *Suppeditabit plura Sal. Glaſſius in Gramm. Sac. Lib. III. c.* 3. *can.* 37.

5. Attamen Interpretes, qui in Scriptura paſſim quærunt quæ in ea non ſunt, neſcio quam miram Emphaſin in hac phraſi repererunt; unde factum ut multi aut Linguæ Hebraïcæ ignari, aut non ſatis adcurati Critici, ambabus ulnis amplexi fuerint *Auguſtini* interpretationem, qui ita (*) comminationem mortis interpretatur. *Quacumque die ederitis ex eo*, morte moriemini, *non tantum animæ mortis partem priorem, ubi anima privatur Deo; nec tantum poſteriorem, ubi corpus privatur anima: nec ſolum ipſam totam primam, ubi anima & a Deo & a corpore ſeparata punitur; ſed quidquid mortis eſt, usque ad noviſſimam, quæ ſecunda dicitur, & qua eſt nulla poſterior, comminatio illa amplexa eſt.* Neſcio an eadem cauſa alios impulerit, ut hæc verba interpretarentur, *mortalis eris*, contra uſum conſtantem Hebraïcæ Linguæ; an vero, ut hanc comminationem opinionibus ſuis adcommodarent.

6. Conſtans etiam eſt Hebræorum conſuetudo, ut Eruditi obſervarunt, omnia ita Deo tribuere; quaſi Deus ipſe omnia efficeret, ne exceptis quidem malis actionibus. Vide Exod. IV, 21. & 2 Sam. XII, 11. Quæritur an illæ loquutiones habeant ἔμφασιν, qualem videntur habere iis qui verſiones tantum legunt, aut qui, ex conſuetudine hodiernarum Linguarum, Hebræorum ſermonem intelligunt. Alii negant, quorum in numero ſumus; alii adfirmant, iique a temporibus *Auguſtini* non pauci. Inde etiam collatio-

(*) *De Civ. Dei Lib. XIII. c.* 12.

colligunt multi Deum, quidquid ſit boni, ſeu virtuti conſentanei, ipſum facere, & partem mali ſeu vitioſi haud minimam.

7. Primum contendimus ex ipſa phraſeos ratione, niſi aliunde nobis de re conſtet, neminem poſſe colligere, veteres Hebræos voluiſſe Deum eſſe auctorem omnium male, æque ac bene factorum. Ratio noſtræ negationis hæc eſt, quod ſint Scriptores in aliis Linguis, qui ita loquuntur, cum tamen nihil ſimile crederent. *Homerus* (*) paſſim omnia Deo tribuit, non minus vituperanda, quam laudabilia. Dicit, exempli cauſa, Helenam impulſam fuiſſe a Deo, ut rem faceret intolerandam, Odyſſ. Ψ, 232. τὴν δ᾽ ἤτοι ῥέξαι Θεὸς ὤρορεν ἔργον ἀεικές. Si hæc & ſimilia loca *Homeri* eſſent urgenda, ſequeretur eum credidiſſe hominibus non eſſe tribuenda mala, quæ iis eveniunt, & ne vitia quidem, ſed Diis; quod tamen non credidit, ut intelligere eſt ex hiſce verbis, quibus Jovem graviter querentem inducit, apud Deos, Odyſſ. Α, 32.

Ὢ πόποι οἷον δή νυ θεȣ̀ς βροτοὶ αἰτιόωνται!
Ἐξ ἡμέων γὰρ φασὶ κάκ᾽ ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε᾽ ἔχȣσιν.

(*) *Vid. Homerum* Ἑβραΐζοντα P. 25. & 387.

Papæ quantopere mortales Deos accuſant!
Ex nobis enim aiunt eſſe mala, illi vero ipſi
Suis ſtultitiis, præter fatum, dolores habent.

Cui dicto ſimilia collegit *Jac. Duportus*, in Gnomologia Homerica, quam vide. Hebræi etiam ita de ſanctitate & juſtitia Dei paſſim loquuntur, ut nullum ei vitium tribuant.

8. Itaque neque apud Scriptores Sacros, ex nuda phraſium conſideratione, erui poteſt ſententia, quam illis ſolent quidam tribuere. Atque hoc manifeſtius erit, ſi, ut ceteras rationes omittam, alia quæ apud eoſdem Scriptores occurrunt, expendamus. Etenim paſſim inducunt Deum, quaſi invitum plectentem homines, & ægre ferentem eorum delicta; quod eſſet longe abſurdiſſimum, ſi ipſe eos ineluctabiliter ad ea impuliſſet, aut impuliſſe crederetur. Ita Pſalm. LXXXI, 13. poſtquam Deus beneficia ſua in Iſraëlitas commemoravit; *utinam*, inquit, *populus meus obtemperaſſet mihi, & Iſraël in viis meis ambulaſſet!* Hinc liquet verba præcedentia: *tradidi eos duritiei cordis eorum & ambulaverunt in conſiliis ſuis*, non eſſe ita urgenda, quaſi intelligeretur *permiſſio efficax*, ut loquuntur quidam Theologi; contraria enim Pſaltes adfirmaret.

9. Putant nonnulli magnam eſſe ἐνέργειαν in hiſce vocibus, apud Jeremiam XXXI, 33. *Ponam legem meam in medio eorum, & in corde eorum ſcribam eam;* quaſi Deus vellet ſignificare ſe effecturum ut neceſſario obſervaretur Lex ſua. Verum tota verborum horumce ἔμφασις in eo ſita eſt, ut hic ſit ſenſus; nem-

pe,

pe, Deum effecturum ut Iſraëlitæ tenerent Legem ſuam (novam, nimirum, ſeu Evangelicam) memoriter, nec monitore indigerent; quod liquet ex verſu ſequenti, ubi antecedentia, mutatis verbis, more Hebræis conſueto, in ſequentibus repetuntur: *Nec docebit ultra vir proximum ſuum, aut vir fratrem ſuum dicens: cognoſce Dominum, omnes enim cognoſcent me*, &c. Hinc virtutis cujuſpiam memores dicuntur ipſi eam animo ſuo inſcripſiſſe, ut Proverb. III, 3. *Benignitas & fides ne te deſerant; eas vincito gutturi tuo, inſcribito tabulæ cordis tui*; hoc eſt, fac ut earum memor ſæpe de iis loquaris.

10. Ita Paulus Rom. II. 15. verba faciens de cognitione Dei & virtutis, quæ poteſt ſola Ratione, ſine revelatione, colligi, ait, ἔργον νόμου γραπτὸν εἶναι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, *opus legis in illorum cordibus inſcriptum eſſe*; nempe, Ethnicorum. Quæ voces aliud nihil ſignificant, niſi ſine doctore hæc diſci, & memoriæ facile mandari; nec quiſpiam, ut opinor, adeo erit emotæ mentis, ut velit Paulum dixiſſe ab Ethnicis obſervatam fuiſſe Legem. Conſuli poteſt ad eum locum *Hugo Grotius*, qui exempla ſimilium loquutionum ſuppeditare poterit. Sic loquutus *Clemens* Romanus Ep. 1. c. 2. in fine. Τὰ προςάγματα τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς καρδίας ὑμῶν ἐγέγραπτο; *præcepta Domini in latitudine cordis veſtri ſcripta erant. Æſchylus*, in Prometheo vincto, ita Promotheum adloquentem Ionem inducit verſ. 762.

 Πο-

—— Πολύδονον πλάνην φράσω,
Ἣν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενῶν:

Vagum errorem dicam, quem tu ſcribe in memoribus tabulis mentis; hoc eſt, cujus tu memento. Idem Eumenidibus verſ. 280. de Plutone facta mortalium obſervante, & memore animo tenente:

Δελτογράφῳ δὲ πάντ' ἐπωπᾷ φρενί.

Omnia inſpicit animo, cui inſcribuntur ut libro. Supplicibus verſ. 183. dicuntur Danaïdes, eodem ſenſu recordati oportere ſenis τὰ ἔπη δελτουμέναι, nimirum, in animo, ut ſequentia oſtendunt. *Pindarus* Olympion. X. ab initio, cum vellet dicere: revocate mihi in memoriam Ageſidamum Archeſtrati filium, rem ita expreſſit:

Τὸν Ὀλυμπιονίκαν ἀνάγνωτέ μοι
Ἀρχεστράτου παῖδα, πόθι φρενὸς
Ἡμᾶς γέγραπται: ——

Olympicum victorem legite mihi Archeſtrati filium, qua in parte animi mei ſcriptus ſit. Ad quæ verba, Scholiaſtes profert hunc *Sophoclis* verſum, ex *Triptolemo*:

Σὺ δ' ἐν φρενὸς δέλτοισι τοὺς ἐμοὺς λόγους,

nimirum, ſcribere oportet. Idem Philoctete, verſ. 1318. ubi Neoptolemus Philoctetem adloquitur:

Καὶ ταῦτ' ἐπίστω ϗ γράφου φρενῶν ἔσω;

Et hæc ſcito & animo inſcribito. Vide & locum in-

inſignem *Dionis* Pruſæenſis prolatum a *Grotio* ad 2. Cor. III, 3. *Antiſthenes* familiari commentariorum jacturam deflenti: ἔδει γὰρ, ἔφη, ἐν τῇ ψυχῇ αὐτὰ, καὶ μὴ ἐν τοῖς χάρταις γράφειν: *atqui oportebat*, inquit, *ea in animo, non in chartis ſcribere. Plato* Phædro Ed. Stephani p. 276. de docente: ὃς μετ' ἐπιστήμης γράφεται ἐν τῇ τοῦ μανθάνοντος ψυχῇ. Vide & p. 278. & Apophthegmata a Plutarcho collecta p. 607. Ed. Stephani in 12. Ita quoque interdum loquebantur Latini. Aptd *Terentium* (*) in Andria, cum dixiſſet Myſis: *Unum hoc ſcio, meritam eſſe ut memor eſſes ſui*, reponit Pamphilus, quaſi indignans ſibi in memoriam revocari quod alta mente repoſitum geſtabat:

Memor eſſem? ó Myſis! Myſis! etiam nunc mihi
Scripta illa dicta ſunt in animo Chryſidis,
De Glycerio.

Cicero Academ. Quæſt. Lib. II. c. 1. *Ut litteris conſignamus, quæ monumentis mandare volumus: ſic ille in* animo ſuo res inſculptas *habebat.* Ita loquitur, memorata L. Luculli ſingulari memoria. Idem in Oratore Lib. II. c. 87. de locis quibus firmatur memoria: *illi non infundere in aures tuas orationem, ſed in animo videntur inſcribere.*

Seneca pater, in Præfatione Lib. I. Cont. ubi de *Porcio Latrone: In eo non tantum naturalis memoriæ felicitas erat, ſed ars ſumma* L 3 &

(*) *Act. I. S. 6.*

& ad adprehendenda, quæ tenere debebat, & ad cuſtodienda, adeo ut omnes declamationes ſuas, quaſcumque dixerat, teneret. Jam itaque ſupervacuos ſibi fecerat Codices. Aiebat ſe SCRIBERE INANIMO. Tot Scriptoribus Ethnicis Judæum unum adjiciemus, de ſimili re loquentem, de qua Jeremiæ verba protulimus. Is eſt *Joſephus* Lib. II. in Apionem pag. 1072. Ed. Genev. ἡμῶν ὁντινοῦν εἴτις ἔροιτο τοὺς νόμους, ῥᾷον ἂν εἴποι πάντας, ἢ τοὔνομα τὸ ἑαυτοῦ. Τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθήσεως αὐτοὺς ἐκμανθάνοντες ἔχομεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ΕΓΚΕΧΑΡΑΓΜΕΝΟΥΣ: *Si quem noſtrum interrogaverit quiſpiam de legibus, facilius omnes dixerit, quam nomen ſuum; nam ex quo primum intelligimus, eas diſcentes habemus in animo ſcriptas.* Ita idem Scriptor loquitur etiam Antiq. Judaïcar. Lib. IV. c. 8. §. 12. Edit. Oxonii inchoatæ; ubi prolata lege, de Lege ſeptimo quoque anno in ſacra Urbe publice recitanda, ita pergit: Καλὸν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ΕΓΓΡΑΦΕΝΤΑΣ αὐτοὺς καὶ τῇ μνήμῃ φυλαχθῆναι, ὡς μηδέποτε ἐξαλειφθῆναι δυναμένους: *utile enim eſt animis inſcriptas leges & memoriæ ſervari; ut numquam deleri queant.* Paullo poſt: οἵτε νόμοι πολλὴν πρὸς ἁμαρτάνοντας ἕξουσι παῤῥησίαν. ὡς προλεγόντων αὐτοῖς ἃ πείσονται, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἐγγεγραψάντων διὰ τῆς ἀκοῆς ἃ κελεύουσιν, ὥστε εἶναι διὰ παντὸς ἔνδον παρ' αὐτοῖς τὴν προαίρεσιν αὐτῶν: *leges multam apud*

apud peccantes habebunt auctoritatem, quippe quæ prædicent illis quæ paſſuri ſint, & quæ inſcripſerint eorum animis per aures quæ jubent; ita ut ſemper ſit intus apud ipſos eorum voluntas.

Atque hoc in memoriam mihi revocat dictum Turcarum de Tartaris, haud ineptum. (*) *Aiunt reliquas quidem nationes ſcriptam in libris habere ſapientiam, Tartaros libros ſuos devoraſſe; ideo in pectoribus eam habere reconditam, quo promant cum opus ſit, & veluti divina fundant oracula.*

11. Phraſis *aperire oculos* videtur vim quamdam habere plerisque, qui non ſunt idiomati Sacrorum Librorum adſueti. At nihil aliud eſt, niſi facere ut aliquis quidpiam cognoſcat, aut obſervet. Ita Gen. XXI, 10. dicitur Deus *aperuiſſe oculos Hagaræ*, ut videret fontem, hoc eſt, feciſſe ut animadverteret. *Aperit oculos* Balahamo, Num. XXII, 31. ut videat Angelum; hoc eſt, facit ut eum animadvertat. Similiter Gen. III, 5. *aperientur oculi veſtri;* hoc eſt, multarum rerum periti eritis; & verſu 7. *& aperti ſunt oculi amborum*, idem eſt ac ſi dixiſſet Moſes: ambo animadverterunt ſe eſſe nudos.

12. Eodem ſenſu occurrit, Act. XXVI, 18. *Aperire oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem.* Sermo enim eſt de Paulo prædicatione ſua Ethnicorum errores tenebricoſos expulſuro, utque lucem Evangelii adſpicere poſſent effecturo. Nec multum hinc abſcedit ſenſus phraſeos, quæ occurrit Lucæ c. XXIV,

 45.

(*) *Ex Busbequii Ep. 4.*

45. *Aperuit eis mentem ad intelligendas Scripturas.* Evangeliſta enim aliud nihil vult, niſi Chriſtum interpretationibus ſuis feciſſe ut Apoſtoli intelligerent loca Scripturæ, quorum ſententiam antea non adſequebantur. Idem Scriptor Act. XVI, 14. de Lydia dicit, *Dominum aperuiſſe ejus cor, ut adtenderet iis, quæ dicebantur a Paulo*: hoc eſt divina providentia factum eſſe, quibuscumque tandem machinis, ut ſic loquar, uſus ſit Deus, ad ejus animum expugnandum, ut Lydia adtente aurem præberet Paulo. Ita *Plutarchus*, in libello de audiendis Poëtis, pag. 75. Ed. Grotianæ, dicit lectionem Poëtarum: προσανοίγειν καὶ προσκλίνειν τὴν τοῦ νέου ψυχὴν τοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ λόγοις: *aperire & inclinare juvenis animum ſermonibus Philoſophicis.* Adi etiam notas *Lud. Capelli* ad Luc. XXIV, 45.

13. Viri doctiſſimi ſingularem Emphaſin quæſivere, in verbis minarum Moſaïcarum, quæ exſtant Levit. XXVI, 26. *Frangam vobis ſcipionem panis*, quaſi Deus minaretur ſe vim nutriendi pani detracturum, ut ad eum locum monuimus. At, ut oſtendimus, hoc vult dumtaxat Deus, ſe effecturum ut penuria panis eſſet. Igitur Emphaſis fruſtra quæſita hic eſt; nec ſcio an ejusmodi error Eriſichthonis fabulæ, apud Græcos, occaſionem dederit. Eam narrat *Callimachus* Hymno in Cererem, verſ. 59, 60. atque ex eo *Ovidius* Metam. VIII. 831. Ille.

Σχέτλιος, ὅσσα πάσαιτο, τόσων ἔχεν
ἵμερος αὖθις.

Εἴκατοι δαιτὸς πένοντο, δυώδεκα δ' οἶνον
ἄφυσσον.

Miſer, quo plura guſtaviſſet, eo plurium tenebatur deſiderio. Viginti miniſtri epulum adparabant, duodecim vinum hauriebant. Vel, ut verbis Ovidianis rem exprimamus,

—— Adpoſitis queritur jejunia menſis,
Inque epulis epulas quærit, quodque urbibus eſſe,
Quodque ſatis populo poterat, non ſufficit uni,
Plusque cupit, quo plura ſuam demittit in alvum.

Fortaſſe hinc primum ficta fabula, quod Poëtæ legiſſent, aut audiſſent *Eriſichthonem non potuiſſe ſatiari*, aut quid ſimile; quod ita interpretati ſunt, quaſi omnibus copiis adfluentis famem nihil ſedare potuiſſet, cum de frugum penuria rem intelligere debuiſſent.

14. Hinc denuo colligimus aures adſuetas Linguis hodiernis, facilem erroris occaſionem imperitis præbere; dum quædam Emphatica videntur & ſunt in Linguis, aut hodie vigentibus, aut hodierno uſu inter Doctos tritis, qualis eſt Latina, cum Emphaſin nullam habuerint apud Hebræos, Græcos, aut Latinos. Itaque cavendum eſt quam maxime ne, ex hodiernarum Linguarum ingenio, de priſcis

judicemus; quod ut facilius caveri queat, nihil eſt ita de ſenſu ullius phraſeos adfirmandum, ut a ſententia diſcedere non ſimus parati; niſi Linguæ, de qua agetur, multam operam dederimus, & Scriptorem cujus ſenſus quæretur, diligenter legerimus.

15. Ex hiſce conficiendus Canon, qui numquam fallet: *Quamvis emphatica videantur Veterum verba, ſatis eſſe diluto, ut ſic loquar, ſenſu ea interpretari, ſi, dum ea urgemus, abſurdi quidpiam complectantur; niſi aliunde conſtet ab iis, ea, quæ nobis abſurda videntur, eſſe credita.* Æquitas poſtulat ut ne facile abſurda tribuamus aliis, ac proinde eorum verba, ſi quæ inde ſequerentur, commode & benigne interpretemur; niſi meridiana luce clarius ſit abſurda illa ab iis eſſe admiſſa. Alioqui ſapientiſſimos quoſque viros ludibrium nobis debere temere exiſtimabimus.

16. Sic ſi quis veteres Hebræorum Prophetas leget, omniaque verba & loquendi genera, ex tota ſignificationis amplitudine, ubique urgeat; cum plerumque dictione elatiore, & poëticæ ſimili utantur; vaticiniorum implementum etiamnum quæret, quod jam dudum contigit; ea tantum de cauſa, quod magnificentiæ verborum eventus non ſatis reſpondere videatur. Unde ſequeretur falſa eſſe vaticinia, cum ex eorum circumſtantiis jam impleri ea debuiſſe, aut numquam impletum iri ſatis manifeſtum ſit. Ejuſmodi eſt prophetia de everſione Babylonis per Medos, quæ exſtat Eſaia c. XIII. quæ tanta verborum pompa, tamque atrocibus loquendi ge-

ne-

neribus deſcribitur, ac ſi debuiſſet ſolo æquari, incolæque trucidari, aut captivi abduci; cum tamen nihil incommodi paſſa ſit, niſi quod dominum mutarit, & Cyaxari quidem Medo primum, deinde Cyro Perſæ paruerit. Vide *Herodotum* Lib. I. c. 191. & *Xenophontem* Lib. VII. Cyrop. c. 5. e diviſione Oxonienſi.

17. Sic etiam intelligendæ Ezechiëlis, & aliorum Prophetarum, de florentiſſimo Judæorum, poſt reditum e captivitate Babylonica, ſtatu, prædictiones: quas ſi ad vivum reſecare velis; umquam impletas negabis, & forte de inſtauranda etiam Jeroſolyma, cum nonnullis Theologis, ſomniabis, ridendumque te naſutioribus omnibus præbebis. At ſatis eſt, ſi dicamus res Judæorum, poſtquam e captivitate rediiſſent, ſecundiores multo fuiſſe & interdum etiam ſatis amplas ac quietas, pro temporibus illis; idque implementum vaticiniorum fuiſſe, cujus cauſa erat, cur Deo gratias agerent Judæi.

18. Similiter etiam ſi interpretaremur Apocalypſin Joannis, forte præteritis jam ſæculis impletam eam deprehendere poſſemus, deſineremusque tandem futuros exitus ſpeculari, & ſpem longam reſecaremus. Jam vero quia emphatica, ut videtur, dictio totius Libri majorem rerum, in hiſce terris, mutationem polliceri a nobis cenſetur; ſpem in futurum projicimus, atque exſpectamus eventus, quos neſcio an magis viſuri ſimus, quam Judæi Regem illum ſuum terreſtrem, quem dudum fruſtra præſtolati ſunt.

19. Sed

19. Sed non in vaticiniorum tantum ſententia erramus, dum verbis nimium adhæremus, ſenſumque pleniorem, ut ita loquar, quam par eſt, tribuimus; ſunt & dogmata, quæ non aliunde nata videntur, quam ex verbis Chriſti, aut Pauli, quibus nimia Emphaſis eſt adtributa. Præſentia corporea Chriſti, in Euchariſtico pane, unde eſt orta, niſi ex eo quod parum periti Interpretes verborum ejus *hoc eſt corpus meum*, præter ejus mentem urſerunt? Atqui ſatis erat, ut vera eſſent, ſapienterque loquutus eſſe Chriſtus judicaretur, ſi diceremus eum voluiſſe panem eſſe imaginem ac memoriam corporis ſui; qua interpretatione rei ipſi, & uſui Linguæ Hebraïcæ conſentanea, vitata fuiſſent portentoſa illa & repugnantia conſectaria, quæ e præſentia corporea Chriſti in Euchariſtia fluunt, & quæ Chriſto tribuere non ſpernenda pars Chriſtianorum religioni ducit.

20. Ex eo quod Chriſtus vetuit nos futuri cauſa μεριμνᾶν, ſeu anxiam ejus curam gerere, voluitque nos in divina Providentia adquieſcere; fuerunt qui a perfectionis cupidis omnia projicienda dixerunt, eque aliena miſericordia prorſus pendendum. Atqui ſi omnes Chriſtiani, ut par eſſet, ejus perfectionis eſſent cupidi, omnes oporteret mendicos fieri & a ſe invicem, quod non haberent petere, ac brevi etiam frigore & fame exſtingui; niſi forte infideles eos alerent, & veſtirent, aut Angeli e cœlo otioſis hominibus cibum & veſtitum adferrent. Satis erat ita intelligere præceptum Chriſti, de abjicienda cura futuri,

quaſi

quaſi hoc tantum voluerit: nos non ita anxios eſſe oportere de rebus futuris, ut dum metuimus ne nobis deſint neceſſaria, præceptum ullum divinum perfringamus; ſed conſtanter divinis legibus parendum, prudentiaque adhibita, quantum poſſumus, in ceteris, quæ ſupra vires noſtras ſunt, in Divina beneficentia adquieſcendum. Ea interpretatione, & civilis Societatis perniciei, & cavillationibus hominum male feriatorum obviam itur.

21. Sunt & alia doctrinarum capita ad Peccatum, quod vocatur *Originis*, Prædeſtinationem, Gratiam, & Providentiam Divinam, pertinentia, quæ a nonnullis Chriſtianorum e paucis quibusdam locis colliguntur; quamvis ſint iis objectionibus obnoxia, quas a nemine ſolvi poſſe fatentur. Sed videndum prius fuit annon præſtaret ea loca aliter interpretari, quam in tantas difficultates ſeſe ſponte conjicere, ut a nemine poſſint expediri. Sunt ſane qui putent in Pauli verbis, unde ea dogmata deducuntur, non fuiſſe quærendas eas ἐμφάσεις, quas alii in iis videre ſe exiſtimant, ut vitarentur memoratæ difficultates, ſatiusque eſſe vel diluto ſenſu, ſi ita loqui velimus, Pauli dicta capere, ne pugnare ſecum ipſe & cum tota Chriſti doctrina Apoſtolus videatur. Verum hæc ut plenius diſcuterentur, non paucis verbis, ſed integro volumine opus eſſet; & quæ dicta ſunt prudentibus ſatis erunt.

22. Multo præſtat benigne ſapientis Scriptoris verba interpretari, ita ut in ejus ſententia

tia nulla ſit difficultas; quam comminiſci dogma, quod nec explicari, nec contra objectiones vindicari poteſt, & interdum etiam ceteræ Scriptoris doctrinæ repugnat, ut pauca verba ἐμφατικωτέρως intelligantur. Satis eſt etiam optimorum Scriptorum dicta aliquo ſenſu eſſe vera, qui ſemper quam commodiſſimus eſt quærendus. Sic certe faciunt egregii quivis Veterum Scriptorum, & præſertim quidem Legum Interpretes, qui ab omnibus propterea maximas laudes tulerunt.

23. Nec eſt ſibi fingendum, aliam eſſe Sacrorum Librorum rationem; quaſi quidquid in iis dicitur, pro tota amplitudine ſignificationis vocum, ſit intelligendum; cum ne una quidem Chriſtianorum familia hoc ubique fieri patiatur, nec ſane fieri poſſit, niſi repugnantia ſimul eſſe poſſe vera dicantur, quemadmodum vidimus, ac propterea omnis prorſus Religio ex animis hominum deleatur, librique omnes veteres, eorumque Scriptores ludibrio habeantur. Hæc monita maximi eſſe momenti fatebuntur, quicumque ea paullo adcuratius expendent.

Digitized by Google

CAPUT V.

REGULA IV.

Multa vocabula, in omnibus linguis, cum ipſarum Linguarum inopia, tum negligentia Scriptorum, ambigua eſſe.

1. OPTANDUM eſſet Scriptores omnes cum Veteres, tum Recentiores, aut potius omnes homines ita conſtantes in ſermone fuiſſe, ut vocibus ſemper easdem poteſtates ſubjeciſſent. Verum tantum abeſt ut conſtantes fuerint, ut contra nihil ſit loquentium uſu inconſtantius; atque hoc adeo in omnibus Linguis invaluit, ut adcurati alioqui Scriptores ab ambiguitatibus ſibi cavere vix queant; unde fit ut intelligendi difficultas, ubi res agitur natura ſua difficilior, non parum augeatur.

2. Obſervandum autem eſt vocabuli ſignificationem mutari, non modo quando deſignat rem prorſus diverſam, aut ſimilem, ſed non eamdem; verum etiam ubi unam, eamdemque notionem compoſitam, ad præcipuas ejus partes quod adtinet, ſignificat, at mutatis relationibus; ſeu quando notionis compoſitæ partes quasdam deſignat, omiſſis aliis, aut etiam paullo plures complectitur. Vel minima additio, aut detractio notionem, adeoque

que ſignificationem vocabuli mutat. Ita cum Judæi & Chriſtiani de *Scriptura* loquuntur, convenit quidem iis de voce, non vero de ſignificatione. Judæus enim intelligit ſolos Veteris Teſtamenti libros Hebraïcos; Chriſtianus vero addit libros Novi Teſtamenti, & interdum etiam Libros Græcos Veteri Teſtamento adjectos, qui vulgo Apocryphi dicuntur.

3. In re tam manifeſta, pauci quidem errant; ſed occurrunt paſſim voces ambiguæ, quarum variæ ſignificationes non ita notæ ſunt. Ipſa illa vox *Scriptura* aliud interdum ſignificat apud Apoſtolos, quam apud Theologos hodiernos. Intelligimus enim hodie ea voce ſolos Libros Sacros, ſine additione ulla & per ſe intellectos; Apoſtoli autem aliquando, more Judaïco loquentes, ea voce Traditionem illis libris non comprehenſam intelligunt. Quare laudant, quaſi ex Scriptura, quædam, quæ in ea non occurrunt, ut Matth. II, 23. Eph. V, 14. In Epiſtola *Barnabæ*, proferuntur etiam quædam veluti ex Vetere Teſtamento, quæ nusquam exſtant; nimirum, ex Traditione. Cap. VI. quaſi ex Moſe, hæc adfert de Hirco ἀποπομπαίῳ: (*) *Exſpuite in illum omnes & pungite, & imponite lanam coccineam circa caput illius, & ſic in aram ponatur, & cum ita factum fuerit, adducite qui ferat eum in eremum* &c.

4. Ambiguitates autem omnes vel ex Linguarum inopia, quæ deſtituuntur vocibus neceſſariis, vel ex negligentia ſcribentium oriuntur.

(*) Vide ad eum locum *Hug. Menardum* alioſque Intt.

tur. Quando deëſt vox, ad rem quampiam exprimendam; vox jam uſitata, alia ſignificatione, detorquetur in novam, per *translationem.* Interdum etiam uni voci variæ prorſus adfinguntur ſignificationes, licet non deſint quibus eæ res ſignificentur. Dignus eſt *Seneca*, (*) qui hanc in rem audiatur: *Ingens eſt copia*, inquit, *rerum ſine nomine, quas non propriis adpellationibus notamus, ſed alienis commodatisque.* Pedem *&* *noſtrum dicimus*, *&* *lecti & veli & carminis;* canem *&* *venaticum & marinum & ſidus. Quia non ſufficimus, ut ſingulis ſingula adſignemus; quoties opus eſt, mutuamur.* Fortitudo *eſt virtus pericula juſta contemnens; aut ſcientia periculorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem* fortem virum, *& ſervum nequam, quem in contemtum mortis temeritas impulit.* Parcimonia *eſt ſcientia vitandi ſumtus ſupervacuos, aut ars re familiari moderate utendi; parciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi & contracti, cum infinitum interſit inter modum & anguſtias. Hæc alia ſunt natura, ſed effecit inopia ſermonis, ut & hunc & illum* parcum *vocemus; ut & ille* fortis *dicatur, cum ratione fortuita deſpiciens, & hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic* beneficium *eſt & actio benefica, & ipſum quod datur per illam actionem, ut pecunia* &c. Horum exempla Lexica paſſim ſuppeditant, ut neceſſe non ſit nos iis immorari. Quædam magni momenti monebimus potius, quæ ex

(*) *De Benefic.* Lib. II. c. 34.

ex Dictionariis cognoſci non poſſunt.

5. Primum eſt, haud ſemper facile eſſe dignoſcere loquutiones tralaticias a propriis; quæ difficultas occurrit, ubi ſermo eſt aut de rebus per ſe non ſatis notis, aut de vocibus rarius uſurpatis, & quarum origo non eſt manifeſta. Ingens orta eſt concertatio inter Theologos quærentes, utrum voces λύτρον *redemtionis pretium*, ἀπολυτροῦν *redimere* & ἀπολύτρωσις *redemtio* debeant proprie intelligi, ubi de Chriſti redemtione ſermo eſt? Alii contendunt hic ἀπολύτρωσιν eſſe (*) *redemtionem, ſeu liberationem alicujus ab incommodo, λύτρῳ intercedente.* (†) Alii fatentur quidem λύτρον proprie ſignificare *pretium quod ad redimendum captivum datur*; ſed contendunt hic minus propie ſumi pro facto, quo liberati ſumus a peccato, non pro pretio ſoluto. Utrique agnoſcunt aliquando haſce voces improprie ſumi, ubi de ſimplici liberatione ſermo eſt; at qui proprie hic intelligi volunt hoc nituntur argumento, quod ſine neceſſitate non ſit a proprietate verborum recedendum; hac autem in re nihil ſit, quod nos ad metaphoram confugere neceſſario adigat. Alii negant huic regulæ hic locum eſſe poſſe. „ Nam, inquiunt, ideo in re dubia, propria „ videtur ſequenda ſignificatio, potius quam „ impropria; quod veriſimilius ſit proprie lo-

„ quu-

(*) *H. Grotius* de Satisf. Ch. C. VIII.

(†) *F. Socinus* & *J. Crellius*, quorum hunc vide in Reſp. ad *Grotium*.

„ quutum fuiſſe Auctorem, quam improprie.
„ At ſi longe frequentior ſit improprius vo-
„ cabuli uſus, apud aliquem Auctorem, quam
„ proprius, ceſſat illa ratio & contrarium
„ potius videtur eſſe ſtatuendum; atque ei,
„ qui propriam ſignificationem omnino ur-
„ get, ratio adferenda, cur impropriam re-
„ ſpuat, quæ adeo illi auctori ſit familiaris.
Præterea volunt rem ipſam neceſſario poſtulare ſenſum metaphoricum.

6. Ut κριτικῇ ἀκριβείᾳ ſolveretur ejusmodi difficultas, primo videndum eſſet quis ſit vocum uſus, apud Scriptores Sacros; ſecundo, conandum eſſet reſcire ex locis, ubi aliis verbis utuntur, quæ fuerit eorum hac de re ſententia. Nam ad rem ipſam quod adtinet, per ſe plane eſt ignota; neque poſſumus, in hoc negotio, Dei voluntatem aliunde quam ex revelatione cognoſcere. Revelationem autem oportet, ut ſit clara, conceptam eſſe vocibus proprio ſenſu ſumtis, ita ut hoc conſtet: aut ita tralaticiis, ut nemini dubia, aut obſcura ſit tranſlatio; alioqui ſignificatum non ſatis adſequimur, & dum dubitamus propriæne ſint an impropriæ, tralationisve rationem ignoramus; neceſſe eſt ſenſus verus nobis ſit dubius.

7. Secundo, ſi concedamus voces, aut phraſes eſſe metaphoricas, ſupereſt dubium, quod ſolutu facile non eſt. Nempe, per tranſlationem vox uſurpatur, aut quod res de qua uſurpatur ſit ſimillima rei ex qua deſumta eſt metaphora, aut quod aliqua tantum ex parte eam referat, Raro metaphora nititur

plena ſimilitudine; ſatis eſt modo interſit levis adfinitas inter rem cui vox proprie convenit, & rem cui metaphorice tribuitur. Itaque raro tralaticiæ voces, tota nativæ ſignificationis amplitudine, urgendæ ſunt; quod facile eſt intellectu. At difficilius multo eſt ſcire, quouſque vox aut phraſis metaphorica urgeri poſſit; ubi is qui ea uſus eſt præſens non eſt, ut interrogari queat, nec aliunde de ejus mente nobis conſtat.

8. Quæritur quid tunc temporis faciendum, ut veram atque integram vocis ſignificationem poſſimus ſcire? Si utraque res, quæ ea voce exprimitur, ſit notiſſima; ut dubium non ſit quin loquutio perſpecta fuerit, poſſumus exiſtimare hominem ea voce uſum, propter ſimilitudinem quam in iis rebus ipſi videmus; niſi orationis ſeries oſtendat aliquid ſingulare in mente habuiſſe. Si alterutra res ſit ignota, vel obſcura aut loquenti, aut nobis; vix ſcire poſſumus quænam ſit metaphoricæ ſignificationis amplitudo; ſeu quot notiones complectatur, & quatenus urgeri poſſit.

9. Exemplo res ut clarior fiat, Scriptores Sacri leges, quas Deus hominibus tulit, vocant ברית *brith*, *διαθήκην fœdus*, aut *teſtamentum*, per tranſlationem; neque enim proprie Leges divinæ ſunt fœdus, aut teſtamentum. Sunt autem, ut recte *Livius*, Lib. XXXIV. c. 57. tria genera fœderum. Unum, cum bello victis dicuntur leges; ubi enim omnia ei, qui armis plus poteſt, dedita ſunt; quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit,

lit,

Digitized by Google

lit, ipſius jus atque arbitrium eſt. Alterum cum pares bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam veniunt. Tertium cum qui hoſtes numquam fuerunt, ad amicitiam ſociali fœdere, inter ſe jungendam coëunt. Hi neque dicunt, neque accipiunt leges; id enim victoris & victi eſt. Fœdus Dei cum hominibus ſimile eſt primo generi, nam Deus leges fert; ſed alio prorſus jure, nempe, creationis & providentiæ qua homines tutatur. Legislatoris populi utilitatem quærentis partes agit, potius quam fœdus facientis; ſed nec admittit jura Domini, ex quibus volentibus aut invitis imperare poteſt, pœnasque a contumacibus aut delinquentibus exigere. Itaque nemo ex voce בריה *fœdus*, quam & *teſtamentum* vertunt, colligat perfectam eſſe ſimilitudinem inter Leges Dei & Teſtamenta, aut fœdera, quod illæ horum nomine inſigniantur; aut ſi anxie quærat, in Legibus divinis, quod obſervavit eſſe in fœderibus ac teſtamentis; oportebit ut probet hanc metaphoricam adpellationem, ex conſilio Sacrorum Scriptorum, niti perfecta ſimilitudine. Quod cùm fieri nequeat, hoc unum adfirmare poterit eſſe aliquam inter ea ſimilitudinem, unde nata eſt ſimilis adpellatio. *Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet*: quæ verba ſunt Scriptoris ad *Herennium*, Lib. IV. c. 46.

10. Supererit tunc quærendum, quanam in re illa ſimilitudo ſita ſit? Cum Scriptores Sacri noſſent quidquid continebatur in fœde-

ribus, & voluntatem etiam Dei, quatenus revelata fuit; ut ſciamus quænam eſſent, & judicarentur ab iis ſimilia inter Leges Dei, teſtamentaque ac fœdera; illa ſunt introſpicienda, & videndum quidem primum qua ratione Deus agat nobiſcum, remotis, ut ita dicam, omnibus metaphoricis notionibus. Secundo, quærendum quid agant homines, ubi fœdera contrahunt, aut faciunt teſtamenta. Tandem ex collatione cognoſcemus quæ ſint in iis ſimilia.

11. Hoc peracto, quæretur utrum is qui primus fœderis voce uſus eſt, Moſes puta, ea uſus ſit ad ſignificandum eſſe ſimilitudinem, quanta a nobis cernitur, inter leges Dei & fœdera; an vero in ea adpellatione rationem tantum habuerit partis ſimilitudinis, de ceteris quas deprehendimus, non cogitaverit? Partes ſimilitudinis hæ ſunt: 1. In fœdere ſunt partes duæ contrahentes: ita & in Divinis Oeconomiis; 2. In fœdere interdum eſt Mediator, ſicuti in Divinis Pactis: 3. Sunt utrobique conditiones & promiſſa, ac minæ: 4. Interdum in fœderibus fuere victimæ, nec Deus aliter cum Judæis & Chriſtianis egit. Alia forte adjici poſſent, ſed dubia, cum Hiſtoria Moſaïca horum tantum diſerte meminerit. Ex plurimis locis, veriſimillimum eſt Moſem ideo Leges Divinas fœdus adpellaſſe, quod hæc habuerint cum fœdere communia.

12. At perſpicaciores Theologi hic non ſubſiſtunt. Aiunt enim in fœderibus tabulas, in quibus ſcribuntur Leges, ſigillis firmari con-

contrahentium; unde fit ut in Moſaïco fœdere, quia Circumciſio *ſignum fœderis* vocatur aliquoties, dicant Deum hoc ſigno veluti fidem datam Judæis confirmare, & ſeſe arctius obſtringere ad præſtanda promiſſa; Judæosque viciſſim Deo obſequium, ea ratione, ſollemnius polliceri. At primum, hoc intereſt diſcrimen, quod in fœderibus duo ſigilla adhibeantur; ab utraque, nempe, parte ſuum; quod hic non fit, etenim unicum eſt *ſignum fœderis*, & quidem a Deo ſolo inſtitutum. Secundo, ſigilla imprimuntur in tabulis fœderis, non in Fœderatorum corpore. Denique ea pars ſimilitudinis inter divinæ Oeconomiæ ſignum circumciſionem, & ſigilla fœderum humanorum, nullibi apud Moſem urgetur, nec etiam ulla uſpiam adluſione innuitur. Itaque quando circumciſionem Deus vocat *ſignum fœderis ſui*, Gen. XVII, 11. hoc unum, ut videtur, vult, hoc ſigno Iſraëlitas ab omnibus gentibus diſtinctum iri, atque inde Dei fœderatos agnoſcendos. Igitur hæc vox melius forte exprimeretur Latina voce *teſſera*, quam vocabulo *ſigillum*; teſſera enim ſignum fuit quo ſocii ſocios, amici amicos dignoſcebant. Lacedæmonii, apud *Juſtinum*, Lib. III. *de ſepultura ſolliciti*, priusquam prælium contra Meſſenios inirent, *teſſeras, inſculptis ſuis & patrum nominibus, dextro brachio deligarant; ut ſi omnes adverſum prælium conſumſiſſet, & temporis ſpatio confuſa corporum lineamenta eſſent, ex indicio titulorum tradi ſepulturæ poſſent.* Sed neque hæc meta-

M 4 phorica

phorica vocis אות *oth*, *ſignum*, explicatio a nobis nimium urgeri poteſt.

13. Hinc cognoſcimus quæ tanta ſubtilitate diſputarunt multi de natura *Sacramentorum*; hoc eſt, rituum quorumdam a Deo inſtitutorum; ſtatuentes eos ritus per omnia ſigillis fœderum reſpondere, ea in auras abire omnia; niſi vocem *ſignum* neceſſario, in eum ſenſum, intelligendam eſſe probent; quod nemo fecit, neque ullus in poſterum, ut opinor, præſtabit.

14. Vox Διαθήκη, uno in loco Novi Teſtamenti, nempe, Hebr. IX, 15, 16. ſumitur pro *Teſtamento*; nam licet puriore quidem Helleniſmo hoc ſignificet, Alexandrini Græce loquentes, (ex quorum ſermone Judææ incolæ, qui eamdem Linguam didicerant, multa traxere) ea utebantur, ubi alii Græci vocem Συνθήκη, id eſt, *fœdus* adhibebant. Scriptor autem Epiſtolæ ad Hebræos, qui puriore aliquantum utitur ſtylo, adludit ad ſignificationem *Teſtamenti*. Certe ut in Teſtamento, morte ſequente, donatio rata fit: ita, moriente pro nobis Chriſto, cœlo donati ſumus. Hæ duæ ſolæ ſimilitudinis partes inter rem, cui proprie convenit adpellatio διαθήκης, *teſtamenti*, & eam cui metaphorice aptatur, eo in loco, adtinguntur. Nec ſi præterea poſſint inveniri quædam ſimilia, inter Teſtamentum & Oeconomiam Evangelicam; ideo poſſunt, quaſi Apoſtolica auctoritate nixa, urgeri. Attamen hoc Theologi non ſatis cauti, & ſibi nimium indulgentes factitarunt; ac con-

conſectariis inde deductis, novas Inſtitutionum Theologicarum methodos inædificarunt.

15. Duabus antecedentibus obſervationibus tertia addenda eſt; nempe, vocem unam, prout cum aliis varie conſtruitur, ac jungitur, varias induere ſignificationes. Quod niſi diligenter obſervetur, ex eo quod uno loco aliquid ſignificet, & in certis circumſtantiis, ſæpe perperam colligemus, idem ea ubique ſignificari, aut in locis ubi aliis vocibus conjungitur, & alia occaſione adhibetur. Unum proferemus hic exemplum, petitum ex voce Hebraïca רוח *rouach*, Græca πνεῦμα & Latina *ſpiritus*, quæ idem proprie ſonant & ſunt, cum apud Sacros Scriptores, tum apud Ethnicos πολύσημοι, pro occaſionibus & vocibus quibus conjunguntur.

16. I. Hebraïcæ vox pro *vento* paſſim ſumitur, ubi conjungitur verbo *flare*, cum ſermo eſt de tempeſtatibus, de navigatione &c. Vid. Jerem. XLIX, 36. & Ezech. XLII, 20. &c. Idem ſignificat πνεῦμα in verbis Chriſti, Joan. III, 8. *Spiritus ubi vult ſpirat, & vocem ejus audis &c.* Ita *Columella*, Lib. III. c. 19. *Præſtat eligere ſationi ſilentis, vel certe placidi ſpiritus diem.* Præterea πνεῦμα pro ſecundo vento ſumitur, adeoque pro fortuna. Apud *Euripidem*, in Hercule furente verſ. 215.

Βίαν δὲ δεράσης μηδὲν, ἢ πείσῃ λίαν,
Ὅταν θεȣ̃ σοὶ πνεῦμα μεταβαλὸν τύχῃ.

Nihil vi feceris, aut nimium patieris, cum Dei tibi ſpiritus mutatus fuerit. *Aura* quoque, quæ vox eſt συνώνυμος, apud Latinos *favorem* paſſim ſonat, ut omnes norunt. Hinc paullum deflexa ſignificatione, *vaporem* quemvis ſignificat, & *odorem*, apud *Lucretium*, Lib. III.

——— *Bacchi cum flos evanuit, aut cum*
Spiritus *unguenti ſuavis diffugit in auras.*

II. Apud Latinos, ſignificat *Aërem*, ut auctor eſt *Plinius*, Lib. II. c. 5. *Proximum*, ſpiritus, *quem Græci noſtrique, eodem vocabulo aëra adpellant.* Ita manifeſto ſumitur, apud *Virgilium*, vox *anima* Ecl. VI, 31.

Namque canebat uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque, animæ*que*, *mariſque fuiſſent*,
Et liquidi ſimul ignis.

Hebræi quidem, ſi Lexicographis credimus, nullam vocem habebant, qua *aërem* exprimerent, excepta voce *cœlum*; quæ præcipue tamen eam aëris partem, quæ paullo ſuperior eſt, ſignificat; ſed fortaſſe רוח aërem interdum ſignabat, eumque ſenſum ſunt qui ſuſpicentur ineſſe vocibus obſcuris, quæ occurrunt Gen. I, 2. *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas*; adeo ut hoc velit Moſes, terram aquis fuiſſe tectam, aquas aëre involutas, quæ fuit etiam Phœnicum Theologia, ſi modo eam

eam recte expoſuit *Philo Byblius*, ſeu ex *Sanchoniathone*, ſeu ex alio. *Euſebius* enim Præp. Evangel. I. c. 10. ita de ejus ſententia loquitur: τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες: *principium omnium ponit aërem tenebricoſum & ventoſum, ſeu ſpiritum aëris tenebricoſi, chaosque turbidum & caligine circumfuſum.*

III. Paſſim apud tres, quas memoravimus, Gentes, voces adlatæ *halitum* ſignificant; neque in re notiſſima opus erit exemplis. Circumſtantiæ locorum dumtaxat adtendendæ ſunt, & phraſes in quibus occurrunt, ut *ducere*, *trahere*, *ſuſpendere*, *elidere ſpiritum &c.* Apud Hebræos, præterea *ſpiritus oris* non halitum modo, ſed & loquelam ſignificat, ut Pſalm. XXX, 5. *Verbo Domini cæli facti ſunt, & ſpiritu oris ejus omnis exercitus eorum.* Vid. Eſai. XI, 4. 2 Theſſ. II, 8.

IV. Quia autem, dum ſpiritum ducimus, adeſt corpori Mens noſtra, ſeu quod veteres putarent Mentem haud abſimilem eſſe flatui; vocibus iisdem, quibus flatum, ſeu halitum ſignificabant, deſignarunt Mentem, & præſertim tribus aliquoties adlatis. Exempla ubique occurrunt. Vide Act. XIX, 21.

V. Propter eamdem rationem, ſubinde anima ac ſpiritus *vitam* ſignificant, ſeu eam diſpoſitionem qua corpus movetur, ac nutritur. Ita Paulus, Act. XX, 10. dicit ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν, hoc eſt; vita ejus in eo eſt. *Virgilius* Eclog. IV, 53.

O mi-

O mihi tam longe maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantum ſat erit tua dicere facta!

Hoc ſenſu ſæpius apud *Juſtinum* occurrit. Illuſtrat locum Actorum hic *Livii*, Lib. XLII. c. 16. de Eumene lapidibus proſtrato: *Ad corpus Regis primo amici, deinde ſatellites ac ſervi concurrerunt, tollentes ſopitum vulnere, ac nihil ſentientem. Vivere tamen, ex calore & ſpiritu remanente in præcordiis, ſenſerunt.* Nempe cordis palpitatio non ceſſaverat. Vide Gen. VI, 3. & quæ illic notavimus.

VI. Philoſophi vocibus πνεῦμα & *ſpiritus* ſignificarunt eam vim, quæcumque ſit, qua plantæ vivere; id eſt, ali & vigere putantur; ſeu tenuiſſimam auram eam crederent, ſeu aliud quidpiam. Ita Scriptor libri *de Mundo* πνεῦμα vocat τὴν ἐν φυτοῖς καὶ ζώοις καὶ διὰ πάντων διήκουσαν ἔμψυχόν τε καὶ γόνιμον οὐσίαν, *ſubſtantiam animatam, & genitalem, quæ eſt in plantis & animalibus, & per omnia ſparſa.* Quod etiam in eodem opere reperitur. Vide Edit. *Bon. Vulcanii* p. 88. Vide & *Theophilum Antiochenum*, Lib. II. p. 97. Ed. Oxonienſis (*) ubi πνεῦμα vocat brutorum animas, mentem humanam, & materiam lucis, quæ ante Solem condita fuerat. Eodem ſenſu ſumi videtur רוח *rouach*, Pſ. CIV, 25. ubi Pſaltes de plantis, non minus quam de animalibus, loquutus, ſubjicit: *Aufers ſpiritum eorum, deficiunt, & in pulverem ſuum revertuntur; mittis ſpiritum tuum, creantur, & innovas faciem terræ.*

VII. Lexi-

(*) *Minori forma, ſeu in 12.*

VII. Lexica quævis Hebraïca docebunt רוח pro adfectibus animi paſſim ſumi, ut *ſpiritus Zelotypiæ*, pro zelotypia, & *alius Spiritus*, Num. XIV, 24. pro alia adfectione, qua ratione πνεῦμα ſæpius ſumitur in Novo Teſtamento, ut *ſpiritus ſervitutis*, *ſpiritus adoptionis*, &c. Latini *ſpiritum* ἑνικῶς & *ſpiritus* πληθυντικῶς adhibent, ad ſignificandam animi elationem, quorum exempla ſuppeditabit *Rob. Stephanus*. Apud *Horatium ſpiritus avidus*, Carm. II. Od. 2. eſt idem ac *aviditas divitiarum; ſpiritus hoſtiles* in *Tacito* Hiſt. Lib. IV. c. 57. eſt animi adfectio hoſtilis. Adfinis huic ſignificationi eſt ea, qua indolem ſignificat, ut Luc. I, 17. *Spiritus Eliæ*, hoc eſt, indoles quæ in eo fuit; & 1. Joan. IV, 3. *Spiritus Antichriſti.* Ita & cum Chriſtus Apoſtolis exprobrat *quod neſcirent cujus ſpiritus eſſent*, eos reprehendit quod ignorarent quænam eſſe deberet adfectio animi eorum, qui Evangelio inſervituri erant. Sola etiam vox רוח, apud Hebræos, ſine adjectivo, & ſubſtantivo, *iram* ſonat, ut Jud. VIII, 3. de Ephraïmitis, quos molli adloquio iratos placaverat Gedeon: *remiſit ſe ſpiritus eorum ab eo*; hoc eſt, eorum lenita eſt ira. Ei juncta vox רעה *rahah*, *malus* discordiæ ſignificationem infert, Jud. IX, 23.

VIII. In Novo Teſtamento, peculiariter ſumitur non pro Mente tantum, ſed pro Mente oppoſita adfectibus, ex corporeis rebus orientibus. Paulus præſertim voce illa hoc ſenſu utitur, ut cum opponit, Rom. VII. & VIII. *carnem ſpiritui*, & dicit *vivendum eſſe ſecun-*

dum

Digitized by Google

dum ſpiritum, hoc eſt, ſecundum lumina Mentis adfectibus ſolutæ.

IX. Hebræi ſpiritum vocant rem quamvis, aut incorpoream, aut ſaltem craſſiore corpore non impeditam, Eſ. XXXI, 3. *Ægyptii homines, non Deus; & equi eorum caro; non vero ſpiritus* ולא רוח *vlo rouach.*

X. Angelos ſeu bonos, ſeu malos, vocant iidem *Spiritus*; forte quod crederent eos corpore indutos tenui auræ ſimili; neque enim putandum eos Angelos intellexiſſe, ſine ulla corporis miſtura, ut Philoſophi hodierni. Putabant, ut paſſim liquet, cerni eos poſſe, ſed corpora eorum tenuiora cenſebant, ut liquet ex dicto Chriſti: *Spiritus non habet carnem, neque oſſa*, Luc. XXIV, 37, & 39. quo oſtendit Apoſtolis ſe eſſe hominem, non Angelum.

XI. Deum quoque ipſum *Spiritum* vocabant, *Deus eſt Spiritus*, Joan. IV, 24. In Veteri Teſtamento paſſim *Spiritus Dei* pro Deo ipſo ſumitur, ſi credimus Lexicographis & Interpretibus. Sed licet id quod *Spiritus Dei* vocatur ſit ipſe Deus; attamen qui ea phraſi uſi ſunt videntur cogitaſſe de aliquo adtributo divino, potius quam de Deo ipſo, qui *ratione*, ut loquuntur Scholaſtici, a ſuis adtributis diſtingui poteſt. Hoc liquidum erit expendenti loca, in quibus ea phraſis occurrit; etenim nullus eſt, qui commodius de potentia divina, aut vi quadam oculis non conſpicua, explicari non poſſit.

XII. Theologi Chriſtiani veteres & recentiores plurima horum locorum *Spiritui Sancto* aptant;

aptant; hoc eſt, tertiæ Sanctæ Triadis Perſonæ. Quo ſenſu, paſſim in Græcorum & Latinorum Patrum, hodiernorumque Theologorum occurrit Scriptis.

XIII. Sed nonnulli ex antiquioribus Chriſtianis non hanc modo, quam tertiam dicimus; Perſonam *Spiritum Sanctum* vocarunt, ſed etiam ſecundam, ut adparet ex hiſce *Theophili* (*) *Antiocheni ad Autolycum* verbis, ubi περὶ τοῦ Λόγου loquutus addit: οὗτος οὖν ὢν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἀρχὴ, καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑψίστου κατήρχετο εἰς τοὺς προφήτας: *Hic ergo cum eſſet Spiritus Dei, & initium, & ſapientia, & potentia altiſſimi, deſcendit in Prophetas.*

XIV. At præterea *Spiritus Sanctus* vocatur poteſtas miracula edendi, quorum multa in N. Teſtamento mentio; hoc eſt, divinæ potentiæ effectus. Sumitur & pro *ſpiritu ſanctitatis*, ſeu pro ea animi adfectione qua ſancti ſumus, & ſancte officiis a Chriſto præſcriptis fungimur. Concordantiæ & Lexica conſulantur.

XV. Apud *Hermam*, Apoſtolicorum temporum Scriptorem, *Spiritus Sanctus* legitur pro *mente humana*, ut Simil. V. c. 7. *Corpus hoc tuum cuſtodi mundum atque purum, ut Spiritus ille, qui inhabitabit in eo, teſtimonium referat illi*, &c. *Si in futurum non maculaveris corpus tuum, & Spiritum, conſortes ſunt enim ambo, & alterutrum ſine altero non inquinatur.* In eadem ſimilitudine, §. 5. mentem Chriſti vocat bis *Spiritum Sanctum*, & de quovis homine

(*) *Lib.* II. *p.* 81. *Ed. Oxon. in* 12.

mine ita loquitur: *Accipiet mercedem omne corpus purum, ac ſine macula repertum, in quo habitandi gratia conſtitutus fuerit Spiritus Sanctus*, hoc eſt mens ſancta.

XVI. Hæ ſunt potiſſimæ notiones vocis *Spiritus*, prout cum variis jungitur vocibus, aut diverſis occaſionibus uſurpatur. Conſuli etiam hac de voce poterit *Sal. Glaſſius* Rhet. Sacr. Tr. I, c. I, 1. Ut verba perſpicua rebus non notis lucem fœnerantur: ita & res notæ vocibus ignotæ, aut ambiguæ ſignificationis. Quod ſi res ipſa ſit obſcura, aut plane ignota, & vocabula quibus exprimitur ambigua; tum vero fruſtra ſimus, ſi nos eorum ope rem clare intellecturos ſperemus. Præterea ſcire nos oportet quam late patuerit cognitio ejus, qui loquitur; alioqui periculum eſt maximum, ne ex noſtræ notionis amplitudine de ejus cognitione judicantes in errorem delabamur. Si autem hoc etiam ignotum ſit, & accedat ad ambiguitatem vocum, & obſcuritatem ipſius rei; tunc plane eſt ἀδύνατον intelligere quid voluerit Scriptor, quem legimus. Atque hoc ſæpe in rebus, quæ ſenſus non adficiunt, evenit. Hinc conficiendus hic Canon: *quando Scriptor, de re obſcura verba faciens, utitur vocibus ambiguis, nec aliunde nobis conſtat quousque ejus cognitio, in hoc negotio, porrecta fuerit, ad* ἐποχὴν, *tamquam ad ancoram ſacram, confugiendum eſſe.*

C A-

CAPUT VI.

REGULA V.

Significationes vocum earumdem nunc ampliores eſſe, nunc arctiores.

1. UT notiones compoſitæ plures, aut pauciores habere poſſunt partes: ita etiam vocibus, quibus exprimuntur, amplior aut arctior eſt ſignificatio. Id contingit cum in ſermonibus omnium Gentium, tum in unius ejuſdemque Scriptoris libris, atque in colloquiis quotidianis. Hinc naſcitur maxima intelligendi difficultas, quæ aliter ſuperari nequit, quam cognitione opinionum eorum qui loquuntur, undecumque tandem hauriatur; atque acri adtentione, qua conſequentia cum antecedentibus, rebuſque ipſis & dogmatibus loquentium diligenter comparentur. Nam cum loquela homini data ſit, ad animi ſenſa exprimenda; Linguarum aut hominum vitio, paſſim fit ut ex animi ſenſis, aliunde notis, verba ſint intelligenda; quod exemplis clarius fiet.

2. Variæ Gentes & diverſarum Sectarum homines utuntur voce *Juſtitia* aut aliis, quæ idem ſignificare cenſentur, in aliis Linguis; ſed omnes æque amplam voci non ſubjece-

runt poteſtatem: *Cicero* Juſtitiam (*) ita deſcribit: *Juſtitiæ primum munus eſt ut ne cui quis noceat, niſi laceſſitus injuria; deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis ut ſuis.* Alii brevius: *Juſtitia eſt, qua unicuique ſuum redditur.* Ut cognoſcamus penitius quousque pateret notio virtutis, quam Romani *Juſtitiam* vocabant, obſervandum eam primum ſpectaſſe eos, quia non *laceſſiverant injuria*, ſeu publice, ſeu privatim. Itaque ſi quis laceſſiviſſet, poterat vir juſtus injuriam ſibi privatim illatam, privatis opibus ulciſci. Si quis pariter populus Rempublicam læſiſſet, omnibus civibus, poſt indictum per Fecialem bellum, non modo licitum, ſed etiam præceptum fuit hoſtiles agros invadere, prædas agere hominum & pecudum, omnia igne & ferro vaſtare, non pro ratione injuriæ; quæ numquam tam levis fuit, quin Populi Romani majeſtas graviter læſa videretur, adeoque armis etiam in vaſtiſſimarum provinciarum innocuos incolas vindicanda. Si qui ſocios Populi Romani, armis ab hiſce impetiti, quamquam inique, bello perſequerentur; *æquum* cenſebat Populus Romanus ſociorum hoſtes injuriam acceptam ſibi condonare, niſi vellent in ſe Romana arma convertere; quamvis ab ullo populo ſimile quidpiam ſibi imponi non pateretur.

3. Secundo, quod dicitur *ſuum* unicuique reddendum, non caret obſcuritate; neque enim definierunt adcurate, quid unicuique *ſuum* dici poſſit. Itaque nec privati, nec populi

(*) *Officior. Lib. I. c.* 27.

puli probe norant quod ab ſe unicuique redditum oportuit. *Sua* videtur unicuique eſſe vitæ tranquillitas, & pacata facultatum fruitio; certe dum aliena jura, quæcumque tandem illa ſint, non invadit. Hæc non diffiteantur Romani, ſed ſi adjicias eum, cui *ſuam* tranquillitatem deberi fatebantur, dum ab eo laceſſiti non erant, injuriam illis intuliſſe; jam vero negabunt ſe ulla juſtitia teneri, ne eam tranquillitatem turbent.

4. Tertio, ultioni modum ſtatuendum a viro juſto aiebant, ſeu illa ultio fieret ex Legibus, ſeu iis viis, quas impune licuit ingredi. Verum ita loquuntur, ubi ſermo eſt de civibus Romanis aut ſociis; ſed ad hoſtes quod adtinet, nihil non licitum fuit, & ſumma ſævitia virtutum etiam nominibus velabatur: (*) *auferre, trucidare, rapere falſis nominibus imperium; atque ubi ſolitudinem fecerant, pacem adpellabant.* Neque hæ ſunt dumtaxat Romani nominis hoſtium querelæ, habemus reum confitentem *Salluſtium*, cujus hæc ſunt verba initio *belli Catilinarii*, c. IX. de priſcorum Romanorum moribus, quorum laudes perſequitur: *Jurgia, diſcordias, ſimultates cum* HOSTIBUS *exercebant: cives cum* CIVIBUS *de virtute certabant.* Cum hoſtibus nihil condonarent, *in pace* (domi) *beneficiis magis quam metu, imperium agitabant; & accepta injuria, ignoſcere quam perſequi malebant.* Ejusmodi etiam erant Lacedæmonii, οἷς ἓν καλὸν ἁπλῶς ϗ δίκαιον ἦν τὸ τῆ πατρίδι συμφέρον, *quibus unum honeſtum ſimpliciter &* *ju*-

(*) *Tacitus in Vita Agricolae C. XXX.*

juſtum erat, quod patriæ conducebat; quod illis exprobrat Anaxilaus Byzantinus, apud *Plutarchum* in Alcibiade p. 209. Huc facit animadverſio *Lactantii* e Lib. V. c. 10. *Apud Maronem*, inquit, *rex ille*,

— quo juſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis:

Quæ nobis juſtitiæ documenta protulit?

Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſurus ſanguine flammas.

Quid poteſt eſſe hac pietate dementius, quam mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum, tamquam oleo paſcere? Sed fortaſſe hoc non ipſius vitium fuerit, ſed Poëtæ, qui illum inſignem pietate virum, inſigni ſcelere, fœdaverit. Vide & ſequentia, ex quibus liquet *Juſtitiæ* & *Pietatis* notiones, apud Ethnicos, non late patere. Hinc merito (*) Carneades omnibus populis qui florerent imperio, & Romanis ipſis, qui totius orbis potirentur, ſi juſti eſſe vellent, hoc eſt, ſi aliena reſtituerent, ad caſas fuiſſe redeundum, & in neceſſitate ac miſeriis jacendum dictitabat. Si Romani interroganti reſpondere candide de *juſtitia* voluiſſent, faſſi profecto eſſent, quod faciunt Athenienſes apud *Thucydidem* Lib. V. ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγ-

(*) *Lactantius Inſt. Lib. V, c. 16.*

ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ προὔχοντες πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσι, *juſta quidem, ex hominum æſtimatione, ab æquali utrimque neceſſitate dijudicari; ſuperiores potentia ſua uti, infirmiores vero concedere.* Ejusmodi etiam *juſtitia* fuit Alexandri Macedonis, qui *Muſicano* bellum illaturus erat; quod alios Indos ſubigenti ſibi obviam non proceſſerat, ſe & ditionem ſuam dediturus, neque per legatos amicitiam rogarat, neque dona miſerat, neque quidquam ab Alexandro petierat; eique non ignovit, priusquam cum ingentibus muneribus veniret, ſe & gentem dedens, καὶ ὁμολογῶν ἀδικεῖν, *faſſus ſe injuria adſeciſſe* Alexandrum, cui nihil debebat: ὅπερ μέγιστον παρ' Ἀλεξάνδρῳ ἦν, ἐς τὸ τυχεῖν ὧν τις δέοιτο, *quod maximum erat, apud Alexandrum, ad ea quæ quis petiiſſet impetranda*, hoc eſt, ut fateretur jure id deberi, qui nullis legibus tenebatur. Hæc *Arrianus* Lib. V. p. 134. Ed. *H. Stephani*. (*)

5. Igitur, quotiescumque apud Romanos Scriptores legimus quempiam *juſtitiæ* amantem fuiſſe, aut ſimile quid; ſemper intelligendum erga cives, & quidem non laceſſentes. Nam juſtiſſimi Romanorum iniqui ſemper laceſſentibus, iniquiſſimi Reipublicæ hoſtibus fuere; quod omnibus, qui eorum Hiſtoriam legerunt, notiſſimum eſt. Exemplo indubitato,

(*) *Vide in indice Auctorum ad vocem* Salluſtius, *inſignem locum* Plutarchi *de Juſtitia.*

tato, hoc cernere licet in gladiatorum ludis, quibus captivos damnabant. Quid enim injuſtius, quam cæde hominum innocentium gaudere? Quid crudelius, quam cum voluptate promiſcuas cædes ſpectare? At hoc Romanorum ſanctiſſimi factitabant. Id ſpectaculi genus erat, *quod omni frequentia atque omni genere hominum celebrabatur, & quo multitudo maxime delectabatur*, ut docet *Cicero* in Orat. pro P. Sextio, *num.* 124. Verum tamen hoc ſpectaculo nimium gaudere interdum viſi ſunt viri Principes. Druſo, Tiberii Imp. F. vitio verſum, quod cæde gladiatorum delectari videretur: *Edendis Gladiatoribus*, ait (*) *Tacitus*, *quos Germanici fratris ac ſuo nomine obtulerat, Druſus præſedit, quamquam vili ſanguine nimium gaudens; quod vulgus formidoloſum & pater arguiſſe dicebatur.* Conſuli poteſt *Suetonius* in *Claudio* & *Nerone*. *Arbiter*, in Poëmate de Bel. Civili, inter ævi ſui corruptelas, hanc recenſet:

—— premit advena claſſes
Tigris, & aurata gradiens vectatur in aula,
Ut bibat humanum, populo plaudente, cruorem.

Vide & *Senecam* Ep. VII. Lib. 1. Pulcre ille Ep. XCV. ſeu Lib. XV. *Homo, ſacra res, homini jam per luſum & jocum occiditur, & quem erudiri ad inferenda, accipiendaque vulnera*

(*) *An. I. c.* 76.

ra nefas, is jam nudus, inermisque producitur, ſatisque ſpectaculi in homine mors eſt.

6. Eadem cautione utendum eſt, erga alias omnes Gentes, in quibus conſuetudines aut leges viguerunt Juſtitiæ contrariæ. Quotiescumque laudatur inter eas natus, quaſi juſtitiæ addictus, excipienda ſunt ſemper ea, quæ conſuetudine Gentis abreptus contraria Juſtitiæ facit. Ita, apud Parthos, abjecti animi eſſe putabatur Vonones Romæ educatus, quod humanior illis eſſet. *Prompti aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipſorum moribus aliena, perinde odium pravis & honeſtis.* Verba ſunt *Taciti* An. II, 2. Egregie *Salluſtius*, in Conjur. Catil. C. LVI. Catonem contra Cæſarem dicentem inducit: (*) *Jam pridem equidem nos vera rerum vocabula amiſimus, quia bona aliena largiri* liberalitas; *malarum rerum audacia* fortitudo *vocatur.* Pari vocum abuſu *humanitas* dicta eſt, quam adulationem vocari oportuit. *Illa vero vitioſiſſima*, ait *Quintilianus* Inſt. Lib. II. c. 2. *quæ jam* humanitas *vocatur, invicem qualiacumque laudandi, cum eſt indecora & theatralis —— tum ſtudiorum pernicioſiſſima hoſtis.*

7. Contra, apud Novi Teſtamenti Scriptores, Juſtitia multo latius patet; etenim extenditur ad omnes omnino homines, cives, peregrinos, amicos, inimicos, quibus quod *ſuum* eſt tribuere jubemur; *ſuum* autem eſt, quidquid nobis ipſi tribui vellemus, ſi eorum loco eſſemus. Ideo quotiescumque de *Juſti-tia*

(*) *Vide ad hunc locum* Joſ. Waſſæum.

tia ſermo eſt, intelligenda eſt virtus multo Romana Juſtitia amplior & nobilior. Vide *Henr. Hammondum*, ad Matth. I, 19. Græci, nequiores alioquin in aliis quam Romani, primum conſpecta gladiatorum ſpectacula horruerunt. *Livius* Lib. XLI. c. 20. *Gladiatorium munus Romanæ conſuetudinis primo majore cum terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quam voluptate dedit; deinde ſæpius dando, & modo vulneribus tenus, modo ſine miſſione etiam, familiare oculis, gratumque id ſpectaculum fecit.* Ἀθηναίων σκεπτομένων κατὰ ζῆλον πρὸς Κορινθίους καταστήσασθαι θέαν μονομάχων, προσελθὼν Δημώναξ εἰς αὐτοὺς, μὴ πρότερον, ἔφη, ταῦτα, ὦ Ἀθηναῖοι, ψηφίσεσθε, ἂν μὴ τοῦ ἐλέου τὸν βωμὸν καθέλητε: *cum Athenienſes conſultarent, Corinthios imitati, de ſpectaculo gladiatorum conſtituendo, accedens ad eos Demonax: non prius, inquit, Athenienſes, hæc decernetis, quam miſericordiæ aram ſuſtuleritis.* Verba ſunt *Luciani*, in Demonactis vita. Judæi vero ne reos quidem poterant pati objici feris, cum ejusmodi ſpectacula edere inſtituiſſet Herodes, quod nos docet *Joſephus* A. J. Lib. XV. c. 11. ἀσεβὲς ἐκ προδήλου κατεφαίνετο θηρίοις ἀνθρώπους ὑποῤῥίπτειν, ἐπὶ τέρψει τῶν ἀνθρώπων θέας: *manifeſto enim impium videbatur objicere feris homines, ut ejusmodi ſpectaculo homines delectentur.*

8. In iisdem libris, ἀγάπη *amor*, aut *caritas*, non minus late patet quam Juſtitia, nec multum

tum ab ea differt. Etenim extenditur ad omnes homines, cujuscumque ſint Gentis, ac Opinionis; quos *proximos* nobis eſſe Chriſtus docuit, adeoque Caritatis noſtræ participes eſſe oportere oſtendit. Caritas autem non ſpectat modo ea quæ ad hanc vitam mortalem, aut ad corpus; ſed ea etiam quæ ad animum, & alteram vitam pertinent.

9. Attamen, apud quasdam Chriſtianorum familias, a multis ſæculis, uſu receptum eſt omnia humanitatis jura iis negare, qui audent conſecratis ſententiis fidem derogare; eosque exquiſitis ſuppliciis & morte, cetera innocentiſſimos, plectere. Creditur illa immanitas nequaquam *Caritati* repugnare; unde colligamus oportet eas familias voci *Caritatis* tam amplam non ſubjeciſſe poteſtatem, ac olim Apoſtolos.

10. Igitur cum id genus Chriſtiani *Sanctos*, quos vocant, nuperos laudant, ob ſummam Caritatem, qua flagrabant; intelligenda eſt non Caritas Apoſtolica, quæ in Judæos ipſos incredulos & Samaritas ferebatur; ſed Caritas quæ ad *Hæreticos*, ut vocari ſolent, nequaquam porrigitur. Ita Caritate, at non Apoſtolica, flagrabat *Dominicus* ille novæ Monachorum familiæ Princeps, initio ſæculi decimi tertii; qui ob *Caritatem* laudatur, & teſte (*) ejusdem familiæ Scriptore, *prædicans contra Albienſes in adjutorium ſumſit quasdam devotas perſonas, zelantes pro fide, quæ corporaliter illos Hæreticos gladio materiali expugnarent, quos ipſe gladio verbi Dei amputare non poſſet*

(*) *Antonin. in Chron.* P. 3. tit. 23. c. 14. §. 2.

ſet. Hic ſatis liquet Caritatem, ſi quæ fuit in Dominico, multum ab Apoſtolica diſcrepaſſe.

11. Indidem colligere eſt diligenter eſſe cavendum, ne, quia intelleximus quæ ſit definitio virtutis aut adfectionis animi, certo nomine adpellatæ, apud celebrem quempiam Scriptorem, putemus, quotiescumque id ipſum nomen occurret; ſeu apud Scriptores alii Religioni addictos, ſeu etiam apud alios, qui eodem nomine cenſentur; ideo nos ſcire, qua ratione ubique ſit intelligendum. Quod niſi caverimus, in graviſſimas hallucinationes paſſim delabemur, & diverſiſſimas notiones, ob communionem nominis, miſcebimus. Poſſemus oſtendere non raro, in Eccleſiaſtica præſertim Hiſtoria, ita peccatum, & quotidie peccari.

12. Exempla adlata ex Gentibus integris, aut certe ingenti hominum numero petita ſunt: ſed ſæpe evenit, ut Scriptor ſingularis vocem quampiam arctiore multo aut latiore ſenſu intelligat, quam alii. Ita, apud Apoſtolum Jacobum, *fides* ſignificat adſenſum dogmatibus Religionis præbitum, etiam ſine probis moribus; at, aliis in locis N. Teſtamenti, πίστις ſonat univerſum præceptis divinis debitum obſequium, tam in moribus, quam in animi perſuaſione ſitum; alibi etiam alia, ut docebunt *Hug. Grotius* in Proœmio Ep. ad Romanos & *Henr. Hammondus* in Matth. VIII, 10. ad quem etiam vide additamenta noſtra.

13. Imo in uno eodemque Scriptore, interdum elegantiæ eſt vocem eamdem conti-

guo

guo loco, ſenſu alio, arctiore aut latiore, ponere. Species eſt ea in re ἀντανακλάσεως. *Eſt* ἀντανάκλασις, ait ſummus (*) eloquentiæ Magiſter, *ejusdem verbi contraria ſignificatio. Cum Proculeius quereretur de filio, quod is mortem ſuam* exſpectaret; *& ille dixiſſet ſe vero non* exſpectare; *imo*, *inquit*, *rogo* exſpectes. Verum ubi manifeſta eſt ἀντανάκλασις, res in proclivi eſt; at ſunt loca, in quibus obſcurior multo eſt; aut in quibus non Rhetorica figura mutatur vocis ſignificatio, & data opera, ſed conſuetudine quadam minus adcurate loquendi. Ita Rom. IV, 9. πίϛις eſt magnifica perſuaſio, de potentia & conſtantia divina, ab Abrahamo concepta; verſ. vero 13. πίϛις eſt *Evangelium*, aut obſequium Evangelio debitum, cujus ope credentes, ſeu filii Abrahami in omnibus Gentibus fuere; adeo ut dicere queamus, ob fidem, poſteritatem ſpiritualem Abrahami orbem terrarum poſſidere. Idem illa voce ſignificatur Cap. V, verſ. 1. & alibi, in eadem Epiſtola. Præterea Cap. IV, 5. vox πίϛις complectitur oppoſitionem quamdam operibus legalibus, quaſi πιϛεύειν & ἐργάζεσθαι ſint oppoſita. Vult eo in loco Paulus, homines ſalutem non conſequi Moſaïca legis obſervatione, ſed fide Evangelica; quæ docet præterita omnia in Legem peccata, imo & rituum neglectum, in poſterum non effectura ut quiſquam damnetur, ſi modo Evangelio credens eidem obſequatur.

14. Hinc

(*) *Quintil. Inſt. Lib. IV: c. 4.*

14. Hinc videmus, in unius orationis contextu, vocem unam ſæpe habere plures aut pauciores ſubjectas notiones. Manifeſtum enim eſt πίςιν Abrahami nihil eſſe, præter magnificam exiſtimationem de Dei potentia, bonitate, & veracitate. Nec minus perſpicuum eſt, Paulum, ubi de Chriſtianis loquitur, intelligere aut Evangelium, aut fidem quam Evangelio habemus; ex cujus vocis notione excludit tantum obedientiam legalem, non Evangelicam.

15. Igitur non licet ſemper hujusmodi ratiocinatione uti: *Vox quæpiam ſignificat aliquid prima, media, aut deſinente oratione; ergo eadem eſt ejus in omnibus orationis locis, in quibus occurrit, ſignificatio.* Scriptores enim paſſim aut incauti, aut data opera, voci cuipiam, in eadem oratione, plures vel pauciores notiones ſubjiciunt, non monitis Lectoribus; aut, quod eodem redit, vocum ſignificationem urgent non ſemper totam, ſed tantum quatenus hæc aut illa complectitur, licet quam late pateret vocum ſignificatus, in uſu vulgari, non ignorarent. Atque hoc fieri certum eſt ab omnibus pæne Scriptoribus, ſi Geometras excipias, quibus non licet ab adlata vocis definitione latum unguem diſcedere. Unum ex *Heſiodo* exemplum ſubjiciam, qui intra octo verſus uni voci δίκη quatuor diverſas poteſtates ſubjicit. Sic ergo loquitur a verſ. 246. Operum & Dierum:

Ὦ βα-

Ὦ βασιλεῖς, ὑμεῖς δ' καταφράζεσθε ϗ αὐτοὶ
Τήνδε δίκην· ἐγγὺς γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἐόντες
Ἀθάνατοι λεύσσουσιν ὅσοι σκολιῇσι δίκῃσι
Ἀλλήλους τρίβουσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.
Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ἀθάνατοι, Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.
Οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας ϗ σχέτλια ἔργα,
Ἠέρα ἑσσάμενοι, πάντῃ φοιτῶντες ἐπ' αἶαν.
Ἠδὲ τε παρθένος ἐστι Δίκη Διὸς ἐγγεγαυῖα.

O *Reges*, *vos conſiderate etiam ipſi* juſtitiam *hanc; prope enim inter homines verſantes Dii vident quotquot pravis* judiciis *ſeſe mutuo adterunt, Deorum animadverſionem non curantes. Triginta enim millia ſunt, in terra multos paſcente, immortales Jovis cuſtodes mortalium hominum, qui ſane &* judicia *obſervant & mala opera, nebula induti paſſim ambulantes per terram. Virgo autem eſt* Juſtitia *Jove prognata.* Primo loco *pœnas* ſonat, ut liquet ex antecedentibus, ſecundo *injuſtum judicium*, tertio *juſtum judicium*, quarto *Deam juſtitiæ præſidem*. De aliis vocis ſignificationibus diximus *Silvarum Philologicarum* C. V.

CA-

CAPUT VII.

Regula VI.

Propriam vocum ſignificationem cum tralaticia non eſſe confundendam.

1. Propriam vocamus poteſtatem eam, quæ, ante omnes alias, eſt voci ſubjecta. *Tralaticia* vero eſt quævis alia, licet, ad rem ipſam quod adtinet, idem ſonet ac propria. Vocis *mortalis* propria ſignificatio eſt, qua morti obnoxium; ſed minus propria, qua *hominem* deſignat, quia homines morti obnoxii ſunt. Sæpe tamen ſignificat ſimpliciter hominem, non magis prout morti obnoxium, quam prout ratione utentem, aut ornatum quavis alia dotum, quibus præditus eſt.

2. Exempli cauſa, *Tacitus* de Nerone, Annal. XV, 23. *Memmio*, inquit, *&* *Verginio Rufo Coſſ. natam ſibi ex Poppæa filiam ultra* mortale *gaudium accepit, adpellavitque Auguſtam.* Licet *mortale gaudium* ſit adfectus hominis; attamen ita non vocatur *mortale gaudium*, quod hominis fuerit, ſed quia fuit in Natura morti ſubjecta. Voluit innuere *Tacitus* Neronem lætitiam majorem teſtatum, quam quæ decuit morti obnoxium; qui non debet nimium lætari, ob natos liberos morti itidem obnoxios, quique adeo parentum non ſunt proprii, ſed iis

iis forte in breve tempus mutui dati. Itaque incommode Paraphraſtes Gallus nuperus interpretatus eſt hæc verba: *ultra humanam lætitiam.* Hoc ſatis liquidum eſt ex ſequentibus, ubi *Tacitus* de honoribus in infantem collatis: *quæ fluxa fuere, quartum intra menſem defuncta infante.*

3. Eadem vox interdum humanum genus, non prout eſt morti obnoxium, ſed ſimpliciter denotat. (*) *Claudius Quadrigarius* Annal. XIII. dixit *concione dimiſſa, Metellum in Capitolium veniſſe cum mortalibus multis*, quæ loquutio apud *Salluſtium* etiam aliquoties occurrit. Scio quidem ἔμφασιν quamdam in illa voce, eo in loco, quæſitam; ſed ea non ita urgetur, quaſi de morte cogitarit *Quadrigarius.*

4. Sæpe in cofundendis ſignificationibus propriis & tralatitiis peccatum; cujus erroris ex celebri Pauli loco proferemus exemplum. Galatas, Cap. IV, 8. ita adloquitur: οὐκ εἰδότες Θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι Θεοῖς, *ignorantes Deum ſerviiſtis iis, qui* natura *non ſunt Dii. Hugo Grotius*, poſt aliquot veteres Interpretes, explicat: *qui re ipſa Dii non erant*, quales certe fuere ii, de quibus Paulus loquitur. Verum licet ab ipſa re non aberret, a vi propria loquutionis multum recedit. Quod ut intelligatur, negante particula demta, quærendum eſt quæ ſit poteſtas vocibus φύσει Θεός. Hacce Phraſi nihil ſignificari poſſet aliud, niſi is qui κατ' ἀντίθεσιν ad Ethnicorum Nu-

(*) *A. Gell. Lib. XIII. 28.*

Numina, dici a Judæis & Chriſtianis quivis *natura ſua Deus;* non hominum inſtitutione, vel opinione. Igitur οὐ φύσει Θεὸς eſt Numen quod hominum tantum voluntate colitur, ſua autem natura divinum nihil habet. Φύσις, nempe, hic opponitur θέσει, adeo ut οὐ φύσει Θεὸς idem ſit ac θέσει Θεός. Dicebat *Chryſippus* in Libro περὶ καλοῦ, φύσει τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ μὴ θέσει, *natura eſſe juſtum, non inſtitutione*, ut auctor eſt in *Zenonis* vita *Laërtius*, §. 128. Lib. VII.

5. Ne videamur divinare, exempla hujusce phraſeos proferemus, quæ rem extra dubitationis aleam collocabunt. *Plato* Lib. X. de Legibus, de nonnullis quos confutat: Θεοὺς, inquit, εἶναι πρῶτόν φασιν οὗτοι τέχνῃ, οὐ ΦΥΣΕΙ, ἀλλά τισι νόμοις: *Deos eſſe primum dicunt hi non natura, ſed arte & legibus.* Paullo poſt: καὶ δὴ καὶ τὰ καλὰ φύσει μὲν ἄλλα εἶναι, νόμῳ δὲ ἕτερα. τὰ δὲ δὴ δίκαια οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν φύσει, ἀλλ' ἀμφισβητοῦντας διατελεῖν ἀλλήλοις, καὶ μετατιθεμένους ἀεὶ ταῦτα· ἃ δ' ἂν μετάθωνται καὶ ὅταν τότε κύρια ἕκαστα εἶναι γιγνόμενα τέχνῃ καὶ τοῖς νόμοις, ἀλλ' οὐ δή τινι φύσει: *Et honeſta alia quidem natura eſſe, alia vero lege; ſed juſta nullo modo lege eſſe, verum homines de iis inter ſe ſemper diſceptare, eaque mutare; & quæ mutarint, tum demum rata fieri arte & legibus, ſed non natura. Ælianus* Var. Hiſt. Lib. II. c. 19. irridet Alexandrum, quod

quod vellet, decreto Urbium Græciæ, Deus haberi: γελοίως γε, οὐ γὰρ ἅπερ ἐκ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ οὐκ εἶχε, ταῦτα ἐκ τῶν ἀνθρώπων αἰτῶν ἐκεῖνος ἐκέρδαινεν: *ridicule, neque enim quæ a natura non habebat, ea ab hominibus petita adipiſcebatur.* Ethnici, qui ſuos nonnullos Deos contendebant natura ejusmodi eſſe, non hominum voluntate in cœlum ſublatos, dicebant eos eſſe κατὰ φύσιν, *ſecundum naturam;* Chriſtianorum vero Deum, nempe, Chriſtum eſſe παρὰ φύσιν *præter naturam.* Æmilianus Ægypti præfectus ita Dionyſium Alexandrinum, aliosque Chriſtianos, apud *Euſebium* Lib. VII. c. 11. adloquitur. Δεδώκασιν ἐξουσίαν ὑμῖν σωτηρίας, εἰ βούλοισθε ἐπὶ τὸ ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ (Θεῖον δηλονότι) τρέπεσθαι, καὶ Θεοὺς τοὺς σώζοντας αὐτῶν τὴν βασιλείαν προσκυνεῖν, ἐπιλαθέσθαι δὲ τῶν ΠΑΡΑ ΦΥΣΙΝ: *Domini poteſtatem vobis fecerunt ſaluti veſtræ conſulendi; ſi modo velitis converti ad* (Numen) *quod eſt* SECUNDUM NATURAM, *&* *Deos qui ipſorum imperium tuentur adorare, eorum vero qui ſunt* PRÆTER NATURAM *oblivíſci.* Cum reſpondiſſet Dionyſius ſe ſolum Deum omnium rerum opificem culturum, reponit Æmilianus: τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τοῦτον, εἴπερ ἐστὶ Θεὸς, μετὰ τῶν ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ Θεῶν προσκυνεῖν; *Quis vero vos prohibet & hunc, ſi Deus eſt, cum iis qui* NATURA *ſunt Dii, adorare?* Eodem modo loquitur (†) *Hierocles*, in LXXI Verſuum Pythagoricorum, in hæc verba: ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς; ὁμοιώμενος, ait, τοῖς ἐν ἀρ-

(†) *Ed. Lond. p.* 313.

χρὴ τῶν ἐπῶν λεχθεῖσιν ἀθανάτοις Θεοῖς. ΟΥ ΦΥΣΕΙ ἀθάνατος Θεός: *Fies Deus immortalis*, id eſt, *ſimilis factus iis, qui initio verſuum dicti ſunt immortales Dii, non natura Deus immortalis.* Dein, pagina ſequente, docens quî illa ἀποθέωσις fiat, ait Poëtam dixiſſe poſtmodum ἄμβροτος οὐκ ἔτι θνητός, *immortalis, neque amplius morti obnoxius*, ἵνα κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ θνητοῦ ἡ θεοποιΐα ὑμῶν νοῆται, ἥτε μὴ φύσει, μηδὲ κατ' οὐσίαν ἡμῖν ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ἐκ προκοπῆς καὶ κατ' ἐπίδοσιν ἐπιγινομένη: *ut, ejus quod morti obnoxium eſt ademtione, nos Deos fieri intelligamus; quippe cum ea Divinitas nobis neque* natura, *neque eſſentia inſit, ſed progreſſu & profectu adventicia.*

6. Non ſubſtitit error, in præpoſtera interpretatione vocularum οὐ φύσει, ſed poſito iis interdum ſignificari *non revera*, eam interpretationem alio perperam tranſtulit. Paulus de Judaïca Gente loquens Epheſ. II, 3. ἦμεν, inquit, τέκνα ΦΥΣΕΙ ὀργῆς, *eramus natura filii iræ, ut & reliqui*, nempe, populi. Ad hunc locum vir ſummus, modo laudatus, adfert Gal. IV, 8. ut probet Paulum hoc velle, Judæos fuiſſe *revera iræ filios*. Sane qui ſunt φύσει τέκνα ὀργῆς revera ſunt ira digni, nec ad rem ipſam quod ſpectat, a ſenſu aberrarunt ii ex Veteribus, qui, ante *Grotium*, ita verba Pauli intellexerunt. At non eſt ea propria vocis ſignificatio.

7. Ubi ſermo eſt de Gentibus aut Societatibus integris, ut in loco Pauli adlato, φύσις ſignificat indolem Gentis. *Joſephus* de Phariſæo-

riſæorum ſecta, Ant. Jud. L. XIII, c. 18. φύσει πρὸς τὰς κολάσεις ἐπιεικῶς ἔχουσιν οἱ Φαρισαῖοι *Phariſæi natura clementes ſunt in pœnis. Iſocrates* vocat in Panegyrico Perſas: ἀνθρώπους μάλιστα τὰς φύσεις διεφθαρμένους, *homines indolis corruptiſſimæ.* Scriptor Libri de Eloquutione, qui *Demetrio Phalereo* tribui ſolet: φύσει, inquit, ἐβραχυλόγουν οἱ Λάκωνες, *natura paucis loquebantur Lacones, Herodianus* Lib. I. c. 6. §. 25. φύσει τὸ βάρβαρον φιλοχρήματον: *natura barbari ſunt divitiarum amantes.* Lib. II. c. 6. §. 13. φύσει δὲ κοῦφον τὸ Σύρων ἔθνος: *natura levis eſt Syrorum gens*; & paullo poſt: φιλέορτοι δὲ φύσει Σύροι, *natura feſtorum amantes.* Anonymus, apud *Diogenianum* in Βαρυδαίμων: Κρὴς ὑπάρχων καὶ φύσει ποικίλος, *cum eſſet Cretenſis, & natura varius.* Sic *Cicero* Lib. I. in Verrem, num. 81. ait Lampſacenos *homines fuiſſe & NATURA & conſuetudine, & diſciplina leniſſimos.* Pro L. Flacco, ſic de Lacedæmoniis loquitur, num. 63. *Adſunt Lacedæmonii, cujus civitatis ſpectata ac nobilitata virtus, non ſolum* NATURA *corroborata, verum etiam diſciplina putatur. Salluſtius* initio belli Catilinarii, de priſcis Romanis: *Jus, bonumque apud eos non legibus, magis quam* NATURA, *valebat. Hirtius* in Comment. de bello Alexandrino C. VII. *Si mhi defendendi eſſent Alexandrini, quod neque fallaces eſſent, neque temerarii, multa oratio fruſtra abſumeretur. Cum vero uno tempore & natio eorum*

& NATURA *cognoſcatur*; *aptiſſimum hoc genus eſſe ad proditionem nemo dubitare poteſt. Juſtinus* Lib. II. c. 2. de Riphæis: *Prorſus ut admirabile videatur, hoc illis* naturam *dare, quod Græci longa Sapientium doctrina præceptisque Philoſophorum, conſequi nequeunt.* Itaque Paulus hoc dumtaxat vult, Judaïcæ Gentis *naturam*, ſeu *indolem* fuiſſe nequiſſimam & ira divina dignam; quod veriſſimum eſſe oſtendit tota Hiſtoria Judaïca. Qui verba hæc interpretantur, de obligatione ad pœnam cui natura ſua obnoxii ſint omnes homines, & quæ non mutatur, non animadvertunt in imperfecto dici ἦμεν *eramus* & nos Judæi, ut alii; quod tempus oſtendit agi de re quæ non amplius erat, ſed emendata fuerat; nam prava indoles poteſt labore & ſtudio, benignitate Dei adjuto, vinci. Quod adnoto, quia fuere qui hanc noſtram interpretationem rejicerent, quod voculam ἦμεν non ſatis adverterent. Ex eorum ſententia oporteret Paulum dixiſſe ἐσμὲν *ſumus natura filii iræ*, ut dicimus: *ſumus natura mortales*, *ſumus natura errori obnoxii*, non *fuimus*, aut *eramus*, quia hæc non mutantur. Adlata exempla ſatis demonſtrant non in ſingulis modo, ſed etiam in Gentibus integris, ſpectari φύσιν, ſeu *indolem*. Hoc eperientia etiam docet, quod verbis *Livii* exprimemus, non ut ejus auctoritate, in re omnibus nota, utamur; verum ut Lectoris adtentionem, eleganti ſermone, nobis conciliemus. (*) *Tam civitatum*,

(*) *L. XLV. c.* 23.

tum, quam ſingulorum hominum, inquiunt apud eum Rhodii, *mores* (φύσεις) *ſunt. Gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ; in vinum, in Venerem proniores aliæ ſunt. Athenienſium Populum fama eſt celerem, & ſupra vires audacem eſſe ad conandum; Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim & totam Aſiæ regionem inaniora* PARERE *ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe, quod excellere inter finitimas civitates videamur.* Ita Judæis inſita veluti erat a natura σκληροκαρδία, quam illis paſſim exprobrant Prophetæ.

8. Ex dictis adparet vocabula quædam eſſe quidem ἰσοδύναμα, ad præcipuas partes notionis eis ſubjectæ, quod adtinet, quamvis in aliis partibus differant. Cavendum autem eſt ne, prætermiſſo diſcrimine, voces ejusmodi confundamus; quaſi ſatis ſit habendum, ſi in præcipua ſignificatione iis conveniat. Etenim notiones aliqua in re ſimiles, ſed diverſas in aliis miſceremus; unde parum adcurata rerum naſceretur cognitio.

9. *Tacitus*, (*) in *Germania* ſua, de honore, quem Germani mulieribus exhibebant, verba faciens: *ineſſe quin etiam*, inquit, *ſanctum quid & providum putant, nec aut conſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt.* Quæri poteſt quid voce *ſanctus* hoc in loco ſignificetur, & nuperus quidem Paraphraſtes Pariſien-

(*) *Cap. VIII.*

Pariſienſis interpretatur *divinum* ; quæ ſane vox hoc in loco ſynonyma eſt cum voce *ſanctus*, magna ex parte. Attamen quia prorſus idem non ſignificat, ſenſum non adſequetur quicumque in Paraphraſi adquieſcet, nec ulterius quidquam inveſtigabit. *Sanctus* hic ſignificat *venerandum*, & quod *religioſo quodam horrore proſequi par eſt;* nec aliud vult *Tacitus*, niſi Germanos crediſſe in mulieribus eſſe neſcio quid veneratione religioſa dignum, & quod futura præſagiret. Ita (*) eodem libro, ubi narrat Romanos Septemtrionalem Oceanum navigare non auſos, ut quærerent, an aliqua Herculis veſtigia iis in locis ſupereſſent: *Sanctius*, ait, *ac reverentius viſum de actis Deorum credere, quam ſcire ;* hoc eſt, viſum eſſe majoris venerationis ac reverentiæ, ſi crederetur potius quod narrabatur de Diis, quam curioſius inveſtigaretur navigatione, ut veritas inſpectione comperta eſſet. Paullo poſt (†) loquitur de neſcio qua quorumdam Germaniæ populorum Dea, quam vulgo ferebant in lacu quopiam lavari coram ſervis, qui poſtea ſubmergebantur, ſubditque: *Arcanus hinc terror*, ſanctaquê *ignorantia*, *quid ſit illud quod tantum perituri vident.* Ignoratia *ſancta* eſt quæ ex religioſa veneratione proficiſcitur. Hinc factum etiam ut *ſanctus* verendum oris majeſtate ſignificaret, ut in hisce verſibus *Ovidii*, *Faſtorum* Lib. VI. de Carmenta reſponſum editura, v. 539.

Vix

(*) *Cap.* XXXIV.
(†) *Cap.* XI.

Vix illam ſubito poſſes cognoſcere; tanto
Sanctior, & tanto quam modo major
erat.

De origine vocis *ſanctus* a *ſanciendo*, vide *Ger. Joan. Voſſium* in Etymologico.

10. In Tranſlationibus omnibus, periculum maximum eſt, ne proprias ſignificationes cum tralaticiis, & ſynonymis miſceamus, quia, ut alibi diximus, Linguis ita inter ſe non convenit, ut ſemper habeant voces plane ἰσοδυνάμους. Hinc vel optimi Interpretes ſatis habent, ſi modo voces quam maxime ſignificatione iis quas vertunt adfines adhibeant; alioqui ſi vim vocum, quas interpretantur, adcurate ſemper exprimere vellent, paſſim utendum eſſet circumloquutionibus ad voces ſingulas transferendas; quod eſſet moleſtiſſimum, & orationis ſeriem interturbaret. Verum moniti Lectores caveant ſibi oportet, ne nimium Interpretibus credant. Debent quidem translationes haberi quaſi adminicula, ad intelligendos Veteres; ſed non oracula, ex quibus de eorum ſententia certo conſtet.

CAPUT VIII.

Regula VII.

Multis vocibus eſſe obſcuras notiones ſubjectas.

1. Intelligendi ſermonis difficultas non ex alia re major naſcitur, quam ex vocibus quibus eſt obſcura poteſtas ſubjecta. Hinc paſſim contingit, ut videamur nobis perſpicue intelligere, quod non adſequimur; aut fruſtra laboremus, in quærendo quæ clara notio voce quapiam deſignetur, cum nulla clara notio ei ſit ſubjecta. Horum quidem exempla adferemus in II Sectione (*) hujus Partis Secundæ; verum quædam etiam hic obſervari queunt, quoniam res ad omnis pæne generis notiones pertinet.

2. Omnia, quæ nota nobis eſſe dicimus, non ſunt tamen æque nota; quædam enim penitius, alia tantum ἐξεπιπολῆς nota habemus. Hinc fit ut, cum de minus notis loqui neceſſe nobis eſt, cogamur obſcuris notionibus vocabula imponere. In ſermone enim idem evenit, ac in Algebra, ubi quantitati aut plane ignoratæ, aut non diſtincte notæ, certum nomen imponitur, ut A, B, &c. interea dum ex regulis Artis ad ejus cognitionem contenditur. Ita quoque, in quotidiano ſermone, de

(*) *Cap. VII.*

de innumeris loqui cogimur, quæ obſcuriſſima ſunt; quamvis Vulgus interdum notiſſima eſſe ſibi perſuadeat; qua in re differt ab Algebræ cultoribus, qui nomina quidem imponunt quantitatibus ignotis, ſed quas ignotas ſibi eſſe probe norunt.

3. Exempli cauſa, nemo eſt qui non quotidie proferat voces, *Vita*, *Animal*, aliasque ex iis ortas, aut ſimiles; at quotusquisque eſt, qui dicere queat quid animo ſibi obverſetur, cum ea vocabula profert? Negant omnes lapides *vivere*, aiunt eſſe *inanimatos;* contra plantas *vita* frui, & belluas *anima* eſſe præditas; at ſi quæramus a plerisque, qui hæc in ore habent, quid ſibi velint, interpretari vix ac ne vix quidem poſſint. Attamen ſi ejuscemodi vocibus uti vetarentur, vitam ſæpe in ſilentio degere cogerentur.

4. Cum adulti innumeris vocabulis hujus generis, in ſermone & uſu quotidiano, mentem ſuam exprimant; infantes, qui primum loqui addiſcunt, aut pueri, qui paullo provectiores ſunt, hancce etiam conſuetudinem a teneris unguiculis incauti contrahunt. Notiones quas ex occaſione, ſenſuum, vel ratiocinatione, ſeu adtentione animi ſibi comparant, certis vocabulis, quantumvis obſcuras, vocitant. Atque hoc quidem vituperandum non eſſet, ſi modo ſcirent ea notionum obſcurarum eſſe nomina; ſed quia ita ſunt iis vocibus adſueti, ut ſtatim ac proferuntur, adſint animo notiones quarum nomina ſunt; & viciſſim, ubi notiones animo obverſantur, in promtu habeant vocabula qui-

bus eas vocent; ideo, inquam, exiſtimant ſe intelligere optime quæ dicant, ſeu claras eorum animo ſuo obverſari notiones.

5. Hinc nobis, ubi legimus Veterum Scripta, duplex oritur labor, isque non adſuetis moleſtiſſimus. Primo, diſtinguenda ſunt vocabula, quibus ſubjecerunt poteſtates claras, ab iis quæ obſcuras tantum ſubjectas habuerunt. Secundo, ea ſermonis eorum comparanda eſt conſuetudo, ut obſcuræ illæ notiones non clariores, non obſcuriores quam iis obverſabantur, animo noſtro præſto adſint; audito vocabulorum illorum ſonitu, aut conſpectis characteribus, quibus exprimitur is ſonitus.

6. Tum demum eos a nobis intelligi exiſtimare debemus, cum, verbis eorum lectis, eædem nobis obverſantur notiones, ſeu claræ, ſeu obſcuræ ſint; quæ illorum animo aderant, eo tempore quo ea quæ legimus ſcribebant. Cavendum eſt vel maxime, ne eum putemus eſſe oportere verborum, quibus uſi ſunt, ſenſum, ſeu id eorum dogma, quod nos maxime Rationi conſentaneum putamus; ſic enim ſæpiſſime quod ſentire debuerant, ſi quod dicebant recte penſitaſſent, confunderemus cum eo quod reapſe ſenſerunt. Debebant, quantum fieri poterat, claras poteſtates vocibus tribuere; ſed paſſim hoc neglexerunt. Itaque fruſtra conaremur perſpicue id intelligere quod voluerunt, cum nihil perſpicui eorum menti ſeſe objecerit.

7. In Theologia veterum Ethnicorum multa fuere, quæ verbis exprimebantur ejusmodi,

di, quibus veriſimile eſt eos nullum perſpicuum adtribuiſſe ſignificatum. A Tullo Hoſtilio dicuntur fana conſecrata eſſe PAVORI & PALLORI, ob eam pugnam, qua Fidenates & Vejentes vicit. Cum in media pugna deſertum ſe audiret, ab exercitu Albanorum, (†) *in re trepida duodecim vovit Salios, fanaque Pavori ac Pallori.* Quæri poteſt an revera Tullus exiſtimaret *Pavorem* ac *Pallorem* eſſe Deos? an vero, illa delubra eſſent tantum monumenta, non tam Numinibus, quam memoriæ poſteritatis conſecrata? Non videtur poſterius, quo poſſet defendi ſtultum trepidi Regis facinus, hic locum habere; quia vota in rebus trepidis concepta eo fine nuncupabantur Diis, ut adjutores eſſent; quod ut celerius facerent, aliquid eis promittebatur. An ergo Tullus credidit, & clare intellexit duo Numina eſſe, quæ ita vocarentur, & metum hominibus injicerent? At hoc nullo alio ex loco Hiſtoriæ Romanæ, a Romanis creditum adparet. & nimis abſurdum eſt; neque, ut opinor, adnuiſſet Tullus, ſi quis ab eo petiiſſet, an Pavorem & Pallorem eſſe Deos, ſeu Naturas quasdam humana præſtantiores crederet? Quid ergo tum animo verſabat, cum votum adeo abſonum conciperet? Nempe neſcio quid obſcuri de Deo, quicumque eſſet, qui metum ſuorum pelleret, propitiando.

8. Iidem Romani habebant, in mœnibus ſuis, fana *Mentis*, *Virtutis*, *Honoris*, *Pietatis*, *Fidei*, *Spei*, *Pudicitiæ*, *Concordiæ*, *Pacis*, *Quietis*,

(†) *T. Livius Lib. I. c.* 27.

tis, *Salutis*, '*Felicitatis*, & *Libertatis*. Mihi non ſit veriſimile totidem Deos, claro animi adſenſu, a Romanis eſſe creditos. Videntur potiſſimum voluiſſe commendare eas virtutes, vel res ſane quam optandas; licet fortaſſe neſcio quid obſcuri, de Diis mentibus hominum illas virtutes ingenerantibus, aut beneficiis illis homines donantibus, animo verſarent. Haud abſimili modo mentem Romanorum *M. Tullius*, (†) in Libris de Natura Deorum, interpretatur: *Quidquid magnam utilitatem generi adferret humano, id non ſine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud quod erat a Deo natum, nomine ipſius Dei nuncupabant; ut cum fruges Cererem adpellamus, vinum autem Liberum &c. tum autem res ipſa, in qua vis ineſt major aliqua, ſic adpellatur ut ea ipſa vis nominetur Deus, ut* Fides, *ut* Mens, *quas in Capitolio dedicatas videmus proxime a M. Æmilio Scauro. Ante autem ab Atilio Calatino erat* Fides *conſecrata. Vides* Virtutis *Templum, vides* Honoris *a M. Marcello renovatum; quod multis ante annis erat, bello Liguſtico, a Q. Maximo dedicatum. Quid* Opis, *quid* Salutis, *quid* Concordiæ, Libertatis, Victoriæ? *quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut ſine Deo regi non poſſet, ipſa res Deorum nomen obtinuit.*

9. Credibile eſt priſcos Romanos, neſcio quid ſimile obſcure cogitaſſe; & ipſe *Cicero* forte non parum impeditus fuiſſet, ſi ab eo quis quæſiiſſet quid intelligeret voce *Vis*, quam ait

(†) *Lib. II. c. 23.*

ait Deum nominatam ? Nec recte etiam faceret, ut opinor, quicumque notiones claras ſubeſſe crederet ſequentibus verbis : *Quo ex genere* Cupidinis ; & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris *vocabula conſecrata ſunt, vitioſarum rerum, neque naturalium ; ſed tamen ea ipſa vitia naturam vehementius ſæpe pulſant.*

10. In Philoſophia quoque ipſa innumera ſunt vocabula, quibus obſcuriſſimam adjunctam eſſe notionem nemo dubitare poterit, qui vel aliquantiſper expenderit. Si quis legat *Ariſtotelis* præſertim ſcripta Phyſica & Metaphyſica, facile animadvertet virum illum, quidquid ejus diſcipuli aut admiratores jactarint, non tam abſcondiſſe data opera obſcuris verbis quod clare intelligeret, quam obſcuras cogitationes obſcure expreſſiſſe. Ita initio Lib. I. φυσικῆς ἀκροάσεως, ait ita nos progredi ſolitos, in inveſtigatione naturæ rerum, *ut ab iis quæ ſunt nobis manifeſtiora & clariora viam adfectemus ad ea quæ ſunt natura clariora & manifeſtiora.* Primo voces σαφὴς & γνώριμος ſunt *relativæ*, nec umquam proferuntur, niſi ad aliquem, cui res eſt manifeſta, reſpiciatur. Itaque nihil eſt quod poſſit proprie dici γνώριμον ἁπλῶς, ut loquitur eodem in loco *Stagirita.* Deinde, ſi demus *abſolutas* eas eſſe voces, hæc ſignificabunt, quæ *ſimpliciora* natura ſua ſunt; atque eas voces, contra uſum receptum, intellexiſſe videbitur *Ariſtoteles* ; quo poſito, hoc voluerit, nos ſolitos a compoſitis ad ſimplicia progredi ; unde colligit,

git, ſibi etiam in Phyſicis ita progrediendum, adeoque a *principiis* incipiendum. Si quis ab eo quæſiviſſet, an *principia* rerum naturalium ſint ἡμῖν γνωριμώτερα, quam ipſæ res naturales? negaſſet ſine dubio. Nam cum omnes, qui ſenſibus & ratione utuntur, aliquatenus norint corpora quæ nos undequaque ambiunt; pauciſſimi ſunt, qui de principiis quibus conſtant cogitent. Quare ergo ita Phyſicam ſuam exorſus eſt, ut videatur contrarium ei quod ſentiebat dicere? Nempe, quia non ſatis intelligebat quid diceret, & obſcuras quasdam cogitationes obſcuris verbis exprimebat.

11. Atque hoc quidem exemplum non ſelegimus, quaſi eximium, ſed quod librum aperientibus primum occurrerit. Ex mala autem Magiſtri conſuetudine, in obſcuris adquieſcendi notionibus, & utendi ſtylo obſcuro, omnes Diſcipulos ejus obſcuritas cogitationum ac ſtyli, quaſi contagio quædam, pervaſit. Cum in Hiſpaniam ab Arabibus adlata eſſet ejus Philoſophia, circa annum Chriſti MCCVIII. indeque in Italiam ac Galliam veniſſet; ex ea nata eſt Philoſophia Scholaſtica, quæ ſimilem ſibi Theologiam peperit; in quibus vix dixeris, resne, an verba ſint obſcuriora.

12. Verum non poſtremis dumtaxat ſæculis, Philoſophia minus adcurata innumeras voces obſcuras in Theologiam Chriſtianam invexit, ut cum ſequente Capite, tum alibi oſtendemus. Præter Philoſophiæ obſcuritatem, multum obfuit perſpicuitati, ſecundo,

ter-

tertio & quarto Eccleſiæ Chriſtianæ ſæculis, ψευδώνυμ☉ eloquentia, quam cæco amore plerique proſequebantur. Dum enim pluris faciunt figuratam & tumidam orationem, quam ſimplicem ac ſola perſpicuæ veritatis vi nitentem ſermonem; innumeris vocabulis, ſine ſenſu, proferendis ſe adſuefecerunt. Exempli cauſa, a tempore *Auguſtini*, vix ulla vox frequentior fuit voce GRATIA; ubi ſermo eſt de hominis ad ſaniorem mentem reditu, & vi cui is reditus debetur. Ea tamen voce quid ſignificetur, cum ab iis quæritur, qui ea utuntur, nihil reſponſi perſpicui ferre licet. Quamobrem in Gallia (*) Jeſuïta feſtivi ingenii, non inficete dixit, „ *Gratiam* illam divi„ nam, quæ tantum ſtrepitum excitavit in „ Scholis, & tam mirabiles effectus in homi„ num animis edit; *Gratiam* illam adeo effi„ cacem, & ſuavem ſimul; quæ de duritie „ cordis, illæſa Arbitrii Libertate, trium„ phat, nihil eſſe tandem, præter NESCIO „ QUID. Nec certe ea vox uſquam in Scriptura eo ſenſu legitur, quamvis ceteroqui ſit πολύσημ☉. Ubi de Deo ſermo eſt, χάρις, *gratia*, ejus *miſericordiam*, aut *beneficium* quodpiam ſignificat, nuſquam arcanum & ineluctabilem adflatum; quo ſenſu eam intellexit *Auguſtinus*, popularis ſane orator, ſed Criticæ imperitus. Quidam adferunt hanc in rem 1 Cor. III, 10. XV, 10. ubi manifeſto de donis in Paulum collatis, ut Apoſtoli munere fungi poſſet, non de communi *gratia converſionis*, ut loquuntur, agitur. Ceteroquin a nobis nequaquam

(*) *Bouhours* in Dialogo *du je ne ſai quoi.*

quaquam occultæ Dei in animum actiones hic rejiciuntur, ſed ea tantum quæ pauculis conceſſa dicitur, prorſusque neceſſaria ſaluti cum putetur, plerisque tamen omnibus negatur; qui nihilo minus jure damnantur quod non crediderint, cum adflatu ad credendum neceſſario donati non fuerint. Verum & adflatus neſcio quos omni lumine & ratiocinatione deſtitutos, & quibus homines nonnulli credunt quod volunt, nec neceſſe ſibi putant rationem fidei ſuæ reddere, ut fanaticos, a prudentium omnium animis remotos putamus.

13. Itaque cum ejusmodi Scriptores legimus, & adſueti perſpicuis notionibus atque claro ſermoni, nitimur definire voces quibus uſi ſunt; paſſim fruſtra laboramus, quia nullam claram poteſtatem plurimis vocabulis ſubjecerant. Nulla definitio vocis *Gratia*, quæ quadret in notionem *Auguſtini*, dari poteſt, præter hanc: *Eſt neſcio quid, quo Deus, ex Auguſtini ſententia, paucorum animos ad pietatem ineluctabili modo flectit, idque ab omnibus cum noſtris ratiocinationibus, tum iis quæ extrinſecus nobis objiciuntur diſtinctum.* Si nitaris clariorem notionem adnectere voci *Gratia*, ea tua erit notio, non Auguſtiniana.

14. Optandum eſſet eos, qui Lexicis conficiendis operam dant, certa nota diſtinguere vocabula obſcura a claris: uti diſtinguunt barbara aut antiquata, ab uſu meliorum ſæculorum receptis. Illa enim nota monerentur tirones, imo & ſæpe provectiores, ne fruſtra laborarent in quærenda clara ſignificatione vocis,

vocis, quæ numquam obtinuit; neve ſuam ipſorum notionem cum Veterum notione confunderent.

CAPUT IX.

REGULA VIII.

Voces eſſe, quibus nulla ſubjecta eſt poteſtas.

1. Si contingeret Polonum & Gallum, vernacularum tantum Linguarum peritos, ſine interprete, colloqui, alterum Gallice, alterum Polonice; atque, finito ſermone, utrumque adfirmare ſibi eo colloquio ſatisfactum; non poſſent effugere, quin uterque inſanus haberetur. At auſim dicere Philoſophos & Theologos Scholaſticos, ſumma cum laude, & eximiæ eruditionis fama, idem non ſemel, aut iterum, ſed μυριάκις factitaſſe. Utuntur enim paſſim vocibus, quibus non tantum obſcuram notionem ſubjiciunt, quod in antecedenti Capite oſtendimus, ſed etiam plane nullam; & tum quidem potiſſimum ſeſe mirifice loquutos eſſe ſperant, atque ab aliis cenſentur, cum ad ravim usque, inſtar campanarum, ſonitum ſine mente maximum ediderunt. Cujus rei multæ ſunt cauſæ, ſed quarum duas potiſſimas dumtaxat adtingemus.

2. Omnes, ut diximus, ab infantia adſueſcunt voces proferre, ad ſignificanda multa,

quæ obſcuriſſime norunt. Adde & pueros tunc putare ſe rem intelligere, quando nomen, quod deſignari ſolet, memoriæ mandarunt. Si puer quidpiam videns, quod adpellatum coram ſe non meminerit, quærat quid ſit, docetur rei nomen; quo audito, rem credit ſibi notam eſſe, cum nomen tantum teneat. Exempli cauſa, offeratur vas vitreum puero, quæratque quid ſit? Reponitur *vas vitreum*. Memoriæ mandat haſce voces, neque quidquam ulterius exquirit; ſi vero ab eo poſtea quæras an ſciat quid ſit, illico regeret eſſe *vas vitreum*, & ſibi rem notam eſſe exiſtimabit, licet vitri intima natura ei ſit penitus ignota.

3. Hinc factum ut multa, quæ nec oculis, nec aliis ſenſibus uſurpamus, nominibus adficiamus, quamvis nusquam ſint; utque propter nomina nota, cognoſci a nobis putemus. Cum quidpiam contingit, cujus cauſa prorſus ignota eſt, dicimus factum id eſſe CASU ſeu FORTUNA, & rem nos acu tetigiſſe arbitramur; cum tamen iis vocibus nullam ſubjecerimus notionem. Eleganter (*) *Democritus*: ἄνθρωποι, inquit, Τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀγνοίης: *homines finxerunt idolum Fortunæ, propriæ ignorantiæ velamentum*. *Cicero* in Topicis c. 17. de cauſis: *Latent*, inquit, *quæ ſubjectæ ſunt Fortunæ, cum enim nihil ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt Fortunæ eventus, obſcura quod* (†) *latenter efficitur*. Hiſce tamen non Poëtarum modo, ſed Oratorum

(*) *Apud Euſeb. Præp. Evang. Lib. XIV. c. 27.*
(†) Ita lego, non *quae*.

Digitized by Google

torum & Hiſtoricorum ſcatent Scripta; quæ proinde periodis, ſenſu carentibus, referta eſſe agnoſcamus neceſſe eſt. Voce Τύχη perſæpe uſus eſt graviſſimus Scriptor *Polybius*, ab ipſo initio Hiſtoriæ; qui ſi rogatus fuiſſet quid eſſet, paucis prolatis, coactus fuiſſet fateri multo potiore jure de hoc nomine dici poſſe quod habet in nominibus locorum, quorum ignotus eſt ſitus. Lib. III. c. 36. Ἐπὶ τῶν ἀγνοουμένων εἰς τέλος ὁμοίαν ἔχει τὴν δύναμιν ἡ τῶν ὀνομάτων ἐξήγησις ταῖς ἀδιανοήτοις καὶ κρουσματικαῖς λέξεσι: *in iis quæ plane ignorantur, ſimilem poteſtatem habet nominum recenſio, ac voces nihil ſignificantes, & ſoni percuſſione inſtrumentorum editi.*

4. Ipſi Philoſophi iisdem vocibus paſſim uſi ſunt, & ſerio *Fortunam* & *Caſum* cauſas eſſe phyſicas contenderunt. *Ariſtoteles* (*) enim, inter eas cauſas, ſerio enumerat ΤΗΝ ΤΥΧΗΝ καὶ ΤΟ ΑΥΤΟΜΑΤΟΝ, & hæc ita diſtinguit, ut dicat τύχην verſari circa actiones Naturarum προαιρέσει *facultate eligendi* præditarum; τὸ αὐτόματον vero circa ea, quæ ſunt facultate illa deſtituta. Si quæras ab *Ariſtotele*, quid ſint illæ cauſæ? pro definitionibus rerum, vocum definitiones profert, ſeu docet qua occaſione eas adhibet; nempe, ſe ſolere iis uti quando aliquid evenit inexſpectatum & cujus cauſa ignoratur. Exempli cauſa, aliquis aliquo it, quo non ſolet alioquin ire, atque eo in loco accipit pecuniam,

(*) *Phyſic. Lib. II. cap.* 4, 5, 6.

niam, de qua ne cogitaverat quidem. Hoc dicit *Ariſtoteles* fieri κατὰ τύχην. Si vero lapis cadat, a nemine homine pulſus, & frangat aliquid, hoc fieri κατ' αὐτόματον vult.

5. Ne dubitaremus hæc magnum Philoſophum, ut pleraque alia, vulgari ſermoni inædificaſſe, hoc ipſe ſignificat initio Cap. II. ubi dicit, quæ fiunt ſemper, vel ut plurimum, ea Fortunæ non tribui, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐςί τινα ἃ γίνεται καὶ παρὰ ταῦτα, καὶ πάντες ταῦτά φασιν εἶναι ἀπὸ τύχης, φανερὸν ὅτι ἐςί τι ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον: *ſed quoniam ſunt quædam, quæ fiunt etiam præter iſta, & omnes hæc dicunt eſſe a Fortuna, manifeſtum eſſe Fortunam & Caſum eſſe aliquid.* Naturæ Genius, ut vocitatur a Scholaſticis, non animadvertit vulgari hac Phraſi nihil ſignificari; ſed inde argumentum duxit ad probandum eſſe neſcio quas Naturas, quæ eſſe nequeunt; nam ipſe non adſentitur iis, qui dicebant Fortunam non modo eſſe ἄδηλον ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ ſed θεῖόν τι καὶ δαιμονιώτερον, *divinum quidpiam, & humana natura ſuperius.* Atqui licet neſcirent quid dicerent, tamen poterant videri Numen quodpiam nomine Fortunæ intelligere; quod *Ariſtoteles* improbat.

6. In Philoſophorum adcuratius loquentium Scriptis, τύχη *fortuna* & εἱμαρμένη *fatum* diſtinguuntur; hoc enim certa cauſarum ſeries, quæ ineluctabilis eſt: illa inconſtans & mutabilis dicitur. Attamen a multis priſcis Scripto-

ptoribus confunduntur. Multa *Lucanus* huiusce rei exempla, pluríma alii paſſim Scriptores ſuppeditabunt. Duo tantum, quæ inſtar omnium erunt, proferemus. *Lucanus* ergo ſic Theſſalam veneficam loquentem inducit Lib. V. verſ. 611. ubi a ſe Fata violari poſſe negat:

At ſimul a prima deſcendit origine mundi
Cauſarum ſeries, atque omnia FATA *laborum,*
Si quidquam mutare velis, ———
——— *tunc Theſſala turba fatemur,*
Plus FORTUNA *poteſt.*

Curtius Lib. X. c. 5. §. 35. *Cum plurimum virtuti debuerit* (Alexander) *plus debuit* FORTUNÆ; *quam ſolus omnium mortalium in poteſtate habuit. Quoties illum a morte revocavit? quoties temere in pericula vectum perpetua felicitate protexit? Vitæ quoque finem eumdem illi, quem gloriæ, ſtatuit. Exſpectavere eum* FATA, *dum, Oriente perdomito, aditoque Oceano, quidquid mortalitas capiebat impleret.* Quam hæ voces obſcuræ ſint, imo quam nihil ſignificent ut nobis conſtet, claram aut etiam aliquam notionem ſub iis latentem oportet quæramus. De *Fato* elegans eſt judicium *Maximi Tyrii* Orat. III. Κἂν πεπρωμένην φῶ, ὄνομα λέγω πλανώμενον ἀνθρώπων δόξαις. τίς γὰρ ἡ πεπρωμένη; ποίας φύσεως; τίνος οὐσίας; εἰ μέν τις Θεὸς ἐσσὶ τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν. οὐδὲν τῶν δεινῶν σὸν ἔργον.

γον. οὐδὲ καθ' εἱμαρμένην ἀνθρώπιναι συμφοραὶ (οὐ γὰρ θέμις ἀνάπτειν Θεῷ αἰτίαν κακοῦ) εἰ δέ τις ἐσσὶ βροτῶν τοὶ ἐπὶ χθονὶ ναιετάουσι. ψεύδεται μὲν ὁ Ἐλπήνωρ, λέγων, ἆσέ με Δαίμονος αἶσα κακή· ψεύδεται δὲ ὁ Ἀγαμέμνων λέγων, ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις Ἐριννύς. ἔοικε δὲ ταυτὶ τὰ ὀνόματα εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ. Δαιμονίῳ καὶ ταῖς Μοίραις καὶ ταῖς Ἐριννύσιν: *Quid enim eſt Fatum? cujus naturæ? cujus eſſentiæ? Si quidem ex Diis ſis, qui cœlum latum habitant, opus tuum nihil habet mali, neque ſecundum fatum humanæ calamitates contingunt; non licet enim Deo cauſam mali tribuere. Si vero ſis aliquis mortalium, qui in terra habitant, mentitur Elpenor cum dicit:* læſit me Dæmonis malum fatum. *Mentitur & Agamemnon dicens:* non ego ſum cauſa, ſed Jupiter & Parca, & Erinnys quæ per aërem fertur. *Videntur vero hæc nomina eſſe nequitiæ humanæ averſiones, quibus ejus cauſa tribuitur Numini & Parcis & Erinnybus.*

7. Apud *Ariſtotelem*, vocibus ΥΛΗ *materia*, ΦΥΣΙΣ *natura*, ΟΥΣΙΑ *ſubſtantia*, ΕΙΔΟΣ, *forma*, ſæpe nulla videtur poteſtas adfixa; quod haud difficile oſtenſu eſſet, niſi inſtituti noſtri ratio obſtaret. Ejus ſectatores habent etiam multas ejusmodi voces, quales ſunt *Adtractio*, *Antipathia*, *Sympathia*, *Antiperi-*

periſtaſis, aliæque ſimiles, quæ *Qualitatum occultarum* nomine continentur. Nam quando quidpiam oriri aiunt a *qualitate occulta*, exempli cauſa, quæ *Sympathia* vocatur; idem eſt ac ſi dicerent, manare id a cauſa, cujus nullam notionem habent.

8. Quod non ignoſcitur Philoſophis, id multo minus in Religione condonandum. At Romani non dubitarunt (*) templa *Fortunæ*, & quidem *malæ* conſecrare; quamvis interrogati non auſi fuiſſent ſerio dicere ſe Numen cæcum, & varium, quodque omnia ſusque deque haberet colere, aut eſſe Naturam ejusmodi divinam. Quid ergo voce *Fortuna* intelligebant? Nimirum, nihil; & perinde feciſſent, ſi NIHILO fana & aras conſecraſſent. Quod & Græcorum nonnulli viderunt, teſte vel *Philemone*, cujus hi Senarii ex incerta Comœdia ſuperſunt:

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν οὐδεμία Τύχη θεός,
Οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ταὐτόματον, ὃ γίνεται
Ὡς ἔτυχ᾽ ἑκάστῳ προσαγορεύεται Τύχη.

Profecto hominibus nulla Fortuna eſt Dea,
Nulla, inquam, verum quidquid temere provenit
Fortunæ a nobis accipit vocabulum.

Pulcre etiam hanc in rem *Plinius* Hiſt. Nat. Lib. II. c. 7. *Invenit inter has utrasque ſententias* (ſuperſtitionem & impietatem) *medium*

 ſibi

(*) *Vide Cicer. de Nat. Deor. Lib. III. c. 24. & 25. & Plinium Hiſt. Nat. Lib. I. c. 7*

ſibi ipſa mortalitas Numen, quo minus etiam plana de Deo conjectatio eſſet. Toto quippe mundo, & locis omnibus, omnibusque horis, omnium vocibus Fortuna ſola invocatur. Una nominatur, una accuſatur, una agitur rea, una cogitatur, ſola laudatur, ſola arguitur, & cum conviitiis colitur; volubilis, a pleriſque vero & cæca exiſtimata, vaga, inconſtans, incerta, varia, indignorumque fautrix. Huic omnia expenſa, huic omnia feruntur accepta; & in tota ratione mortalium, ſola utramque paginam facit. Adeoque obnoxii ſumus ſorti, ut Sors ipſa pro Deo ſit, qua Deus probatur incertus. Vide etiam deſcriptionem *Fortunæ* quam habet *Pedo Albinovanus* Eleg. I. 51. & ſeq. 372. & ſeqq. & illic notata. Hinc non multum, ut opinor, abſuere, (*) qui auctore *Æliano*, in Lib. *de Providentia*, aras erexerant *Anno*, *Menſi*, *Senectuti*, *Arti*, *Paupertati*, imo & *Morti*, εἰς γέρας τῇ κοινῇ ἀναπαύλῃ, εἴτουν τῷ τελευταίῳ ὅρμῳ, *in honorem communis quietis, aut extremi portus.*

9. Omne quod *honeſtum* & *laudabile* eſſe dicebant reliqui Philoſophi, id Epicurei *caſſum quiddam, & inani vocis ſono decoratum eſſe contendebant*, ut plus ſemel docet (†) *Cicero*; nec multum a vero abſuiſſe videntur. Quid enim eſt τὸ καλὸν ſi res ipſas ſpectemus, in Ethnicorum plerorumque Scriptis? Nihil prorſus. Erat tantum opinio quædam, in hominibus, qua *honeſtum* quidpiam eſſe exiſtimabant, cujus rationem reddere non poterant.

(*) Citatur ab *Euſtathio ad Dionyſii Periegetæ verſ.* 45.
(†) *Tuſc. Quæſt. Lib. V. n.* 73. & 119.

rant. At a Chriſtianis facile *honeſtum* definietur, *quod eſt humanæ ſocietati utile, adeoque Deo ejus conditori acceptum. Epicuro*, vicisſim, exprobrabant alii Philoſophi inanes voces, cum dicebat Deos (quos nomine ponebat, cum re ſuſtuliſſet) habere *quaſi corpus & quaſi ſanguinem.* Sic apud *Ciceronem* de Nat. Deorum Lib. I. *n.* 74. Cotta Velleio: *Corpus*, inquit, *quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo; quaſi corpus & quaſi ſanguis quid ſit, nullo prorſus modo intelligo —— & ne tu quidem intelligis.*

10. Ne Theologia Ethnica ſola hiſce vitiis laboraret, operam dedere quidam ex Chriſtianis, qui tamen multos invenere ſectatores. Eorum quæ dicunt nullam notionem habent, qui verba faciunt de corpore humano, aliquot pedes longo, quod tamen intra punctum continetur; de corpore unico quod multiplex ſimul eſt, & in variis locis unum; de corpore quod penetrat alia, ita ut eadem ſit aliorum & ejus extenſio, & ſimul diverſa; de figura, pondere, colore, quæ nulli rei inſunt, &c. De hiſce in Scholis Hiſpaniæ, Italiæ, Galliæ, Germaniæ ita quotidie diſputatur, quaſi de re aliqua ſermo eſſet; cum revera de nihilo loquantur, & hoc unum obſervent, ut illa verba, quibus nihil ſignificatur, certo quodam ſitu collocent, quaſi aliquid ſignificarent.

11. Haud aliter judicandum videtur de eorum ſermone, qui narrant humanam naturam Divinitatis participem factam fuiſſe, & Divinitatem Humanitatis; illa enim mutua

communicatio qualitatum æque intelligitur, ac intelligeretur qui diceret eſſe circulum, qui ita cum triangulo conjunctus ſit, ut circulus quidem habeat adtributa trianguli, triangulum vero circuli.

12. Si quis quærat quî fieri queat ut qui ita loquuntur non animadvertant ſe ſonos ſine mente emittere, ſed putent ſe eximie loquutos, poſtquam multa talia effutierunt; duæ potiſſimum videntur eſſe cauſæ, quarum alteram ſupra adtigimus. A teneris unguiculis, adſueti ſunt ejuſmodi vocabulis audiendis, & proferendis. Præterea ideo falluntur, quod voces quibus utuntur ſeparatim intelligant; quo fit ut etiam conjunctas intelligere ſibi videantur, cum tamen conjunctæ repugnantia, hoc eſt, nihil ſignificent.

13. Itaque hoc eſt indubitatum, quicumque id proferunt quod repugnat, eos, licet voces quas uſurpant ſejunctas intelligant, nullam tamen notionem, quæ toti orationis complexioni reſpondeat, animo obverſantem habere. Atque hoc multo ſæpius evenit, quam vulgo exiſtimatur; ut ſatis animadvertent peritiores, qui a nobis moniti aliorum ſermones adtendent.

14. Manifeſtum eſt loquela eos abuti, qui verba proferunt ſine ſenſu; nec quiſquam ſibi ſermonem ejuſmodi exprobrari, ſine pudore, audiat. Sed quia multi in eo peccato deprehenderentur ſæpiſſime, ſi verborum quibus utuntur ab iis ſignificatio quæreretur; hoc ne fieret, inventa ſunt alia vocabula, ſeu loquutiones, quibus ejuſmodi inquiſitio veluti pro-

propulſaretur. Philoſophi Scholaſtici, ut jam monuimus, ubi quæritur a ſe, quid ſit *Adtractio*, aut *Sympathia*, reponunt eſſe *qualitates occultas*; quibus verbis qui interrogat arcetur, ne curioſius in illa inquirat. Reſponſio tamen hæc eodem redit, ac ſi Philoſophus repoſuiſſet: *Equidem uſus ſum vocibus Adtractionis, & Sympathiæ, ſed iis nullam notionem adjungo; ideoque fruſtra a me quæritur quid ſignificent.*

15. Theologi, qui non minus loqui amant quam Philoſophi, de iis quæ non intelligunt, ſæpe æque verentur ſimplici hujusmodi oratione uti. Itaque ſi quis quærat interpretationem multorum vocabulorum, quibus utuntur, non eodem ſenſu quo alii, regerunt ſermonem eſſe *de re incomprehenſibili*, ideoque a Ratione humana non debere de ea, ut de ceteris rebus, judicium ferri. Qua ſane in re non falluntur, ſed paullo ſimplicius ſi loquerentur, ita auditores ſuos compellarent: *Hactenus de re nobis ignota loquuti ſumus, vocesque ideo adhibuimus quibus nullam ſubjecimus poteſtatem; itaque eas interpretari non poſſumus.*

16. At neque Philoſophi, neque Theologi rem, ut eſt, profitentur; ſeu quia ipſi errorem ſuum non intelligunt, ſeu quia vulgus, quod ſimplicius multo agit, indignaretur tam prolixas paſſim orationes ab iis haberi de rebus, quas non magis, quam reliqui homines, perſpectas habent; & tanto adparatu verborum, quaſi ſipario; merum NIHIL tegi. Hoc ſi vulgo notum eſſet, brevi magna Philoſo-

loſophiæ & Theologiæ Scholaſticæ pars æterno damnaretur ſilentio, & argumentum innumerarum diſputationum exareſceret; quod loquendi avidis & in illis tricis innutritis moleſtiſſimum accideret. Hanc in rem, memoratu digna ſunt verba *Auguſtini*, (*) quibus perſuadere quidem Lectoribus vellet rem ἀκαταληπτὸν intelligi, ſed verba deeſſe Theologis, quibus quod intelligunt exprimant; fatetur tamen interea verbis eorum nihil dici: *Non audemus dicere unam Eſſentiam, tres Subſtantias; ſed* inquit, *unam Eſſentiam vel Subſtantiam, tres autem Perſonas, quemadmodum multi Latini iſta tractantes & digni auctoritate dixerunt; cum alium modum aptiorem non invenirent, quo enunciarent verbis* QUOD SINE VERBIS *intelligebant. Revera enim cum Pater non ſit Filius, & Filius non ſit Pater, & Spiritus Sanctus ille, qui etiam donum Dei vocatur, cum nec Pater ſit, nec Filius, tres utique ſunt. Ideoque pluraliter dictum eſt:* Ego & Pater unum ſumus. *Tamen cum quæritur quid tres? Magna prorſus inopia humanum laborat eloquium. Dictum eſt tamen tres Perſonæ, non ut* ALIQUID *diceretur, ſed* NE TACERETUR. Idem eleganter & vere, Confeſſ. Lib. XII. C. XI, 12. *Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, ſi tamen eam? Rara anima, quæ, cum de illa loquitur, ſcit quid loquitur. Et contendunt & dimicant; & nemo, ſine pace, videt iſtam viſionem.*

17. Oporteret Lexicographos, qui ſolent cas

(*) *De Trinitate Lib. V. c. 9.*

eas voces vocibus aliis ſine ſenſu vertere, ſimili cautione uti, ac erga obſcuras; nimirum, obſervare has quidem voces ſenſu carere, ſed adhiberi certis occaſionibus, quæ etiam notandæ eſſent. *Tranſubſtantiatio*, exempli cauſa, vox eſt qua nihil ſignificatur, ſed quæ adhibetur a Pontificiis, ubi loquuntur de ſententia ſua circa præſentiam corporis Chriſti, in Euchariſtia. Similia dixeris de vocibus *Conſubſtantiatio*, *Communicatio Idiomatum*, aliisque id genus, & multis loquutionibus, in quibus occurrunt.

CAPUT X.

REGULA IX.

Loquutiones eſſe multas in omnibus Linguis anomalas, & parum adcuratas, quæ nimium urgendæ non ſunt.

I. OPTANDUM quidem eſſet Linguas omnes conſtantibus quibusdam Regulis adeo adſtrictas eſſe, ut ab iis diſcedere numquam liceret; atque eas Regulas Rationi, & rerum naturæ ſemper conſentaneas eſſe; ita ut perpetuo ea orationis ſtructura ſervaretur, quæ quam aptiſſima ad rem perſpicue exprimendam eſſet. At cum Linguæ uſu & paullatim fuerint inventæ, & a plurimis uſurpatæ, qui de Loquelæ fine numquam ſatis cogitarant;

gitarant; hinc natæ ſunt innumeræ Anomaliæ, non in vocibus tantum ſeparatis, ſed in generibus loquendi, quibus orationis perſpicuitas imminuta eſt. Uſus qui pendet, non a doctiſſimis & præ ceteris judicio præditis, ſed a multitudine potiſſimum, multa conſecravit; quæ non adſuetis negotium faceſſunt, & impediunt etiam ne ii, qui Linguis utuntur, animadvertant ſe obſcure loqui.

2. *Anomalias*, ut ne obſcuritate ipſi peccemus, dum eam vituperamus, hic vocabimus non ſingularum vocum inflexiones, quæ præter regulas fiunt, de quibus Grammatici, nec tantum formulas, quæ generalibus Grammatices Regulis repugnant, ſed quæ obſtant quominus res, de qua ſermo eſt, clare intelligatur; quia qui loquitur obliquiore & impropria utitur oratione; & quæ ex Regulis ægre reſolvi poteſt. Exempli cauſa, Livius Lib. II. c. 42. *Moti*, inquit, *ira numinis cauſam nullam aliam vates canebant publice, privatimque, nunc extis, nunc per aves* CONSULTI, *quam haud rite ſacra fieri.* Vates non conſuluntur extis & avibus, ſed ipſi per exta & aves conſulunt Deos, his enim inſpectis quæ ſit Deorum mens conjiciunt. Atque hoc ipſum voluit *Livius*, quod explicatius extulit *Curtius* Lib. VII. c. 8. *Qui poſt Darium victum ariolos & vates* CONSULERE *deſierat, rurſus ad ſuperſtitionem, humanarum gentium ludibria, revolutus Ariſtandrum, cui credulitatem ſuam addixerat, explorare eventum rerum ſacrificiis jubet.* Similis eſt lo-

quu-

quutio *vincere bellum*, Πόλεμον νικᾷν, quæ cum alibi ſæpe, tum *Polyæni* Lib. I. C. XX. §. I. occurrit, neque enim vincitur bellum, ſed homines qui bellant. Νικᾷν ἀγῶνα dicunt iidem Græci, ἀντὶ τοῦ νικᾷν τοὺς ἀνταγωνιστάς. Vide *Epictetum* in Enchir. c. XXV. & alios paſſim.

3. Multa talia apud omnes Scriptores occurrunt, quæ eloquentiæ famam non minuebant apud Gentes, quæ ejusmodi loquutionibus adſuetæ erant; ſed quæ nobis ſæpe moleſta ſunt, & impediunt quominus ſenſum Veterum adſequamur, aut nimiam adtentionem poſtulant. Fateor, ubi res aliunde nota eſt & clara, loquutiones anomalas parum negotii faceſſere, ut in exemplis adlatis; ſed ubi res obſcurior eſt, ejusmodi ſermonis anomaliæ obſcuritatem, non parum augent. Quis intelligere poſſet φεύγειν δίκην, *fugere litem*, ut φεύγειν δίκην ἀνδροφονίας *fugere litem cædis*, & brevius φεύγειν ἀνδροφονίας, *fugere cædis*, ſignificare ſimpliciter *accuſari*, & *accuſari cædis*; niſi ex innumeris exemplis, quæ affatim quivis præbent Lexicographi, res conſtaret? Sunt tamen & viri docti, qui in hac phraſi convertenda ceſpitarunt. Sic legem de provocatione ad Populum a Valerio Publicola latam, τὸν δῆμον ἀπὸ τῶν ὑπάτων τῷ φεύγοντι δίκην ἐπικαλεῖσθαι, vertit *R. Conſtantinus*, *crimen deprecantibus provocationem eſſe a conſulibus ad populum*; cum debuiſſet vertere *reis*, ſeu *accuſatis*.

cuſatis. Eſt locus apud *Plutarchum*, in vita Valerii p. 103. Edit. Wechelianæ.

4. Poſtquam Linguæ excoli cœperunt, inſtitutæ quidem Analogicæ Regulæ ſunt, ad quas pleraque exigi oportuit; ſed eæ Regulæ numquam omnes uſus anomalias delere potuerunt; nam in quibusdam conſuetudo tam altas radices egerat, ut evelli non potuerit. Egregie hanc in rem (*) Quintilianus: *Non cum primum fingerentur homines, Analogia demiſſa cœlo formam loquendi dedit, ſed inventa eſt, poſtquam loquebantur; & notatum in ſermone quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, ſed exemplo; nec lex eſt loquendi ſed obſervatio, ut ipſam Analogiam nulla res alia fecerit, quam conſuetudo.*

5. Si ἀκυρολογίας urgeremus, quaſi loquutiones ex Analogicis Regulis intelligendas, difficultates maximæ naſcerentur, & lites inter Eruditos non parvæ; quod experientia ſatis ſuperque demonſtravit, ut exemplis manifeſtius erit. Geneſ. II. 2. in Hebraïcis legimus: *Et abſolvit* (ויכל vajjechal) *Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecit, & quievit die ſeptimo ab omni opere quod fecit*, &c. Cum hoc in commate, ut & ſequente, diſerte adfirmetur Deus ſeptimo die quieviſſe, ideoque velle ut feriæ eo die obſerventur; Interpretes non parum impediti fuere, in interpretandis hiſce vocibus, *abſolvit ſeptimo die*, quæ videntur ſignificare Deum ſeptimo die aliquid operis feciſſe. Inde factum videtur, ut Samaritici Codicis exſcriptores pro שביעי *ſchebihhi* ſeptimo, repoſuerint

(*) *Inſt. Lib. I. c. 6.*

fuerint שִׁישִׁי *ſchiſchi* ſexto; quod ſequuti ſunt οἱ LXX, qui habent ἕκτῃ, niſi ipſi Samaritis facem prætulerint. Recentiores vero Interpretes nonnulli exiſtimarunt rem confectam fore, ſi verbum וַיְכַל *vajjechal* verteretur, *&* *abſolverat*. Verum licet hæc poſterior verſio nihil habeat Hebraïcæ Grammaticæ contrarium, attamen eo confugere opus non eſt, quia etiamſi vertes: *&* *abſolvit*, idem tamen erit ſenſus. Multo etiam minus neceſſe eſt quidquam immutare; quod a LXX. Intt. & Samaritis factum cenſemus, non ab Hebraïci noſtri codicis exſcriptoribus; quia his nulla fuit cauſa mutandi *ſextum* in *ſeptimum diem*, quandoquidem ad perſpicuitatem hoc nihil facit; alii vero mutare potuerunt, ut occurrerent difficultati, quæ inde naſci videbatur. Revera ſi proprietatem ſermonis ſpectemus, adcuratius loquuntur qui *ſexto die* a Deo abſoluta ſua opera dicunt. Sed in deſignatione temporis, non ita ſemper obſervatur κυριολογία, quin, ſæpe rem referamus ad tempus, quod proxime id quo res facta ſequutum eſt. Ita Exod. XII, 15. jubentur Iſraëlitæ amovere, primo Azymorum die, fermentum domibus ſuis: *primo die ceſſare facietis fermentum, ex ædibus veſtris*. Attamen hoc oportuit factum, ſub finem (*) decimi tertii diei, ante veſperam, qua inchoabatur decimus quartus, qui fuit primus Azymorum, ut patet ex verſ. 18. & Judæorum uſu. Similis eſt obſervatio *A. Gellii*

(*) Vid. & *Joan. Ligtfootium de Miniſterio Templi C. XII. 1.*

lii Lib. VII. c. 2. ubi ait phraſibus *quoad vivet, quoad morietur, quoad Senatus habebitur, quoad dimittetur*, unum idemque tempus ſignificari: *tempora enim duo*, inquit, *cum inter ſe oppoſita ſunt atque cohærentia, ut alterius finis cum alterius initio miſceatur, non refert utrum per extremitatem prioris, aut per initium ſequentis, locus ipſe confinis demonſtretur*. Hinc *ante* & *poſt* interdum, in deſignando tempore, idem ſignificat. *Lactantius* Inſtit. Divin. Lib. IV. c. 10. Chriſtum ait *ante diem decimum Calendarum Aprilium* cruci adfixum. Libro vero de Mort. Perſecut. c. 2. *cruciatus eſt*, inquit, *poſt diem decimum Calendarum Aprilium*. Ad quem locum vide *Steph. Baluzii* Epiſtolam, p. 114. Ed. Ultrajectinæ. Attamen, ut ad Geneſeos locum redeamus, omnibus diligenter expenſis, vertere *intra ſeptimum diem*, perſpicuitatis cauſa maluimus. Vide quæ ad eum locum ſcripſimus.

6. Matthæus C. XXI, 7. ubi adventum Chriſti aſina vecti Jeroſolymam deſcribit, ita loquitur de Apoſtolis cum in aſinæ pullum ſubjicientibus: *Adduxerunt aſinam & pullum & impoſuerunt iis* (ἐπάνω αὐτῶν) *veſtimenta ſua, & inſidere fecerunt eum ſuper iis*, ἐπάνω αὐτῶν. Cum non veriſimile ſit Jeſum utrique inſediſſe, & Evangeliſtæ alii ἑνὶ tantum vectum eſſe doceant, Interpretes hic in varia abierunt. *Cantabrigienſis Paraphraſis Græco-Latina* habet ſingulari numero: ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὸν (in pullo) τὰ ἱμάτια καὶ ἐπικάθισαν ἐπάνω αὐτοῦ. *Syrus* ita etiam legit; at Vul-

Vulgatus, in fine commatis, omittit αὐτῶν, vertitque *deſuper*, ſed in medio verſu habet *impoſuerunt ſuper eos;* unde intelligimus in fine omiſſum αὐτῶν, propter difficultatem memoratam. Alii poſterius αὐτῶν referunt ad ἱμάτια, ſed obſtat huic interpretationi prius αὐτῶν, quod ad aſinam & pullum neceſſario referendum.

7. Verum hæ ſunt διορθώσεις & παρερμηνείαι, cum hic ſit mera ἀκυρολογία, qua Matthæus nihil aliud voluit dicere, quam quod alii. Similem prorſus habemus, apud *Homerum* Iliad. K. 513. & 529. ubi de Diomede in unum ex equis Rheſi ſe ſubjiciente: Καρπαλίμως δ' ἵππων ἐπεβήσατο, *ſtatim vero equos conſcendit*, & rurſus:

> Τυδείδης δὲ χαμᾶζε θορὼν ἔναρα βροτόεντα
> Ἐν χείρεσσ' Ὀδυσσῆϊ τίθει, ἐπεβήσατο δ' ἵππων.

Tydides cum in terram deſiliiſſet, ſanguinea ſpolia in manibus Ulyſſis poſuit, conſcenditque equos; cum unum tantum conſcenderit, Ulyſſe alteri inſidente.

8. Ex Grammaticis Regulis, pronomina demonſtrativa plerumque ad id nomen debent referri, quod proxime antecedit; at nullus Scriptor adeo ejusmodi Regularum obſervans eſt, ut numquam eas violet. *Homerus*. Iliad.

T. poſtquam retulit lamenta Briſeidis, & aliarum Captivarum, quæ flebant, verſ. 302.

> Πατρόκλου πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάστη,

ſub prætextu deflendi Patrocli, ſuas ipſarum miſerias; continuo ſubjicit verſ. 303.

> Αὐτὸν δ' ἀμφὶ γέροντες Ἀχαιῶν ἠγερέθοντο,
> Λισσόμενοι δειπνῆσαι, ὁ δ' ἠρνεῖτο στεναχίζων.

Senes Archivorum circa eum congregati erant, orantes jentaret, ſed is ſuſpirans negabat. At αὐτὸν non refertur ad Patroclum, de quo in antecedente verſu, ſed ad Achillem, cujus ſuperius mentio facta fuerat. Idem obſervatum eſt a viris doctis, in aliquot N. T. locis, ut Act. X, 6. 1 Joan. V, 20. in voce οὗτος, licet de poſteriore loco ſit orta controverſia, quia volunt plerique inde probari Jeſum Chriſtum vocari τὸν ἀληθινὸν Θεὸν; negantibus, cum *H. Grotio*, Unitariis, οὗτος referri ad proxime antecedentia verba. Ita uſu venit, ut ea loca, quorum verbis nihil probatur quod in controverſia ſit, quam ea quibus diſſidentes Chriſtiani utuntur in rebus controverſis, melius intelligantur.

9. Attici phraſin habuerunt, in eorum Scriptoribus frequentiſſimam, quæ tamen Analogiæ

giæ generali Linguæ Græcæ videtur repugnare. Nempe, pro δίκαιόν ἐστι τοῦτο πράττειν, quo etiam utuntur ut reliqui Græci, dicunt δίκαιοι ἐσμὲν τοῦτο πράττειν, *juſti ſumus hoc facere.* Ita *Criton*, initio ejus Dialogi qui ejus nomine inſcriptus eſt, dicit: δίκαιοι ἐσμὲν σώσαντές σε κινδυνεύειν τοῦτον τὸν κίνδυνον, *juſti ſumus te ſervato, periclitari hoc periculum*, pro δίκαιόν ἐστιν ἡμᾶς, &c. Qui *Platonem* leget multa ſimilia reperiet, & plura etiam apud *Ariſtophanem*; qui ſermone quotidiano utentes inducens, non ita Regulas obſervat, quæ in colloquiis ejusmodi ſæpe negliguntur.

10. Interdum miſcentur duæ phraſes, adeo ut initio ab una facto, alterius pars ſubjiciatur. *Homerus* (*) Iliad. B. ita Neſtorem loquentem inducit:

Φημὶ γὰρ οὖν κατανεῦσαι ὑπερμενέα Κρονίωνα,
Ἤματι τῷ ὅτε νηυσὶν ἐπ' ὠκυπόροισιν ἔβαινον,
Ἀργεῖοι Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες,
Ἀστράπτων ἐπιδέξι', ἐναίσιμα σήματα φαίνων.

Dico enimvero adnuiſſe præpotentem Saturnium, *eo die quo naves celeres conſcenderunt Argivi, cædem & mortem Trojanis inferentes*, fulgurans *dextera*, *fauſta ſigna* oſtendens.

(*) *Verſ.* 350.

dens. Poſtremum verſum concepit, quaſi in primo dixiſſet: κατένευσε ὑπερμενὴς Κρονίων, cum quo conveniret ἀστράπτων; aut ita incepit, quaſi dicturus eſſet ἀστράπτοντα. *Euſtathius* quidem vult hunc locum eſſe σολοικοφανῆ, non vero σόλοικον, cenſetque punctum poſt φέροντες collocandum eſſe & in quarto verſu ſubintelligendum ἦν; verum alia ab (*) Eruditis adlata ſunt ejusmodi exempla, ex quibus liquet *Euſtathium* fruſtra vereri ne *Homero* Solœcismus tribuatur. Nec dubito tamen, ſi per verſuum leges licuiſſet, Librariorum aut Criticorum intempeſtivam diligentiam effecturam fuiſſe ut *Homerus*, aliique Poëtæ, apud quos talia occurrunt, convenientius Regulis loquerentur. Multo rectius eſt, quod ad eumdem locum obſervat doctiſſimus Grammaticus, Poëtam, nempe, ἢ καὶ ἀρχαΐζοντα, ἢ καὶ μιμούμενον ῥήτορα ἐναγώνιον νοήμασιν ἑαυτὸν ἀπασχολοῦντα, καὶ τοῦ καταλλήλου τῆς συντάξεως μὴ διόλου φροντίσαντα, *aut antiquo more loquutum, aut imitatum Rhetorem decertantem, qui cogitationibus occupatus non prorſus curat ſeriem conſtructionis.*

11. Neque, hæc inter Poëticas licentias numeres, cum elegantes Proſæ Scriptores haud raro ejusmodi verborum ſtructuris utantur. *Polyænus* Lib. I. c. 15. Θεόπομπος ——— τό, τε ἄστυ ἔρημον εἷλε, *Theopompus urbem vacuam*

CE-

(*) Daniel.' Heinſii *Prolog. in Exercitationes Sacras p.* 31. *& ſeqq.*

CEPIT; καὶ κατόπιν ἐμβάλλουσι τοῖς Μεσσηνίοις, & *a tergo* INVADUNT *Meſſenios.* Aut erat dicendum οἱ περὶ Θεόπομπον εἷλον καὶ ἐμβάλλουσι, vel ἐμβάλλει poſt εἷλε. Idem Scriptor Cap. XVIII. οἱ πολέμιοι τὸ λόγιον εἰδότες, κοινὸν αὐτοῖς ἦν παράγγελμα ἐν ταῖς μάχαις, ἀπέχεσθαι Κόδρου. *Hoſtes ſcientes hoc oraculum: publicum erat eis edictum.* Pro ſtructura Grammatica, dicendum erat τοῖς πολεμίοις εἰδόσιν, aut poſt id initium Periodi, quod uſus *Polyænus*, κοινὸν εἶχον παράγγελμα, aut κοινῶς παρηγγείλαντο. Similia ex eodem Scriptore loca ad hæc verba adfert *Iſ. Caſaubonus*, qui vetat credere hic eſſe mendum & merito vult eſſe σχῆμα quoddam; licet nequaquam καινοπρεπὲς, ut ait vir ſummus, vel *Homero* teſte, ſit. Idem præterea vere addit in *Æliani* Scriptis, oppido quam elegantibus, haud raro talia obſervari. Dein duo loca *Æliani* profert, quorum alter exſtat Var. Hiſt. Lib. II. c. 13. de quo tamen loco nihil dixit *Jac. Perizonius*, homo loquax, quem *ſocordiæ*, quam aliis objectat, merito hic, ut alibi accuſes. Alter eſt Hiſt. Animal. Lib. VII. c. 26.

12. Simile quidpiam occurrit apud *Virgilium* Eclog. IV, 62. ubi ſic Pollionis filium compellat Poëta:

Incipe, parve puer, riſu cognoſcere matrem, &c.

Incipe, parve puer; QUI *non riſere parentes,*
Nec Deus HUNC *menſa, Dea nec dignata cubili eſt.*

Oporteret aut CUI dictum, aut HOS. Niſi conſtaret a tempore *Quintiliani* (*) ita ſcriptum fuiſſe, in Codicibus *Virgilii*, & Veteres Grammaticos circa loci ſenſum hæſitaſſe; vix etiam hic locus videtur manus Criticas evaſurus fuiſſe. Ejus, ut & hoc obiter notemus, hic eſt ſenſus: " adride puer parentibus, „ quoniam inter Heroas olim futurus es; qui „ enim non adriſerit parentibus, is neque conjugem Deam habebit, neque Dei ullius menſæ adhibebitur; quorum alterutrum priſcis „ Heroibus contigit. „ Putabant enim Veteres riſum præmaturum in infantibus præſagire aliquid magni. *Lucianus* in Dialogo Vulcani & Apollinis, ita Vulcanum de Mercurio recens nato loquentem inducit: ἑώρακας, ὦ Ἄπολλον, τὸ τῆς Μαίας βρέφος τὸ ἄρτι τεχθὲν, ὡς καλόν τέ ἐστι, καὶ προσγελᾷ πᾶσι, καὶ δηλοῖ τι ἤδη ὡς μέγα ἀγαθὸν ἀποβησόμενον; *vidiſtine, ô Apollo, filiolum Maiæ nuper natum, ut formoſus eſt omnibusque adridet, & jam quiddam præ ſe fert, quaſi in magnum aliquod bonum ſit evaſurus.* *Plinius* Lib. VII. c. 16. inter præſagia in infantibus obſervata, hoc refert; *Riſiſſe, eodem die quo genitus eſſet, unum,* inquit, *hominem accepimus Zoroaſtrem.* Similia quoque narrabantur de Cyro infante, qui a paſtore regio

(*) *Inſt. Orat. Lib. IX. c. 3.*

regio ad uxorem delatus *veluti ad notam adluſit*, ut loquitur *Juſtinus* Lib. I. c. 4. cujus hæc ſequuntur verba: *tantusque in illo vigor, & dulcis quidam blandientis riſus adparuit, ut Paſtorem uxor ultro rogaret permittere ſibi, ſive fortunæ ipſius, ſive ſpei ſuæ puerum nutrire.* Nempe, riſus Cyri magnum quidpiam portendere mulieri videbatur. Menſa ſua *Ixionem* dignatus eſt Jupiter; quamobrem συμπότης εἶναι θεῶν idem eſt *Epicteto* c. XXI. Enchiridii atque ad Heroum dignitatem evehi. Hinc Pythagorei qui virorum præclarorum fato functorum animos in Heroum numerum referri putabant, teſte *Laërtio* Lib. VIII. §. 31. ſuæ ſectæ homines, quo ceteris omnibus haut parum antiſtare cenſebant, convivas eſſe poſt mortem aiebant Plutonis & Proſerpinæ, quod ſalſe ridet *Ariſtophon*, in *Pythagoriſta*, Grotianorum Fragment. p. 843. ubi quempiam ex Inferis reducem inducit:

Ἔφη τε καταβὰς εἰς δίαιταν τῶν κάτω,
Ἰδεῖν ἑκάστους, διαφέρειν δὲ πάμπολυ
Τοὺς Πυθαγοριστὰς τῶν νεκρῶν, μόνοισι γὰρ
Τούτοισι τὸν Πλούτωνα συσσιτεῖν ἔφη.

Dicebat, cum deſcendiſſet in manſionem inferorum, vidiſſe ſe ſingulos, multum vero differre Pythagoreos a mortuis, ſolos enim illos dicebat Plutonis eſſe convivas. Vide not. ad Scholiaſten *Luciani* T. I. p. 31. Venus vero cubili dignata eſt Anchiſen, Adonin, aliosque Heroas.

13. Lucæ C. XXI, 6. ejusmodi loquutio occurrit: ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ, &c. *Hæc quæ videtis, venient dies, quibus non relinquetur lapis lapidi impoſitus*, &c. Ubi nominativus ταῦτα nullum habet verbum, quod ſequatur. Ad quem locum conſuli poterit *H. Grotius*. Sed plura ejusmodi phraſium exempla ſuppeditabit *Sal. Glaſſius* in *Phil. Sacra* Lib. III. Tract. I. Can. 28. licet in eo erret, quod putet initium phraſeos abſolute poni, & vim integri membri obtinere; ut Act. VII, 40. *Moſes hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid factum ſit ei.*

14. In numerum loquutionum miſtarum referendæ hæ Plautinæ, *facere patrem ne introëat*, pro *facere ut pater ne introëat*, Moſtellar. Act. II. S. I. verſ. 42. & (*) *absque eo fuiſſet, hoc feciſſem*, ἀντὶ τοῦ, *niſi is fuiſſet, hoc feciſſem*, aut *absque eo hoc feciſſem.* Vide & Aulular. Act. IV. S. I. verſ. 1. & Interpretes. Eodem loca habenda eſt hæc oratio *Hirtii* de Bello Africano C. XXV. *Dum hæc ita fierent, Rex Juba, cognitis Cæſaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non eſt viſum dari ſpatium convaleſcendi, augendarumque ejus opum.* Ita deſinit quaſi dixiſſet *Regi Jubæ;* aut ita incepit, quaſi dicturus fuiſſet *non cenſuit*, aut quid ſimile, loco horum *non eſt viſum.* Huc poſſunt referri ἀνακόλουθα omnia, quæ in omnis

(*) Vide Intt. *Plauti* ad Menæchmos Act. V. Sc. 7. vſ. 3.

mnis generis Scriptoribus occurrunt, quorum aliquot exempla congeſſit *M. Ant. Muretus* Lib. I. Ep. 33. & poſt eum *Philip. Rubenius* Elect. Lib. II. p. 16.

15. Forte & quædam fuerunt in Linguis Græca & Latina aliisque, conſtantis quidem uſus, ſed nullarum Regularum limitibus adſtricta; quale eſt quod in Gallica Lingua hodie cernere eſt, in qua nulla Regula proferri poteſt, quæ doceat quænam ſint adjectiva ſubſtantivis præponenda, quænam poſtponenda. Sed illa ut plurimum nobis latent, ut ſi Lingua Gallica periiſſet ex uſu quotidiano, ne cogitaremus quidem de illa re, quam nos docuit uſus.

Quem penes arbitrium eſt, & lex & norma loquendi.

Simile quidpiam in Græca Lingua fuit, ſi veteribus credimus Grammaticis. *Photiana* excerpta ex *Helladio Bezantinoo*: Καλὸς καὶ ἀγαθὸς οἱ Ἀττικοὶ λέγοντες, ἀγαθὸς καὶ καλὸς οὐ λέγουσι. καί τοι λέγοντες ἀγαθὴς τύχη, λέγουσι καὶ τύχη ἀγαθή: *Attici dicunt* καλὸς καὶ ἀγαθὸς, *ſed non* ἀγαθὸς καὶ καλὸς, *quamquam* ἀγαθῆ τύχη *dicunt &* τύχη ἀγαθή.

16. Si quis adtente *Herodotum* legat, multa in ejus conſtructione anomala occurrent. Exempli gratia, frequenter apud eum legas, ἐμοὶ δοκέειν, & ὡς ἐμοὶ δοκέειν *mihi videri*, *ut mihi videri*, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ut vulgo etiam loquuntur Græci. Nec dubito quin, ſi ſemel

ſemel aut iterum dumtaxat eo uſus eſſet *Herodotus*, nec alibi exſtaret, id emendaturi fuiſſent Librarii aut Critici; verum nimis frequens erat, quam ut caſu factum videretur, ut ſic in antiquis exemplaribus ſcriberetur, & alia erant innumera exempla ceterorum Græcorum Scriptorum. Addam hic unum aut alterum exemplum, ex eo Scriptore. Lib. I, 94. de Lydis agens, ait eos dixiſſe, ἐπὶ Ἄτυος, τοῦ Μάνεω, βασιλῆος σιτοδείην ἰσχυρὴν ἀνὰ τὴν Λυδίην πᾶσαν γενέσθαι· καὶ τοὺς Λυδοὺς τέως μὲν διάγειν λιπαρέοντας *ſub Atye Rege, Manis filio, gravem fuiſſe annonæ penuriam, per totam Lydiam, & Lydios tunc quidem conſtanter perſeveraſſe.* Tum ſubdit: μετὰ δὲ, ὡς οὐ παύεσθαι ἄκεα δίζεσθαι, *poſtea vero, cum non deſinere, remedia quæſiviſſe.* Dicendum fuiſſet ὡς οὐκ ἐπαύετο, *cum non deſineret.* Sic paullo poſt, ἐπεί τε οὐκ ἀνιέναι τὸ κακὸν ἀλλ᾽ ἐπὶ μᾶλλον ἔτι βιάζεσθαι, quæ etiam oportuit Imperfecto exprimi, ſed ſuperiores Infinitivi has loquutiones ſecum veluti rapuerunt. Sic & apud *Tacitum* Ann. Lib. I. c. 5. *Rumor inceſſerat. —— Auguſtum Planaſiam vectum —— Quod Maximum uxori Marciæ aperuiſſe.* Oporteret, pro *quod*, ex Analogia dici *hoc.* Aut aliter conſtructio fuit expedienda. Sed talia apud *Tacitum* frequentia, nec ſtylum ejus dedecent.

17. Alia eſt phraſis, apud Græcos uſitatiſſima, cujus exemplum eſt apud *Herodotum* Lib.

Lib. IV. c. 163. ubi Infinitivus eſt loco Imperativi: σὺ μὲν τοι ἥσυχος εἶναι κατελθὼν εἰς τὴν σαυτοῦ, ad verbum, *tu quidem quietus eſſe redux in patriam.* Sic & apud *Homerum* Iliad. I. verſ. 255.

—— σὺ δὲ μεγαλήτορα θυμὸν
Ἴσχειν ἐν στήθεσσι.

Tu magnanimum animum habere in pectore.

Vide & verſ. 281. Non poteſt ſubaudiri δεῖ, *oportet*, quod alioqui ſubaudiri in ea phraſi ſolet, quia anteceſſit σὺ tu. Ne dixeris etiam ſubaudiendum μέμνησο *memento*; nam apud *Heſiodum* in hoc verſu, ubi hæc ipſa eſt loquutio, verbum hoc intelligi nequit, Oper. & Dier. verſ. 616.

—— ἀρότου μεμνημένος εἶναι
Ὡραίου.

Memor eſſe arationis tempeſtivæ, nemo enim dixerit *memento memor* eſſe. Vide verſ. 623. & 641.

18. Poëtæ non raro habent ejuſmodi loquutiones. Sic *Euripides* in Hecuba, verſ. 333.

Αἶ αἶ τὸ δοῦλον ὡς κακὸν πεφυκέναι,
Τολμᾶθ' ἃ μὴ χρὴ, τῇ βίᾳ νικώμενον.

Ah, ah, quam malum eſt eſſe ſervum! ſuſtinet

net quod non oportet per vim victum. Ad quem locum, ita Scholiaſtes:

> Ὅμοιον τῷ παρὰ Σοφοκλεῖ,
> Κρεῖσσον γὰρ ἦσθα μηκέτ' ὢν, ἢ ζῶν τυφλός.

Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ ὀφείλων θεῖναι τὸ κρεῖττον ἐπὶ τοῦ ῥήματος, ἵν' ᾖ κρεῖττον μὴ εἶναι σὲ ἢ ζῆν τυφλὸν, ὁ δὲ τίθησιν περὶ τοῦ ὀνόματος. οὕτω κἀνταῦθα, ὀφείλων τάξαι τὸ πάνυ κακὸν ἐπὶ τοῦ πεφυκέναι, ὁ δέ τίθησιν ἐπὶ τοῦ ὀνόματος: *Simile illi Sophocleo:* Melius eras non amplius exiſtens, quam vivens cæcus; *Quemadmodum enim ubi debebat jungere* melius *cum verbo, ut eſſet*: melius erat non eſſe te, quam vivere cæcum, *conjunxit cum nomine: ita & hic, cum deberet conſtruere* malum *cum* eſſe, *conſtruxit cum nomine.* Talia multa ex Tragicis colligi poſſent.

19. In exclamatione hac quis Analogiam invenerit?

> Ὦ μοι ἐγὼ, κακῶν!

> *Hei mihi ego malorum.*

Si detrahatur ἐγὼ, conſtat conſtructio; at ita frequenter occurrit apud Poëtas Græcos, & præſertim apud *Euripidem*, cujus hic eſt verſiculus ex *Hippolyto*, 591. Scio poſſe ſuppleri Ὦ μοι, ἐγὼ (ἄθλιός εἰμι) κακῶν (ἕνεκα) ſed nulla

nulla eſt tam anomala loquutio, quæ ſupplementis ejusmodi ad regulas revocari nequeat.

20. Hæc ſatis ſuperque ſunt, ad oſtendendam loquutionum ἀνωμαλίαν, quæ non parum negotii faceſſit iis, qui non ſunt ſummopere exercitati in lectione Veterum; ſi quid præſertim occurrat, quod ſua natura obſcurum ſit. Nec dubito quin multa ſint in Veteribus Codicibus, a Librariis ideo dumtaxat emendata, quod non ſatis intelligerentur, qua de re alibi videbimus.

21. Hic poſſemus addere ingentem copiam Anomaliarum Linguæ Hebraïcæ, quæ licet Analogia ſua non careat; tamen referta eſt Anomaliis, quæ non tantum ſunt exceptiones regularum, ſed quæ perpetui ſunt uſus; qualis eſt frequentiſſima illa miſtura numerorum, perſonarum, & temporum, quæ in Hebræorum ſermone occurrit, præſertim in libris grandiore ſtylo ſcriptis; quales ſunt qui Hagiographi dicuntur & Prophetici; quorum ne pagellam quidem legas, quin multa talia invenias. Verum ea ipſa Anomaliarum copia, cum ubique occurrant, ne ullum proferamus exemplum faciet.

CA-

CAPUT XI.

REGULA X.

Ἀκυρολογίαν non debere cum tropicis vocibus, aut figurata oratione confundi; neque ex ea Regulas confici poſſe.

1. PRÆTER ea, quæ Capite ſuperiore notavimus; περὶ τῆς ἀκυρολογίας, alia ſunt majoris momenti; quibus ſingulare Caput a nobis tribui oportere duximus. Primum eſt, viros eruditos ſæpe improprium ex negligentia ſtylum, quaſi tropicum, aut figuratum habere; ex quo errore fit ut quod per incuriam effuſum eſt, id de induſtria dictnm exiſtiment, adeoque urgeant quod urgeri non debet. Ne in eumdem ſcopulum impingamus, neceſſe eſt a nobis tropum, figuram, & ἀκυρολογίαν, adcurate definiri.

2. *Tropus* definitur a *Quintiliano: Verbi vel ſermonis à propria ſignificatione in aliam, cum virtute, mutatio.* Voculæ *cum virtute* idem ſignificant ac, σὺν ἐμφάσει: unde colligere eſt eam vocem tropicam eſſe habendam, quam ſelegit Scriptor, quod haberet vim majorem, quam propria. Qui voluptatibus corporeis ſunt deditі vocantur tropice *Porci*, qua voce id vitium plenius deſcribitur, quam ſi eo infecti

vo-

(*) *Lib. VIII, c. 6. Inſtit. Orator.*

voluptatum corporearum nimium amantes dicerentur. Hinc etiam, *Epicuri de grege porcus*, eſt ἐμφατικώτερον, quam ſi dicamus *Epicuri, in voluptate corporea felicitatem collocantis, diſcipulum.*

3. Ἀκυρολογία, quæ & Κατάχρησις vocatur, (*) dicitur eſſe a Rhetoribus, *quoties durius vocis alicujus ſignificationem deflectimus ad aliam longe a propria recedentem.* Ut autem durior ſit deflexio, debet eſſe ſolito uſui contraria; alioqui ſi uſus vocem in alienam ſignificationem a primigenia detorſit, id non amplius duriſſima emollire poſſit conſtans & perpetuus uſus. Itaque non ſatis adcurati ſunt Rhetores, qui exempla καταχρήσεως ex uſitatiſſimis translationibus adferunt. Hiſce rationibus permoti ἀκυρολογίαν definimus, prout eſt tropis licitis & uſitatis oppoſita, *mutationem vocis, aut ſermonis, a propria ſignificatione in aliam, ſine virtute.* Ex qua definitione, negamus ἄκυρον eſſe tropum; quandoquidem tropus, quo quidem per Rhetoras uti liceat, nullus eſt contra uſum, aut ſine ἐμφάσει; hujusmodi vero abuſio vocum hoc uno proprium ſermonem ſuperat, quod ſit obſcurior; cum enim ex ſolo uſu de ſignificatione vocum judicemus, poteſtates quæ ex uſu colligi nequeunt, eſſe obſcuras neceſſe eſt. Exempli cauſa, ſi quis velit dicere ſibi eſſe *ſuem domeſticum* mactatum & ſale conditum, & pro eo adfirmet ſe habere *aprum* ſalſum; obſcura & im-

(*) *Vid. Voſſii Inſt. Orator. Lib. IV. cap. 12. §. 2.*

impropria erit oratio, at non tropica.

4. *Schema*, ſeu *figura* Rhetoribus eſt: *Orationis forma, qua ea alio quopiam modo, quam propriæ ſignificationis in alienam commutatione, a ſimplici ac communi uſu immutatur in elegantiorem.* Figurata eſt oratio hæc *Theophraſti:* οὐ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρίνοντα φιλεῖν, *non eſt tum demum judicandum, cum amaveris; ſed poſtquam judicaveris, amandum.*

5. Eſt etiam Ἄκυρον quoddam figuræ oppoſitum, *quo ita commutatur oratio, ut ſimplice ſit minus elegans & obſcurior*, ſimplex hæc eſſet oratio: δεῖ πρότερον κρίνειν, καὶ ἔπειτα φιλεῖν, οὐ κρίσιν τῇ φιλίᾳ ἐπιθεῖναι. *Oportet prius judicare, dein amare: non judicium ferre, poſt amicitiam contractam.* Ἄκυρος vero hæc eſſet: δεῖ οὐ φιλοῦντα κρίνειν, ἀλλὰ ἀγαπᾷν κρίνοντα. Hoc enim ſitu vocabulorum, a ſimplici abhorrente, & mutatione τοῦ φιλεῖν in ἀγαπᾷν, fit eorum ſententia tantum obſcurior, non elegantior.

6. Si quem autem contingeret adeo eſſe verborum ſuorum indigentem, ut ſimul voces uſurparet καταχρηστικῶς, ſeu contra uſum, & orationis ordinem perturbaret, is cenſeri deberet ἀκυρολογίας ſummum apicem conſequutus. In hoc vitium, ex nimio grandiloquentiæ ſtudio, delapſi ſunt non raro Poëtæ Dithyrambici, quos tamen ſummopere admirata

mirata eſt Græcia. Exemplum eſſe poteſt initium primæ Odæ *Pindaricæ*, in *Olympionicas:*

Ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὁ δὲ
χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
ἅτε διαπρέπει νυ-
κτὶ, μεγάνορος ἔξοχα πλούτου.
Εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν
ἔλδεαι φίλον ἦτορ,
μηκέθ' ἁλίου σκόπει
ἄλλο θαλπνότερον
ἐν ἁμέρᾳ φαεινὸν ἄστρον
ἐρήμας δι' αἰθέρος.
μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα
φέρτερον αὐδάσομεν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Optima quidem eſt aqua,
Aurum vero; ardentis ignis
Inſtar, excellit noctu,
Eximie inter ſuperbificas divitias.
Si vero certamina narrare
Geſtis, o carum cor,
Ne amplius ſole contempleris —
Aliud foventius, aut *calidius*
Interdiu lucidum aſtrum,
Deſertum per ætherem.
Neque Olympiæ certamine
Præſtantius dicemus &c.

7. Primum, verbum διαπρέπει, de igne noctu fulgente, non poteſt dici, niſi per abuſionem;

nem; nam ea vox ſignificat tantum *excellere;* ſed *Pindarus* ea hic uſus eſt, quod conveniat divitiis & auro, ac poſſit proprie dici χρυσὸς ἔξοχα πλούτου διαπρέπει, *aurum eximie inter divitias excellere.* Ἄστρον quidem eſt etiam ἀντὶ τοῦ ἀστέρος per abuſionem dictum; ſed quia frequenter hoc fit, novum videri nequit. At vox θαλπνότερον eſt alieno loco, nam quæ ſtellæ die apparent præter Solem, Luna & Lucifer, nullo modo θάλπουσι *fovent* aut *calefaciunt*; quod ſine dubio *Pindaro* ignotum non fuit.

8. Præterea ordo vocabulorum eſt adeo conturbatus, & oratio adeo hiulca, ut ſine paraphraſi a tironibus intelligi nequeat Poëta. Nemo, niſi exercitatus, ſentiet hic eſſe comparationem, quam paraphraſi ſua recte expreſſit *Benedictus.* Scio eos qui omnia mirantur, quæ admirata eſt Antiquitas, repoſituros ſtylum hunc eſſe Dithyrambicum, qui talia ferat; quod ego quidem ultro confiteor; ſed contendo eſſe hæc ἀκυρολογίας, quamvis hiſce Poëtis licitas, quas quo jure permiſerint, aut admirati ſint Græci nunc non inquiro. Nolim etiam hæc ita intelligi, quaſi negarem ſubinde egregios ſenſus ſub illis verbis latere, aut veræ laudi *Pindari* quidquam detractum vellem.

9. Secundum, quod hoc in Capite obſervatu dignum exiſtimavi; eſt ex ejuſmodi ſtylo, certas Regulas conflari non poſſe; quibus ſignificatio vocabulorum perſpicue definiatur, aut orationis ordo certus ſtatuatur.

Hu-

Hujus rei ratio eſt, quia nemo in ἄκυρα incidit arte, ſed negligentia, quæ varia eſt, nec quidquam conſtans habet; aut furore quodam poëtico, qui negligentiæ ſimilis eſt; ac proinde hæc non poſſunt firma certarum Regularum fundamenta præbere. Ex eo quod *Pindarus* hic voce διαπρέπειν utatur, de igne verba faciens, male collegeris ea ſignificari *fulgere*, quod nulla alia ſignificatio igni nocte accenſo, de quo loquitur Poëta, adcommodari queat; nam non ita penſitabat voces *Pindarus*. Perperam etiam collegeris Lunam & Luciferum eſſe ſtellas quæ θάλπειν dici queant, quod idem dixerit nullum eſſe aſtrum θαλπνότερον Sole, inter ea quæ interdiu cernuntur; neque enim Poëta cogitavit eſſe quidem tres ſtellas θαλπνὰς ſed nullam earum Sole θαλπνότεραν. Spiritu poëtico plenus vaticinatus eſt, non ad placidæ ratiocinationis, normam, ſed pro æſtu furoris quo rapiebatur. *Præcipitabat*, ut verbis utar *Petronii*, *liberum ſpiritum; ut potius furentis animi vaticinatio adpareret; quam religioſa orationis ſub teſtibus fides;* quod fieri ille volebat á Scriptore Belli Civilis.

10. Hiſce poſitis, ſi quem norimus Scriptorem, qui in ſingulis verbis ſæpe ſit ἀκυρόλογος, & in ſtructura orationis Regularum negligens; cum oportebit fateri difficilem eſſe intellectu, nec ad certos quoſdam Grammaticos, aut Criticos Canonas nimium exigendum. Qui ſtudioſe Novi Teſtamenti libros legerunt, & præſertim Pauli Scripta, fa-

cile animadverterunt, ea ſcatere ἀκυρολογίαις, ſi umquam hac de re ſerio cogitarunt. Neque enim moror eos, qui non tam dicunt quod norunt; quam quod, ex præconceptis eorum judiciis, eſſe deberet, ideoque omnia ad ſuas detorquent opiniones. Eo confidentius hac de re loquor, quod poſſim doctiſſimos quosque Patrum Græcorum, de Idiotico Apoſtolorum ſtylo loquentes, ſi velim, in medium adducere. Unum hic, omnium vice, audiamus *Euſebium*, Hiſt. Eccleſ. Lib. III. c. 24. ubi ita de Apoſtolis: τὸν βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ΙΔΙΩΤΕΥΟΝΤΕΣ, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς δεδωρημένῃ θείᾳ καὶ παραδοξοποιῷ δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν περινοίᾳ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ Διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν οὔτε ᾔδεσαν, οὔτε ἐνεχείρουν: interprete *H. Valeſio*: *cum eſſent vita quidem ac moribus caſtigatiſſimi, & omnibus virtutibus ornati, ſermone autem ipſo rudes atque inculti; freti divina & mirifica, virtute, ipſis a Servatore conceſſa, artificioſo verborum ornatu magiſtri ſui præcepta exponere neque noverant, neque item conabantur.* De verbis autem hic agimus, non de rebus, quod, ne quis calumniandi anſam adripiat, monemus.

11. Hinc colligere eſt, non ex Rhetoribus eſſe explananda ejusmodi Scripta; ſi quæ enim occurrunt forte figuræ, aut ſi qui ſunt tropi,

tropi, ex calamo Scriptorum Sacrorum, de verborum delectu nequaquam cogitantium, ſponte ſua fluxerunt. Toties in Artem Rhetoricam peccant, ut ſatis adpareat, non ex ficta quadam modeſtia, ut nonnulli volunt, eos ſe, ἰδιώτας λόγῳ dixiſſe, ſed ex rei conſcientia. Quin & facile eſſet oſtendere hoc contigiſſe, ſingulari providentia divina, ne viderentur inventores eſſe doctrinæ quam nunciabant. Cavendum etiam eſt ne quia alicubi, ut ſenſus conſtet, voci cuipiam tribuenda eſt ſignificatio quædam, putemus inde Canonem confici poſſe, *ea voce apud Paulum, exempli cauſa, hoc ſolere ſignificari.* Sic 1 Cor. XII, 12. hæc verba οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ut conſtet comparationis ratio, debent ita παραφραστικῶς explicari: *ita quoque ſe habet Eccleſia Chriſtiana.* Attamen inde non poterit colligi, in ſtylo Pauli, ſolere interdum Χριστὸς ſignificare *Eccleſiam;* nec Paulus rogatus an ea vox id ſignificaret, dixiſſet ſe eam poteſtatem illi voci ſubjicere ſolitum eſſe. Eſt, nempe, ἄκυρον, quod eo loco vitare noluit, uti nec innumera alia; non vero vox certo animi judicio delecta.

12. Hujusmodi ſermonem ut recte ubique adſequamur, oportet nobis aliunde res, de quibus loquuntur Scriptores, eſſe notas, nosque ſcire quantum Scriptorum illorum cognitio patuerit; præterquam quod etiam nobis notam eſſe neceſſe eſt conſuetudinem ejusmodi ſermonis. Hæc autem ſubſidia cum nobis magna ex parte deſint, non eſt ſperandum ſin-

gula quæque, apud eos, clare poſſe intelligi. Generalis dumtaxat, & obſcurior notio ut plurimum ſuppetit; in qua adquieſcamus oportet, quando ulterius progredi non licet. Cum vero ſingulæ voces, aut loquutiones non ſint delectæ data opera, nec aliis certa de cauſa prælatæ; non ſunt nimium urgendæ, neque ſubtilioribus conſectariis vexandæ. Quod ſi fieret, inanes multæ ex Scholaſtica Theologia eliminarentur opiniones, atque exitialibus controverſiis finis imponeretur.

CAPUT XII.

Regula XI.

Multa eſſe propter conſtructionem ambigua.

1. Non uno loco, egimus de ambiguitatibus ex varia & incerta ſignificatione vocum naſcentibus; ſed aliæ ſuperſunt non minoris momenti, ex ſtructura orationis manantes. Si votis emendari præterita poſſent, optaremus conſtantiores homines fuiſſe, & uni conſtructioni, aut unum, aut quam pauciſſimos ſenſus adtribuiſſe. Sed quoniam hic vota non modo in præterita; ſed ne in futura quidem, vim ullam habent; nihil ſupereſt, niſi ut de ea ambiguitate Antiquitatis Studioſos moneamus. Ceterum ſicuti in ſermone hominis Regulas non adtendentis, miſtæ loquutiones occurrunt, quales Capite X. vidimus:

mus: ita & ex ſimili incuria, nata eſt ſtructuræ ambiguitas.

2. Poſſemus ex variis Linguis multa exempla congerere, & præſertim ex Latina, ambiguæ conſtructionis. Sed unicum proferemus, quod ad plerasque Linguas pertinet, & latiſſime patet. Id petitum eſt ex conjunctione duorum Subſtantivorum, quorum alterum eſt in Genitivo, qua conſtructione plerasque *Relationes* ſignificamus; quarum aliquot partim aliis obſervatas, partim intactas recenſebimus.

3. Genitivo ergo exprimitur *Relatio Totius ad Partem*; ut in hiſce loquutionibus, *Caput Eccleſiæ*, *Fundamenta* aut *Columnæ Eccleſiæ*. In prima loquutione, Eccleſia quaſi corpus humanum conſideratur, cujus membrum eſt caput, licet præcipuum. In duabus reliquis, Eccleſia ædificio confertur, cujus partes ſunt Columnæ & Fundamenta.

4. *Partis ad Totum*, ut *Corpus Chriſti*, cum de Eccleſia dicitur, nam Chriſtus eſt pars, nempe, caput; quod cum reliquis membris conficit totum illud Corpus, quod Eccleſia vocatur. Obſervandum tamen in ea phraſi interdum *Corpus* non pro integra Eccleſia, ſed pro ejus, ut ita dicam, trunco, prout diſtinguitur a Chriſto capite, ἀντιδιῃρημένως ſumi: quo loco Genitivus deſignat *Relationem* partis ad partem. Ita ſumitur ad Coloſſ. I, 24. ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ *pro corpore ejus*, ubi corpus vocantur Chriſtiani, excluſo Chriſto.

5. *Partis ad Partem*, ut *membrum Chriſti*, nam

nam Chriſtus eſt pars corporis, cujus ſunt membra Chriſtiani. Ita Paulus prioris ad Corinth. VI, 15. *An neſcitis*, inquit, *corpora veſtra eſſe membra Chriſti?* Novi equidem eruditos viros hic voce *Chriſti* intelligere Eccleſiam, ſed ea interpretatio durior eſt.

6. *Subjecti ad accidens*, vel *adtributum;* ut 1 Cor. I, 21. μωρία τοῦ κηρύγματος, *ſtultitia prædicationis*, eſt ſtulta prædicatio, ſeu quæ hominibus ſtulta videtur. Gal. IV, 4. πλήρωμα τοῦ χρόνου, *complementum temporis*, eſt tempus impletum. Epheſ. IV, 29. οἰκοδομὴ χρείας, *ædificatio uſus*, eſt *uſus ædificans.*

7. Viciſſim, *Accidentis ad ſubjectum.* Proverb. XXIX, 8. *viri deriſionis* ſunt homines deriſores. Eſai. LII, 1. *urbs ſanctitatis* eſt urbs ſancta. Judæ commate 18. ἐπιθυμίας τῶν ἀσεβειῶν ſunt *cupiditates impiæ.* Latini ſic paſſim dicunt *virum bonæ indolis*, &c.

8. *Cauſæ efficientis ad effectum*, ut *Æneis Virgilii*, *Orationes Ciceronis*, &c. Eſd. I, 7. *Facultas Cyri Regis Perſarum*, eſt facultas a Cyro, Perſarum Rege, conceſſa. Eſai. LIV, 13. למודי אלהים *limmoude Elohim*, διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, quæ loquutio etiam occurrit Joan. VI, 45. dicuntur edocti a Deo. Matth. XXV. 34. εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς ſunt *benedicti a patre.*

9. *Effectus ad Cauſam*, ut *Creator mundi.* Luc. I. 69. Κέρας σωτηρίας eſt cornu, ſeu potentia ſalutem adferens. Rom. V, verſ. 18. δικαίωσις ζωῆς eſt juſtitia quæ vitam parit. In eadem Epiſtola, Cap. XV, 5. *Deus conſolatio-*

tionis & patientiæ, Deus qui utramque creat. *Anacharſis* oleum μανίας φάρμακον vocabat, quod eo uncti Athletæ inſanorum inſtar cum amicis pugnarent, auctore *Diogene Laërtio* Lib. I. §. 104. Niſi nota eſſet occaſio, qua ea voce uſus eſt Scytharum ſapientiſſimus, nemo non crederet *inſaniæ remedium* vertendum, non *pharmacum*, *quo ad inſaniam adigerentur.* Sic, apud *Lucianum* ἐν μακροβίοις, dicitur panis hordeaceus haberi ὀξυδερκίας φάρμακον, apud Chaldæos, *medicamentum quo perſpicaciores fiunt*, non quo dematur perſpicacia At contrario ſenſu *Sotioni*, apud *Stobæum* Serm. CXIII. παραμυθία, *adloquium*, dicitur φάρμακον ἀνίας μέγιστον, *maximum triſtitiæ remedium.*

10. *Cauſæ finalis ad effectum*; ut *oves mactationis*, πρόβατα σφαγῆς, Pſal. XLIV, 23. Rom. VIII, 36. ſunt oves ad mactandum deſtinatæ. Ita & Matth. II, 8. ἄστερον αὐτοῦ, ubi ſermo eſt de Chriſto Judæorum Rege, eſt ſtella eo fine in cœlo accenſa, ut ſignificaret eum eſſe natum. *Virgilius* ſimiliter dixit, Ecl. IX, 47.

Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum;

hoc eſt, ſtella in eum finem lucens, ut honori Cæſaris conſuleretur.

11. *Objecti ad rem quæ in id fertur*; ut Matth. X, 1. ἐξουσία τῶν πνευμάτων *poteſtas ſpirituum*, id eſt, in ſpiritus agendi. Luc. VI,

12.

12. occurrunt hæc verba: *& pernoctavit Jeſus* ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ, *in oratione Dei*; hoc eſt, in precibus ad Deum fuſis. Act. IV, 9. εὐεργεσία ἀνθρώπου ἀσθενοῦς eſt *beneficium in hominem infirmum* collatum Marci, XI, 22. *Fides Dei* eſt fides in Deum, Act. III, 16. *Fides nominis Jeſu* eſt fides in Jeſum. Rom. III, 22. *Fides Jeſu Chriſti* eadem dicitur animi adfectio, ut & *Fides filii Dei* Gal. II, 20. apud *Joſephum* Lib. Ant. Jud. XVI. c. 12. διαβολαὶ νεανίσκου, ſunt *calumniæ contra adoleſcentem*, quod *Gelenium* fugit. Poteſt huic Genitivi ſignificationi addi ea, qua deſignatur relatio objecti ad actiones mentis, ut *meditatio mortis*, *cogitatio belli*, &c. Plura ejusmodi exempla exſtant apud *J. F. Gronovium* ad *Livii* Lib. XXIV. c. 26. Sic *virtus ulmorum*, apud *Plautum*, Aſinariæ Act. III. S. 2. eſt pro conſtantia in tolerandis ulmeis virgis.

12. *Rei, quæ objectum ſpectat, ad objectum*; ut Rom. XV, 13. Θεὸς ἐλπίδος, *Deus ſpei* dicitur, in quo ſpes collocata eſt. Ad ſuperiorem & ad hanc ſignificationem Genitivi pertinet animadverſio *A. Gellii* Lib. IX. c. 12. Metus *æque & injuria, atque alia quædam idgenus, utroque verſum dici poſſunt. Nam* metus hoſtium *recte dicitur & cum timent hoſtes, & cum timentur. Itaque Salluſtius, Hiſtoria prima*, metum Pompeji *dixit, non quod Pompejus metueret, quod eſt uſitatius, ſed quod metueretur. Verba hæc Salluſtii ſunt*: Id bellum excitabat metus Pompeji victoris Hiem-

Hiemſalem in regnum reſtituentis; *Item alio in loco*: poſtquam remoto metu Punico, ſimultates exercere vacuum fuit. *Injurias itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, quam qui faciunt, quarum dictionum exempla ſunt facilia inventu. Illud etiam dictum a Virgilio eamdem habet formam communicatæ ultro & citro ſignificationis:*

Et vulnere, *inquit*, tardus Ulyxi *Cum diceret vulnus non quod accepiſſet Ulyxes, ſed quod dediſſet.*

13. *Materiæ ad rem quæ ea conſtat;* ut vas auri. Ita ſumuntur *tunicæ pellis* Gen. III, 21. *Arca lignorum Gopher* Gen. VI, 14. Nummus argenti, *Plauti* Pſeudolo Act. I. Sc. 3. *Crater argenti*, apud Perſium Sat. II. & ſimilia paſſim.

14. *Poſſeſſoris ad rem poſſeſſam;* ut *pecus Melibœi*, & innumera alia. 2 Sam. XII, 8. *Dedi tibi domum Domini tui, & uxores Domini tui*, hoc eſt, quas poſſederat Dominus tuus, Huc etiam referri poteſt ambiguitas, quæ occurrit in titulo *Ethicorum Nicomacheorum Ariſtotelis;* cum enim Ἠθικὰ Νικομάχεια ſignificare poſſint *Ethica a Nicomacho* ſcripta, æque ac *ad Nicomachum*, plurimi ea Nicomacho Ariſtotelis filio tribuerunt, inter quos *Cicero* Lib. V. *de Finibus*, c. 5. *Teneamus Ariſtotelem & ejus filium Nicomachum, cujus adcurate ſcripti de moribus libri dicuntur illi quidem eſſe Ariſtotelis, ſed non video cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius.* Eſt & aliud opus *Ariſtotelis* inſcriptum Τέχνη Θεοδέκτου, quod ſimilem peperit errorem. *Quintilianus* Lib. II.

Cap.

Digitized by Google

Cap. 15. *Non diſſentit Theodectes, ſive ipſius id opus ſit, quod de Rhetorica nomine ejus inſcribitur; ſive, ut creditum eſt, Ariſtotelis.* Valerius Max. Lib. VIII. c. 14, 3. *Ariſtoteles Theodocti diſcupulo Oratoriæ artis libros, quos ederet, donaverat; moleſteque poſtea ferens titulum eorum ſic alii ceſſiſſe; proprio volumine, quibusdam rebus inſiſtens planius ſibi de his in Theodectis libris dictum eſſe adjecit.*

15. *Contenti ad continens;* ut ἀλάβαστρον μύρου, *vas unguenti*, Matth. XXVI, 7. *aula auri*, apud *Plautum* Aulul. Act. IV. S. 10.

16. *Individui ad ſpeciem;* ut *fluvius Rhodani, oppidum Lugduni;* ad quam phraſin etiam referendum *monſtrum hominis*, hoc eſt, homo inter monſtra recenſendus.

17. *Juſſoris ad rem juſſam;* ut *opera Dei*, Joan. VI, 28. licet *Grotius* interpretetur opera grata Deo. Ita Rom. I, 17. δικαιοσύνη Θεοῦ eſt *juſtitia a Deo præcepta*, non vero quæ a Deo efficitur, & ut Dei opus Deo placet, uti habet idem vir ſummus. Paulus ait verſ. 16. ſe non *erubeſcere Evangelium, cum ſit virtus Dei in ſalutem omni credenti, Judæo primum, dein Græco*, & poſtea ſubdit: *Juſtitia enim Dei in eo revelatur;* hoc eſt, juſta præcepta Dei, juſtæ leges a Deo latæ: *ex fide, in fidem;* id eſt, qua cognita, Judæi ex fide quam habebant Prophetis, atque Ethnici majoribus ſuis, transferuntur ad fidem habendam Chriſto. Ita etiam ſumitur Rom. III, 22, 23. & Jacob. I, 20. Atque inde, per tranſlationem, obſe-

obſequium juſtæ Legi divinæ præſtitum ſignificat, 2 Cor. V, 21. & 2 Pet. I, 1. Si quis miretur ita nos hæc interpretari, meminerit frequentiſſimæ loquutionis, *præcepta Dei*; qua aliud nihil ſignificatur, niſi *præcepta a Deo hominibus tradita.*

18. *Similitudinis rei alicujus cum alia ;* ut Eſa. I, 10. *Ductores Sodomæ*, ſunt proceres Sodomitis ſimiles, & *populus Gomorræ*, eſt plebs ſimilis Gomorrenſi, Jerem. XXII, 19. *ſepultura aſini*, eſt ei ſimilis qua ſepeliuntur aſini. *Signum Jonæ Prophetæ* eſt ei ſimile quod Jonæ contigerat, Luc. XI, 29. & alibi.

19. *Adfinitatis* aut *Conſanguinitatis ;* ut Matth. I, 5. ἡ τοῦ Οὐρίου *uxor Uriæ*, & apud *Virgilium*, *Hectoris Andromache.* Plerumque, apud Græcos, in Genitivo ponitur parentum nomen, ut Πλάτων Ἀρίστωνος *Plato Ariſtonis filius.* Quamquam in eo non ſunt conſtantes, etenim Ἀπολλόδωρος Ἀσκληπιάδου non modo *filius Aſclepiadæ* explicari, ſed etiam *pater diſcipulus*, *amicus* verti poteſt ; qua de cauſa, inter eruditos non ſatis conſtat quæ conjunctio *Apollodoro* cum *Aſclepiade* intercesſerit; qua de re videndus vir doctus *Th. Gale*, in Diſſertatione *Apollodori* Bibliothecæ præfixa. Vide de hac tota re *Joan. Ger. Voſſium*, Artis Grammat. Lib. VII. c. 3. ubi & alia exempla.

20. Genitivus rei adfinis *intendit*, apud Hebræos, *ſignificationem*, ut Ezech. XXXIX, 4. *volucres avium*, ſunt omnis generis aves.

2. Pet.

2. Pet. II, 17. & Jud. verſ. 13. ζόφος τοῦ σκότους *caligo tenebrarum* ſignificat denſiſſimas tenebras. Vide & Epheſ. VI, 10. & ſummi viri *Hug. Grotii* ad eum locum adnotata. Apud eosdem Hebræos, ſæpe idem ſubſtantivum repetitur, ut *vanitas vanitatum*, *canticum canticorum*, *ſanctitas ſanctitatum*; quibus ſummus gradus vanitatis, excellentia ſumma cantici & ſanctitatis ſignificatur. Apud eosdem, *Deorum Deus* eſt ſummus Deorum, ſeu eorum omnium, qui Dii vocantur; quem Platonici ἀληθείᾳ Θεὸν vocant, quod ſit excellentiore modo Deus quam alii, ut vidimus Cap. III.

21. Obſervare eſt etiam, hoc in loco, per hypallagen transponi ſubſtantiva, adeo ut id in genitivo ſit quod in nominativo eſſe debuit. Ita Ezech. XXI, 30, 34. *Iniquitas termini occurrit*, ἀντὶ τοῦ *terminus iniquitatis*, hoc eſt, dies, qua iniquitati præſtituta, impios Deus ulturus erat. Rom. IX, 21. νόμος δικαιοσύνης eſt pro *juſtitia legis*, ut patet ex oppoſitione antecedentis verſus, ubi dicuntur Gentes, *quæ non ſectabantur juſtitiam, eam conſequutæ*, cum Judæi *qui ſectabantur juſtitiam legis, eam adſequuti non ſint*. Apoc. XXI. 24. ἔθνη τῶν σωζομένων, ſunt σωζόμενοι τῶν ἐθνῶν *ſervati ex Gentibus*.

22. Interdum & adjectiva loco ſubſtantivorum genitivum regunt, ut Prov. XIV, 1. *Sapientes mulierum*, pro *ſapientibus mulieribus*, & apud Poëtas Græcos, δῖα Θεάων *divina Dearum*, pro eximia Dea. Ejusmodi plurima ſunt, apud

apud Græcos, Hebræos, & Latinos.

23. Animadvertendum præterea eſt pronomina poſſeſſiva, loco horum genitivorum, paſſim poni. Ita Gen. XVI, 5. Sara loquitur de injuria, qua ab *Hagara* adfecta fuerat: חמסי עליך hhmaſi halecha, *injuria mea ſuper te*, hoc eſt, injuria, quæ mihi fit, ad te etiam pertinet. Quam conſtructionem cum ad animum non revocarent οἱ LXX. Vulgatus & tres Chaldæi Intt. ſenſum loci non adſequuti ſunt, qui tamen facillimus eſt. Itaque quæcumque dicta ſunt de ſubſtantivis in genitivo caſu, intelligi debent & de Pronominibus Poſſeſſivis, quæ proinde memoratas relationes ſignificant.

24. Hinc quantæ naſcantur ambiguitates, ubi res ejusmodi phraſi expreſſa aliunde nota non eſt, facile eſt intellectu; præſertim accedente æſtu controverſiarum, quo omnia obſcurantur. Ita quæſitum, inter Theologos, quid ſignificent Coloſſ. I, 24. τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ, & alii quidem contenderunt, illa *ſupplementa perpeſſionum Chriſti* eſſe ſatisfactiones neſcio quas Sanctorum; alii vero calamitates piorum, quæ Chriſto, qui in iis quaſi in membris ſuis patitur, tribuantur. Cum controverſia de humanis ſatisfactionibus nata, hic locus vexaretur, neutri videntur ſenſum ejus adſequuti. Primum ergo θλίψεις Χριστοῦ erant *adflictiones*, ad quas Chriſtus Paulum Actor. IX, 16. parare ſe voluit nominis ſui cauſa ferendas. Itaque hic Genitivus deſignat *cauſam finalem.* Secundo ὑστερήματα ſunt

quæ Paulo, præter ea quæ jam paſſus fuerat, ſupererant ferenda ad mortem usque; hoc eſt, quæ tulit, ex quo primum in vincula conjectus Romam abductus eſt. Deinde ἀνταναπληρῶ, quo verbo hic utitur Paulus, ſignificat *viciſſim* nunc Chriſti cauſa *patior*: quemadmodum ſimilia olim pati coëgeram (eſt ea vis præpoſitionis ἀντὶ) alios, quos male habebam.

25. Alia haud abſimilis exſtitit controverſia inter Eruditos, de ſenſu phraſeos *juſtitia Dei*, quæ occurrit Rom. I, 17. Alii volunt *juſtitiam Chriſti*, qui cum Patre *Deus eſt*, quæ nobis quaſi noſtra imputetur, intelligi; ut opponatur juſtitiæ hominum, quæ ſita ſit in obſervatione Legis per homines præſtita. Alii juſtitiam *qua a Deo efficitur*, & ut Dei opus Deo placet. Alii benignam illam Oeconomiam, qua Deus acceptos habet ac remuneratur, quicumque fidem ac præcepta Chriſti amplectuntur. Alii juſtificationem, quæ a Deo proficiſcitur, per fidem in Chriſtum. Alii in præſtandis promiſſis Dei fidem. Alii juſtitiam in puniendo ſitam; & quid non? Quæ interpretationes ita pleræque a ſuis auctoribus defenduntur, ut ferme æque veriſimiles ſint, nec quam, ceteris miſſis, amplecti te oporteat ſatis liqueat. Atque hoc oritur ex ambiguitate conſtructionis.

CA-

CAPUT XIII.

REGULA XII.

Ut probe intelligatur Scriptor quivis, Conſuetudines, & Opiniones popularium ejus eſſe tenendas.

1. ANTEA ſæpius obſervavimus, ubi verba Scriptoris cujuspiam ſunt ambigua, niſi aliunde nota ſit ejus ſententia, vix ea posſe intelligi; ſi agatur res, quæ non fuerit ſemper omnibus æque perſpecta. Nunc rem, quia majoris eſt momenti, pluribus perſequemur.

2. Scriptores quidem, qui ſuæ ætatis, ſuæque Gentis hiſtoriam ſcribunt, raro ejus exponunt Opiniones & Conſuetudines; ſed ad eas paſſim non modo clare, ſed etiam obſcure adludunt, & loquutionibus utuntur inde natis. Res adeo nota eſt, ut neque argumentis, neque exemplis indigeat; cum, vel aperto quovis Veteris Scriptoris Interprete, affatim ſeſe ſint præbitura. Monendum tamen duximus, ne omiſiſſe videremur; & eadem de cauſa, unicum proferemus exemplum, quandoquidem alia jam P. I. C. I. §. 3. adtulimus.

3. Notum eſt Paulum (*) ſæpe ad Græcorum ludos adludere; nulli tamen Interpreti, quem

(*) *Vid.* 1 *Cor.* IX, 24. *Gal.* V, 7. *Coloſſ.* II, 18.

quem norim, obſervatum eſt Apoſtolum Rom. IX, 16. eo reſpicere, ubi dicit: *Non eſt volentis, neque currentis, ſed Dei miſerentis.* Nempe, in ludis, ubi curſu certabatur, præmium non erat *volentis*, ſed celerius aliis *currentis;* at ſunt quædam, quæ neque ſunt *volentis*, neque *currentis*, hoc eſt, nitentis, quia ab induſtria humana non pendent; quod videtur παροιμιωδῶς dictum de iis omnibus, quæ ne conatu quidem adſequi datur. Hoc comprobatur verſiculo incerti Poëtæ, qui in (*) Grotianis Excerptis exſtat:

Ἀνὴρ ἄβουλος εἰς κενὸν μοχθεῖ τρέχων.

Vir inconſultus fruſtra laborat currens.

Fertur & dictum παροιμιῶδες, de iis qui conantur aliquid obtinere, ſed non iis artibus quibus par eſt: Καλῶς μὲν τρέχουσιν, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ: *bene currunt, ſed extra viam.* Vult ergo Paulus, Judæos, licet maxime vellent eſſe populus Dei, & tales ſoli haberi niterentur; cupiditate, aut conatu non adſequuturos quod quærebant; quia res pendet ex arbitratu Dei, qui ſolus in populi ſui jura, quoscumque vult, adlegere poteſt.

4. Ex eadem origine orta eſt phraſis, apud optimos Scriptores non infrequens, τρέχειν περὶ ἑαυτοῦ, περὶ ψυχῆς, & plenius τρέχειν κίνδυνον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς, *currere periculum pro anima;* manifeſta enim eſt ad ludos adluſio, de qua tamen

(*) Pag. 927.

tamen ſi quis dubitaret, poſſet pertinacia ſua depelli; exemplo prolato ex *Dionyſio Halicarnaſſeo*, qui dixit ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχειν, *certamen currere de anima.* Phraſeos hujusce exempla congeſſere *Deſiderius Erasmus* in Proverbiis, ad vocem *Diſcrimen.* (*) *Gulielmus Budæus* in Comment. Græcæ Linguæ, & *Æmilius Portus* in Lexico Ionico, ex quibus peti poterunt.

5. Quod dixi modo §. 2. de Conſuetudinibus, id de Opinionibus quoque dicendum; ad quas & clare & ſubobſcure paſſim adluditur, & ex quibus etiam variæ loquendi formulæ deſumtæ ſunt, ut omnibus notum eſt. Nec opus eſt ea de re quidquam adferri, præter ea quæ diximus P. I. C. I. §. 3.

6. Verum hic aliud obſervandum, quod ita tritum non eſt; nec tamen exigui eſt, in hoc negotio, momenti. Nempe, quivis Scriptores ſolent opiniones eorum, de quibus loquuntur, & res geſtas exprimere, verbis & phraſibus Scriptorum ipſorum ævo uſitatis & apud Gentem, cujus Lingua utuntur, receptis; nulla ſæpe habita ratione ſermonis eorum, de quibus ſcribunt. Niſi hoc ad animum revocaremus, phraſes variraum Gentium, & diverſorum ſæculorum confunderemus; dein etiam facile opinionem Scriptorum iis tribueremus, quorum ſcripſerunt hiſtoriam, & qui eadem forte non ſenſerunt.

7. Moſes in Libro Geneſeos, ubique utitur nomine Dei Hebræorum *Jehovah*, vel potius *Jahwoh*; ſeu ipſe aliquid narret; ſeu inducat

(*) *Pag. 968. Ed. R. Stephani.*

Deum loquentem; licet Deus id nominis non geſſerit, ante Moſis tempora, ut liquet ex Exod. III, 15. ubi vide quæ notavimus. Imo etiam, quando de Ethnicis loquitur, eodem modo rem exprimit, ac ſi ſermo de Hebræis eſſet. Ita XXXIX, 3. *de Potiphare Ægyptio: Et Dominus ejus vidit . Jahwoh eſſe cum illo* (nempe, Joſepho) *& omnia quæ gereret ab eo ſecundari*. Unde non ſequitur a Potiphare agnitum Joſephi Deum, ſed tantum Scriptorem Hebræum de homine Ethnico, Hebraïca loquendi formula, verba feciſſe.

8. Similiter 1 Samuel. XXIX, 6. *Achis* Philiſthæorum Rex inducitur jurans per *Jahwoh*, more Hebræo. Qua de re hæc, quæ huc transferantur digna, notavit (*) *Lud. Cappellus:*
„ Videtur potius juraſſe per nomen Dei alicujus Philiſthæorum, quæ jurandi ratio & formula, cum tam ſancta Philiſtæis eſſet, quam erat Judæis iſta, *Vivit Jehovah*; inducitur propterea, in hiſtorica narratione, quaſi uſus eſſet iſta formula. Sic ſi quis vellet ſtylo Terentiano, aut Plautino, hoc eſt, mere Latino, Comœdiam ſcribere, cujus argumentum eſſet Hiſtoria aliqua ſacra Abrahami, Iſaaci, Jacobi, aut aliorum Vet. Teſtamenti Patriarcharum, ſi viros illos induceret jurantes *Mecaſtor*, *Ædepol*, &c. non hoc vellet ſignificare viros illos ſanctos, aut uſos eſſe vocibus illis, aut per Deos illos profanos Ethnicorum juraſſe; ſed hoc dumtaxat vellet, uſos eos fuiſſe jurejuran-

„ do

(*) *Not. Crit. in Exod. VI, 2.*

„ do communi inter Judæos tunc temporis,
„ qualia fuerunt iſta inter Latinos. "

9. *Tacitus* Hiſt. IV. c. 81. narrat duos ægros *monitu Serapidis Dei* Veſpaſianum adiiſſe, cum Alexandriæ moraretur, ut ab eo curarentur; quod quomodo factum fuerit ubi narravit, ait ſe originem Dei Scriptoribus Romanis nondum celebratam oſtenſurum. Inde narrat quomodo *Ptolemæus*, *Lagi F.* ſtatuam illius Dei ex agro Sinopenſi, ad Pontum Euxinum, advehi in Ægyptum curaverit, templumque ei exſtruxerit, loco ubi fuerat *Serapidis & Iſidis* Sacellum. Igitur quod initio hunc Deum *Serapidem* vocavit, id fecit more ejus temporis Ægyptiorum, qui antiqui apud ſe Numinis nomen impoſuerant ignoto antea in Ægypto Deo; & qui, diu poſtquam Serapis apud eos colebatur, eo advectus fuerat. Si more Græco loquutus eſſet, ei Numinis Græci nomen impoſuiſſet; nec deërant qui ita loquerentur: *Deum*, inquit, (*) *ipſum multi Æſculapium, quod medeatur corporibus ægris; plerique Jovem, ut rerum omnium potentem; plurimi Ditem Patrem, inſignibus quæ in eo manifeſta, aut per ambages conjectant.*

10. Idem Scriptor Hiſt. Lib. V. c. 5. dicit Judæos *unum Numen intelligere, ſummum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*; mox oblitus unitatis Dei Templum Judæorum incolentis, more Romano narrat, c. 13. *expaſſas repente delubri fores, & auditam majorem humana vocem, excedere Deos, ſimul*

(*) *Ibid. c.* 48.

ſimul ingentem motum excedentium. Nempe, more gentili, de Judæorum Deo πληθυντικῶς loquutus eſt. Quin & *Varro*, ut prodidit *Auguſtinus* de Conſ. Evang. Lib. I. c. 22. *Deum Judæorum Jovem putavit.* Quare autem? *Quia*, ut recte conjicit *Auguſtinus*, *nihil ſuperius ſolent colere Romani, quam Jovem, eumque Deorum omnium Regem arbitrantur; cum animadverteret Judæos ſummum Deum colere, nihil aliud potuit ſuſpicari, quam Jovem.*

11. *Germaniæ* Cap. IX. deſcribit *Tacitus* veterum Germanorum Religionem: & *Deorum*, inquit, *maxime* MERCURIUM colunt, *cui certis diebus humanis quoque hoſtis litari fas habent.* HERCULEM *ac* MARTEM *conceſſis animalibus placant; pars Suevorum &* ISIDI *ſacrificat.* Incautus Lector facile crederet, hiſce animadverſis, Germanos eosdem Deos, ac quos Græci colebant, habuiſſe; qui ſi nominibus quidem differrent, conſtitiſſe tamen eadem fuiſſe Numina. Sed in eodem Opere, idem Hiſtoricus teſtatur Germanos aliis nominibus uſos, nec cum vicinis ulla habuiſſe commercia, aut exigua; nedum ut haberent cum Græcis procul a ſe remotis, a quibus proinde Religionem accipere non potuerant. Itaque memoratos Deos a Germanis cultos intelligendum eſt, *interpretatione Romana* (*), ut alibi loquitur, de Suevorum Religione verba faciens: *Deos*, inquit, *interpretatione Romana Caſtorem & Pollucem memorant;* hoc eſt, Deos quosdam, quos Ro-

(*) *Ibid. cap.* 41.

Romani eosdem eſſe, ac Caſtorem & Pollucem, judicant.

12. Si quis quæſiverit, unde naſcerentur eæ Romanorum interpretationes, ſciat oportet Ethnicos confudiſſe Deos Regionum peculiares cum Diis Univerſi; ideoque facile credidiſſe, quos ipſi in patria colebant, eosdem cum aliarum Gentium præcipuis Diis, licet nomina non convenirent; quam in opinionem delabebantur facilius, ſi viderent ſtatuas habere quid ſimile, aut non abſimilia, aliqua ex parte, de utrisque Diis narrari. *Tacitus*, eodem in Libro, c. IX. poſtquam dixit a Suevis Iſidi ſacra fieri, ſubjicit: *unde cauſa & origo peregrino Sacro parum comperi, niſi quod ſignum ipſum in modum Liburnæ figuratum docet advectam Religionem.* *Cicero* de Nat. Deorum Lib. I. n. 81. *Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos Deos ea facie novimus, qua pictores, fictoresque voluerunt; neque ſolum facie, ſed etiam ornatu, ætate, atque veſtitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec cuncta fere barbaria.* Hinc tamen Numen idem eſſe ac Iſidem judicatum, quod Iſidi ſacrum eſſet *navigium.* Simili de cauſa, Herculem a Germanis cultum exiſtimarunt Romani, (*) eodem *Tacito* auctore, cujus hæc verba ſunt de locis ad Septemtrionalem Oceanum ſitis: *Ipſum quin etiam Oceanum illa tentavimus, & ſupereſſe adhuc Herculis columnas fama vulgavit; ſive adiit Hercules, ſeu quidquid ubique magnificum eſt, in claritatem ejus referre conſuevimus.* Quæ in me-

(*) *Ibid. c.* 34.

memoriam revocant quod de Schah-Abba, Perſarum Rege, narrat *P. Vallenſis*, in Itiner. Ep. IV. Ferhabado data, cujus Italica verba ſic Latine ſonant: " Is aiebat ſuum *Alim*, a-„ pud Chriſtianos etiam, ſanctum haberi, „ eumdemque eſſe quem Hiſpani *Sanctum Ja-„ cobum* vocitarent, aut quem alii Chriſtiani „ *Sanctum Georgium* adpellare ſolerent. Gla-„ dium enim, quem Equites *S. Jacobi* e col-„ lo pendentem gererent, eſſe invictum illum „ *Alis* gladium; eos vero, apud quos *S. Geor-„ gius* diceretur, eum pingere ſimiliter arma-„ tum gladio & lancea, & eum equo pu-„ gnaſſe, ſtrenuumque militem fuiſſe narrare. Ex levibus indiciis, vir ceteroqui callidus judicium ineptum de re incomperta ferebat; ſed non ineptius, ac quæ de Numinibus alienis ſolebant ferre Græci & Romani.

13. Quia, apud Græcos, Deorum ſummus Ζεὺς vocabatur, ideo Græcorum Hiſtorici, ubi loquuntur de Numine, quod apud aliam Gentem ſummum habebatur, id etiam Δία vocant. Ita (*) *Herodotus* poſtquam dixit a Perſis neque ſtatuas, neque templa, neque aras Diis conſecrari, quod non crederent eos ἀνθρωποφυέας, uti Græci, ſubjicit: οἱ δὲ νομίζουσι ΔΙῚ μὲν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ ΔΙΑ καλέοντες: JOVI *ſolent ſacra facere in altiſſima montium adſcendentes, ambitum omnem cœli* JOVEM *vocantes.* Nemo non crediderit, his

(*) *Lib. I. 31.*

his lectis, Perſas eodem nomine ſummum Numen adpellaſſe, quo Græci utebantur; niſi aliunde notum eſſet Linguam Perſicam nihil habuiſſe commune cum Græca, Perſarumque ac Græcorum Religiones fuiſſe plane diverſas, ut adparet etiam ex ipſo *Herodoto.* Similiter Deum Babyloniorum ſummum (*) vocat Δία Βῆλον *Jovem Belum*, nomine Chaldaico, quaſi cognomine Διὸς intellecto; cum Βῆλος ſit בעל *Beel* Chaldaice, id eſt, *Dominus*, quod fuit Dei vocabulum, ut אדני *Adonis* apud Phœnicas.

14. Idem Scriptor Lib. II. ubi Ægyptiorum Religionem deſcribit, eorum Deos nominibus Græcis vocitat, cum debuiſſet Ægyptiaca, edere; ea tantum de cauſa, quod ex quibusdam indiciis conjectaret eoſdem eſſe Deos, qui iis vocabulis in Græcia adpellabantur. Idem factitant *Xenophon* Inſt. Cyri Lib. III. & alibi, *Diodorus* (†) *Siculus* & Scriptor libelli, qui inter opera *Luciani* exſtat, *de Dea Syria.* Barbara Numina Græcis vocabulis adficiunt, quod conjicerent eadem eſſe ac Græca, ex ſimilitudine Hiſtoriæ, ſtatuæ, ſacrorum, aut Templi. *At*, ut verbis *Ciceronis* utar, de N. D. Lib. I. n. 84. *quot hominum linguæ, tot nomina Deorum. Non enim ut tu Velleius* (Epicurei nomen eſt, quem Stoïcus Cotta illic adloquitur & confutat) *quocumque veneris: ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania.*

15. Quin etiam hodierni Scriptores Chriſtiani,

(*) *Ibid. C. CLXXXI.*
(†) *Biblioth. Lib. I.*

ſtiani, qui Aſiæ aut Americæ ſuperſtitiones tradunt, more Chriſtiano de iis paſſim imprudentes loquuntur. Exempli cauſa, aiunt a plurimis coli DIABOLUM, quod parum cautos Lectores fallit; dum perſuadet eos populos, de Spiritibus quibusdam in Creatorem rebellibus, eadem ac nos ſentire; quod verum non eſt. Adtente enim legenti Recentiorum Aſiatica Itinera, eaque cum Veterum narrationibus conferenti, liquebit plurimas Aſiæ Gentes hanc etiamnum fovere opinionem, quæ Perſarum, & Babylonicorum olim fuit. Credebant, nempe, duo eſſe *Principia*; unum Bonum, alterum Malum, utrumque ſummum ac æternum. (*) Prius vocabant Chaldæi אוראמזה *Oromazeh*, id eſt, *lucem fulgentem*, aiebantque immenſa luce circumfuſum. Poſterius adpellabant עדימאן *Ariman*, id eſt, *hoſtem hominum*, aut *aſtutum*, illudque ne noceret colebant.

16. Scriptores Latini, ſimili conſuetudine, ubi de aliorum rebus geſtis loquuntur, munera aliarum Rerumpublicarum nominibus Romanis peculiaribus adpellant. *M. Cato* in *Originibus*, Annibalem *Dictatorem Carthaginenſium* vocaverat, ut adparet ex *Gellio* Lib. X, 24. *Juſtinus* Lib XIX, 1. *Hasdrubalem Dictaturis undecim & triumphis quatuor* ait fuiſſe inſignem. Idem *Annibalem* vocat Carthaginis *Conſulem*, Lib. XXXII. 2. ad quem locum adeundus *Jac. Bongarſius*; qui ex ejusmodi loquutionibus perperam collegit, apud Carthaginienſes, ſimiles Magiſtratus fuiſſe ac apud

(*) *Vide Plutarchum in Lib. de Iſide & Oſiride.*

apud Romanos; cum nihil inde colligi poſſit, niſi, propter levem forte ſimilitudinem, nomina Romanorum munerum Pœnis Magiſtratibus fuiſſe adtributa. Sane patet ex Livio *Dictatorem* Pœnum non fuiſſe tantæ auctoritatis ac Romanum, ex Lib. XXIII, 13. ubi dicit *Dictatorem* miſſum eſſe cum Magone in Hiſpaniam ad conducendos milites. Idem teſtatur Lib. XXX. 7. Carthagine *Suffetes velut Conſulare imperium fuiſſe.* Hi autem vocantur *bini Reges* a *Cornelio Nepote*, in *Annibale;* licet id quod apud Latinos voce *Rex* ſignificatur, ignotum eſſet apud Carthaginienſes, quorum Reſpublica *Democratico-ariſtocratica fuit*; ut facile oſtenderemus, ſi res eſſet hujus loci.

17. Sunt igitur adcurate diſtinguendæ res ipſæ a ſtylo Hiſtoricorum; qui loquutionibus ſui ævi, aut ſuæ Gentis deſcribunt res geſtas, aut opiniones temporum & populorum, quorum ſermo ac dogmata diverſa plane fuere. Neque temere ducenda ſunt conſectaria ex ſtylo Scriptoris, de re priſca, aut ad aliam Gentem pertinente, loquentis; quaſi ii, de quibus loquitur, aut eodem modo mentem ſuam expreſſiſſent, aut easdem poteſtates ſubjecisſent vocabulis, quibus uti ſolebant.

18. Optandum quidem fuiſſet Hiſtoricos hæc communioribus expreſſiſſe verbis, non iis quæ fuerunt ita propria popularibus ſuis, ut ſimilibus aliæ Gentes carerent; quale eſt verbum *Jupiter*, aut Ζεὺς, quod ſignificat hominem in Græcia tantum notum, & qualia ſunt plerorumque Deorum Græciæ nomina.

Sed

Sed quoniam factum id non eſt, Lectores oportet diligenter ſibi cavere ab erroribus, in quos ejusmodi vocabula incautos conjiciunt; & ſi quid hodie ſcribere adgredimur, ita eſt loquendum, ut nullam errandi occaſionem legentibus præbeamus.

CAPUT XIV.

REGULA XIII.

Oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam eſſe rem de qua Scriptor agit.

1. SEXTUS *Empiricus* Lib. I. adverſus Mathematicos, C. XIII. ubi conatur oſtendere eam partem Grammaticæ, quæ in interpretatione Poëtarum, & pedeſtri oratione utentium verſatur, conſiſtere non poſſe, cum aliis argumentis utitur, tum etiam hoc: omnia Scripta conſtare vocibus & rebus, quas ſignificant, ac proinde Grammaticum, qui Scriptorem interpretatur, non verba tantum, ſed res etiam noſſe oportere; ei autem res minime notas eſſe, ac proinde fruſtra eum ſe Scriptores interpretaturum polliceri. Nec ſane quisquam a Grammatico librum de Philoſophiæ parte paullo abſtruſiore, de Medicina, de Jurisprudentia, aliisve Diſciplinis agentem, aut etiam locum eo reſpicientem, in alio

alio libro, intellectum iri dixerit; niſi ei ſcientiæ operam dederit, aut certe ejus peritum conſulerit Grammaticus.

2. Ideo *Crates*, apud eumdem Scriptorem Cap. III. contendit Grammaticis ſatis eſſe, ſi voces norint, quia Grammaticorum artem arctiore gyro includit; ſed vult Criticos, quibus patentiorem multo campum aperit, omnium ferme Diſciplinarum peritos eſſe. Τὸν μὲν κριτικὸν πάσης φησὶ δεῖν λογικῆς ἐπιστήμης ἔμπειρον εἶναι. Τὸν δὲ γραμματικὸν ἁπλῶς γλωσσῶν ἐξηγητικὸν καὶ προσῳδίας ἀποδοτικὸν καὶ τῶν τούτοις παραπλησίων εἰδήμονα· παρὸ καὶ ἐοικέναι ἐκεῖνον μὲν ἀρχιτέκτονι, τὸν δὲ γραμματικὸν ὑπηρέτῃ: *Criticum enim dicit oportere eſſe peritum omnis ſcientiæ rationalis*, (liberalis nempe) *Grammaticum vero eſſe tantum interpretem vocum obſcurarum, & tradere proſodiam & eorum quæ his ſimilia ſunt ſcientem. Ideoque ſimilem illum eſſe Architecto, Grammaticum vero miniſtro.* Sed ſi omnium Diſciplinarum peritum eſſe Criticum oporteret, quis tandem eſſet Criticus? Nec olim, nec poſtremis hiſce ſæculis ullus forte eo nomine dignus fuiſſet.

3. Nemo a Critico tantam Diſciplinarum omnium poſtularit peritiam, ut quosvis Scriptores e veſtigio interpretari poſſit, aut omnia etiam loca ipſorum Poëtarum intelligat. *Quintiliano*, ut ait ipſe Lib. I. c. 8. Inſtit. Oratoriæ, *inter virtutes Grammatici habebatur aliqua neſcire.* Quam virtutem Critici etiam dixerim, ut ſe aliqua, imo permulta ignorare ingenue fateatur.

fateatur. Sed auctor tamen ei ſim ut nobiliorum Diſciplinarum primis elementis imbuatur; ut vulgaria ſaltem, ad quæ Scriptores adludere ſolent, in numerato habeat; alioqui nimis multa ei erunt ignoranda. Velim &, ſi Scriptorem de Diſciplina quapiam agentem illuſtrare cupiat, eum ei Diſciplinæ aliquamdiu operam dare; nam ſæpe ſunt verba, ſatis alioqui nota, ex ſingularibus ejus ſcientiæ notionibus aliter quam ſolent, intelligenda; resque intellectæ faciunt ut verba, alioquin obſcura, adſequi poſſimus. Certe, ſi ei Diſciplinæ multum tempus tribuere nequeat, aut ſi de adluſione tantum agatur, peritum artis aliquem adeat oportet, qui rem ei elucidet. Sin minus, frequenter ceſpitabit & doctioribus ludibrium debebit.

4. Non ſum quidem in eorum ſententia, qui *Homero*, aliiſque Poëtarum Græcorum & Latinorum principibus omnes diſciplinas perſpectas fuiſſe putant; ſed tamen ad multa adludunt, quæ non ſunt cuivis nota. Exempli cauſa ſæpe Aſtronomica quædam reſpiciunt, quæ Aſtronomiæ prorſus imperiti numquam intelligant; quod multis in locis Variarum ſuarum Diſſertationum oſtendit *Dionyſ. Petavius*, & Aſtronomiæ & Humaniorum Litterarum ſcientiſſimus; cujus tamen eruditionem cum minore acerbitate conjunctam fuiſſe vellem.

5. Sed ne Lectorem ad alium Scriptorem amandem, nonnulla etiam exempla hic proferam. Eumæus ſubulcus, apud *Homerum* Odyſſ.

Odyſſ. O, 403. Sic deſcribit Syriam, Ægæi maris, non procul a Delo, inſulam:

> Νῆσός τις Συρίη κικλήσκεται, εἴπȣ ἀκȣ́εις,
> Ὀρτυγίης καθύπερθεν, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο.

Vertunt alii: *Inſula quædam Syria vocatur, ſicubi audis, trans Ortygiam, ubi mutationes Solis;* alii: *ubi converſiones Solis; ad obitum;* quaſi dicas, qua Sol convertitur ad occaſum. Quæ quidem rationes vertendi petitæ ſunt e propria ſignificatione verbi τρέπω, unde τροπὴ; ſed τροπαὶ ἡλίȣ conſtanter dicuntur, apud Græcos, *converſiones* illæ Solis, quibus a ſolſtitio redit æquatorem verſus, unde *tropici circuli* dicti. Res eſt omnibus nota. Sed quia conſtat Inſulam, quæ ab Ortygia ſeu Delo procul non erat, remotiſſimam fuiſſe a Tropico Cancri; Scholiaſtes minor *Homeri* vult in ea fuiſſe *Solis ſpeluncam, per quam ſignificarent Solis converſiones*, τὸ ἡλίȣ σπήλαιον δι' ȣ̃ σημειȣ̃νται τὰς ἡλίȣ τροπάς. Sed cui uſui ſpelunca, eam in rem, eſſe potuerit, non intelligo; nec propterea ea ſpelunca vocaretur τροπαὶ ἡλίȣ. *Euſtathius* interpretatur etiam πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη, quaſi occaſus ſignificetur, aitque τρέπεσθαι ἐπὶ τὸ δύνειν κεῖσθαι, *poni pro occidere*, quod probat hac loquutione ἀπȣρανόθεν προτρέπηται, quæ Solis occaſum ſignificat. Sed τροπαὶ ἡλίȣ, ut dixi, ſimpliciter nusquam occaſum ſonat. Intellexerim ergo *Homeri* verba de Inſula quapiam ex minori-

bus quæ ſunt ad meridiem Deli, nam illinc erant τροπαὶ ἠελίοιο, cum mare Ægæum ſit, ut pueris notum eſt, extra Tropicum Cancri, procul ad Septemtriones. Optime ergo poſſit deſcribi ab *Homero* meridies his vocibus, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο, *qua ſunt converſiones Solis*, hoc eſt, Tropicum verſus. Non eſt quidem ad manum ejuſmodi exemplum, ſed τροπὰς ἠλίου dici Solis converſionem ad æquatorem, eamque converſionem factam ad auſtrum maris Ægæi, certo conſtat; quod ſatis eſt.

5. Revocant hæc mihi in memoriam locum *Heſiodi*, quem in mendo cubare non viderunt Interpretes, quod rem Aſtronomis notiſſimam, aut non adtenderint, aut etiam ignoraverint. Exſtat Operum & Dierum verſ. 664. & ſeqq. ubi Poëta tempus anni navigationi aptum ſic deſcribit:

Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο,
Ἐς τέλος ἐλθόντος θέρεος καματώδεος
ὥρης,
Ὡραῖος πέλεται θνητοῖς πλόος.

Diebus quinquaginta poſt converſiones Solis, ad finem progreſſa ætate laborioſi temporis, tempeſtiva eſt mortalibus navigatio. Oſtendimus ad eum locum & ad verſum 678. non niſi abſurde potuiſſe dici ab *Heſiodo*, ſolis quinquaginta diebus a ſolſtitio æſtivo tutam fuiſſe navigationem, hoc eſt, a III. Julii, ut docuit *Petavius*; cum quinquaginta diebus ante, a

X. die

X. die Maji, ad initium Julii æque commodam eſſe experientia Græcos ſine dubio docuiſſet. Aſtronomiæ peritus *Heſiodus*, & in regione navigatione florente natus, vix ac ne vix quidem ſic ineptire potuit. Itaque ſuſpicabar duos verſus hinc abeſſe, & legendum forte:

Ἤματα πεντήκοντα πρὸ ἠελίοιο τροπάων
Ἀσφαλέως γλαυκὴν ἐργάσῃ· αὖθις ἔπειτα
Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο,
Ἐς τέλος &c.

Dies quinquaginta ante converſiones Solis, tuto mare exercebis, deinde rurſus, dies quinquaginta poſt converſiones Solis &c. Sic concederet *Heſiodus* tres æſtivos menſes & aliquanto plus navigationi; quod profecto nimium non eſt. Initium ſimile duorum verſuum potuit efficere ut duo priores omitterentur; quod ſæpe contigit, ut oſtendimus hujus *Artis Criticæ* P. III. Sect. I. c. 5. Sed hæc Lectoris judicio permittimus, & quamvis omnino putemus aliquid hic omiſſum, apud *Heſiodum*; illa ipſa verba, quorum ſententia deeſſe exiſtimamus, cuiquam propterea obtrudere nolimus. Putidi ſit hoc Critici, qui non modo vulnera curare, ſed & reſecta membra reſtituere ſe poſſe ſperet.

6. Oſtendimus etiam *Silvarum Philologicarum* Cap. I, 10. *Ciceronis* duo loca a Criticis emendata non fuiſſe, alterum quidem, quod ſermonem philoſophicum non adſequeren-

 tur;

tur; alterum vero, quod Geometriæ vel prima elementa non adtigiſſent. Neſciverunt quid vocarent Philoſophi ἀρχὰς καὶ αἰτίας, *principia & cauſas philoſophiæ;* nec quî linea a Geometris definiretur, quemadmodum pluribus illic demonſtravimus; quare utrumque locum in mendo cubantem reliquerunt, aut fruſtra emendare conati ſunt. Rem hic non repetemus. Locum adeant Lectores, videbuntque nihil eſſe verius, quam quod dixit *Sextus* Lib. I. contra Mathematicos Cap. XIII. Δεῖ τὸν μὲν φυσικοῖς ἐπιβαλόντα πράγμασιν, εὐθὺς φυσικὸν εἶναι· καὶ τὸν μουσικοῖς, μουσικὸν εἶναι· καὶ τὸν μαθηματικοῖς, εὐθὺς εἶναι μαθηματικόν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. ὁ μέντοι γραμματικὸς οὐκ ἐστιν ἐν τῷ αὐτῷ πάνσοφος, καὶ πάσης ἐπιστήμης δαήμων· σὺν τῷ καὶ αὐτόθεν προσπίπτειν, ἔτι κἀκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐλέγχεται: *oportet eum quidem qui adgreditur agere de rebus phyſicis, ſtatim eſſe phyſicum; qui de muſicis, muſicum; qui de mathematicis, illico eſſe mathematicum; & in aliis ſimiliter. Grammaticus autem non eſt eo ipſo* (quod Grammaticus eſt) *omnium peritus, & cujusvis diſciplinæ ſciens. Quod quidem, cum per ſe adpareat, etiam ex ipſis effectis arguitur.* Oſtendit deinde a Grammatico non poſſe *Heraclitum* & *Platonem* intelligi, imo ne loca quidem Poëtarum, quæ ad ſublimiores Diſciplinas adludunt; quæ vero veriora ſunt. Πῶς γάρ τις δύναται τῶν ὀφρυωμένων γραμματικῶν Ἡράκλειτον συνεῖναι καὶ Πλάτωνι παρακο-

ἐπακολουθῆσαι; *Quî enim poſſit quispiam e ſuperciliosis Grammaticis Heraclitum intelligere, & Platonem adſequi?* Itaque oportet a Grammaticis, ſcientiarum peritos conſuli, ſi quid occurrat ejusmodi, quod eis negotium faceſſat.

7. Sed exempla, e re graviore petita, proferemus. Si quis Theologos Veteres Græcos, aut Latinos intelligere velit, non tantum Græcæ & Latinæ Linguæ operam eum dediſſe oportet; ſed etiam antiquæ Theologiæ & Philoſophiæ, e qua multa mutuati ſunt, ut Capite ſequenti oſtendemus. Hinc factum ut viri longe doctiſſimi, & memoratarum Linguarum peritiſſimi, qui iis ſcientiis non ſatis imbuti erant, ſæpe in Patrum interpretatione offenderint; quod duorum magnorum virorum, *Henr. Valeſii*, & *Lucæ Holſtenii* (quibus ceteroqui ſummæ Eruditionis laudem nemo candidius & libentius quam ego tribuet) exemplis liquebit.

8. *Euſebius* Hiſt. Eccleſ. Lib. VI. c. 33. narrat *Beryllum*, Boſtrorum in Arabia Epiſcopum, in opinionem incidiſſe, quam hiſce verbis deſcribit: τὸ σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν μὴ προϋφεστάναι κατ' ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν, πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας, μηδὲ μὴν θεότητα ἰδίαν ἔχειν, ἀλλ' ἐμπολιτευομένην αὐτῷ μόνην τὴν πατρικήν. Quæ verba ſic a *Valeſio* vertuntur: *Dominum ac Servatorem noſtrum, antequam inter homines verſaretur, non ſubſtitiſſe* in propriæ perſonæ differentia, *nec*

proprium, *ſed paternam dumtaxat Divinitatem in ſe reſidentem habere*. Atqui ἰδία οὐσίας περιγραφὴ non eſt *propriæ perſonæ differentia*, ſed verbo tenus, *propria eſſentiæ circumſcriptio*, ſeu *definitio*; neque enim hic περιγραφὴ commode, una voce Latina, exprimi poteſt. Deſumta videtur ex eo quod quæcumque ſeorſim ſunt, in rebus corporeis, ſeu ſubſtantiæ corporeæ, poſſunt περιγράφεσθαι, linea quadam *circumſcribi* aut contineri, diſtinguique ab omnibus aliis; aut ſi ſermo ſit de rebus incorporeis, poſſunt definitione eſſentiæ, ſeu περιγραφῇ οὐσίας ab aliis naturis diſcriminari. Οὐσία vero *eſſentiam* aut *ſubſtantiam* ſignificat non *perſonalitatem*, ut ſic loquar. Nullum umquam mihi occurrit exemplum, neque ab ullo adlatum vidi, in quo οὐσία, ubi de perſona quadam dicitur, eam ſignificet, quatenus in ea ſpectatur *perſonalitas*, ſeu id quo fit ut ſeorſim ab omni alia re aut perſona ſit, & prout diſtinguitur ab ipſa ſubſtantia. Semper ipſam illius perſonæ *eſſentiam*, aut *ſubſtantiam*, aut *naturam*, ſignificat, quæ proprie eſt *perſonalitatis ſubjectum*, ut loquuntur Scholaſtici. Ergo hoc volebat *Beryllus*, nullam aliam fuiſſe οὐσίαν Chriſti, præter humanam naturam, ante quam natam, nulla ei erat; cum nulla eſſet Divinitas, præter eſſentiam, aut Divinitatem Patris, quæ poſtea in Chriſto reſedit. Eum ab ea opinione revocavit *Origenes*, ut docet *Euſebius*. Is contra contendebat fuiſſe ante Chriſtum natum ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν πατρὸς, καὶ ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν υἱοῦ, *diſcriminatam eſſentiam*

ſentiam Patris & diſcriminatam eſſentiam Filii, & hanc quidem ἐμπολιτευομένην in Chriſto, non vero propriam Divinitatem Patris. Hæc eſt ἰδία θεότης filii, quam putabat *Beryllus* nullam fuiſſe.

9. Hanc fuiſſe *Origenis* ſententiam liquet ex loco, quem ex eo protulimus, in hac ipſa Sectione, Cap. III, 10. ubi duas ſententias rejicit. Altera fuit negantium ἰδιότητα υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς, *proprietatem filii diverſam eſſe a proprietate patris*, & dicentium *Filium* eſſe Deum tantum nomine tenus; hoc eſt, eſſe eam vocem nomen tantum eſſentiæ Patris. In hac ſententia fuit *Beryllus*, quem ad ſuam revocavit *Origenes*. Alter error fuit eorum, qui *negabant divinitatem Filii*, *ſtatuebantque proprietatem & eſſentiam ejus definitione aliam eſſe a paterna*, ἀρνούμενοι τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ, τιθέντες δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ πατρός. Quibus verbis videtur eos ſignificare, qui non tantum in Chriſto nullam naturam, præter humanam, agnoſcebant; ſed ne Patris quidem Divinitatem in eo ἐμπολιτευομένην ei tribuebant, quæ *Pauli Samoſateni* poſtea fuit ſententia.

10. In notis ad Caput memoratum *Euſebii*, rejicit *Valeſius* verſionem *Muſculi*, quæ ſic habebat: *ſecundum propriæ ac ſeparatæ eſſentiæ circumſcriptionem*. *Chriſtophorſonus* vero vocem *ſeparatæ* expunxit, cetera retinuit. Qui-

bus obſervatis, *Valeſius* ſubdit: οὐσίας περιγραφὴ *nihil eſt aliud, quam ſubſtantiæ differentia*, cur ergo vertit *perſonæ differentiam?* Nimirum, æſtuabat vir doctiſſimus, in hiſce Philoſophicis & Theologicis diſtinctiunculis, nec eas ſatis adſequebatur. Prolata definitione Hypoſtaſeos e *Gregorio Nyſſeno*, qua confirmatur quod diximus de voce περιγραφὴ, ſic pergit: *videtur Beryllus* οὐσία *accepiſſe pro perſona, more ſæculi ſui, in quo* οὐσία *&* ὑπόστασις *confundebantur*. Vera hæc poſteriora ſunt, ſed ὑπόστασις tunc *ſubſtantiam* ipſam, non *perſonalitatem*, ut *perſona* non accidens, ſed ſubſtantia diſtincta putabatur ſignificabat. *Errabat igitur*, inquit, Beryllus, *qui Chriſtum ante incarnationem nullam propriæ perſonæ differentiam habuiſſe dicebat*. Imo vero nullam propriam *ſubſtantiam*, cum ſolus eſſet Pater, cumque Filius, ex ſententia Boſtreni Epiſcopi, ne natus quidem Divinitatem propriam haberet. *Sed quod idem aiebat*, ait Valeſius, *Dominum noſtrum non habere propriam Deitatem, ſed tantum paternam in ipſo inhabitantem, in eo quidem recte ſentiebat*. Viro doctiſſimo, in re ipſa, cum omnibus hodiernis Chriſtianis, adſentimur; ſed non ita ſentiebant Veteres, ut eum docere potuiſſet *Dionyſ. Petavius*, cum quo amice vixit. *Neque enim*, ait, *propria eſt Divinitas Patris, propria Filii; ſed una eademque eſt trium perſonarum Divinitas*. Atqui non ita ſenſit *Origenes*, qui ἰδίαν θεότητα Patri & ἰδίαν θεότητα Filio eſſe credidit. *Alioquin*, inquit

inquit tandem vir doctiſſimus, *tres eſſent Dii, non unus Deus.* Negabat hoc *Euſebius*, quod unus Pater eſſet αὐτόθεος, qua de re pluribus agit in *Theologia Eccleſiaſtica contra Marcellum.* Cap. 7. Lib II. & alibi. Similia etiam habet *Origenes*, in ſequentibus verbis loci antea adlati. Nec qui aliter rem interpretantur, ut qui τὸ ὁμοούσιον admiſerunt, unitatem aliam Patris & Filii agnoſcebant, niſi paritatis, & conſenſus. Non agitur id quod ſentimus, ac ſentire debemus, ſed quid Patres illius ævi ſenſerint; qua de re Capite ſequenti dicemus.

11. Sic & in celebri illa *Alexandri* Alexandriæ, ad *Alexandrum* Conſtantinopoleos Epiſcopum, quæ exſtat apud *Theodoritum* Hiſt. Eccl. Lib. I. c. 4. Epiſtola, ubi de controverſia Ariana, aliquoties vacillavit *Valeſius*. Pag. 11. Ed. Francof. an. 1679. ἰδιότροπον αὐτῦ ὑπόστασιν ἐδήλωσεν, vertit *propriam ejus hypoſtaſin declaravit.* Probat illic *Alexander* ex initio Evangelii Joannis Filium ante omnes res creatas fuiſſe, quandoquidem eas creavit; unde ſequitur eum tunc habuiſſe ἰδιότροπον ὑπόστασιν, hoc eſt, *propriam ſubſtantiam*, non Patris, nec creatam, ut ſequentia manifeſto oſtendunt. Itaque *Valeſium* oportuit vertere *ſubſtantiam*, non *hypoſtaſin*, quod apud Latinos *perſonalitatem*, potius quam *perſonam*, ſeu ſubſtantiam, ſignificat.

12. Nihil clarius hiſce verbis quæ p. 12. leguntur de mundo: τὸ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργεῖσθαι

γεῖσθαι τὸν κόσμον νεωτέραν ἔχει τῆς ὑποστάσεως καὶ πρόσφατον τὴν γένεσιν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ πάντων εἰληφότων τὴν τοιαύτην οὐσίωσιν. Interprete Valeſio: *e nihilo vero creari mundum, recentiorem indicat ac nuperam* ſubſtantiæ *originem cum univerſa ejusmodi eſſentiam* (aut *eſſentiæ productionem*) *a Patre per filium acceperint.* Nec video cur paullo poſt οὐ ἀνεκδιήγητος ὑπόστασις ſit *inexplicabilis ſubſiſtentia*, potius quam *ſubſtantia.* Ipſe *Valeſius* inferius, eadem pagina hæc verba: πῶς ἂν περιεργάσαιτό τις τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ μελανχολικῇ διαθέσει ληφθεὶς τυγχάνοι; vertit: *quomodo Divini Verbi* (aut *Dei qui eſt Ratio*) eſſentiam *curioſius inveſtigare quispiam poterit, niſi atra bile ſit percitus?* Vide & initium pag. 14. ac pag. 17. mediam, ubi eadem vox adlato ſenſu adhibetur.

13. In ultimis Paginæ 12. verſibus legimus: ὅτι δὲ μανιῶδες, τὸ ἐκ οὐκ ὄντων τὸν υἱὸν γεγονέναι φρονεῖν, χρονικὴν ἔχοντα προβολήν, αὐτόθεν δείκνυται τὸ ἐξ οὐκ ὄντων: Vertit Valeſius: *quod vero extremæ dementiæ ſit Filium ex non exſtantibus factum opinari, cum id, quod ex non exſtantibus factum eſt, temporalem habeat* eſſentiam *res ipſa indicat.* Atqui προβολὴ non eſt *eſſentia*, ſed *generatio* ipſa; nam Deus dicitur προβάλλειν, *projicere*, vel *producere*, id quod creat, aut generat. Adeant qui hoc ignorant *Dionyſ. Petavium* Dogm. Theol. Tom.

Tom II. de Trinitate Lib. VII. c. X. Sed & apud *Theodoritum* eodem Lib. I. c. V. exſtat Epiſtola *Arii*, in qua nonnullos inſimulat, quod Filium dicerent ἐρυγὴν, aut προβολὴν *eructationem*, aut *projectionem*. Hic vero *Alexander* productionem creaturarum rectius προβολὴν vocat, ubi ea vox actionem ipſam creandi ſignificat, cum in verbis *Arii* ſit ipſa res creata, aut genita.

14. Pag. 15. recitatis his verbis: *Ego & Pater unum ſumus*, ſubdit *Alexander*: ὅπερ φησὶν ὁ Κύριος, οὐ πατέρα ἑαυτὸν ἀναγορεύων, οὐδὲ τὰς τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις μίαν εἶναι σαφηνίζων: Quod ſic vertit Valeſius: *Quod quidem Dominus dicit, non quo ſeipſum Patrem renunciet, nec quo duas perſonas unam eſſe demonſtret.* Sed vertendum fuit, *duas naturas ſubſiſtentiâ*, hoc enim vult Alexander *naturam* Patris & *naturam* Filii prorſus ſimiles ac pares fuiſſe, nec diſtinctas, niſi *exſiſtentia*, aut ſi malis *ſubſiſtentia;* quo ſenſu duæ dici debent, cum ſint, ex Veterum ſententia, una ad ſpeciem, & ad communem præſtantiam quod adtinet. Attamen verum etiam eſt δύο φύσεις ὑποστάσει eſſe duas perſonas proprie dictas, ſed in talibus non ſunt mutanda vocabula. Hic autem ὑπόστασιν interpretamur *exſiſtentiam*, quia ab *Alexandro* diſtinguitur a voce φύσις, quæ eſt *natura*, aut *ſubſtantia* ipſa; qua de re Capite ſequente dicemus.

15. Ad hunc locum hæc adnotat Valeſius: *duas naturas dicit Alexander, non ſimpliciter &*

Digitized by Google

& abſolute duas, ſed perſonaliter duas, ex eo quod in duabus perſonis exſiſtat una natura, Quare φύσις ἐν ὑποστάσει *idem eſt, quod perſona.* Hæc mentem *Alexandri* exprimant, ſi voces intelligamus, ut ejus ævo intelligebantur; nimirum, voce *perſona*, non τρόπον ὑπάρξεως; aut accidens, quod *perſonalitas* dici ſolet, ſed ſubſtantiam intelligentem, propria exſiſtentia præditam, quales tunc temporis dicebant eſſe perſonas Patris & Filii; & vocibus *una natura*, unitatem ſpeciei, non numeri. Alioqui, ſi ex hodierna Theologia, licet veriore, interpreteris verba *Alexandri*, ut fecit *Valeſius*, eam prorſus corrumpis. Vir certe eruditiſſimus, non videtur ſuſpicatus eſſe aliter Veteres ſenſiſſe, ac nos, cum hæc verba interpretaretur.

16. Non parum etiam exercitum habuerunt virum doctiſſimum *Lucam Holſtenium*, cujus exercitationem de hoc loco ad calcem *Theodoriti* edidit Lutetiæ *Valeſius*. Poſtquam locum varie fruſtra verſavit, ut ſenſum hodiernæ ſententiæ conſentaneum inveniat; tandem eo devenit, ut dicat *verba Græca, uti quidem nunc vulgo leguntur, vel Hæreticorum malitia vel inſcitia librariorum corrupta;* quod probare contendit ex *Epiphanio Scholaſtico*, qui hæc verba ſic tranſtulit, Hiſt. Tripartitæ Lib. I. c. 14. *Neque ſubſtantialiter duas naturas, quæ eſt una declarans:* unde *Holſtenius* colligit legendum in Græcis: οὐδὲ τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις, τὴν μίαν εἶναι σαφηνίζων. Sed hæc eſt mera depravatio hominis ad ſui ævi ſententiam priſcorum

ſcorum dogma corrigentis. Veteres enim δύο φύσεις & δύο οὐσίας in Patre & Filio eſſe dicebant, ut liquet ex judicio *Photii* Cod. CXIX. de *Pierii* Libris: πολλὰ δὲ ἔξω τῶν νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καθεστηκότων, ἀρχαιοτρόπως ἴσως, ἀποφαίνεται· ἀλλὰ περὶ μὲν πατρὸς καὶ υἱοῦ εὐσεβῶς πρεσβεύει· πλὴν ὅτι οὐσίας δύο καὶ φύσεις δύο λέγει: *Multa vero, præter ea, quæ in Eccleſia nunc obtinent, tradit; ſed de Patre & Filio pie loquitur, niſi quod eſſentias duas & naturas duas dicit.* Addit quidem *Photius*: τῷ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως ὀνόματι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν ἑπομένων, καὶ προηγουμένων τοῦ χωρίου, ἀντὶ τοῦ ὑποστάσεως, καὶ οὐχ ὡς Ἀρείῳ προσανακείμενοι, χρώμενος: *vocibus* eſſentiæ & naturæ, *ut manifeſtum eſt ex ſequentibus & antecedentibus illius loci, pro hypoſtaſi* (perſonalitate) *& non ut Ario addicti, uſus.* Sed *Photius* Veterum verba & ſenſus ex iis, quæ ipſius ævo obtinebant, interpretari non debuit.

17. Veteres aliter ſentiebant, ut liquet vel ex eo quod in ſequentibus habetur, ubi *Alexander* ait Filium unum eſſe cum Patre, ὅτι τὴν πατρικὴν ἐμφέρειαν ἀκριβῶς πέφυκε σώζειν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, τὴν κατὰ πάντα ὁμοιότητα αὐτοῦ ἐκ φύσεως ἀπομαξάμενος: *quoniam Patris Filius expreſſam Patris ſimilitudinem exactiſſime ſervat, quippe qui omnimodam ejus ſimilitudinem a natura impreſſam habeat* &c. Nam naturæ quidem perfectæ poteſt altera æque perfecta, ſed numero

mero diverſa, eſſe imago; ſed non poteſt una numero natura eſſe ſimul, aut dici πρωτότυπος & ἔκτυπος, primitivum exemplar & ſui ipſius ſimilitudo. Res eſt, ut quidem mihi videtur, manifeſta.

18. Nihil hac de re præterea addam, niſi voces omnes, quæ in hoc negotio adhibentur, parteſque ſingulas hujus dogmatis, prout a Veteribus Conſubſtantialiſtis exprimuntur, ſenſu primigenio & proprio optime convenire ſententiæ, qua tres naturæ diſtinctæ & pares in Divinitate ſtatuuntur; nec poſſe noſtræ (quamvis alioqui veræ) ſententiæ, niſi violenter torqueantur, aptari. Non ſolent autem primum inveniri voces, ut iis aliquid exprimatur, naturæ ipſius rei, ex uſu Linguæ recepto, plane contrariæ. Quæſtiones etiam inde natæ, & objectiones, ſolutioneſque omnes Veterum, hanc in rem, expoſita ſententia optime dilucidantur, quæ alioqui ſunt Cimmeriis tenebris obſcuriores. Ex hiſce vero, quæ multo pluribus deduci potuiſſent, evidenter liquet Criticum, qui eos interpretatur Scriptores, qui de Diſciplina quadam agunt, ejus Diſciplinæ peritum eſſe oportere; quod demonſtrare adgreſſi eramus.

CAPUT XV.

REGULA XIV.

Diverſas Sectas iisdem ſæpe uſas eſſe vocabulis, ad diverſa prorſus dogmata exprimenda; & easdem, ſervatis iisdem vocabulis, lapſu temporis, ſententiam mutaſſe.

1. QUAM neceſſarium ſit opiniones Scriptorum quos legimus ſcire, ut mentem eorum usquequaque intelligamus; etiam ex hoc intelligere eſt, quod homines, opinionibus plane diverſis, ſæpe eodem utantur ſermone. Si tunc ex uno, aut altero loco de ſententia eorum judicium ferremus, exiſtimaremus eos ſimilia ſenſiſſe, qui nihil ſimile cogitarunt.

2. Paulus, exempli gratia, ita loquitur Act. XVII, 27. *Deus longe non eſt ab unoquoque noſtrum, in ipſo enim vivimus, & movemur, & ſumus*, &c. Significat, ut Deum agnoſcamus, non eſſe procul quærenda potentiæ ejus ſpecimina, quoniam ei quidquid circa nos atque in nobis eſt debemus. Idem Eph. IV, 30. præter alia, monet Epheſios, *ne contriſtent Spiritum Sanctum Dei, in quo ſignati erant in diem redemtionis;* hoc eſt, ne peccatis ſuis efficerent ut, quod hoſpites offenſi ſolent, eos dévereret Spiritus Sanctus, quo

quo veluti ſigillo Deus eos ab aliis, adſervandos in diem judicii, ſecreverat.

3. At ſi quis, lectis dumtaxat verbis Pauli, neque ſenſum ſatis adtendens; legat hæc verba *Senecæ*, neque aliunde norit Stoïcorum placita, credet facile ὁμόδοξον hac in re fuiſſe Paulo Senecam: (*) *Non ſunt*, inquit, *ad cœlum elevandæ manus, nec exorandus æditius, ut nos ad aures ſimulacri, quaſi magis exaudiri poſſimus, admittat; prope eſt ad te Deus, tecum eſt, intus eſt. Ita dico, Lucili*, SACER *intra nos* SPIRITUS *ſedet, malorum, bonorumque noſtrorum obſervator & cuſtos; hic, prout a nobis tractatus eſt, ita nos ipſe tractat.*

4. Qui non legerit integram Senecæ Epiſtolam credet ſe legere potius verba Chriſtiani Apoſtolos imitati, quam Philoſophi Ethnici. Ipſe *Hugo Grotius*, vir ſummus, at Stoïcorum Dogmatum parum memor, hæc non *plane aliena* a Paulinis judicavit. At qui leget ſequentia *Senecæ*, videbit *ſacrum iſtum ſpiritum*, quem intra nos eſſe dictitat, eſſe ipſum animum humanum, partem Animæ Mundi, ſeu Dei Stoïcorum, ac proinde ipſum Deum; quam Stoïcorum ſententiam eſſe recte obſervavit *Juſt. Lipſius* in notis, & alibi etiam gravibus oſtendit argumentis. Quod vel hæc verba *Senecæ*, in eadem Epiſtola, ſatis probent: *Majore ſui parte* (animus humanus) *illic eſt, unde deſcendit. Quemadmodum radii ſolis contingunt quidem terram, ſed ibi ſunt unde mittuntur: ſic animus magnus & ſacer, &* *in*

(*) *Epiſt. XLI.*

in hoc demiſſus, ut propius divina noſſemus, converſatur quidem nobiſcum, ſed hæret origini ſuæ. Illinc pendet, illuc ſpectat ac nititur, noſtris tamquam melior intereſt. Quis eſt ergo hic? Animus, qui nullo bono niſi ſuo nititur.

5. Hinc intelligere eſt, ut hoc obiter dicamus, non eſſe temere conferenda Ethnicorum dicta, cum Sacrorum Scriptorum ſermone; quandoquidem ſæpe, ubi videntur eadem dicere, diverſa proferunt. Atque hac in re paſſim peccavit *Joannes Pricæus*, qui immenſam farraginem, etiam in rebus claris, locorum Veterum Scriptorum, ad Novum Teſtamentum illuſtrandum, congeſſit. Nec tamen *Hugo Grotius* ejus culpæ ubique prorſus immunis eſt, ut ex loco laudato ſatis liquet. Sed tot egregiis dotibus talia παρεργήματα penſat, ut vix memoratu digna ſint.

6. Videndum eſt prius quam diligentiſſime, quem ſenſum phraſibus ſuis ſubjecerint Scriptores Ethnici, quem Hebræi ac Chriſtiani ſuis; quo demum peracto, poſſunt invicem conferri. Adtente rem expendenti conſtabit ab Ethnicis (*) mutuatos eſſe multa Judæos, a Lagidarum & Seleucidarum temporibus, qua occaſione licebit utrorumque dicta comparare; ita tamen, ut alterius moniti memores ſemper ſimus; nempe, phraſes ſæpe a primigenia ſignificatione eſſe detortas, ab iis qui eas aliunde ſumſerunt, quod pluribus exemplis nobis illuſtrandum eſt.

7. Olim

(*) *Vide Tom.* 3. *Ep.* IX. *hujus Artis Criticæ.*

7. Olim inter Chriſtianorum familias, etiam in iis in quibus diſſentiebant & collidebantur acerrime inter ſe, conveniebat tamen in eo quod utraque contendentium pars libenter loquutionibus Scripturæ uteretur, quaſi iis ſua egregie exprimeretur ſententia. Cum *Ariani* opinionem ſuam, de creata Chriſti Divinitate, optime exprimi cenſerent verbis hiſce Pauli, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, *primogenitus omnis Creaturæ:* iisdem *Conſubſtantialiſtæ* haud illibenter utebantur, nec minus contendebant τὸ συναΐδιον iis ſignificari, qua de re vide Epiſt. *Alexandri* Alexandriæ Epiſcopi, apud *Theodoritum* H. E. Lib. I. c. 4. Idem hodie fit inter diſſidentes Chriſtianos, qui omnes pariter opiniones ſuas in Scripturis eſſe exiſtimant.

8. Hæc exempla metum nobis injicere deberent, ne qua in re, licet veterum Chriſtianorum vocabula retinuerimus, ab eorum ſententia nec-opini receſſerimus; nedum ut, quia phraſibus iisdem utimur, ideo tantum credamus nos cum illis per omnia conſentire. Loquutiones ipſæ tot libris ſcriptæ, characteribusque oculos percellentibus notatæ, magnam mutationem pati nequivere; ſed cum mentis notiones ſenſus non feriant, harum mutationes in hominum animis potuerunt eſſe maximæ, lapſu temporis; neque vocum ambiguarum ſolo ſubſidio, notionum variam ſortem cognoſcere licet.

9. Mutationes illæ notionum, ſervatis vocabulis, irrepere potiſſimum potuere, ubi res quæ his ſignificantur obſcuræ ſunt, vocesque

am-

ambiguæ. Exemplum proferemus ex re maximi momenti, quæ olim Chriſtianos diviſit, hodieque lacerat, &, ut ſunt hominum ingenia, in poſterum etiam in partes diſtrahet. Inter Chriſtianos, de natura, & diſtinctione duarum *S. Trinitatis Perſonarum*, ut nunc loquimur, Filii & Spiritus Sancti, concertationes fuere, fere ex quo Apoſtoli fato functi ſunt. Sed & ante & poſt Chriſtum, Ethnici ipſi varia de tribus *Principiis* dixerant, ſono certe a dogmatibus Chriſtianis nequaquam aliena. Verum licet iisdem vocibus plurima ſæcula uſa ſint, attamen ſub illis vocabulis latuit ſat magna ſententiarum varietas, ut ſingillatim oſtendemus.

10. Primus omnium tria *Principia* conſtituit (*) *Parmenides*, & poſt eum *Plato*; qui an conſenſerint non ſatis liquet, quod *Parmenidis* nihil ſuperſit, præter obſcura fragmenta. (†) *Plato* autem dixit primum eſſe ΤΟ ΟΝ, ΑΙΤΙΟΝ ΑΠΑΝΤΩΝ, *Ens, cauſam omnium rerum:* ſecundum vero ΛΟΓΟΝ, *Rationem & Rectorem præſentium & futurorum;* tertium denique ΨΥΧΗΝ ΚΟΣΜΟΥ *animam*, ſive *ſpiritum mundi.* Secundum quidem Principium a primo *genitum*, ſeu factum; tertium vero a ſecundo adfirmat. Liquet adtente Platonicum *Timæum* legenti, *generationem a Platone* dici *creationem*, & paſſim confundi, γεννῆσαι, ποιῆσαι, τεκταίνεσθαι, μηχανῆσαι, δη-

μιουρ-

(*) *Plotin. Ennead. V. Lib. I. c. 8.*

(†) *In Timæo, & Epiſt. II. & V. Vide & Artis hujus Criticæ T. 3. Ep. VII.*

μινεργῆσαι, ἀπεργάζειν, &c. atque idem haberi αἴτιον ac πατέρα, *cauſam* ac *patrem*.

11. *Philo Judæus*, ejus admirator & diſcipulus, ſimilia habet; nam ait (*) Λόγον eſſe πρεσβύτατον τῶν Ἀγγέλων, & τοῦ Ὄντος πρωτότοκον Υἱὸν, *antiquiſſimum Angelorum*, & *primogenitum Entis*. Platonicus vero Ethnicus *Plotinus*, ſermone eodem uſus eſt, præſertim Enneade IX. Lib. V. a Cap. III. ad VIII. ubi hac de re copioſe agit. Unum eſſe ſummum Deum, Cauſam primam omnium; deinde duos alios inferiores Deos, a ſummo illo creatos, minusque prima Cauſa perfectos, crediderunt.

12. Joannes porro Apoſtolus, Platonica uſus voce, Λόγον vocat Divinitatem quæ in Chriſto habitavit, eique ſimilia tribuit ac *Philo*; creationem, ſcilicet, univerſi. Meminit etiam Πνεύματος *Spiritus*, quem illi conjungit, ut ille ſecundo Principio ſubjunxit *Animam* mundi. Paulus vocat quoque eum, per quem omnia ſunt facta, πρωτότοκον πάσης κτίσεως *primogenitum omnis Creaturæ*. Denique occurrunt alia ſimilia Platonicis loquutionibus, in Novo Teſtamento, quæ non memorabimus.

13. Quæritur nunc an Joannes voce Λόγος idem plane intellexerit, ac *Plato*, ejusque diſcipuli? anve Paulus πρωτότοκον intellexerit quemadmodum *Philo*? Si quis adfirmet, cun-

(*) *Vid. ſupra adlatum locum C. III. §. 9. Vitam Euſebii Cæſarienſis, & Tom. 3. Ep. VIII. Artis hujus Criticæ.*

eundum erit in caſtra Arianorum; qui Divinitatem, quæ Chriſto adfuit, creatam e nihilo contendebant. Si neges, agnoſcendum erit, quod volumus, ſub iisdem phraſibus, diverſas ſæpe latere ſententias. Nec dubium eſt quin poſterius hoc verius ſit, quod oſtendimus Epp. VII. VIII, & IX. T. 3. *Artis Criticæ*.

14. Attamen propter rei difficultatem, & ambiguitatem vocum, æſtuantes ſequentium ſæculorum Chriſtiani in varias opiniones abierunt. Plerique tamen cum *Platone* loquuti ſunt, & cum eo ſe ſentire dixerunt; dum ſecundum Principium faciunt priori (*) συναΐδιον, *coæternum*, & quo non magis carere poteſt primum, quam Sol luce; quod tamen videtur contrarium eſſe *Platoni*, qui a primo creatum vult. Interea iidem, ex Judaïco loquendi more, unum eſſe Deum paſſim adfirmant, quod etiam a Platonico dogmate, quo tres ſummi Dii ſtatuuntur, abhorret. Attamen haud abſimilia dixerat etiam *Plotinus*, etiamſi *Platonis* interpretem agit.

15. Scripſit idem Platonicus τρεῖς eſſe ὑποστάσεις ἀρχικὰς *tres eſſe hypoſtaſes*, *quæ* rerum omnium *ſunt principia*, & varia ratione in iis poſſe conſiderari ταυτότητα *identitatem* & ἑτερότητα *diverſitatem*. Chriſtiani quoque ſimilia dixerunt, licet fuerint controverſiæ de voce ὑπόστασις; quæ ſignificat nunc *accidens*, ſeu τρόπον ὑπάρξεως, *modum exſiſtendi*: nunc *ſubſtantiam*, ſeu rem ipſam, quæ certo modo eſt

(*) *Vide G. Bulli Defenſionem Nicenæ Synodi. Sect. III.*

eſt, vel cui tamquam ſubjecto ineſt modus exiſtendi. Tandem inter Græcos quidem convenit, ut dicerent τρεῖς εἶναι ὑποστάσεις *tres eſſe modos exſiſtendi*, μίαν οὐσίαν *unam eſſentiam;* inter Latinos vero, *tres perſonas*, *unicam ſubſtantiam*, ſeu *eſſentiam;* qua ratione loquendi etiamnum hodie utimur.

16. Platonici, in hiſce rebus, uſi etiam fuerant voce (*) ὁμοούσιος, quæ apud eos ſignificat ὁμοφυῆ, ὁμογενῆ, ſeu *ejusdem ſpeciei*, aut *ſimillimæ naturæ.* Eam diſtinctionem adhibuit *Nicæna Synodus*, quæ definivit υἱὸν εἶναι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, *filium eſſe conſubſtantialem Patri.* Hodie etiam plerique cum Synodo Nicæna ſe ſentire profitentur, & eamdem uſurpant vocem.

17. Loquutiones autem, quas adtulimus §. 14, 15, 16. non uni inſervire poſſunt dogmati exprimendo; quare dubium ſit an qui iis olim uſi ſunt idem omnes ſentirent, quamvis, omiſſis Platonicis, Chriſtiani ſoli ſpectentur. Imo *Hugo Grotius* eo proceſſit, ut diceret (†) *ſibi conſtare Patres in explicatione harum rerum plurimum diſſenſiſſe, etiamſi vocum quarumdam ſono inter ſe conveniunt.* Profecto videntur Veteres inter ſe diſcrepaſſe, in multis, & Chriſtiani omnes hodie multum abeſſe a ſententia Synodi Nicænæ; licet plerique cum ea ſentire ſe putent, quod voces ab ea conſecratas admittant.

18. Hæc

(*) *Vid. Vit. Euſebii Cæſarienſis, G. Bulli Defenſ. Synodi Nicænæ Sect. II. C. I. §. 2. & Epiſt. 2. T. 3. Artis Criticæ.*

(†) *Epp. ad Fratrem Ep. CLII.*

18. Hæc ne temere adfirmaſſe videamur, primo obſervandum vocem ἀΐδιος *æternus* admodum eſſe ambiguam apud Veteres, in hoc negotio. Ἀΐδιον enim poteſt ſignificare proprie dictam æternitatem, quæ omni, quomodocumque intelligatur, principio caruit; qua ratione, ex omnium conſenſu, Pater dicitur ἀΐδιος. Sed alteram (*) habet ea vox ſignificationem, qua denotat quod fuit, antequam mundus ac proinde tempus eſſet, quod vocant etiam Veteres ἄχρονον & ὑπέρχρονον, *ſine tempore*, & *ſupra tempus*. Jam dubium eſt an Veteres, qui Υἱοῦ ὑπόστασιν dixerunt eſſe æternam, priore aut poſteriore intelligendi ſint ſenſu; an, nimirum, eam æternam, non minus ac Patris ὑπόστασιν, eſſe voluerint; an vero ita eam vocent, quod ante mundum fuerit? Atque hac in ſententia videtur fuiſſe *Tertullianus*, qui contra *Hermogenem* Cap. III. & XVIII. ait *Filium ſemper non fuiſſe*, nec *ſine initio eſſe*. Idem videntur ſenſiſſe multi Patres Ante-Nicæni, qui paullo ante mundum genitum Filium volunt, licet ἀΐδιον adpellent. Altera etiam eſt ambiguitas vocis ἀΐδιος, in hac re. Dici, nempe, poteſt Divinitas Chriſti, quod ad *ſubſtantiam*, ſeu *eſſentiam* adtinet, ἀΐδιος, non minus ac Pater: aut quod ad *modum exſiſtendi* ejus eſſentiæ ſpectat, propter quem Filius vocatur. Quidam ex Veteribus (†) ſcripſerant *ſubſtantiam* ipſam Divinitatis

(*) *Vid. Epiſtolam Alexandri Alexandriæ Epiſcopi apud Theodoritum Lib. I. c. 4. & Baſilium Cæſarienſem Hom. I. in Hexaëmeron.*

(†) *Vid. Ep. Euſebii apud Theodor. Lib. I. c. 12.*

vinitatis Filii, ἀγεννήτως in Patre exſiſtentem, eſſe illi συναΐδιον; quod de *ſubſiſtentia* non adfirmabant. Quæ fuit Nicænæ Synodi ſententia, unde factum ut damnarit eos qui dicerent *Filium non fuiſſe antequam genitus eſſet*, licet definierit Filium eſſe Patri συναΐδιον, quod ad *ſubſtantiam*; erat nimirum, ab omni æternitate, Filius ἀγεννήτως in Patre, antequam generaretur; ſed cœpit γεννητῶς exſiſtere paullo ante creationem mundi cum *hypoſtaſin* ſeu *exſiſtentiam* diſtinctam a Patre accepit, ut Veteres putabant.

19. Secundo, cum dicebant Patrem & Filium *Unum* eſſe, latebat etiam in illa voce non levis ambiguitas. Aliquid enim dicitur eſſe *Unum*, quemadmodum Philoſophi loquuntur, vel *Unitate numerica*, vel *Unitate ſpecifica*. Ita *Petrus* eſt unus, *unitate numerica*; *Petrus*, *Joannes*, & *Paulus* unus ſunt, *unitate ſpecifica*. (*) Adparet autem ex Veteribus eos credidiſſe tres eſſe Naturas divinas, numero quidem diverſas, ſed unius ſpeciei. Revera in ſermone quotidiano, & apud Philoſophos etiam, unum dicuntur quæ ſpecie conveniunt; ut liquet vel ex *Ariſtotele*, cujus obſervationes ſæpe vulgari ſermone nituntur, qui docet (†) λέγεται ἓν ὧν ἡ οὐσία μία, μία δ' ἢ συνεχείᾳ, ἢ εἴδει, ἢ λόγῳ, *dici unum, quorum eſſentia una eſt, una autem continuitate, aut ſpecie, aut ratione.*

20. Tertio, ut *Plotinus* τρεῖς ὑποστάσεις agnovit,

(*) *Vide St. Curcellai Quatern. Diſſ.* 1. §. 74. & *ſeqq.* & *Vit. Euſebii ac Gregorii Nazianzeni.*

(†) *Metaphyſ. Lib. IV. c.* 6.

vit, numero diſtinctas, hoc eſt, tres *ſubſtantias* cum diſtinctis proprietatibus, licet alioqui conjunctiſſimas: ita Chriſtiani Veteres, eodem ſermone uſi, non nobiſcum, ſed cum *Plotino* hac in re conſenſerunt. Qui unam οὐσίαν dicunt, τρεῖς τρόπους ὑπάρξεως, id ipſum hiſce verbis expreſſerunt; ut enim Humanitas, quæ eſt ſeparatim in Joanne, Petro & Paulo, eſt una; nec in Paulo differt ab eo quod eſt in Petro & Joanne, niſi τρόπῳ ὑπάρξεως: ita tres Naturæ divinæ numero diverſæ, ſed ſpecie eædem, differunt tantum *modo exſiſtendi.*

21. Quarto, cum vox ὁμοούσιος, ex Platonicorum uſu, ſignificaret *ejusdem ſpeciei*, & Synodus Chalcedonenſis, in ſuo Symbolo, ſtatuerit Filium eſſe nobis ὁμοούσιον κατ' ἀνθρωπότητα, ut eſt ὁμοούσιος Patri κατὰ θεότητα; nulla eſt ratio exiſtimandi hac voce ſignificatum fuiſſe eſſe *unicam numero* Eſſentiam Patris, & Filii. Nihil ſane occurrit in Diſputationibus *Conſubſtantialiſtarum*, quod ſuadere poſſit alia in re controverſiam Arianam ſitam fuiſſe, niſi quod Ariani *Eſſentiam* filii parem non eſſe *Eſſentiæ* Patris contenderent: *Conſubſtantialiſtæ* vero *Eſſentiarum* paritatem propugnarent; (*) quod Viri Doctiſſimi copioſe oſtenderunt, nec ignorari poteſt, quin eadem opera denſiſſimæ tenebræ offundantur Veterum hac de re Scripta legentibus; in quibus contra omnia ſunt clara, ſi memorata teneamus, ut jam diximus Cap. ſuperioris §. 18.

V 5 22. Si

(*) *St. Curcellaus in Quatern. Diſ. I. & R. Cudworthus* in libro Anglico inſcripto; *The true Syſtem intellectual of the Univerſe* Lib. I. c. IV. pag. 606. & ſeqq.

22. Si quis quærat cur in re tanti momenti tot ambiguis loquendi generibus uti ſuſtinuerint Veteres; reſponſum accipiat jam, apud Philoſophos uſitatas eas ambiguitates fuiſſe, quæ in ſermonem Theologorum, ut fit, ſunt transfuſæ: quemadmodum antea jam oſtendimus. Præterea nolebant Theologi fateri, ex eorum ſententia, ſi cum vulgo loquerentur, tres eſſe pares Deos, non unum, cum unum eſſe paſſim doceat Scriptura Sacra. Quare ne a Scriptura diſcedere viderentur, neve πολυθεότητος inſimularentur, ita ut oſtendimus loquuti ſunt. Quod non omnino diſſimulat *Auguſtinus* de Civitate Dei Lib. X. c. 23. *Liberis, inquit, verbis loquuntur Philoſophi, nec in rebus, ad intelligendum difficillimis, offenſionem piarum aurium pertimeſcunt. Nobis autem ad certam regulam loqui fas eſt, ne verborum licentia etiam in rebus, quæ in his ſignificantur, impiam gignat opinionem. Nos itaque non dicimus duo vel tria Principia, cum de Deo loquimur; ſicut nec duos Deos, vel tres nobis licitum eſt dicere: quamvis de unoquoque loquentes, vel de Patre, vel de Filio, vel de Spiritu Sancto, etiam ſingulum quemque Deum eſſe, fateamur; nec dicemus tamen, quod Hæretici Sabelliani, eumdem eſſe Patrem, qui eſt & Filius, & eumdem Spiritum Sanctum, qui eſt & Pater & Filius; ſed Patrem eſſe Filii Patrem & Filium Patris Filium, & Patris & Filii Spiritum Sanctum, nec Patrem eſſe, nec Filium.* Ita loquitur *Auguſtinus*, quod probe animadvertendum, poſtquam egit de doctrina Platonica

nica, de tribus Principiis, aut *principalibus ſubſtantiis*, prout a *Porphyrio* & *Plotino* expoſita fuerat.

23. Ex hac vocum ambiguitate, colligere eſt potuiſſe facile fieri, quod credidit *Hugo Grotius*, ut qui verbis conſentire olim inter ſe videbantur, re ipſa diſſentirent; utque, ſervatis iisdem vocabulis, paullatim ſubſtituta alia fuerit poteſtas. Atque hoc eo facilius factum, in negotio *de Unitate Dei*, quod perſuaſerit ſibi poſteritas conſenſiſſe Patres Eccleſiæ cum veteribus Hebræis, liqueret autem Hebræos *unitatem* Eſſentiæ divinæ *numericam* credidiſſe. Verum uti *Conſubſtantialiſtæ* ſub iisdem verbis, quibus antiqui Hebræi utebantur, aliam abſcondebant ſententiam, cum non auderent ab iis diſcedere: ita noſtri hodie Theologi verba quidem a Patribus conſecrata retinent, ſed alias iis ſubjecere poteſtates. Animadvertit hoc, in aliquot aliis vocabulis, *Joan. Dallæus* de Uſu Patrum Lib. I. c. 5. ſub finem, quod vellem copioſius diduxiſſet. Rectius multo feciſſent ſi in Scripturæ Sacræ verbis adquieviſſent, nec nos venia digni ſimus, ſi loquutionibus Scriptorum Sacrorum, tam ambigua & tam incommoda loquendi genera, præſertim ad ſententiam veram exprimendam, præferamus. Sed monitum hoc Theologicum eſt, non Criticum.

CAPUT XVI.

REGULA XV.

Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex Rhetorico ſtylo.

1. GRAMMATICI & Rhetores voces proprias vocant, ut omnes norunt, eas, quæ uſurpantur pro nativa ſignificatione, quæ eſt illis uſu adtributa; tropicas vero, quæ ex nativa ſignificatione in aliam translatæ ſunt. *Moveri* proprie dicuntur *corpora*, quorum mutatur ſitus; translate *animi*, cum quiſpiam in iis excitatur adfectus. Cum autem nulli Linguæ tot ſuppetant voces & loquutiones propriæ, quot ſuppetere oporteret, ut omnia proprie exprimi quirent; eſt enim rerum infinitus numerus, vocum finitus; neceſſario confugiendum fuit ad voces tropicas. Digna ſunt, quæ huc transferantur, verba *Ciceronis* de Translationibus ex Lib. III. de *Oratore* c. 28. *Modus transferendi verbi late patet, quem neceſſitas genuit inopia coacta, & anguſtiis; poſt autem delectatio, jucunditasque celebravit. Nam ut veſtis, frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi cœpta eſt, ad ornatum etiam corporis: ſic verbi translatio inſtituta eſt, inopiæ cauſa; frequentata delectationis —— Translationes quaſi mutuationes ſunt,*

ſunt, cum ; quod non habeas , aliunde ſumas. Exempli cauſa , ad res ad animum pertinentes exprimendas , pauciſſimæ ſunt voces nativa ſignificatione adhibendæ ; quia populus, a quo potiſſimum paullatim Linguæ auctæ , & ornatæ , de rebus ſpiritualibus plerumque ſecurus, de corporeis tantum ſermones ſerit, aut ſpiritus corporibus ſimiles putat. Hinc qui de rebus incorporeis verba faciunt , e corporeis petitas voces paſſim uſurpare coguntur.

2. Inde naſcitur magna intelligendi difficultas , in rebus per ſe obſcuris, quales ſunt quæ ad ſpiritus pertinent. Cum enim *efflare animum* legimus , in Scriptore , cujus de animo ſententiam aliunde cognoſcere non poſſumus ; qui ſcire liceat , utrum re ipſa crediderit animum eſſe flatum , an vero tropice ita loquatur ? Hodieque, cum multi negent in animo quidquam eſſe corporei ; omnes tamen , Latine ſcribentes , ejusmodi loquutionibus uſu conſecratis utuntur , non minus ac qui mentem eſſe tenui auræ ſimilem credunt.

3. Verum cum Cap. V. egerimus de difficultate dignoſcendi quo uſque metaphorica loquutio urgenda ſit, hac de re iterum non agemus , ne repetendum ſit quod jam dictum eſt. Obſervabimus potius , præter uſum neceſſarium Troporum , propter Linguarum paupertatem, eſſe alios quosdam eorumdem uſus Rhetoricos, ut ex *Cicerone* vidimus, unde non exigua naſcitur obſcuritas. Scilicet, non modo ad mentem exprimendam, non

non occurrente alia voce, adhibentur, ſed & ad ornatum orationis; ut notio vividior, aut elegantior, aut amplior in audientium aut legentium mente excitetur. Ita *Horatius* fulmen tropice deſcribit, hiſce verbis: (*) *tremendo Jupiter ipſe ruens tumultu*, ut excitet majorem fulminis notionem; nam aliquid amplius eſt intelligere *Jovem ipſum ruentem*, quam telum ejus manu emiſſum.

4. Si ſola Veritas eſſet docenda, isque eſſet unus loquentium finis, uti par eſſet, univerſa eorum cura in eo ſita eſſet, ut perſpicue loquerentur; quam in rem, quantum poſſent, vocibus uterentur propriis; ſed ornatus orationis adhibetur ad delectandos auditores, vel legentes, aut eorum movendos adfectus; eumque in finem non tropica modo, ſed & figurata oratio inventa eſt. Quo fit ut Rhetores doceant non ubique adhibendum eſſe ſermonem proprium, ſed in iis dumtaxat Orationis partibus, ubi adfectus non moventur. *In exordienda cauſa, ſervandum eſt ut lenis ſit ſermo, & uſitata verborum conſuetudo, ut non adparata oratio eſſe videatur.* (†) in (‡) *Rhetorica Scholica Curii Fortunatiani*, parum quidem Latini Scriptoris, ſed nequaquam inepti, pro tempore quo vixit, eſt hæc quæſtio: *Propria verba, quæ partes orationis magis deſiderant?* cui ita reſpondetur: *Principia & narrationes*; quia, nempe, neque in principiis, neque in narrationibus, moveri ſolent adfectus.

5. Non

(*) *Lib. I. Od. 16.* (†) *Scriptor ad Herenn. Lib. I. c. 7.*
(‡) *Lib. III. p. 71. Ed. Pariſ.*

5. Non eſt noſtri inſtituti in originem adfectuum inquirere, aut eorum naturam explicare. Paucula tantum indicabimus indubitata, quibus nititur quod de difficultate intelligendæ figuratæ orationis dicemus. Cum ab iis qui nos educant, a prima infantia, excitentur & foveantur in nobis adfectus; paullatim fit ut his nimium indulgere adſueti, nulla re ferme commoveamur, aut delectemur, niſi iis quæ adfectibus blandiuntur. Cetera omnia nobis tædioſa & inſulſa videntur; nec ea, niſi inviti, patimur. Hinc fit ut ſomnus nobis obrepat, ubi audimus paullo copioſius rem exponentes; quæ per ſe apta non eſt ad creandam nobis admirationem, vel ſpem, vel metum, aut ſimilem adfectum ingenerandum. Imo veritatem ipſam, qua natura noſtra percelli deberemus, eamque non exigui momenti, immoti ſæpe audimus; niſi ita deſcribatur, ut aliunde petitis ornamentis in nobis commoveantur adfectus. Quantumvis ſit periculum, niſi quaſi imminens a nobis ſpectetur, eo non percellimur, etiam moniti; ſi ea admonitio concepta ſit verbis propriis. Oportet deſcribi periculum figurata oratione, qua adfectus, re commoveri interdum neſcii, verbis vehementius cieantur. Exemplum in Orationibus ſacris cernere eſt, quæ licet admonitionibus ſummi momenti refertæ ſunt, ſomnum multis conciliant, niſi Rhetorum pigmentis ornatæ prodeant.

6. Si porro quæramus rationem, ob quam figuris ita adficimur, comperiemus eam ejusmodi eſſe, ut obſcuritatem neceſſario pariat.

Fi-

Figuræ tantam vim argumento, quod iis exornatur, addunt, quia audienti, aut legenti eam tantum ejus partem oſtendunt, quæ eſt omnium aptiſſima ad eum commovendum; amotis iis omnibus, aut potius tectis, quæ commotionem illam ſiſtere poſſent. Si miles ſit ad pugnam cohortandus, alto premuntur ſilentio horror mortis, qui natura omnibus ineſt, ſumma cautio quæ debet adhiberi, ubi de effundendo ſanguine humano agitur, aliaque quæ viro ſapienti tunc ſerio penſitanda eſſent. Ab infauſtis ejusmodi vocibus abſtinetur, gloria militi proponitur e victoria colligenda, divitiæ e ſpoliis conficiendæ, præmia, honores, &c. quibus fit ut a prioribus illis animum avertat, & in hæc intentus, alacris, rem per ſe omnium fœdiſſimam, deterrimi carnificis munus obire in innocentes adgrediatur. Exemplo eſſe poteſt oratio Cæcinæ, apud *Tacitum Ann.* Lib. I. c. 67. ubi territis militibus difficultate itinerum, adverſo prælio, jactura impedimentorum, metu imminentis hoſtis, oſtendit *unam eſſe in armis ſalutem, manendum intra vallum, dein erumpendum, illa eruptione ad Rhenum perveniri; quod ſi fugerent, plures ſilvas, profundas magis paludes, ſævitiam hoſtium ſupereſſe; at victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in caſtris honeſta.* Subdit Tacitus eum *reticuiſſe de adverſis* aut præſentibus, aut futuris; ne nempe terror augeretur imagine præteritæ cladis, ſimilisque in futurum timeretur.

7. Huic negotio aptare poſſumus, quod *Cicero* de Inventione Lib. I. n. 24. ait obſervandum,

dum, ſi pro re turpi dicendum ſit. *Si cauſæ turpitudo*, inquit, *contrahet offenſionem; aut pro homine, qui offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem; ut ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur.* Hac enim arte fit ut auditor id tantum animo verſet, quod non eſt turpe, cum de re turpi cogitare eum oportet. Ideo, verbis honeſtis res nequaquam honeſta velatur.

7. Hac in re, ſitum eſt univerſum pæne orationis figuratæ artificium. Dum autem is, qui ejusmodi oratione utitur, conatur animum legentium, vel audientium ad certam argumenti ſui partem convertere, & utitur loquutionibus ex parte dumtaxat veris; ægre ut plurimum intelligitur. Notiones enim rerum, quæ nobis obverſantur, comparamus cum ejus verbis, & cum videamus ea verba nonniſi partim notionibus convenire, hæremus dubii an recte mentem Scriptoris intelligamus; ſeu an modum illum, quo nobis videntur vocabula convenire notionibus, urgere voluerit is quem legimus, vel audimus, an vero aliud quidpiam, quod neſcimus.

8. Exempli gratia, Hector, Iliad. Υ, 371. ita loquitur de Achille, quem formidabant Trojani, quod neminem cum eo congrediendo parem cenſerent:

Τȣ̃ δ' ἐγὼ ἀντίος εἶμι, καὶ εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν,
Εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἴθωνι σιδήρῳ:

Huic ego occurro, licet manibus igni ſimili,
Licet manibus igni ſimili, robore vero ſplendenti ferro.

Intelligimus quidem ſummatim hoc velle Hectorem, ſe obviam iturum Achilli, quamvis ſtrenuo; quod volebat Hector a Trojanis intelligi. Sed præterea ſi ſingula verba excutiamus, ut adcurate norimus, quas notiones illis ſubjecerit Poëta, deprehendemus non levem eſſe difficultatem. 1. ἄντιος εἶναι an ſimpliciter ſignificat *contra ire*, an vero ea loquutione continetur *reſiſtendi*, aut *adgrediendi* animus? 2. ἀντίος εἰμι eſtne, ſolitus ſum contra eum conſiſtere, antehac contra conſtiti, vel illico hoc faciam, ſi neceſſe ſit; vel decrevi facere, & certo faciam? 3. Quid eſt πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι; eſtne manuum motu, celeritatem ignis æquare; an manu id præſtare, quod ignis facit; an manus habere æque formidandas, ac ignem? Alibi Poëta *Menelaum* inducit de Hectore dicentem Ἕκτωρ πυρὸς αἰνὸν ἔχει μένος, *Hector gravem vim habet ignis.* Iliad. P. verſ. 565. Paſſim etiam prælium incendio confert. 4. An Hector vult dicere re vera Achillem πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι, an vero quamvis mani-

bus

bus ignem æquaret, ſe non detrectaturum pugnam; nedum ut eum, qualis erat, fugeret? 5. Μένος αἴθωνι σιδήρῳ ſimile, quanam in re eſt? an in gravitate ictuum, an in amoliendis illatis plagis, aut reſiſtendo ictibus duritie ſuorum armorum? Denique αἴθων σίδηρος eſtne ſplendens gladius, aut quodlibet ferrum, adeo ut αἴθων ſit epithetum otioſum; an vero eſt *candens ferrum*, cui ſimilis ſit aliqua in re Achillis? Quis dicet an *Homerus* omnes haſce χεῖρες in animo habuerit, an aliquot tantum, & quænam eæ ſint? Certe vix ipſum, ſi reviviſceret, dicturum putem, ob rationes quas poſtea adferam. Attamen nemo eſt, qui non adficiatur hiſce duobus verſiculis, & vim eorum non laudet; ſi modo Poëtarum Græcorum ſtylo nonnihil adſuetus ſit. Obverſantur, nempe, animo ferrum & ignis, duæ res efficaciſſimæ, quibus conferebatur Achilles, & illa ἀναδίπλωσις, εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, qua Hector ſignificat ſe, licet probe intelligat periculum, audacter tamen id ſubiturum, ita animum legentium percellunt; ut in obſcura fortitudinis notione, ne cogitantes quidem de notionibus ſingulis vocibus adnexis, adquieſcant.

9. Secundo, figurata oratio nos tantopere adficit, quod rem exornando augeat; non ita quidem ut illico adpareat eam augeri, occultius enim hoc fit; ſed tamen ut ingerat animo noſtro majorem quamdam imaginem, quam ea eſſet quæ ex ſimplici ſermone naſceretur. Quoniam autem limites illius aug-

menti, ut ita loquar, vocabulis perſpicue non ſignantur; obſcurum eſt quam late loquentis notio pateat. Ceterum *augmentum* intelligo, tam in ſeciorem, quam in meliorem partem; & quod complectitur extenuationem, non minus quam exaggerationem.

10. Exempli gratia, *facere Deos* habet vim aliquam αὐξητικὴν, in hoc Epigrammate *Martialis*, Lib. VIII. ep. 24.

Qui fingit ſacros auro, vel marmore vultus,
Non facit ille Deos, qui colit ille facit.

Proprie ſi loquamur, *facere Deum* eſt efficere, ut qui Deus antea non erat Deus evadat; quod non poteſt dici de ſtatua, quæ non eſt Deus, poſtquam coli cœpit. Attamen videtur *Martialis* tropice ſtatuam vocare *Deum;* deinde *facere eam Deum*, eſſe ei ſtatuæ honorem exhibere, qui ſolebat ſignis Deorum; vel conſecratione efficere ut Deus, cui dedicata eſt, eam inſideat; nam & (*) hoc, de ſtatuis Deorum rite conſecratis, credebant Ethnici. Patet quidem phraſi *facere Deum* plus dici, quam revera fieri credebat *Martialis;* ſed dubium eſt utra ex memoratis ſignificationibus ei loquendi generi conveniat, & quouſque pateat ἐνοίκησις Θεοῦ, *inhabitatio Dei*, ſi ad poſteriorem reſpexit.

11. Eadem occurrit difficultas, in loquutionibus metaphoricis Scripturæ, ubi Dii Ethnico-

(*) *Arnob. cont. Gentes Lib. VI. p. 254. Ed. Par. 8. 1605. ubi vide notas Deſ. Heraldi.*

nicorum dicuntur (*) eſſe meræ ſtatuæ, ſine ſenſu ullo. Nam Gentes omnes Idololatriæ deditæ aut animos mortuorum hominum, aut dæmonas, aut ſidera colebant, quorum vim neſcio quam ineſſe ſtatuis exiſtimabant; non ſtatuas ipſas, quaſi eas ſolas Numina ſua esſe cenſuiſſent. Itaque oportet in ea figura Scriptorum Sacrorum eſſe aliquam αὔξησιν, nec facile eſt ſcitu, quam late pateat; & utrum voluerint dicere, eos qui Numina in conſecratis ſtatuis colebant, æque inſaniviſſe, ac qui meros lapides coluiſſent; an vero vim illam divinam, quam ſomniabant Idololatræ ineſſe ſtatuis, nullam fuiſſe, ideoque univerſum eorum cultum in ſtatua ſubſtitiſſe; an aliud quidpiam, cujus nobis in mentem non venit? Quidquid id eſt, phraſin hancce ex Idololatrarum ipſorum uſu deſumſerunt Hebræi, ut adparet ex oratione Labanis Gen. XXX, 30. ubi ſtatuas ſibi ſubreptas *Deos ſuos* vocat. Ita & cum Ap. Herdonius Capitolium, cum ſervorum & exſulum manu, occupaſſet, dixit in concione P. Valerius Conſul: *Jovem Opt. Max. Junonem Reginam, alios Deos, Deasque obſideri*, *Livio* narrante, Lib. III. c. 17. Ambracienſes apud eumdem queruntur, ſublatis a M. Fulvio Coſ. Deorum ſignis: *ſimulacra Deûm, Deos imo ipſos, convulſos ex ſedibus ſuis ablatos eſſe, parietes, poſteſque nudatos. Quos adorent, ad quos precentur & ſupplicent Ambracienſibus non ſupereſſe.* Idem de Attalo, qui Romanis Idææ Matris ſimulacrum ave-

(*) *Pſalm. CXV. & CXXXIV.*

avehendum tradidit: *Is legatos comiter exceptos Peſſinuntem in Phrygiam deduxit, ſacrumque iis lapidem, quem* MATREM DEUM *incolæ eſſe dicebant, tradidit, ac deportare Romam juſſit* Lib. XXIX. cap. II. Hinc magnam invidiam ſubiit Stilpo Philoſophus Athenis, unde & migrare juſſus eſt, quod Minervam Phidiæ *Deum eſſe* negaſſet, quam hiſtoriolam habet *Diogenes Laërtius* Lib. II. §. 116.

12. Tertio, cum multa ſint quæ, ſi penitius introſpiciantur, non apta ſunt ad commovendos adfectus, non modo eorum partem aliquam Auditoribus ſuis Oratores oſtendunt dumtaxat, aliis ſilentio velatis; nec modo augent eam, quam ſpectari volunt, prout neceſſe eſſe judicant; ſed quibusdam præterea vocibus generalibus, ſeu præſtantiorem, ſeu tenuiorem notionem adjunctam habentibus, exprimunt; ne animus audientium, illo veluti phantaſmate occupatus, rem accuratius expendat. Cum ſub Tiberii principatu de cohibendo luxu ageretur, (*) *Gallus Aſinius* orationem habuit, qua oſtendit, dum Imperium augetur, auctas etiam eſſe privatorum opes; adeoque mirum videri non debere, ſi ſumtus majores tolerarent. Ea oratione factum ne Senatus-Conſultum ullum fieret, hac de re, adſentientibus ei Senatoribus; *Facilem adſenſum Gallo*, ait Tacitus, *ſub* NOMINIBUS HONESTIS, *confeſſio vitiorum, & ſimilitudo audientium dedit.*

13. *Auguſtinus* Hipponenſis Epiſcopus, & qui ejus de *Gratia* ſententiam ſequuti ſunt, non modo

(*) *Tacitus Ann. II.* 33.

modo quantum poſſunt impediunt, ne Lectoribus obverſetur imago iniquitatis; quæ eſt in ferendis legibus, iis a quibus Deus ſcit eas non poſſe obſervari, non ipſorum culpa, ſed primi hominis, ob cujus peccatum deſtituti ſunt omni virtute; deinde in eis æterno exitio damnandis, quod numquam potuerunt vitare, quia neceſſario auxilio in eam rem carent, ob Adami culpam; nec modo verbis amplificant gratiam Dei erga pauculos Electos, quos ſalute donat; ſed ubi contingit difficultates, quæ in eorum doctrina ſunt, urgeri, tum vero omnia velant generalibus dictis, *non poſſe nimis deprimi hominem, & Deum contra extolli, Deum nemini debere gratiam, ejus judicia eſſe* ἀκατάληπτα, aliiſque ſimilibus. Qui generalium ejuſcemodi reſponſionum involucra excutiunt, vix ac ne vix quidem intelligere poſſunt quid ſibi velint. Si enim reſponſa illa urgeant, ſequetur, ut deprimatur homo, omnes ejus actiones Deo eſſe tribuendas; adeo ut ſit *ſubjectum*, ut loquuntur Scholaſtici, mere *paſſivum*, in quod Deus quaſi in lapidem agat; quod illi acerrime negant. Si vero non ſint nimium illa urgenda, ſequetur, ſine divinæ gloriæ imminutione, poſſe dici hominem aliquid agere, ac proinde non a Deo tantum moveri, ſed aliquid viribus ſuis ſeu a Deo quibusvis datis, nec vitio in ullo prorſus fractis (ne quis calumnietur) efficere, quod illi pariter negant. Atque hinc fit, ut quid ſibi velint, generalibus illis loquutionibus, vix intelligi queat.

14. Certe Deus *nemini debet gratiam*, ut

 aiunt,

aiunt, ſed hoccine ſignificat Deum, in pœnam peccati Adami, omnes homines ſpoliare innocentia, qua alioquin ornati eſſent, & propterea eos damnare? Sane Deus etiam ſibi, ut ita dicam, debet æquitatem, ſeu natura ſua eſt æquus; ideoque tale quidquam facere nequit.

15. Multa quidem ſunt, in humanarum rerum adminiſtratione, ἀκατάληπτα, ſeu quorum rationem adſequi non poſſumus; ſed hoccine ejusmodi eſt, ut ideo liceat quasvis iniquitates Deo tribuere, & poſtea ſe tueri frigida exclamatione? Si res ita ſe haberet, nullum non delirium, e Scriptura detorta deductum, defendi poſſet; quod *Auguſtini* tamen Diſcipuli ægre ferrent.

16. Hinc Rhetores docent diligenter cavendum ne tropi ex re humili nimium, aut audientium aures offendente petantur. Cum addere debeant orationi majeſtatem, eam contra minuerent, ſi eſſent deſumti e rebus humilioribus iis, a quibus petuntur voces propriæ. Efficerent ut res per ſe magnæ minores viderentur, earum loco ſubſtitutis minoribus imaginibus, quod ſcopo Oratoris adverſatur; niſi in contrariam partem vellet res magnas deprimere. *Quoniam*, ait ſummus & Orator & dicendi magiſter, *hæc vel ſumma laus eſt verbi transferendi, ut ſenſum feriat id quod translatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audient trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani*, caſtratam eſſe Rempublicam; *nolo* ſtercus Curiæ *dici Glauciam. Quamvis ſit ſimile, tamen*

tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Vide & *G. J. Voſſium* Inſt. Orat. Lib. IV. c. VI. §. 9. *& ſeqq.*

17. Quarto, ope figuratæ dictionis ubi ſemel commoti ſunt adfectus; non ſevere is, qui eloquentia dicentis perculſus eſt, ejus dicta expendit. Obverſantur ejus animo, non plenæ & diſtinctæ loquentis notiones, ſed earum dumtaxat partes aptiores ad eum commovendum; eæque ſunt quibusdam additis imaginibus ornatæ, quibus augentur; ac præterea accedunt generales quædam notiones, quibus connectuntur; unde fit ut occupatus animus, atque adfectu impeditus, in phantaſmatibus illis adquieſcat, & indignetur etiam iis, qui perſpicuam explicationem eorum quæ admiratur flagitant.

18. Quando contingit ab homine, qui numquam rem diligenter animo verſavit, audiri Oratorem dicentem *rem eſſe nullam, quæcumque tandem ſit, quæ a Deo non creetur, quandoquidem ſumma Dei perfectio poſtulat, ut ſolus ſit ſumma omnium rerum cauſa;* is Orator facile in adſenſum trahit audientem, cujus cerebrum variis commovit tropis aut figuris, & cujus animo phantaſma quoddam, quod ſignificatur hiſce generalibus vocibus, CAUSA OMNIUM RERUM, objecit, quo occupatus alio convertere animi oculos nequit.

19. At ſub iis vocibus latet interdum hæc ſententia, ipſarum etiam cogitationum humanarum, quæ inter Entia a Philoſophis recen-

ſentur, Deum eſſe auctorem; adeoque ipſam mentem humanam nihil quidquam agere, ſed tantum agi, inſtar machinæ quæ nervis alienis movetur. Cum vero objicitur; Deum, hoc poſito, malas etiam cogitationes injicere hominibus, denuo delabuntur ad *abſtractas* & generales loquutiones. Aiunt poſſe ſpectari in cogitatione qualibet aliquid *phyſicum*, atque aliquid *morale*; prioris Deum eſſe auctorem, poſterius, ubi ſermo eſt de malo, eſſe nihil. Sic parum cautos occupant, notione *abſtracta cogitationis*, quæ poteſt ſine vitio ac virtute eſſe, & *defectus* cujuſpiam ſeorſim ſpectati, in quo cogitationis vitium ſitum eſſe aiunt. Accedente dein figurato ſermone, *a Deo omnia pendere, ejus infinitæ* ὑπεροχῆς *perfectionem eſſe, ut omnia ejus ope fiant; nihil ſine eo eſſe, alioqui creaturam ejus regimini eripi*, & ſimilibus; ita commovetur cerebrum auditorum, ut non videant Religionem omnem & Societatem ipſam Civilem radicitus evelli, ficta illa Nummis reverentia; utque monentes, etiam cum indignatione, excipiant.

20 Qui ſunt ejuſcemodi ſermonibus adſueti non modo audientibus fucum faciunt, ne poſſint intelligere quid velint; ſed ſemet ipſi ſæpe deludunt. Hinc fit ut cum monentur, de ſenſu quem illæ loquutiones re ipſa fundunt, negent ſe eum ſenſum agnoſcere, ſi aliis verbis ſit conceptus, licet ſit prorſus idem. Quisquis adfirmat Deum eſſe cogitationum omnium noſtrarum auctorem; adeo ut, ſine ejus interventu, eoque, ut loquuntur, *præ-*

prædeterminante, nihil poſſimus cogitare, & vice verſa eo *prædeterminante* non poſſimus non cogitare quod vult; quiſquis, inquam, talia adfirmat, idem Deum eſſe vitii, non minus quam virtutis, auctorem contendit. Attamen qui ita loquuntur hoc a ſe admitti conſectarium præciſe negant; &, ut puto, bona fide negant, quia rei perſpicue expreſſæ non adſentiuntur; licet ſub involucris *abſtractarum* quarumdam notionum, figuratis vocibus veſtitarum, idem plane amplectantur.

21. Si quis dubitaret, an qui figurata oratione tantopere delectantur, adfectibus præpediti ſint; eſſent dumtaxat rogandi, ut vocibus propriis, quoad ejus fieri poteſt, mentem ſuam exprimerent. Tum ex illorum inanibus conatibus, & in figuram ſemper deſinentibus adpareret illos, præ commotione cerebri, neſcire quid ſibi velint. Nempe, de omnibus, qui nimium pigmenta Rhetorica deamant, idem dici poteſt quod ingenioſiſſime de Poëtis *Socrates* in Apologia, apud *Platonem*, habet, οὐ σοφίᾳ ποιοῦσι, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμῳδοί: *non arte, ſed natura quadam & veluti adflatu faciunt ut divini & vates.* Καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλὰ, ΙΣΑΣΙ δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσι: *etenim hi dicunt multa & egregia quidem, ſed neſciunt quid dicant.* Revera orationes valde figuratæ non conſcribuntur, ſine commotione animi, parum apta ad inveſtigationem veri, ſed ad grandiloquentiam adcommodata; ut experti ſunt quicumque, furore illo Rhetorico

co deferveſcente, ſerio cogitationes ſuas expenderunt.

22. Quinto, ejusmodi ſunt nonnullæ figuræ, ut aliunde notum loquentis animum eſſe oporteat, ſi intelligi velit. Ad haſce pertinet λιτότης, qua plùs ſignificatur quam dicitur. *Livius*, de *Polybio*, verba faciens, *Syphacem*, inquit, *in triumpho ductum Polybius, haud quaquàm ſpernendus auctor, tradit.* Lib. XXX, 45. *Fulvius Urſinus* cenſet tam tenue elogium ab invidia profectum, cum *Livius* pæne integros ejus exſcribat libros. At *Iſaacus Caſaubonus* (*) λιτότητα eſſe acerrime contendit, & ejus figuræ profert aliquot exempla. Plura etiam habent *Joan Rualdus* ad *Plutarchi* Elog. IV. & *G. J. Voſſius* Inſtit. Oratoriæ Lib. IV. c. X. §. 8. Sed res vix poteſt exemplis liquidior fieri, quia cum λιτότητα frequentem eſſe conſtet figuram, non perinde conſtat de candore *Livii*; qui Romanos forte ab lectione *Polybii*, ne ejus retegerentur furta, frigido elogio deterrere voluit.

23. Ejusdem generis *Ironia* eſt, quæ eſt oratio, qua contrarium ejus quod volumus adfirmamus, data opera, ſed non ſerio. At quomodo intelliget Lector, vel auditor nos figurate loqui, non ſimplici uti & ſeria adfirmatione? Reſpondet quidem *Quintilianus*; (†) *aut pronunciatione, aut perſona, aut rei natura. Nam ſi qua earum verbis diſſentit, ad paret*

(*) Ad Fragmenta *Polybii* ex *Livio*.
(†) *Inſt. Orat. Lib. VIII. c. 6.*

paret diverſam eſſe orationi voluntatem. Sed *pronunciatio* ad auditorem tantum pertinet, nos vero de Lectore hic agimus. Non diffitemur *perſonam*, aut *rem*, aut denique aliam circumſtantiam perſæpe clara eſſe ironiæ indicia; ſed loca ſunt, in quibus nec perſona, nec ulla alia circumſtantia, ironia fit manifeſta.

24. Exempli cauſa, Æneidos I, 41. Juno ita loquens inducitur:

——— Mene incepto deſiſtere victam?
Nec poſſe Italia Teucrorum avertere Regem?
Quippe vetor fatis! Pallasne exurere claſſem
Argivûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto
Unius ob noxam, &c.
Aſt ego, quæ divûm incedo Regina, Jovisque
Et ſoror & conjux, una cum Gente tot annos
Bella gero, &c.

Innuit *Servius* verba; *quippe vetor fatis*, ironiam eſſe, quia dicere non poſſumus a Junone ignoratam vim fatorum. *Gerardus* vero *Joannes Voſſius* (*) hoc exemplum profert, ex quo conſtet in hac parte ſummos etiam viros decipi; aitque neminem negaturum eum falli, qui naturam Junonis & Virgiliani loci con-

(*) *Inſt. Orat. Lib. IV. c. IX. §. 2.*

conſideret. At ego utroque probe conſiderato, ironiam hic eſſe omnino credo, & hoc Junonem velle: fatis, quæ ſibi a Jove objiciebantur, cum de funditus perdenda Trojana gente loquebatur, vetari nequiiſſe, ne quod cupiebat effectum daret. Nemo neſcit Poëtas, poſtquam fata mutari non poſſe dixerunt, tamen *præter fatum*, ὑπὲρ μόρον, dicere multa contingere. Itaque *Virgilius* Junonem inducit, ita loquentem, quaſi ei objici nequeat fatum, ne faciat quod cupit. Vide verſum 22.

25. Sed ut exemplum, ex re majoris momenti, proferam, verba ſunt Dei Gen. III. vſ. 22. *En Adamus inſtar unius noſtrum factus eſt, nunc autem, ne manum ſuam injiciat & ſumat ex arbore vitæ, vivatque in perpetuum, cavendum.* Quærunt Interpretes, utrum hæc ſine figura intelligenda ſint, an vero ironia, vel ſarcaſmus hic lateat. Poſterius nobis vero ſimilius videtur, ut in Commentario ad eum locum oſtendimus. Non defuerunt tamen, qui aliter ſentirent, quos conſulere poterunt qui abundant otio; nam nobis ſatis eſt exemplum propoſuiſſe, ex quo liqueret non ſemper ironias a viris doctis intelligi. Qua de re, adeundus etiam *Ger. Joan. Voſſius*, loco quem antea indicavimus.

26. Sexto, huc quoque facit, quod adfert (*) *Cicero*, ut oſtendat quid ſit, quod omnes tranſlatis & alienis magis delectantur, quam propriis & ſuis; nempe, *quod ſingulis verbis*

res,

(*) *De Oratore Lib. III. c.* 40.

res, ac totum ſimile conficitur, hoc eſt, integra uno verbo ſimilitudo continentur; cujus proinde partes omnes cognoſcere dilucide non poſſumus, ut antea diximus. Præterea, eodem judice, delectatio illa oritur *quod omnis tranſlatio, quæ quidem ſumma ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maxime oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus.* Hoc ipſum rem intellectu difficiliorem facit; nam dum nobis Orator in conſpectu ponere nititur, quæ videre non poſſumus, res diverſiſſimi generis inter ſe confert; ac proinde inter quas non niſi tenuis & obſcura eſt ſimilitudo.

27 Profert ex veteri Poëta hæc verba:

—— Vive, Ulyſſes, dum licet,
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Quibus Ulyſſem quam primum vita uti, quæ ei brevis futura erat, hortatur neſcio quis. In iis hoc merito obſervat *Craſſus*, aut *Cicero* potius, non dixiſſe Poëtam *cape*, non *pete*, quia haberet moram ſperantis diutius ſeſe victurum, ſed *rape*; quod verbum eſt ad id aptatum quod ante dixerat, *dum licet.* At homini brevi morituro quid faciendum, ut *vitam rapiat?* Quid Ulyſſes, hac audita voce, in animo habuit? Scio equidem quid reſponderi poſſit, ſed nihil hic obſcurum, ac perturbatum admitto. Novi quoque *Horatium*, hæc forte imitantem, dixiſſe Od. XI. Lib. I.

—— Sapias, vina liques, & ſpatio brevi

Spem

Spem longam reſeces, dum loquimur, fugerit
invida
Ætas; C A R P E diem, quam minimum cre-
dula poſtero.

Hoc ſenſu, *rapere radiatum lumen* ſolis erit bibere & lætari, quarum rerum modus non indicatur. Hi fructus ſunt vitæ, qui *carpendi*, imo *rapiendi*, dum licet, nobis ſunt; ſed qua ratione & quo numero? Imitatus etiam eſt, ut hoc obiter dicam, veterem a *Cicerone* laudatum Poëtam *Petronius* in Satyrico (*); qui naufragium facturum amatorem ita cum amaſio colloquentem inducit: *da oſcula, dum licet, & ultimum hoc gaudium, fatis properantibus*, rape. Similia quædam ad locum habet *Gonſalius de Salas*, ſed loci *Ciceronis* non meminit: uti nec alii locorum ſimilium collectores parum diligentes, quamvis ſibi plaudant. Sic & *Thalmudici*, harum elegantiarum alioqui negligentiores: חטוף ואכול חטוף ואישתי דעלמא דאזלינן מניה כהילולא דמי: *rape & comede, rape & bibe, nam mundus hic, ex quo imus, nuptiali convivio ſimilis eſt.* Vide *Joan. Buxtorfium* in Lex. Rabb. ad radicem הלל.

(*) *Cap. CXIV:*

C A-

CAPUT XVII.

Brevis Hiſtoria ſtudiorum Rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum eſt, quid cogitarint de multis rebus celeberrimi Scriptores,

1. POSTQUAM oſtendimus quantas tenebras ſermoni Rhetorica offuderit, ut conſtet etiam quam multi Scriptores figuratam dictionem ſimplici prætulerint, ac proinde quanta ſit difficultas in intelligendis Veteribus; hic paucis ſtudiorum Rhetoricorum, apud Græcos & Romanos, hiſtoriam texemus.

2. Initio quidem, quo Græci habebant tractum, cui nomen fecerunt, cum durior adhuc vita eſſet, non videntur Rhetoricen coluiſſe. Fatendum tamen, apud eam Gentem, antiquiſſimam eſſe artem dicendi; quoniam *Homerus*, cujus ætas propter antiquitatem, a bis mille annis ignoratur, ſumma fuit eloquentia; ex quo conſtat, etiam ante eum, excultam dicendi artem fuiſſe. Vere *Cicero*, (*) *jam temporibus Troicis*, inquit, *tantum laudis in dicendo Ulyſſi non tribuiſſet Homerus & Neſtori (quorum alterum vim habere voluit, alterum ſuavitatem) niſi jam tum eſſet honos eloquentiæ; neque ipſe Poëta hic tam idem* (lego, *item*) *ornatus in dicendo, ac plane ora-*

(*) *In Bruto c.* 10.

orator fuiſſet. Cum autem ejus artis tanta eſſet vis, ut qui ea valebant ii innumera impetrare poſſent, quæ minus eloquentes non adſequebantur; tum in Reipublicæ adminiſtratione, ubi conſenſu Populi opus erat; tum apud Judices, ubi cauſa fuit dicenda; tum etiam apud quosvis alios, in quotidianis vitæ negotiis; plures eam excolere cœperunt, & *Corax* quidem (*) ac *Tiſias* Siculi primi artis præcepta collegerunt & ſcriptis mandarunt, ut ex *Ariſtotele* nos docet *Cicero*. Neque exiſtimandum eſt poſtea a bonis tantum eſſe traditam, virtus enim ſola eloquentiam non parit; ſed a malis etiam, quibus neque veritas, neque æquitas cordi erant. Atque hinc factum ut Rhetorica complecteretur, non modo artem defendendæ veritatis, aut tuendi juris; ſed etiam cujusvis & veritatis, & juris oppugnandi. *Tantum quisque Orator ſapiebat, quantum erranti populo perſuaderi poterat.* Sunt verba Scriptoris, Lib. *de Oratoribus*, Cap. XXXVI. ubi multa hanc in rem, eaque lectu digniſſima.

3. Circa tempora Peloponneſiaci belli, quibus præſtantiſſimi Rhetores apud Græcos floruerunt, vivebant (†) *Leontinus Gorgias*, *Thraſimachus Chalcedonius*, *Protagoras Abderites*, *Prodicus Cejus*, *Hippias Eleus*, aliique multi, qui docere ſe profitebantur, adrogantibus ſane verbis, quemadmodum cauſa inferior dicendo fieri ſuperior poſſet; ita enim loquebantur.

(*) *Cicer. de Orat. Lib. I. c. 20. & in Bruto c. XII.*

(†) *Ex Cicerone de Claris Orat. §. 8. Vide & Quintilianum, Or. Inſt. Lib. III. c. 1.*

bantur. *Protagoræ* potiſſimum, qui volebat *omnia eſſe vera*, hoc eſt, id *verum* vocari quod unicuique videretur, fallaciſſimæ artis tribuitur inventio. Πρῶτος ἔφη, verba ſunt (*) *Laërtii Diogenis*, δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις: *primus dixit duas eſſe de omni re rationes contrarias. Gorgias* quoque *ſe ad omnia, de quibus quisque audire vellet, eſſe paratum denunciabat. Poſtea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque*, ait (†) Cicero, *faciunt; ut nulla ſit res neque tanta, neque tam improviſa, neque tam nota, de qua ſe non omnia quæ dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos.* Contra hoſce Rhetoras, licet immerito Socratem iis adgreget, imo eorum principem faciat, aculeatiſſimam Satiram edidit *Ariſtophanes*, in *Nubibus*. Eodem in numero erant *Sophiſtæ*, de quorum *argumentis* ſcripſit *Ariſtoteles* libros duos, & quorum ingenium (‡) hiſce verbis deſcribit: ἐπεὶ δέ ἐστι τισὶ μᾶλλον πρὸ ἔργου τὸ δοκεῖν εἶναι σοφοῖς, ἢ τὸ εἶναι καὶ μὴ δοκεῖν (ἔστι γὰρ ἡ Σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὖσα δὲ μή. καὶ ὁ Σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ᾽ οὐκ οὔσης) δῆλον ὅτι ἀναγκαῖον τούτοις καὶ τὸ σοφοῦ ἔργον μᾶλλον δοκεῖν ποιεῖν, ἢ ποιεῖν καὶ μὴ δοκεῖν: *quoniam quibusdam operæ pretium majus eſt, ſi videantur ſapientes, quam ſi ſint, nec tamen videantur* (*Eſt enim ſophiſtice adparens ſapientia, ſed quæ reipſa non eſt; & So-*

(*) *Lib. IX. §. 51.*
(†) *De Oratore c. 22. Lib. I.*
(‡) *Cap. 2. Lib. I.*

Sophiſta is qui lucrum quærit ex adparente, non ex vera ſapientia) perſpicuum eſt neceſſe eſſe hos videri munere ſapientis fungi potius, quam eo fungi, nec tamen videri.

4. Iis, ut recte (*) *Ciceroni* obſervatum, ſeſe Socrates oppoſuit, qui ſubtilitate quadam diſceptandi, refellere eorum inſtituta ſolebat. Habemus quatuor Dialogos *Platonis* elegantiſſimos; nempe, *Gorgiam*, *Hippiam*, *Protagoram* & *Euthydemum;* quos *Plato* ex ore Socratis aut ejus nomine edidit, & quibus ii Rhetores pro merito ſuo ridentur. Verum & Socrates & Plato fruſtra fuere, quandoquidem ab eo tempore Græcia id genus Rhetoribus ſemper abundavit. (†) *Iſocrates* ipſe, cujus indolem alioqui probabat Plato, orationes aliquot, ad exemplum Gorgiæ, fecit; ubi ſummo vituperio dignos Helenam & Buſiridem, oſtentandi ingenii gratia, ad cœlum laudibus tollit. Certe cum ob dicendi facultatem ſæpe par, nonnumquam etiam ſuperior videretur qui injuſtam cauſam defendebat, atque inde magna emolumenta, & ſalus interdum rei penderet; cœperunt boni, ut ſe quoque ſuosque defenderent, ejusmodi artem diſcere; mali vero utilitatis cauſa, ut prava facinora tuerentur, eidem totis viribus incumbere; denique tota Græcia, ipſique Philoſophi, qui veritatis inveſtigationem profitebantur, certatim ad eloquentiam eniti.

5. Plerique hoc unum ſpectabant, ut facultatem

(*) *Loco laud. & de Orat. Lib. III. c. 16.*
(†) *Sub finem Phædri.*

tatem adquirerent eleganter de quovis argumento, in utramvis partem, dicendi. Cum autem hoc multo magis ex conſuetudine atque exercitatione penderet, quam ex rerum ipſarum cognitione, & veritatis indagatione; non tantopere deſudabant in acuendo judicio, & cognoſcendis diſciplinis, quam in ſcribendis ac recitandis Orationibus. Si quam Philoſophiæ operam darent, eo animo non faciebant, ut veritatem, ſi quæ ei ineſſet, cognoſcerent; ſed ut docti viderentur, & Philoſophiæ ſpoliis ornarent Orationes, apud Judices, aut apud Populum habendas. Addiſcebant potiſſimum *Dialecticen*, quæ ars fuit disceptandi, & quidvis oppugnandi, aut defendendi, non minus ac Rhetorica, ipſo fatente (*) *Ariſtotele*, cujus hæc verba ſunt: ἡ Διαλεκτικὴ καὶ Ῥητορικὴ μόναι τἀναντία συλλογίζονται, ὁμοίως γάρ εἰσιν ἀμφότεραι τῶν ἐναντίων: *Dialectica & Rhetorica ſolæ contraria concludunt, eſt enim utraque pariter contrariorum.*

6. Non exiſtimabant in Orationibus nihil oportere proferri, quod verum non cenſeretur, & validis non niteretur argumentis; ſatis habebant adferre veriſimilia, nec ea quidem veriſimilitudine, quæ per ſe audientium animos percellit; ſed quæ non eſſet perſpicuæ ac manifeſtæ veritati palam contraria. Modo ne abſurdis rationibus, & quarum infirmitas cuivis illico adpareret, uterentur, ſatis pulcre dicc-

(*) *Rhetor. Lib. I. c. 1.*

dicere ſe putabant. Hinc (*) *Ariſtotelis* libri *duplicem ſcopum* habere dicuntur, διττοὺς σκοποὺς, τὸ πιθανὸν καὶ τὸ ἀληθὲς, *probabile* & *verum*. Δύο δὲ, ait *Laërtius*, πρὸς ἑκάτερον δυνάμεις ἐχρήσατο, Διαλεκτικῇ μὲν καὶ Ῥητορικῇ πρὸς τὸ πιθανὸν: *duabus ad utrumque facultatibus uſus eſt, Dialectica quidem, & Rhetorica ad probabile:* Ἀναλυτικῇ δὲ καὶ Φιλοσοφίᾳ πρὸς τὸ ἀληθές: *Analytica & Philoſophia, ad verum.*

7. Quicumque veteres Rhetoras legerit, non diffitebitur eos tantum τὸ πιθανὸν ſpectaſſe; & ſane ſi quis paullo ſeverius Orationes Veterum quæ ſuperſunt expendat, ubique fere deprehendet eos uſos argumentis πιθανοῖς, hoc eſt, levi veriſimilitudine tinctis; eadem fiducia, ac ſi comperta proloquuti eſſent. Ipſi cordatiores Sophiſtis Philoſophi fatebantur ſua eſſe tantum probabilia, quam in rem notatu digna ſunt (†) *Platonis* in Timæo verba: ἐὰν μηδενὸς ἧττον παρεχώμεθα εἰκότας λόγους, ἀγαπᾷν χρὴ, μεμνημένον ὡς ὁ λέγων, ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν. *Contentum te eſſe oportet, ſi non minus probabiles, quam quivis alius, ſermones protulero; memorem, & me dicentem, & vos, qui judicabitis, natura humana eſſe præditos.* Aliud eſſe judicabatur Rhetoris, aliud boni viri officium, diverſiſſimamque utriusque orationem eſſe oportere. *Titus Caſtricius*, apud

(*) *Diog. Laërt. de Vita Ariſt. p. 319. Ed. H. Steph. Amſt. L. V. n. 18.*

(†) *Ed. Ficin. p. 526.*

apud *A. Gellium* Lib. I. c. 6. ſic defendit Metellum Cenſorem, qui in concione ad populum aliquid dixerat, quod eum potuiſſet abſterrere ab eo quod idem Metellus perſuadere ei conabatur. *Aliter*, inquit, *Cenſor loqui debet, aliter Rhetor. Rhetori conceſſum eſt ſententiis uti falſis audacibus, ſubdolis, captioſis; ſi modo veriſimiles ſunt, & poſſunt ad movendos animos qualicumque aſtu irrepere. Præterea turpe eſſe Rhetori*, ait, *ſi quid in cauſa mala, deſtitutum atque impugnatum relinquat. Sed enim Metellum*, inquit, *ſanctum virum, illa gravitate, & fide præditum, cum tanta honorum, atque vitæ dignitate, apud Populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere, quam quod verum ſibi eſſe atque omnibus videbatur.*

8. Ea conſuetudo acuendæ linguæ, ex quo ſemel radices inter Græcos egit, numquam ex eorum animis evelli potuit. Semper fuere poſtea Doctores, qui artem loquendi profiterentur; licet eadem docendi via, omnes ſemper uſi non ſint. (*) *Quintilianus* auctor eſt fictas ad imitationem fori materias, apud Græcos, dicere, circa Demetrium Phalerea, inſtitutum. *Cicero* vero, ſe puero, *L. Plotium* primum Romæ Latine docere cœpiſſe prodidit; ſed antea permulti fuerant, apud Romanos, eloquentiæ ſtudioſi, ut liquet ex ejus libro *de Claris Oratoribus*, qui a Græcis magiſtris inſtituti fuerant. At ex illo perpetuo fuere Romæ dicendi magiſtri, & univerſa Juven-

(*) *Lib. II. c.* 4.

ventus Romana certatim eloquentiæ operam dabat.

9. Erant autem variæ ſtudioſorum eloquentiæ exercitationes. 1. Quædam verſabantur circa. (*) Ethica argumenta, & vocabantur θέσεις. Laudabatur virtus, vituperabatur vitium, aut contra; unde natæ ἀνασκευαὶ & κατασκευαὶ, ſic enim vocabant, *defenſiones* & *confutationes*. 2. Seligebatur (†) interdum argumentum ex hiſtoriis veteribus, aut ex re, ſi quæ forte recens accidiſſet, laudandum, vel vituperandum; aut ubi quid ſuadendum, vel diſſuadendum erat. Hæ exercitationes, *Ciceronis* tempore, *cauſæ* vocabantur. Ipſe teſtatur ſe multum temporis (‡) in *declamatione cauſarum* poſuiſſe, quandoquidem id a ſe *quotidie* factum ait. Etiam cum Cæſar rerum potiretur, apud Ciceronem (§) *Hirtius & Dolabella declamabant*, licet Senatoria dudum ætate. 3. Hæc exercitia poſtea (§§) *Controverſiæ* dicta ſunt, ſed immutata materia; cum enim antea ex vero eventu deſumeretur, tempore *Senecæ* Rhetoris, ficta argumenta electa ſunt; quæ præberent occaſionem dicendi mirabiliora, quam quæ uſu veniebant, quæ, quaſi nimis communia, faſtidiebantur. Atque hæc, non modeſta eloquentia, ſed tragico pæne tumore, tractabantur.

10. „ Tunc nihil ex iis quæ in uſu erant „ audiebatur, ſed piratæ, exempli cauſa, „ cum

(*) *Suetonius de Clar. Rhetor. c.* 1. (†) *Id. ibid. & Auctor Dial. de Corrupta Eloquent. c.* 14. (‡) *In Bruto. Vid. & Ep. ad Fam. Lib. XVI. Ep.* 21. (§) *Ep. ad Fam. Lib. IX. Ep.* 16. (§§) *Seneca in Præf. Controverſ.*

„ cum catenis in littore ſtantes; & tyranni „ edicta ſcribentes, quibus imperent filiis ut „ patrum capita præcidant; ſed reſponſa in „ peſtilentia data, ut virgines tres aut plures „ immolentur, ſed melliti verborum globu- „ li, & omnia dicta factaque, quaſi papave- „ re & ſeſamo ſparſa. Hinc merito non obe- ſæ naris (*) Scriptor, ex quo antecedentia verba deſumta ſunt, aiebat adoleſcentulos, qui ejuſmodi nugis imbiberentur, ſtultiſſimos in Scholis fieri. Quicunque exempla ejuſmodi ineptiarum videre avebit, *Senecæ* & *Quintiliani* Suaſorias & Controverſias, *Dioniſque*, *Ariſtidis* & *Libanii* Declamationes adeat oportet. Temporibus Trajani, *Scholaſtici* vocabantur Rhetores, qui cauſas fictas perorare docebant, & ex tempore de rebus ejuſmodi dicere ſemper parati erant. *Iſæum* ſic deſcribit *Plinius* Lib. II. Ep. 3. *Dicit ſemper ex tempore, ſed tamquam diu ſcripſerit*, &c. *Poſcit Controverſias plures, electionem Auditoribus permittit, ſæpe etiam partes. Surgit, amicitur, incipit.* Poſtea: *annum*, inquit, *ſexageſimum exceſſit, & adhuc Scholaſticus tantum eſt, quo genere hominum nihil aut ſimplicius, aut ſincerius, aut melius. Nos enim qui in foro, veriſque litibus terimur, multum malitiæ, quamvis nolimus, addiſcimus.* Vide etiam notulas, ad *Hieroclis Scholaſtici* Facetias.

11. Hæ erant Juventutis potiſſimæ exercitationes, & jam ſub Nerone adeo erant omnes tumida illa eloquentia veluti faſcinati, ut

(*) *Petronius, initio Satirici.*

ut in rebus ſeriis eodem modo agerent, quod liquet ex prima *Perſii* Satira; ubi præpoſterum eloquentiæ ſtudium reprehendit, & hæc habet in *Pedium Blæſum*, ſacrilegii & peculatus a Cyrænenſibus accuſatum:

* *Nilne pudet capiti non poſſe pericula cano*
Pellere, quin trepidum hoc optes audire decenter,
Fur es, ait Pedio. Pedius quid? Crimina raſis
Librat in antithetis, doctas poſuiſſe figuras,
Laudatur, bellum hoc.

12. Vel hi verſus *Perſii* oſtendunt, illam eloquentiam a ſapientioribus non fuiſſe laudatam. Idem colligere eſt ex (†) *M. Antonini* Imp. verbis, quibus ſibi gratulatur, quod a *Ruſtico* didiciſſet τὸ μὴ ἐκτραπῆναι εἰς ζῆλον σοφιστικὸν, μηδὲ τοῦ συγγράφειν περὶ τῶν θεωρημάτων, ἢ προτρεπτικὰ λογάρια διαλέγεσθαι: *non deflectere ad ambitionem ſophiſticam, neque ad ſcribendum de theorematibus, neque ad ſuaſorias oratiunculas habendas.* Sed ii ipſi, qui merito tumidam eloquentiam ſui ſæculi reprehendebant, immerito ſane ſtylum figuris tropiſque ſcatentem, durum & difficilem intellectu adfectarunt. Si alii ſtudioſius æquo figuras & molliorem elegantiam captabant: hi non melius horridam neſcio quam Rhetoricam inducebant, qua veritas non magis innoteſcebat.

13. Hæc

(*) *Sat. I. 83.* (†) *De Seipſo Lib. I, 4.*

13. Hæc cum fuerint perpetua Græcorum & Romanorum ſtudia, Scriptores Eccleſiaſtici primorum ſæculorum, qui eadem ratione ac Ethnici ſtudia ſua inſtituerant, eodem modo ſcripſerunt ac Ethnici, & figurato ſtylo, plus quam par erat, indulſerunt. Cum crederent quæ in rebus humanis hyperbolica forent & nimia, ea rerum ad Religionem pertinentium momentum & majeſtatem vix ſatis exprimere; conſuetudinem contraxerunt perpetua quadam declamatione, ubi de Theologicis rebus agunt, utendi; adeo ut raro ad ſe redeant, & ſimpliciter id quod volunt exprimant. Atque hinc, ut ex ſuperiore Capite conſtat, non levis intelligendi naſcitur difficultas.

14. Quamvis exemplorum nimia occurrat copia, quemvis ex Veteribus *Tractatoribus*, ut tunc loquebantur, aperienti, unum hic apponemus ex (*) *Theophilo Antiocheno*, quod Scriptorem illum legentibus nuper admodum occurrit. Hanc ergo rationem reddit, ob quam Deus conſpicuus non eſt oculis noſtris: „ *Quemadmodum malum Punicum cortice in-*
„ *volutum habet intus loculos complures pel-*
„ *liculis diſtinctos, & multa grana inclu-*
„ *ſa: ita univerſa creatura a Spiritu Dei*
„ *ambitur* (περιέχεται ὑπὸ πνεύματος Θεοῦ) *&*
„ *ipſe Spiritus ambiens, una cum Creatura,*
„ *circumdatur manu Dei* (περιέχεται ὑπὸ χει-
„ ρὸς Θεοῦ.) *Quemadmodum itaque granum*
„ *ma-*

(*) *Lib. I. ad Autolycum. p. 15. Ed. Oxonienſis.*

„ *mali Punici, quod cortice exteriore includi-*
„ *tur, quæ extra corticem ſunt cernere haud*
„ *poteſt: ſic nec homo, quem una cum univer-*
„ *ſa Creatura manus Dei ambit, poteſt videre*
„ *Deum.*" Quî potuit Ethnicus ejusmodi ratiocinationi adſentiri, qui neſcivit quod ſit *Spiritus*, aut *manus Dei*, & *ambiri* horum alterutro? Imo credibile eſt ipſum *Theophilum* non ſatis quid ſibi vellet, illo nimium figurato ſermone, intellexiſſe. Et ejusmodi quidem loquutionibus ſcatent Scriptores Eccleſiaſtici.

15. Interdum etiam ipſi Patres, vel maxime declamationi dediti, invehuntur in illam conſuetudinem, ut *Hieronymus*. Ad alios enim Concionatores non reſpicit, quam ad Chriſtianos, cum dicit in (*) Lib. de *Vita Clericorum* ad *Nepotianum*: *Ne quæras pueriles declamationes, ſententiarum floſculos, verborum lenocinia, & per fines capitulorum ſingulorum acuta quædam breviterque concluſa, quæ plauſus & clamores excitent audientium.* Si quis tamen dubitaret an hæc ſit Chriſtianorum eloquentiæ deſcriptio, eximeretur dubium, hiſce ex eadem Epiſtola verbis: (†) *Docente te, non clamor populi, ſed gemitus ſuſcitetur, &c. Nolo te declamatorem eſſe & rabulam, garrulumque ſine ratione, ſed myſteriorum peritum, & ſacramentorum Dei tui eruditiſſimum. Verba volvere & celeritate dicendi, apud imperitum vulgus, admirationem ſui facère indoctorum hominum eſt. Adtrita frons interpretatur ſæpe*

(*) *P. 12. Ed. Gryph. T. IV. c. 259. Par.* (†) *Ib. p. 14. Par. Ib. c. 262.*

ſæpe quod neſcit, & cum aliis perſuaſerit, ſibi quoque uſurpat ſcientiam. Præceptor quondam meus Gregorius Nanzianzenus *rogatus a me, ut exponeret quid ſibi vellet in Luca Sabbatthum* δευτερόπρωτον, *eleganter luſit; docebo te, inquiens, ſuper hac re in Eccleſia: in qua, mihi omni populo adclamante, cogeris invitus ſcire quod neſcis. Aut certe ſi ſolus tacueris, ſolus ab omnibus ſtultitiæ condemnaberis.* Qui fuerint antea plauſus, aut potius tumultus in foro Romano, vide deſcribentem *Plinium* Ep. XXXVIII. ubi poſtquam oſtendit, ſigno dato, coörtos eſſe plauſus: *Opus eſt enim ſigno, apud non intelligentes, ne audientes quidem: nam plerique non audiunt; nec ulli magis laudant.*

16. Ex nimia in ψευδωνύμῳ illa eloquentia exercitatione, idem quoque faciebant in ſuis diſceptationibus Chriſtiani, quod in *Pedio* reprehenſum vidimus; nempe, pro rationibus, candidisque reſponſis, figuras adverſariis opponebant (†) *Legimus*, ait alibi idem Hieronymus, *ô eruditiſſimi viri, in ſcholis pariter, & Ariſtoteleą illa, de* Gorgiæ *fontibus manantia; ſimul didicimus plura eſſe videlicet genera dicendi, & inter cetera aliud eſſe* γυμναστικῶς *ſcribere, aliud* δογματικῶς. *In priore vagam eſſe reſponſionem, & adverſario reſpondentem nunc hæc, nunc illa proponere; argumentari, ut libet, aliud loqui, aliud agere, panem, ut dicitur, oſtendere, lapidem tene-*

(†) *In Apolog. contra Jovinian. pag.* 106. *Ed. Gryph. col.* 235. *Par. T. IV.*

tenere. In ſequenti autem aperta frons, &, ut ita dicam, ingenuitas neceſſaria eſt, &c. Origenes, Methodius Euſebius, Apollinaris *multis verſuum millibus ſcribunt adverſus* Celſum & Porphyrium. *Conſiderate quibus argumentis, & quam lubricis problematibus Diaboli ſpiritu contexta ſubvertant. Et quia interdum coguntur loqui non quod ſentiunt, ſed quod neceſſe eſt, dicunt adverſus ea quæ dicunt Gentiles. Taceo de Latinis Scriptoribus* Tertulliano, Cypriano, Minutio, Victorino, Lactantio, Hilario; *ne non tam me defendiſſe, quam accuſaſſe alios videar.* Tam aperte Sophiſticen ſe adhibere profitetur, ut non modo a celeberrimis eloquentia & eruditione Scriptoribus factum id eſſe dicat; ſed etiam, quæ eſt hominis confidentia, idem Paulo Apoſtolo tribuat: *Paulum Apoſtolum*, inquit, *proferam*, &c. *Legite Epiſtolas ejus & maxime ad Romanos, ad Galatas, ad Epheſios, in quibus totus in certamine poſitus eſt; & videbetis eum in teſtimoniis, quæ ſumit de Vetere Teſtamento, quam artifex, quam prudens, quam diſſimulator ſit ejus quod agit, &c. Hæret in cauſa, capit omne quod tetigerit; tergum vertit, ut ſuperet; ſugam ſimulat, ut occidat.*

17. Hinc fit ut, cum in Scriptis Patrum quærimus quid ſenſerint de dogmatibus obſcuris, aut in controverſiam vocatis, difficillime interdum invenire liceat quod ambiguitate careat, aut quod hyperbolicis loquutionibus non ſit præter modum auctum. Hinc etiam

etiam factum ut ſimpliciſſimi & ſapientiſſime inſtituti primævi Chriſtianismi ritus, fallaci pompa verborum ornati, aut potius obruti, neſcio quid μυστηριῶδες, & quod ſuperaret naturæ ordinem, ab initio a Deo conſtitutum, habere primum viſi ſint, & tandem in arcanas & abſonas cærimonias mutati; unde abſurda conſectaria deducta ſunt, quibus haud parum corrupta eſt ſpecies Chriſtianismi, primum nativa pulcritudine longe gratiſſima. Omnes ſatis intelligunt me loqui de Baptismo, & Cœna Dominica, nec opus eſt ut in Theologicam diſputationem hic digrediar. Varia habet, de ſtylo Patrum nimis rhetorico, *Joannes Dallæus* in eruditi Operis *de vero uſu Patrum* Lib. I. c. 5. quæ legiſſe non pœnitebit.

18. Indidem fiebat ut ipſi olim Martyres, ejusmodi Eccleſiaſtarum orationibus adſueti, ita apud Ethnicos loquerentur, ut intelligi non poſſent, & pæne interdum inſanire viderentur. Colligimus hoc ex M. *Antonino Imp.* qui Lib. XI. §. 3. docet virum fortem oportere paratum eſſe mori, μὴ κατὰ ψιλὴν παράταξιν, ὡς οἱ Χριστιανοὶ, ἀλλὰ λελογισμένως, καὶ σεμνῶς, καὶ ὥστε καὶ ἄλλον πεῖσαι, ἀτραγῴδως: *non ex ſimplici, quod Chriſtiani faciunt, perturbatione, ſed ex ratiocinatione, & graviter, & ut alios perſuadere poſſis, ſine tragico verborum adparatu.*

19. Hoc ipſum exprobravit Chriſtianorum Scriptoribus *Porphyrius*, ſuperſtitioſus quidem

dem homo, & Chriſtianæ Religioni infenſiſſimus, ſed longe doctiſſimus. Querebatur Scripturæ interpretes, αἰνίγματα τὰ φανερῶς λεγόμενα κομπάσαντας, καὶ ἐπιθειάσαντας ὡς θεσπίσματα πλήρη κρυφίων μυστηρίων, διά τε τύφου τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς καταγοητεύσαντας ἐπάγειν ἐξηγήσεις: *poſtquam ea quæ aperte dicta ſunt ænigmata eſſe jactarant, & quaſi oracula plena occultis myſteriis veluti numine adflati dixerant, tumore orationis judicio faſcinato, explicationes ſuas protuliſſe.* Certe (Ethinici non exaudient) fatendum Allegoricos Interpretes Scripturæ non immerito ab eo carpi; neque hoc parum Religioni olim nocuit, & etiamnum nocet. Vide *Euſebium* Hiſt. Eccleſ. Lib. VI. cap. 19.

20. Poſterioribus ſæculis, nulla fuit major ſcribentibus cura, quam imitandi SS. Patres; unde factum ut quo quiſque ingenio magis valeret, eo plures adhiberet figuras, nec umquam quidquam ſerio ſcriberet; quin quam maxime, ſeu in diſceptando, ſeu in docendo, Declamatorem ageret. Ne ipſi quidem horridiores Scholaſtici, in ſua barbarie, Rhetoricis pigmentis, pro modulo ſtyli ſui, carent. Nemo fere videtur cogitaſſe de animi ſui ſententia quam ſimpliciſſime exponenda, ut ſola luce veritatis legentes in adſenſum traheret phaleras ſemper, & quæſitum aliunde ornatum in præteritorum proxime ſæculorum Scriptis videas, non minus ac

ac in antiquioris ævi monumentis. Verum hoc inter ea diſcrimen eſt, quod ſæculorum antiquiorum eloquentia modeſtior ſit, & majorem ſermoni lucem affundat. Facilius multo *Ciceronem* intelligas, quam *Hieronymum*; *Hieronymum* vero facilius, quam *Bernardum*, aut alium ſequentium ſæculorum Scriptorem.

21. Hinc jam patet quanti momenti ſint ea quæ de Rhetorico ſermone, in antecedente Capite, diximus; quoniam ad omnia ſæcula porriguntur, nec aut Veteres, aut Recentiores ſatis tuto legere licet, niſi ea animo adtente verſaverimus. Unum ſupereſt nobis monendum, ne dictis tribuatur ſenſus a mente noſtra alienus. Nempe, colligere inde forte quis poſſit omnem Rhetoricam a nobis damnari; eo quod obſit perſpicuitati. Verum eos tantum reprehendimus, qui numquam ſimpliciter efferunt quod volunt, ſed perpetua quadam declamatione utuntur. Licitum credimus, poſtquam Orator aut Scriptor rem ſine figuris ac ornamentis clare expoſuit, ut merito ſe a Lectoribus, vel Auditoribus intellectum exiſtimare queat; ſi putet eos non ſatis commoveri ſimplici ſermone, tum demum artem Rhetoricam adhibere. Commoveantur adfectus ornata oratione, per nos licet; ſed prius luce veritatis perfundatur animus Auditorum, ut perſpicue intelligant quid agatur, & quare moveantur ſentiant; non cæco motu perculſi ſint, neque

ſciant qua de cauſa, ut paſſim contingit. Miratur enim plebs quotidie orationes ſacras, quas non intelligit; & quo minus intelligit, ſæpe eo magis miratur.

II. Partis Sectionis I. Finis.

A R.

ARTIS CRITICÆ
PARS II.
De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO II.
In qua particulatim expenduntur Vocum & Loquutionum ſignificationes.

CAPUT I.
De ſignificatione vocum, quæ Simplicium Notionum ſigna ſunt.

1. POSTQUAM ea monuimus quæ ſummatim, de omnium vocum & loquutionum generibus, moneri potiſſimum poſſe videbantur; deveniendum nobis eſt ad ſingula earum genera, ut quæ de ſingulis obſervatu digna occurrent tradamus. Non neceſſe erit repetere hoc loco quæ de Notionum & Vocum generali diviſione diximus, ſuperioris Sectioni Cap. I. nec etiam ſingula genera phi-

Digitized by Google

loſophica ſubtilitate excutiemus, cum id a nobis jam factum ſit, in *Logicæ* noſtræ Parte I. Eo Lectores, ſi quid forte hic obſcuri erit, amandamus, ne inutili repetitione ſit hoc augendum volumen.

2. Nomina *notionum ſimplicium*, ut ab hiſce initium faciamus, ſunt dictiones omnes, quibus exprimere nitimur id quod fit in nobis, cum ſenſus noſtri re quapiam quæ illis objecta eſt, ſunt adfecti. Cavendum ergo ne confundamus hæc nomina cum nominibus rerum, extra nos poſitarum; cum ſint tantum cogitationum noſtrarum vocabula. Scio quidem transferri ea ad res ipſas, ſed ortum hoc ex errore vulgari; quo rebus ineſſe putamus id quod nobis tantum ineſt, ut recentiores Philoſophi liquido oſtenderunt. *Colores*, ſeu ſingulorum colorum nomina, *albus*, *niger*, *ruber cœruleus*, *viridis*, &c. ſunt ejusmodi vocabula. Quam in rem, dudum animadverterunt Philoſophi nobis non poſſe conſtare, an alios de illis loquentes intelligamus. Nam convenit quidem nobis de nominibus, ſed an ſenſa eadem animis noſtris inſint ignoramus. Exempli cauſa, omnes qui Latine ſciunt, cum intuentur herbam, aut arborum folia, in hoc conſentiunt ut dicant eſſe *viridia*. Sed Cajus non poteſt ſcire, an Titius eodem plane modo adficiatur, cum intuetur id quod *viride* vocat, ac ipſe adficitur; nam quamvis idem ſenſibus utriusque objiciatur, non ſequitur utriusque animum eodem modo adfici. Fortaſſe id quod obverſatur menti Titii, cum herbas aut folia adſpicit, id ipſum eſt quod ſentit

tit Cajus, quando nivem intuetur, licet uterque dicat illa eſſe *viridia*. Sæpe contigit unum eumdemque virum ita adfectos habere oculos, ut res eadem objecta aliter dextrum, aliter ſiniſtrum percelleret oculum; unde intelligere licet poſſe fieri diverſitate organorum, ut non eodem modo adficiamur rebus coloratis, quamvis iisdem nominibus utamur.

3. Si quis a nobis quærat quis ſit color *cæruleus*, non poſſumus deſcribere quid ſentiamus, cum res, quæ hoc colore tinctæ, nobis obverſantur; aut efficere ut ſentiat idem plane ac nos, ita ut id a nobis effectum eſſe ſciamus. Hoc unum poſſumus, nimirum, ei digito oſtendere ſerenum cœlum, aut mare placidum, aut quidvis aliud quod *cæruleum* vocare ſolemus; hoc eſt, quo præſente & oculos noſtros feriente, ſenſu adficimur coloris cui *cæruleo* nomen fecimus. Quod ſi colorem cujuspiam rei ſingularem, quam ſoli viderimus, & quæ ad manum non ſit, exprimere conemur; quanta in difficultate verſemur & ipſi per nos ſentimus, & ex quæſtionibus audientium facile animadvertimus. Tunc enim rerum nomina, quibus rebus inſpectis, eodem modo adfici ſolemus, coacervamus; nec nobis ipſi, nec audientibus ſatisfacimus.

4. Præter hæc quæ hominibus eadem Lingua utentibus, eodemque ævo & loco viventibus, quotidie contingunt, unde intelligere poſſunt, ſe nominibus quidem conſentire, ſed ſcire non poſſe an ſibi de re conveniat;

obſervatu dignum eſt, in libris Veterum, maximam in hoc negotio aliquando difficultatem intelligendi quid velint occurrere; non modo ob cauſam memoratam, ſed quod unum idemque nomen coloribus rerum, quibus diverſiſſime adficimur, impoſuerint. Levis aliqua adfinitas ſatis gravis cauſa eis fuit, cur eodem vocabulo illos adpellarint; & cum definire non poſſint ſenſa hæc animi ſui, illa nomina nunc quidem diſtinguunt, nunc vero miſcent.

5. Exempli cauſa, 1. *cælum cæruleum* vulgo vocant Latini, ut in *Ennii* verbis: *cæli cærula templa*, & alibi paſſim. Quin & dici *cæruleum*, quaſi *cæluleum* volunt Grammatici. 2. At iidem vocant *angues cæruleos*. *Silius Italicus* Lib. II. verſ. 585.

Cæruleus maculis auro ſqualentibus anguis.

3. *Virgilius* Lib. III. Æneïdos, verſ. 63. vittas funebres vocat *cæruleas*.

—— Stant manibus aræ
Cæruleis mæſtæ vittis ——

4. Idem verſ. 194. ejusdem libri *imbrem cæruleum* his verbis deſcribit:

Tunc mihi cæruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem, hiememque ferens.

5. At verſ. 208. de mari:

Ad-

Adnixi torquent ſpumas & cærula verrunt.

6. Æneïdos Lib. V. verſ. 123. *Scylla*, navis Cloanthi, dicitur *cærulea*. 7. Libro vero VIII. ita deſcribitur Deus, qui Tiberi præeſſe credebatur, verſ. 33.

—— *Eum tenuis glauco velabat amictu*
Carbaſus.

Et verſ. 64.

Cæruleus Tibris, cælo gratiſſimus amnis.

8. Idem in Ciri, verſ. 215. umbras noctis ita vocat:

—— *Demtæ, ſubita in formidine, vires*
Cæruleas ſua furta prius teſtantur ad umbras.

9. *Horatius* vero Epod. XVI, 8. *cæruleam* Germanorum *pubem* dicit:

Nec fera cærulea domuit Germania pube.

10. *Cicero*, in Arateis, vocavit Aſtra *cærula*, Ed. Grotianæ verſ. 386.

Cærula veſtigat finita in partibus aſtra,

ſi credimus nonnullis editionibus, nam aliæ, ut Grotiana, habent *auſtri* 11. *Propertius* Lib. IV. Eleg. 2. vſ. 43. Cucumerem vocavit *cæruleum*:

Cœruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre.

12. *Pedo Albinovanus* El. I. de morte Druſi, verſ. 93. eo Epitheto mortem adficit, moribundi deſcribens,

Lumina cœrulea jam jam natantia morte.

13. *Plinius* de Heliotropio verba faciens, ait ejus *noctu velut deſiderio* (Solis) *contrahi cœruleum florem.* Lib. XXII. c. 21.

6. Intelligimus 1. quare cœlum *cœruleum* dicatur, quia etſi non adficit omnium oculos eodem modo; tamen eſt idem, & ab omnibus poteſt adſpici. Hinc a multis Gentibus dicitur hodie *blavum*, ſic enim cœruleum vertere poſſumus. 2. At quare *cœruleum* ſerpentem dixit *Silius?* Voluitne *atrum?* An coloris, ut more noſtro loquar, *blavi*, vel *blavaſtri?* Nemo profecto dixerit. 3. Cujus coloris fuerint *cœruleæ* vittæ, quibus erat cincta ara, in honorem Polydori ſtructa, ambigunt, ſimili de cauſa, docti viri. Hæc *Servius* ad eum locum: *Cato ait depoſita veſte purpurea, fœminas uſas cœrulea, cum lugerent. Veteres ſane cœruleum nigrum accipiebant. Vittæ autem cœrulea in acerbo funere, præcipue filiorum familias, adhiberi ſolebant.* At *Ant. Thyleſius* in Lib. de Coloribus Cap. I. *Quoniam cœrulei*, inquit, *ſpecies eſt pœne nigra, ut quod Indicum dicitur, eoque olim veſtitu Græcæ mulieres amictæ producebant eorum funera, quorum*

tum in cœlum migraſſe animas cœruleum exiſtimabant; *idcirco pro triſti nonnumquam capitur*, *ut apud Virgilium puppis* cœrulea *Charontis.* Nunc non expendam utra ſententia vero ſimilior ſit, ſatis eſt ad difficultatem digitum intendiſſe. 4. Imber *cœruleus* videtur eſſe *nubes obſcura*, quales κυάνεαι a Græcis dicuntur; at color ille multum diverſus, a colore cœli ſereni. 5. *Cœrula* æquora dixit *Virgilius* & alii, innumeris locis, quo fit ut Neptunus ab *Ovidio* Met. Lib I. in deſcriptione Diluvii, dicatur *cœruleus*, verſ. 275.

Cœruleus frater juvat auxiliaribus undis.

Cui etiam oculi cæruleo colore pingebantur, ut docet *Cicero* Lib. I. de Nat. Deor. cap. 30. Nemo non crediderit colorem maris proprie cœruleum poſſe dici, ſi adtendat ingentem copiam locorum, in quibus ita vocatur. Non poteſt tamen, ſi proprie loquutus eſt *Cornel. Celſus* Lib. VII. Cap. VII. §. 14. ubi de ſuffuſione: *Si exigua ſuffuſio eſt*, *ſi immobilis*, *colorem vero habet* MARINÆ AQUÆ, *vel ferri nitentis* — *ſpes ſupereſt. Si magna eſt*, *ſi nigra pars oculi*, *amiſſa naturali figura*, *in aliam ſe vertit*, *ſi ſuffuſioni color* COERULEUS *eſt*, — *vix umquam ſuccurritur.* Hic *cœruleus color* manifeſto diſtinguitur a *colore marinæ aquæ.* Non diſſimulandum tamen *Hier. Mercurialem* Var. Lect. Lib. V. c. 5. pro *cœruleus* legere *cereus.* Eum vide, ſi vacat. Si quæras a *Servio*, quare mare dictum fuerit à *Virgilio* Æn. Lib. VII. verſ. 198. *Vada cœru-*

 la,

la, reſpondebit *cærulum eſſe viride cum nigro, ut eſt mare.* Sed navis Cloanthi quare *cærula* dicitur? An *blavo* erat colore picta? *Servius: aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum nigrum eſt, ut* ſcrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris. Inepta eſt, ſine dubio, poſterior interpretatio; prior poteſt ferri, quia idem Charon, qui

— ferruginea ſubvectat corpora cymba,

Æn. VI. verſ. 303. paullo poſt, verſ. 410.

Cæruleam advertit puppem, ripæque propinquat.

Certe eſſe nigram navim neceſſe eſt, quia pice obducitur; niſi imponatur alius color, qualis eſt *cumatilis*, ut undas marinas colore referat. *Homerus* ambiguo ſimiliter Epitheto vocat naves κυανοπρώρους, *quæ habent proram cyaneam.* Nam κυάνεον *blavum* & *nigrum* ex æquo ſonat. 7. Si Tiberinus diceretur aut *glaucus* tantum, aut *cæruleus*, nihil mirum eſſet; at mirum colores miſceri, qui diſtinguuntur ab aliis: ut a *Celſo* vidimus diſtingui eos, qui miſceri ſolent. *Glaucus* enim idem eſt ac *cæſius*, quandoquidem Minerva, quæ perpetuo Epitheto γλαυκῶπις dicitur, *cæſiis* oculis pingebatur, ut auctor eſt *Cicero* de Nat. Deor. Lib. I. c. 30. *Dicere licebit cæſios eſſe oculos Minervæ, cæruleos Neptuni.* *Glaucus* autem aut *cæſius* eſt color, quem *viridaſtrum* nunc vocamus. 8. Umbras nocturnas *Joſ. Scaliger*

ger exiſtimat dici *cæruleas*, more Græcorum, qui κυανέην ὄρφνην dicunt. Ac ſane tenebræ non omni luce deſtitutæ, non multo aliter nos adficiunt, quam quæ *cæruleo* colore ad nigrum accedente tincta ſunt. 6. *Cærulea* Germanorum pubes dicitur, ut volunt Interpretes ob oculos cœruleos, frequentiores apud Germanos, quam apud Italos. 10. Si *Cicero* non dixit aſtra *cærulea*, at a *Virgilio* in Ciri, verſ. 38. Sol & Luna dicuntur

Sidera cæruleis orbem pulſantia bigis,

ob colorem cœli, per quod feruntur. 11. Fateor me neſcire quî *Propertius cæruleum* dicat cucumerem, ſeu cucumerem proprie dictum, ſeu melopeponem intelligamus; omnes enim, quos umquam vidi, ſunt *virides*, aut *viridaſtri*, ut loquar hodierno more, vel *flavi*, vel miſti his coloribus. *Blavos* vero numquam adſpexi. Forte intelligi *cæſios*, hoc eſt, *viridaſtros*. 12. In Conſ. ad Liviam mors dici videtur *cærulea*, quod morientium color ſoleat eſſe lividus, hoc eſt, *blavus moriens*, ut nunc loquimur, vel *plumbeus*. 13. Si *Plinius* vertit *Dioſcoridem*, *cœruleum* vocaverit ſubrubrum, *Dioſcorides* enim vocavit floris Heliotropii colorem aut ὑπόπυῤῥον, aut ὑποπόρφυρον, Lib. IV. c. 193. Vide utriusque Interpretes & *Claud. Salmaſium*, de Homonymis Hyles Iatrices Cap. XXI.

7. Alterum de coloribus exemplum addam, ex *Homero*; quod etiam oſtendet, ideo quod de-

definiri nequeant, maximam ambiguitatem & obſcuritatem in vocibus, quibus ſignificantur, naſci. Princeps Poëtarum vinum paſſim vocat αἴθοπα οἶνον quod poſſemus vertere *nigrum* vel *rubrum vinum*, quia, nempe, id vinum eſt (*) ἐπικεκαυμένον τὴν ὄψιν, ἤτοι μέλαν, ἢ ἐρυθρὸν, *ſpecie ambuſta, vel nigrum, vel rubrum.* Sic vocat æs lucidum αἴθοπα χαλκὸν, Iliad. Δ. 495. & alibi. At quo ſenſu mare vocavit (†) οἴνοπα πόντον?. *Nigrum*, nempe, dicit, inquiunt Grammatici. Eſto, ſed nigror ille maris non accedit ad nigrorem vini rubro colore ſaturiore tincti; ſed potius ad nigrorem, de cœruleo colore multum trahentem. Præterea vocat etiam boves οἴνοπας, cujus rei duplicem cauſam reddit *Euſtathius*, (‡) ὅτι οἴνοπες βόες οἱ μέλανες, διὰ τὸ μέλανα καὶ τὸν οἶνον λέγεσθαι, ἢ οἱ πυῤῥοὶ διὰ τὸ καὶ οἶνόν τινα ἐρυθρὸν εἶναι: *nigri boves quia vinum nigrum dicitur, vel rubri, quia vinum quoddam rubrum eſt.* Sic videmus non levem hinc naſci ambiguitatem, in nomine coloris; quia nec boum, nec vini, nec maris ſemper idem eſt color, eaque difficulter inter ſe poſſunt conferri.

8. Quod ſi poſſent *colores*, ut & ceteræ ſimplices notiones, definiri, more Philoſophico; eorum ſemel definitione certa conſtituta, nulla amplius occurreret ambiguitas; quia idem vocabulum ſemper eſſet ejuſdem notionis animi

(*) *Euſtathius in Iliad.* P. 131. *Ed. Rom.*
(†) *Iliad.* A. *verſ.* 750. *& paſſim.*
(‡) *Pag.* 1732. *Ed. Rom.*

nimi ſignum. Similia poſſemus obſervare de variis rationibus, quibus adficiuntur auditus, olfactus, guſtus, & tactus; quas omnes quidem ſentimus, at aliis deſcribere non poſſumus; quo fit ut neſciamus, an, iisdem nominibus, idem alii ac nos ſignificent. Sed quod diximus de colorum nominibus, ea erunt inſtar omnium, quæ hanc in rem adferri poſſent; quia eodem modo de ceteris omnibus, quæ ſentimus, eſt judicandum.

9. Hinc quoque ſequitur ut neſciamus, quid ſit quod ab aliis, præſertim ſi eorum mores nobis ſint ignoti, *bonum*, *gratum*, *jucundum*, *pulcrum*, in hoc rerum genere, vocatur. Ne enim repetam quod dixi de ratione, qua quisque adficitur, quæ diverſa eſſe poteſt, quamvis eodem nomine ab omnibus adpelletur; pro conſuetudinibus Gentium, magna eſt in ſignificatione earum vocum varietas; quam vix adſequimur, quia definiri nequeunt ea quæ ſentimus. Muſicam, ſive Symphoniam laudant nonnulli populi, quæ aliis ſummopere diſplicet. Seres dicuntur delectari genere Muſicæ, plane diverſo a Muſica Europæorum, & *egregiam* (*) *Symphoniam* vocitare, quam nos *abſonam* eſſe diceremus. Igitur ſi quis Seras de ea loquentes audiret, nec umquam eorum Symphonias audiviſſet, cum laudaretur Symphonia quædam; non intelligeret quid ſignificarent voces, quibus eam in rem Seres uterentur; easque ſi ex uſu & conſuetudine ſuæ Gentis interpretaretur, graviſſime falleretur. Ve-

(*) *Vide Iſaac. Voſſium de Poëmatum cantu & viribus rhythmi.*

Verùm miſſis Seribus, quotus quiſque eſt qui legit ſcripta Græcorum & Latinorum, ubi paſſim occurrunt Symphoniarum laudes, vel conjunctus legitur tibiarum ſonitus cum recitatione verſuum in Comœdiis, & Tragœdiis, qui intelligat quid illa ſibi velint? Profecto perpauci, vel ſubobſcure, ſuſpicantur quæ fuerit illa Muſica, & viri doctiſſimi, qui multum operæ ac temporis impenderunt in illa indaganda, permulta ſe fatentur ignorare. Nimirum, quomodocumque ſoni deſcribantur, non poſſunt ſatis intelligi, niſi ab iis qui eos, aut ſimiles aliquando audiverint.

10. Nemo non legit quæ *Cicero* ſub finem libri, quem *Oratorem* inſcripſit, habet de *Numero* illo oratorio; auſim tamen dicere innumeros eſſe, quibus inane videatur quod habet, ideo tantum quod non audiverint umquam quemquam aut Poëtam, aut Oratorem, obſervata ratione numeri, legentem; aut quod in Linguis hodiernis, ſive numeris adſtrictam, ſive ſolutam orationem ſpectes, nullum ejuſmodi numerum habeamus. At qui ſyllabarum ſingularum quantitatem (quæ eadem omnino eſt in proſa, ac in verſibus) diligenter obſervabant, & alios obſervantes audiebant, diſpoſitione vocum, pro quantitate ſyllabarum, vehementer adficiebantur. *Cicero* (*) orationis numeroſæ hoc exemplum C. Carbonis profert, qui in concione dixit: O *Marce Druſe, patrem adpello, tu dicere ſolebas, ſacram eſſe Rempublicam; quicumque eam violaviſſent, ab omnibus eſſe ei pœnas perſolutas. Patris dictum*

(*) *In Orat. c. LXIII.*

ctum ſapiens temeritas filii comprobavit. Ut cetera omittam, ait *Cicero hoc dichoreo* (ultimæ vocis) *tantum clamorem concionis excitatum eſſe, ut admirabile eſſet.* Tum ſubjicit: *Quæro nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac ſic:* comprobavit filii temeritas: *jam nihil erit, etſi temeritas ex tribus brevibus & longa eſt.* Teſtor aures Lectorum, an tantum diſcrimen animadvertant in his compoſitionibus verborum; ut propter priorem exclamare debuiſſe intelligant Populum Romanum, poſteriorem tacitum audire? Nec ſcio an per omnia *Ciceroni* adſentiendum ſit, cum a præſtantiſſimis Scriptoribus, ut a *Livio*, aliisque, numerum illum ſperni conſtet. Vide & *Quintilianum* Lib. IX. cap. 4.

11. At forte dixerit quiſpiam, pleroſque ſaltem adfici *numero* verſuum Græcorum & Latinorum. Verum hunc quoque numerum plerisque ignotum eſſe oſtendit ratio recitationis, quæ ubique fere nunc obtinet. Verſuum enim *numerus*, cum ſine dubio in quantitate ſyllabarum ſitus ſit, a plerisque plane negligitur; quandoquidem voces, pro ſyllabarum quantitate non efferuntur. Græci verſus ſi legantur, aut memoriter recitentur, ratio quidem habetur accentuum, qui ad verſuum numerum nihil faciunt; negligitur vero quantitas ſyllabarum, qua ſola verſus conſtant. Quod cum omnes plane corrumpat, Iambicorum potiſſimum & Trochaïcorum verſuum numeris ita noxium eſt, ut nihil differant a proſa, quando ita, ut dixi, leguntur. Ea-

dem

dem eſt ratio Latinorum verſuum, nam licet in Latina Lingua accentus a nobis non pingantur, attamen conſtanter pronunciantur; nam omnes voces diſſylabas ita pronunciamus, quaſi eſſet acutus in prima, quæcumque ceteroqui ſit ejus quantitas. Sic *dabit*, cujus prima ſyllaba eſt brevis, non aliter pronunciatur ac *lavit*, cujus prima eſt longa. In triſſylabis vero vocibus, quarum duæ priores ſunt breves, ſemper prima acuitur, ut, *capere*, cujus primæ non minus inſiſtimus, quam primæ verbi *carpere*. Præterea ita nunc pronunciamus ultimam ſyllabam nominum primæ declinationis, ut in recto non ſit minus longa quam in ſexto caſu, ut *Muſa*, &c. O productum & O breve, in ultima ſyllaba, longum facimus. Addendæ ſunt hiſce eliſiones, quas nullo modo obſervamus; & quibus neglectis, æque abſurdi ſunt verſus Latini, ac ſi in hodiernis Gallicis ſyllaba, quæ elidi debet, plene pronuncietur. Quæ regulæ perpetuæ ſunt, nec ulla exceptione laborant. At iis obſervatis, in lectione verſuum plane corrumpitur numerus, quemadmodum perit, in Græcis verſibus, ſi accentuum rationem habeas.

12. Hinc fit ut multæ ſyllabæ breves videantur longæ, & quidem iis locis ubi neceſſario breves eſſe oportet; utque duo verſus, ejusdem generis, diverſum plane numerum habere videantur. Exempla quid velim oſtendent. Itaque adponam verſus *Catulli*, in quibus eas ſyllabas notabo accentu, quæ, cum ſint natura ſua breves, & tales ſint, ne-

neceſſe eſt in verſu, tamen legendo producuntur.

Etſi me adſiduo confectum cura dolore,
Sevocat a doctis, Ortale, virginibus;
Nec potis eſt dulces Muſarum expromere fœtus,
Mens animi, tantis fluctuat ipſa malis.

In primo verſu ultima ſyllaba vocis *cura*, quæ brevis eſt, producitur pronunciatione; in ultimo vero ultima vocis *ipſa*, & prima vocis *malis*; quo fit ut ultimus verſus videatur eſſe alius generis ac ſecundus, in quo penultima vocis *virginibus* corripitur, & in quo tamen peccatur quod antepenultima producatur. In Jambicis verſibus lectis, prout nunc legi ſolent, idem uſu venit. *Phaſelum* Catullianum ſi quis legat, poſtquam legerit:

Ait fuiſſe navium celerrimus,

Correpta, ut par eſt, penultima, ſequentem verſum legens eamdem ſyllabam producet:

Neque ullius natantis impetum trábis.

Quo fiet ut videantur eſſe verſus diverſi generis. Atque ex his facile eſt intellectu, plerosque dudum neſcire quid ſit numerus.

13. Igitur hinc ſequitur non idem ſignificare *rectam pronunciationem*, & *numerum*, cum oratorium, tum poëticum, in ore noſtro, ac in Scriptis Veterum. Quod nos plauſu coho-

neſtamus, illi paſtoritia fiſtula exciperent; & viciſſim nobis alii pronunciationi adſuetis, quamvis abſonæ, ludibrium deberet quisquis, priſco more, recitaret. Unde vero hoc factum? Nempe, quia, Linguarum hodiernarum conſuetudine ita poſtulante, mutavimus pronunciationem Linguæ Latinæ, aut potius ſenſim mutatam a Majoribus noſtris accepimus; qua mutatione admiſſa, neceſſe eſt ut *numerum*, de quo tam multa Veteres, plane ignoremus. Nomen eſt ejus quod ſentimus, cum modulata ex arte oratio pronunciatur; cujus nominis ſignificationem melius, audita recta recitatione, quam vel ampliſſima rei quam ſignificat deſcriptione, adſequimur.

14. Cum legimus *tetrum* aut *gratum* odorem, niſi addatur ex quanam re ille odor manaret, ſcire nullo modo poſſumus quis ſit; quia ignoramus ſæpe cujus rei odore homines delectentur. Idem de *ſapore* dixeris, qui pro guſtuum varietate laudatur, aut vituperatur. Exempli cauſa, finge Hollandum & Siamenſem in forum piſcarium ire, Hollandumque incidere in piſces fluviatiles, per aliquot dies ſervatos; illico dicet eos fœtere, & deterrimi ſaporis eſſe. Adſit hoc dicenti Siamenſis, olfaciatque piſces; negabit eſſe *tetrum* odorem, & *grati* ſaporis eſſe, ſi coquantur, contendet. Adſuetis cibis, multo pipere & ſale conditis, *inſipida* vocabit, quæ alius ſat ſapida eſſe dicet, qui tanto pipere & ſale in cibis uti non ſolet. Hic viciſſim, aromatibus præter modum condita contendet, quæ probe temperata illi videbuntur.

15. Fin-

15. Finge tibi delicatam mulierem, carpentoque vehi ſolitam, incedentem pedibus, & quidem tenuibus calceis indutis, per viam paullo lapidoſiorem; continuo *aſperrimam* & *moleſtiſſimam* eſſe viam dicet. Tum eamdem calcet ruſticus, qui ſoleat non modo pedibus incedere, ſed & loca aſpera ac lapidoſa pedibus nudis peragrare, negabit eam viam eſſe *aſperam*, aut *moleſtam*; imo vero ſat *planam* & *commodam* judicabit. Quod ſi uterque deſcriberet iter quod feciſſet, neque quidquam de alterutrius ſorte, & ratione vivendi ſciremus, quo modo poſſemus intelligere quid ſibi vellent? Eadem diverſis vocibus ſignificarent, atque iisdem vocibus diverſa. Nec dubium eſt, quin multa talia occurrant in Veterum Scriptis, quæ moniti Litterarum ſtudioſi poſthac animadvertent.

16. Ex hiſce etiam colligere licet, nos non ſatis clare intelligere poſſe quid ſignificent voces, *pulcritudo*, *pulcher*, aliæque ſimiles; quia ſunt nomina notionum ſimplicium, quæ per ſenſus ad nos adpellunt; aut notionum compoſitarum, quæ ejuſmodi notionibus ſimplicibus conſtant. Didicimus uſu quid iis aut ſimilibus nominibus vocetur, apud eos inter quos nati atque alti ſumus, cum videremus ea quæ pulcra vocarentur; non vero ex deſcriptionibus pulcritudinis. Quid vero alii iisdem adpellationibus ſignare ſoleant vix intelligere poſſumus, niſi apud eos verſemur; unde neceſſe eſt nos non ſatis intelligere quid velint Scriptores, temporum aut locorum intervallis a nobis remoti, vocibus quas iis quas

protulimus verti ſolent. Ac ſane conſtat experientia, non eamdem formam omnibus Gentibus admirationi eſſe; & laudari. Quam in rem, ita *Sextus Empiricus*, contra Mathematicos, Ed. Genevenſis pag. 446. Ἄνθρωποι συμφωνοῦντες, εἰ τύχοι, περὶ τοῦ εἶναί τινα σωματικὴν εὐμορφίαν, περὶ τῆς εὐμόρφου καὶ καλῆς γυναικὸς στασιάζουσι. *Homines conſentientes quidem forte eſſe quampiam corpoream pulcritudinem, de formoſa vero & pulcra muliere diſſentiunt.* Τοῦ μὲν Αἰθίοπος τὴν σιμοτάτην καὶ μελαντοτάτην προκρίνοντος. τοῦ δὲ Πέρσου τὴν γρυποτάτην καὶ λευκοτάτην ἀποδεχομένου. ἄλλου δὲ τὴν μέσην κατά τε τὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τὴν χρόαν πασῶν καλλίονα λέγοντος: *præferente Æthiope eam quæ maxime ſima & nigerrima eſt; Perſa vero eam probante, quæ eſt maxime adunco naſo & candidiſſima; alio vero mediam, & ad figuram quod adtinet & ad colorem, pulcherrimam omnium eſſe dicente.* Alia exempla proferre poſſemus, ſed hoc ſatis erit, ut quid velimus intelligatur, nec adtendenti deerunt.

CAPUT II.

De nominibus Notionum Compoſitarum.

1. Cum notiones *compoſitæ* dicantur omnes, in quibus varias partes diſtinguimus;

mus; ut perfecte adſequamur quid ſignificent nomina ejusmodi notionum, oportet nos ita pervidere omnes partes quibus conſtant, ut eas ad unam enumerare poſſimus. Alioqui ſi quæ pars nos fugiat, non poſſumus dicere a nobis plene intelligi quid ejusmodi nominibus ſignificetur. Si in pyxide, aut in ſacco varia eſſent clauſa, nobis inſciis, ac nos tenere diceremus quæ iis clauderentur; tum vero iis apertis, & oculis expoſitis omnibus quæ inerant, liqueret fuiſſe varia, de quibus ne ſuſpicati quidem fueramus; nemo non diceret, nos fruſtra jactaſſe nobis notum fuiſſe quidquid ſacco, aut pyxidi inerat. Eadem eſt ratio nominum, quibus compoſitæ notiones adpellantur. Verum quam facile eſt ſcitu quidquid pyxide, vel ſacco clauditur; tam difficile eſt inveſtigare omnes partes notionis compoſitæ, quæ verbo quopiam ſignificatur.

2. Omnes notiones, quæ animo noſtro obverſantur, aut per ſenſus ad eum adpulerunt, ſeu id ſemel contigerit, ſeu repetitis experimentis; aut meditatione, & commentatione ab animo noſtro formantur. Itaque ad hæc duo genera omnes compoſitæ notiones, adeoque nomina quibus ſignificantur referri poſſunt. Corpora, eorumque qualitates videmus, aliisque ſenſibus percipimus; ceteræ vero incorporearum rerum notiones a nobis meditando ſunt effictæ. Igitur ſunt nomina corporum, & nomina rerum incorporearum, quibus ſignificantur notiones compoſitæ.

 3. In

3. In quolibet corpore, duo animadvertuntur; quorum alia ei corpori ſunt communia cum omnibus aliis corporibus: alia qualitates, ei corpori peculiares. Itaque quisquis nomen corporis profert, eo nomine complectitur varia illa, quæ in corpore cernuntur. Verum hoc in negotio magna occurrit difficultas; neque enim ex eo quod novi in quopiam corpore certum numerum qualitatum, ſive communium, ſive ei propriarum; ideo ſequitur omnes, qui nomen ejus corporis proferunt, notionem ejus habere æque amplam, aut æque arctam, ac mea eſt. Fortaſſe non novi quidquid illi animadverterunt, aut vidiſſe ſe putant in corpore, de quo loquuntur; aut etiam plura in eo animadverti, aut exiſtimo me deprehendiſſe, quam illi. Igitur cum eodem nomine utamur, ideo tamen eamdem notionem eo nomine non ſignificamus; & dum ignoramus quam late pateat, aut quam arcta ſit aliorum notio, neſcimus an adſequamur quid velint, anve ab iis probe intelligamur. Idem fit inter nos, ac ſi nummis quidem ejusdem nominis duo mercatores uterentur, eosque inter ſe permutarent; ſed interea neuter ſciret an metallum, quo conſtarent, anve eorum pondera eſſent æqualia. Ut periculoſum eſſet ejusmodi commercium, quia unus poſſet multum pecuniæ amittere, dum lucraretur alter; ſic & non leve periculum eſt, ne fallamur; dum de notionibus aliorum judicamus ex noſtris, ſimilesque prorſus eas cenſemus, dumtaxat quia eodem nomine adpellantur. Hoc autem ſi verum fit de iis,

iis, qui colloquuntur; multo verius eſt de Scriptis Veterum, iisque qui ea nunc intelligere nituntur.

4. Exemplo ut rem illuſtremus, ab antiquiſſimis temporibus notus fuit *Magnes*, ut nos docet *Ariſtoteles* de Anima Lib. I. cap. 2. Ἔοικε δὲ Θαλῆς κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαμβάνειν, εἴπερ τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ: *videtur Thales ſtatuiſſe animam eſſe aliquid, cui vis movendi ineſt, quandoquidem dixit lapidem animam habere, eo quod ferrum movet.* Pluribus etiam hunc lapidem deſcripſit *Plinius*, Hiſtor. Naturalis Lib. XXXVI. Cap. 16. Si quis miſceret notionem hujus lapidis, qualem nunc habent Philoſophi, cum notione Veterum, exiſtimaret Veteribus etiam notam fuiſſe qualitatem qua Polos ſuos ita dirigit, ut alterum ſemper Septemtrioni, alterum conſtanter Meridiei obvertat. Quam tamen Veteribus ignotam fuiſſe conſtat.

5. Quia Veteres non modo eadem genera animalium viderant ac nos, ſed & de iis ingentia volumina ſcripſerunt, ut *Ariſtoteles*; quia plantas diligenter luſtrarant, ut liquet ex libris *Theophraſti*, & *Dioſcoridis*, ne jam *Plinium* adpellem; ideo tamen exiſtimandum non eſt, iis eamdem notionem obverſatam eſſe corporis animalium, & partium quibus plantæ conſtant; quæ nobis, poſt Recentiorum pulcherrima inventa, obverſatur. Ne ſingillatim loquar de iis quæ ignota antehac fuerant, certum eſt haſce eorum notiones ob-

ſcuriſſimas & imperfectiſſimas fuiſſe, ſi cum noſtris conferantur, vel ad ſolam rationem nutritionis animalium & plantarum quod adtinet. Igitur quamvis iiſdem vocibus hac in re utamur iis, cum loquimur, ſubjecta eſt poteſtas multo amplior, & clarior; quam in Veterum Scriptis.

6. Si quis legerit & expenderit quæ Recentiores Phyſici de rerum univerſitate ſcripſerunt, de magnitudine & diſtantia ſtellarum, deque amplitudine totius rerum naturæ; is demum intellexerit, ſi modo intelligi poteſt, magnitudinem operum Dei; deque iis ſentiet, prout tanto artifice dignum eſt, ſi humana imbecillitas nos umquam patitur digna Numine cogitare. At idem, ſi poſtea legat quæ Veteres plurimi de finibus *Mundi* ſcripſerunt, mirabitur quî potuerit fieri ut ſapientes viri in tam abſurdis conjecturis adquieſcerent. Videbuntur ei viri acutiſſimi pæne, hoc in negotio, deliraſſe.. Exempli cauſa, *Ariſtoteles*,. de cœlo Lib. II. cap. 4. ita loquitur de *Mundo*. Σφαιροειδής ἐστιν ὁ κόσμος ——— καὶ κατὰ ἀκρίβειαν ἔντορνος οὕτως ὥστε μηδὲν μήτε χειρόκμητον ἔχειν παραπλησίως, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν παρ' ἡμῖν ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένων: *ſphæricus eſt mundus & usque adeo rotundus, ut nihil illi conferri queat eorum, quæ manu facta ſint, neque aliud quidquam quod in oculis noſtris verſetur.* Facile eſſet talia multa congerere.

7. Qui, dum hæc legunt, ſubjiciunt voci κόσμος, *mundus*, eamdem notionem, quam recen-

recentiores Aſtronomi, non poſſunt non ridere Veteres, qui ſimilia adfirmarunt. At meminiſſe eos oporteret Veteres, *Mundum* vocaſſe ſpatium illud, quod hinc ad ſtellas porrectum eſt, neque ſtellas admodum remotas exiſtimaſſe. Cum autem hæc in orbem circa terram ſita viderent, ideo crediderunt Mundum eſſe rotundum. Sed qui norunt Solem eſſe centrum, non quidem totius Univerſi, ſed vorticis noſtri, circa quod hæc noſtra Terra, cum ceteris Planetis, in orbem agitur; ſtellaſque alias totidem eſſe Soles, qui non magis moventur quam hic noſter, & immenſa diſtantia inter ſe diviſi ſunt; nec ullam eſſe rationem, cur putemus nos hinc profectos ad ultimum operum divinorum pervenire poſſe, ſi per totam æternitatem recta linea ad ulteriora feramur: qui, inquam, hæc norunt, non poſſunt capere quî *Mundus* hic, quem animo ita contemplantur, rotundus dici queat. At, ut dixi, idem non intelligebant Veteres, voce *Mundus*. Igitur cavere debemus ne notiones noſtras mutuas Veteribus demus; deinde, ex notionibus illis, de eorum ſermone judicemus, ut paſſim fieri ſolet.

8. Si velimus eorum mentem adſequi, oportet nos veluti noſtrarum opinionum oblíviſci, & ad eos, ut ita dicam, rudes atque integros diſcipulos adferre; qui quærant quid Magiſtri illi veteres ſenſerint, non quod ſentire debuiſſe videntur, ut ſaperent. Non debemus eorum dicta cum ipſa rerum, de quibus loquuntur, natura conferre, quatenus nobis

nota eſt; nam, ut diximus, eorum cognitio amplior, aut tenuior eſſe potuit, quam noſtra; ſed eorum mentem ex ipſis eorum verbis, quantum licet, interpretari. Si ex eorum oratione non poſſimus colligere, quæ fuerint omnes partes, quibus notiones eorum compoſitæ conſtabant, de ceteris nihil eſt pronunciandum; fatendum potius nos non plane adſequi quid ſibi voluerint.

9. Manifeſta hæc mihi eſſe videntur, cum ex re ipſa, tum ex ſuperioribus exemplis; quibus ſimilia innumera harum rerum ſtudioſi obſervabunt, ſi adtendant, dum Veterum Scripta legent. Attamen contrarium plane fit, nam ad lectionem Veterum accedimus ita animo adfecti, ut parati ſimus iis omnia noſtra dogmata, ſi vel minimum per eorum verba licet, adtribuere. Si quid omittunt, quod videatur pertinere ad perfectionem notionis, quam in eorum libris quærimus, id ex noſtris obſervationibus, aut opinionibus ſupplemus. Quo modo pro ſententiis Veterum, poſtea Syſtema quoddam doctrinæ habemus, quod partim eorum opinionibus, partim noſtris conſtat additamentis.

10. Conſtitutis vero nonnullis dogmatibus, cum ex lectione Veterum, tum ex noſtris ſupplementis, hic non conſiſtimus, ſed conſectaria innumera, cum proxima, tum remotiora; cum neceſſaria, tum veriſimilia ex iis deducimus. Quæ omnia Veteribus tribuimus, quaſi eorum notiones æque late patuiſſent ac noſtræ, & conſectaria illa infinita, quæ ex iis deducimus, pro ſuis agnituri eſſent, ſi reviviſcerent.

11. Viſ-

11. Viſne exempla ejus rei, in negotio maximi momenti, atque ad notiones præſertim incorporeas pertinentia? Veteres Chriſtiani, qui per aliquot ſæcula Platonici fuerunt, cum legerent Scripturam, ut ex ea Religionis Chriſtianæ Syſtema quoddam colligerent; Platonicas ſuas notiones Scripturæ notionibus ubique miſcuerunt, & quod in Scriptura non legebatur, quodque credi volebant, ex ea deduxerunt conſectariis, non ex uno fonte derivatis, ſed ex *Platone*, æque ac ex Prophetis. Cum vero Occidentales Chriſtiani *Ariſtotelis* Scripta terere, & admirari cœpiſſent; tum quoque cœperunt Peripatetica dogmata miſcere cum Scripturæ decretis, atque ex illa miſtura infinita conſectaria deducere, quibus conflata eſt Scholaſtica Theologia. At nunc, variis in locis, ubi in pretio eſt *Ren. Carteſii* Syſtema Philoſophicum, miſcentur ejus opiniones cum iis quæ ex Prophetis & Apoſtolis diſcere licet; atque inde corpus ipſum Theologiæ, quaſi ex ſola Scriptura collectum, conficitur.

12. Quod Scriptura de Deo, ejuſque natura, nos docet ex *Platone* interpretati erant Veteres, ex *Ariſtotele* vero Scholaſtici, nunc ex *Carteſio* multi interpretantur; & ut præterita ſæcula, pro ibrida illa Theologia, pugnarunt Scriptis, anathematibus, legibus, edictis, quaſi pro meris oraculis divinis: invenientur forte olim qui pro Carteſiano-Chriſtianiſmo, ut ſic loquar, quaſi pro aris & focis, decertent. Imo vero jam inventi ſunt, in perſpicaciſſimi hujus ſæculi luce, qui invi-

diam

diam facere nequiſſime conentur iis, qui Apoſtolos ex *Carteſio* interpretari nolunt; eosque traducant, quaſi negarent dogmata, quorum Carteſianas interpretationes repudiant.

13. Duo tantum alicujus momenti huic noſtræ doctrinæ, de omnibus partibus notionis compoſitæ inveniendis in Scriptore, cui eam tribuere volumus, objici queant. Nimirum, I. quando ſermo eſt de rebus, quæ Veteribus æque videntur notæ fuiſſe, ac nobis, nullam ſatis gravem eſſe rationem, cur nominibus, quibus utuntur, non æque amplam ſignificationem ſubjectam fuiſſe ſuſpicemur, ac noſtris; ſive cur non putemus totidem partes fuiſſe, in notionibus illis compoſitis Veterum, ac in noſtris. Unde ſequi videtur, eos de iis rebus ratiocinari, quemadmodum hodie ſolemus, atque ex iiſdem notionibus eadem, ac nos, conſectaria ducere debuiſſe.

14. Profecto ſi ſpectentur res, quæ ex quotidiana hominum omnium vita neceſſario cognoſcuntur, & quæ ſemper eædem, per omnia ſæcula, fuerunt; non dubitarim Veteribus eamdem eorum ac nobis tribuere cognitionem, quæ ex quotidianis experimentis hauritur. Talia ſunt *cibus*, *veſtitus*, *mors*, *vita*, & alia innumera. Verum ubi opus eſt ratiocinatione, ut notio quæpiam formetur, præſertim ſi paullo plures enunciationes complectatur ratiocinatio; non puto tutum eſſe, Veteribus ea de re ſilentibus tribuere eamdem notionem ac nobis; quia facillime fieri poteſt ut illa ratiocinatione uſi non ſint, adeoque eam

eam notionem non formarint. Potuerunt Veteres de conſectariis, quæ deducimus ex iis quæ perſpecta habebant, non cogitare; quod non intelligo dumtaxat de conſectariis veriſimilibus, ſed & de prorſus neceſſariis. Neque hoc potuit tantum fieri, ſed etiam perſæpe factum eſt, in rebus manifeſtis. Exempli cauſa, norant & Veteres & proxime elapſa ſæcula; norant, inquam, *ſanguinem* eſſe liquorem, qui perpetuo e corde fluit ad extremos artus; ſciebant, ut ſanguis e vena commode emittatur, vinciendum eſſe artum, inter cor & artuum extremitatem. Hinc, ut alia omittam, neceſſario, niſi mens læva fuisſet, debuiſſent colligere eſſe in corpore noſtro vaſa quædam, per quæ ſanguis ad extremos artus feratur; alia, per quæ ad cor refluo æſtu redeat. Si res in ſe ſpectetur, ſique argumenta, quibus a *Guil. Harveio* confirmata eſt, expendantur; non tam videbitur fuiſſe perſpicacis ingenii motum ſanguinis in orbem invenire, quam ſtupidi non vidiſſe. Attamen res ab omnibus adhuc ignorata fuerat. Non multo majoris negotii erat invenire *Antipodas*, poſita ea cognitione Navigationis & Aſtronomiæ, quæ fuit a multis ſæculis, apud varias Gentes, quam ſanguinis reciprocum æſtum; & cum primum nonnulli Philoſophi, aut Nautæ mentionem ejus rei injecerunt, omnes debuiſſent illico rem quaſi veriſſimam agnoſcere, & pudore ſuffundi, quod citius eam non animadvertiſſent. Contra omnino accidit, ut ſannis, & probris, imo etiam anathematibus exciperentur, non a ſtultis, ſed

(*) ab

(*) ab acutiſſimis ac eloquentiſſimis ſui ſæculi viris, qui Antipodas primum in lucem, per hoc noſtrum Hemiſphærium, proferre auſi ſunt.

15. Hiſce exemplis, manifeſto liquet iis, qui *principia* ex quotidianis experimentis norunt, non ſatis tuto adtribui cognitionem *conſectariorum* neceſſariorum. Quod ſi in rebus ſenſus percellentibus, clara & facilia conſectaria homines non vident; quid erit de rebus incorporeis dicendum? Cautius erit agendum, neque quidquam adfirmandum, de quo manifeſto non conſtet. Quæ ratiocinatione colligimus ex enunciationibus, quæ apud Veteres leguntur, non ſunt continuo illis tribuenda; quamvis firmæ ſint, & faciles ratiocinationes. Animus humanus non modo omnia non videt ſimul, ſed perſæpe etiam ea quæ videre poſſet non intuetur. Interdum ante pedes poſita negligimus, ut remotiora ſectemur. Ampliſſimus hic mihi ſeſe aperit campus, in quem digredi poſſem, ſi vellem. Sed in arctiorem gyrum coërcenda oratio, & Lectoribus ſatius eſt relinquere quærenda quæ omittimus, quam eos nimia exemplorum copia obruere.

16. II. Objici præterea poſſit, ſi admittatur quod diximus, de non tribuenda ulla parte notionis compoſitæ Veteribus, cujus clara non ſint in eorum Scriptis veſtigia; præſertim in re paullo difficiliore; inde ſequi pauca eorum verba perfecte a nobis intelligi poſſe, cum ple-

(*) *Vide inter alios Auguſtinum de C. D. Lib. XVI. cap. 9. & Lactantium Lib. III. c. 24.*

pleraque ejuſmodi cogitationes ſignificent, nec proinde *adæquatas* notiones, eorum quæ docent, comparari. Unde iterum ſequetur, multa, quæ credi vulgo ſolent, ex contraria ratione interpretandi, dubia videri oportere; quod ſi verum eſſet, multo minor utilitas naſceretur ex Veterum lectione, quam a plerisque adhuc exiſtimatum eſt.

17. Reſpondemus 1. veriſſimum eſſe multo pauciora intelligi, quam Vulgus putat: 2. innumerarum opinionum, quæ apud Veteres viguerunt, *inadæquatas* tantum notiones poſſe comparari: 3. ideoque fruſtra ſæpe in eorum Scriptis ſolutiones controverſiarum, quæ nunc exercent viros eruditos, quæri. Verum tanti noſtra non intereſt adcuratiſſime ſcire, quid per omnia voluerint Veteres; cum ex potiſſimorum capitum cognitione colligere poſſimus omnia, quæ neceſſaria ſunt ad bene, beateque vivendum. Si tanta utilitas ex Veterum Scriptis non colligatur, quanta colligerentur, ſi quæcumque dicunt non obſcurius intelligeremus, quam ipſi intellexerunt; at iis utendum quam maxime licet, ſine errandi periculo ſit: magna enim utilitas ea erit, ut gratulari nobis debeamus, quod eorum tot monumenta ad nos pervenerint. Multa fortaſſe, neque enim diſſimulabo, comperiemus nos neſcire, quæ ſcire nos antea falſo putabamus, ſed quid? an præſtat opinari ſibi eſſe nota, quæ re ipſa nota non ſunt, quam intelligere ſuam ignorantiam? Non opinor; imo vero, ſi Socrati credimus, humanæ ſapientiæ apex in eo ſitus eſt; ut quam ignari

ri ſimus, probe cognoſcamus; cui viro ſi quis adſenſerit, judicio ſuo meum etiam adſcribat.

18. Si hæc probe intelligeretur interpretandi ratio, & in animum, ut par eſſet, demitteretur; non parum conferre poſſet, ad trium graviſſimorum Reipublicæ Litterariæ, imo & Chriſtianæ malorum emendationem. Retunderetur primum ſuperbia nonnullorum Criticorum, nata ex eo quod putent ſe ſcire quod neſciunt, & qua ſæpe bonis litteris aut invidiam, aut contemtum crearunt. Deinde mitigaretur ferox ingenium non paucorum Theologorum, qui intelligerent ſæpe, ſi ad hanc normam ratiocinationes ſuas exigerent, ex Scriptura nullo modo poſſe probari, quod in ea clare haberi, ob Critices ignorantiam, exiſtimant. Parcius uterentur anathematibus, & diſſentientes facilius ferrent. Denique errores orti ex temerariis conſectariis deductis ex Scriptura, contra adlatas Regulas explicata, agnoſcerentur, atque ex Chriſtianorum Theologia eliminarentur; quod optare adhuc licuit, ſed neſcio an ſperare umquam licebit. Verum res eſt tanti momenti, ut Eruditi omnes operam conferre debeant, non modo ad augendam aliarum rerum, ſed præſertim noſtri ipſius, hoc eſt, noſtræ ignorantiæ cognitionem. Nec hoc munus eſt dumtaxat Theologorum, ſed etiam Philoſophorum & Criticorum; qui artes quas profitentur, non dicis cauſa, colunt; ſed, ut quoad licet, humano generi proſint, dimittantque proinde diſcipulos, non modo doctiores, ſed

&

& modeſtiores ac mitiores, contra quam vulgo fieri videmus.

CAPUT III.

De Nominibus Subſtantiarum & Modorum.

1. LOGICÆ noſtræ P. II. c. 3. oſtendimus quam ſit obſcura notio *Subſtantiarum* omnium, quæ quaſi revera ſint ſpectantur; unde ſequitur, earum nominibus notiones obſcuriſſimas ſignificari. Nomine *Subſtantiæ* intelligimus naturam, quæ per ſe eſt, & cui inſunt variæ qualitates, quas *Modos* ſolemus vocare. Sed quæ ſit illa natura ignoramus, niſi quod certas qualitates in ea ſimul eſſe cernimus.

2. Igitur quotieſcumque occurrit nomen Subſtantiæ, apud veterem Scriptorem, ante omnia intelligamus neceſſe eſt, illi ignotum fuiſſe obſcurum illud *ſubjectum*, ut loquuntur Phyſici, cui inſunt notæ aliquot qualitates. Deinde quot in illo noſſet, vel eſſe putaret (nam hic, ubi de animi notionibus agimus, perinde eſt an ſint, anve eſſe putemus) qualitates, plerumque nobis ignotum eſſe; ac proinde an voci quam legimus eamdem ſubjiciamus poteſtatem, quam ſubjecit is qui ea olim uſus eſt. Exceptis enim Subſtantiis nonnullis, quæ omnibus ex æquo notæ, quotidiana experientia; nec notiores ſunt nunc

quam olim, aut fuerunt olim quam nunc, dicere nemo queat, an Scriptor, quem legit, idem prorſus intellexerit ac quod legentis animo obverſatur. Quam in rem, in memoriam revocandum eſt quod Capite ſuperiore dicebamus, de nominibus notionum compoſitarum; nam Subſtantiæ quoque notio compoſita eſt, ut ex adlata ejus definitione liquet.

3. Exempli cauſa, *Deus* eſt nomen Subſtantiæ, quæ licet ſingularis prorſus naturæ, nec cum ulla alia conferenda, ſpectatur tamen a nobis quaſi ſubjectum quoddam, ornatum qualitatibus, quæ ejus *adtributa* vocari ſolent. Quæcumque formetur Dei notio, eſt illa *a poſteriore*, ut loquuntur Scholaſtici; nempe, ſi ex uſu, nunc inter Chriſtianos recepto, deſcribatur, collectio præſtantiſſimarum quarumque qualitatum, quæ nullo defectu finiri intelliguntur. At quamvis ſingulas illas qualitates, animo a ceteris ſejunctas, & *abſtracte*, ut loqui ſolent, ac ſeorſim ſpectatas aliquo modo intelligere poſſimus; attamen ſubjectum, cui inſunt, adſequi non poſſumus, adeoque nomen Dei nomen eſt notionis obſcuriſſimæ, etiam inter Chriſtianos. Sed apud Ethnicos multo obſcurior eſt, quippe apud quos, ut antea (*) oſtendimus, nomen eſt Naturæ humana præſtantioris, ſed cujus quam late pateat præſtantia non liquet. Erant enim illis varii ordines Deorum, quorum aliis alii ſuperiores eſſe credebantur. Invocabantur

—— di,

(*) *P. 2. S. I. c. 3.*

> —— *di, deæque, ſuperi, atque inferi & medioxumi,*

ut ille loquitur apud *Plautum*, Ciſtellaria Act. II. S. I. verſ. 36. ad quem vide Interpretes, & eos qui de Diis ſcripſere. Colebantur & Dii *mali*, ne nocerent, qui, ut docebat (*) *Labeo*, propitiabantur cædibus & triſtibus ſupplicationibus; unde adparet interdum, non diffitentibus ipſis Ethnicis, voces *Deus* & *Numen* ſignificare Naturam hominibus quidem potentiorem, ſed nequaquam meliorem. Igitur non erat certa poteſtas his vocibus ſubjecta, & cum ſermo ſit de Naturis inconſpicuis, difficillime ſcire licet quid ſit earum nominibus pro locis, in quibus occurrunt, intelligendum. Quouſque enim porrigebatur præſtantia Deorum inferorum, mediorum, & ſuperorum? Nemo certe dixerit, nec Ethnici ipſi figmentis illis ſuis certos limites conſtituerant. Si quis agat de rebus, quæ oculis uſurpari poſſunt, quæ de illis dicuntur comparamus cum iis quæ cernimus; atque ex illa comparatione, colligimus quid voluerit is, cujus verba intelligere conamur. At rem inconſpicuam, qualis eſt Divina Natura, non poſſumus conferre cum nominibus, quibus vocari ſolebat. Itaque nihil obſcurius eſt illis vocibus.

4. Poſſunt duorum ejusdem temporis, & gentis hominum comparari ſermones, qui pla-

(*) *Vide Auguſtinum de C. D. Lib. I. c. 11. & alibi, Adi & Plutarchum de Superſtit.*

plane contrarii erunt, de una eademque illa Natura, a qua omnia regi conſentient. De eadem tabula picta ita diſſentire nequeunt, ut alter in ea Elephantem eſſe pictum, alter Hominem contendat; at de Deo, quia inconſpicuus eſt, æque repugnantia adfirmare poſſunt. Alter deſcribet tibi Deum quaſi hominum patrem, qui numquam eis benefacere deſinat, & peccantibus facile parcat, nec libenter pœnas infligat. Sic de Deo loquetur Philoſophus, ſic Chriſtianus, ut omnes norunt. Contra ſuperſtitioſus deſcribet tibi Deum ἀβέβαιον, εὐμετάβολον, εὐχερῆ πρὸς ὀργὴν, ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι τιμωρητικὸν, μικρόλυπον: *inconſtantem, mutabilem, pronum ad iram, vindictæ levibus de cauſis cupidum; de minimis indignantem.* Quæ verba ſunt *Plutarchi*, e libro de ſuperſtitione. Itaque licet ejuſmodi homines conſentiant de voce *Deus*, & nonnullis Dei *adtributis*; in ceteris multum diſſentiunt, nec idem vox *Deus* in utriuſque ore ſonat. Si ſuperſtitioſus ex ſua notione vocem *Deus* interpretetur, in viri ſapientis oratione, toto cœlo errabit; ſi ſapiens, viciſſim, ex ſuo ſenſu in ſuperſtitioſi verbis eam intelligat, non minus falletur. Igitur in hiſce potiſſimum rebus cavendum eſt, ne ex noſtris notionibus verba Ethnicorum interpretemur.

5. Ad Chriſtianos Scriptores ut redeamus, multi multa de creatione, ceteriſque actionibus Dei ſcripſerunt; ſed fatendum eſt, ut nobis omnino conſtat, rerum univerſitatis initium ad Deum auctorem referendum eſſe: ita

rationis, qua e nihilo creavit, ſeu actus illius, qui *creatio* dicitur, nullam a nobis claram notionem formari poſſe. Sunt & alia μυστικώτερα, quæ a Theologis dicuntur de Deo, & quæ haud magis intelliguntur, ut facile poſſemus oſtendere. Quando quiſpiam loquitur de actione conſpicua rei corporeæ, in aliud corpus, illa conſpecta intelligimus quid velit; ſed quî poſſimus intelligere eos, qui de actibus quibusdam divinis verba faciunt, quos nec nos, nec illi vidimus? Cum ſermo eſt de homine nobis ſimili, in cujus animo vel corpore quidpiam contigiſſe dicitur; ex noſtra ipſorum experientia, quadamtenus ſaltem, ſuſpicari poſſumus quid ſignificetur. At quid intelligere poſſimus, ubi ſermo eſt de Natura nobis diſſimillima; & de qua ea dicuntur, quibus ſimilia in nobis numquam experti ſumus? Attamen ſi proferantur verba, ex Scriptoribus divinitus adflatis depromta; non difficulter credimus iis ſubeſſe ſenſum quempiam, quem ignoramus, quia ſpiritus divinus res divinas novit. Verum cum homines, ſine adflatu, de ejusmodi rebus loquuntur; non modo non intelligimus quod dicunt, ſed ne ipſi quidem ſatis ſciunt quid ſibi velint.

6. Vocabula Subſtantiarum creatarum eſſe pariter rerum obſcuriſſimarum nomina, ex ipſarum conſideratione oſtendimus, loco *Logicæ* noſtræ memorato; neque hic quod illic diximus repetere neceſſe eſt. Ipſas ſubſtantias non videmus, nec quid intelligant earum nominibus prolatis alii, præſertim quos inter-

rogare non licet, ſcire poſſumus. Qualitates, ut dixi, quot in iis eſſe putent neſcimus. Cavendum ergo eſt, interpretatione Veterum, ubi de hiſce loquuntur, ne iis tribuamus quod ipſi intelligimus, pro eo quod illorum animis obverſabatur.

7. Verum non ſingulares dumtaxat Subſtantiæ conſiderantur, ſed Subſtantiarum collectiones; quæ quo ampliores ſunt, & latius patent, eo habent nomina obſcuriora. Nomina ſunt collectionum Subſtantiarum ſimilium, ut *exercitus*, qui ſignificat cœtum militum; *claſſis*, quæ eſt collectio navium; *urbs*, quæ eſt multitudo domuum, & ſimilia innumera. Sunt quoque nomina collectionum Subſtantiarum diſſimilium, ut *navis*, *domus*, &c. In hiſce autem animadvertendum eſt ſpectari non nudas tantum Subſtantias, ſed innumeros etiam Modos, qui iis ineſſe intelliguntur; quo fiunt notiones ampliores, eademque opera obſcuriores.

8. Si vel ea nomina expendamus collectionum Subſtantiarum, quæ, exempli cauſa, adtulimus, quam obſcura ſint ejusmodi vocabula facile animadvertemus. Scimus quidem *exercitum* eſſe multitudinem militum, qui ſunt ſub ſignis, & duci aut ducibus parent; ſatisque clara eſt ea notio, ſi ita *abſtracte* conſideretur. At ſi agamus de exercitu, non qui eſſe poteſt, ſed qui eſt, ut claram ejus notionem habeamus, qualis neceſſaria eſt, ut de rebus ab eo geſtis; aut gerendis judicare poſſimus; plura ſunt cognoſcenda, quorum fere ſemper maxima pars omittitur a Scriptoribus,

bus, qui ea voce utuntur. Scire, exempli gratia, nos oporteret 1. quot ſint milites: 2. an ſint veterani, an tirones; equitesne, an pedites; ſeu quot fuerint utriusque generis; quo armorum genere inſtructi, & cui pugnæ rationi adſueti: 3. cujus ſint gentis, & quomodo exercitati: 4. quam animoſi, aut quam timidi: 5. an ducibus dicto audientes ſint, an iis confidant, vel diffidant: 6. quis ſit animus, quæ peritia, quæ poteſtas ducum: 7. quos habeant belli adparatus, & unde omnia exercitui & bello gerendo neceſſaria comparare queant: 8. qui ſint iis ſocii, & quæ auxilia ab iis accipere poſſint, &c. Attamen plerique Hiſtorici, qui aut Rerum publicarum generales Hiſtorias, aut excellentium Imperatorum vitas ſcripſerunt, ne quartam quidem partem earum rerum, ut par erat, memorant; ſeu eas ipſi reſcire non potuerint, ſeu cum ſcirent, imperitia ſcribendi, dicere neglexerint; unde conſequens eſt ut de præliis, victoriis, expeditionibus, itineribusque exercituum, & univerſe de eorum rebus geſtis, non ſatis explorato judicare poſſimus. Lege mihi Hiſtoricos omnes, quotquot ſunt, Græcos ac Latinos; & comperies pleroſque ea omiſſione graviſſime peccaſſe, atque denſiſſimas tenebras toti narrationi offudiſſe. Dicemus iterum aliquid hac de re, in Sect. 3. Part. III. hujus Opuſculi, ubi de *Curtio* agemus. Atqui ſolet conferri Hiſtoria Picturæ, quaſi, nimirum, res geſtas populorum & virorum inſignium oratione nobis pingeret, & ſpectandas poſteris daret. Quis vero ferret in

vultu hominis pingi dumtaxat oculos & naſum, omiſſis ceteris partibus? An judicium ullum poſſet fieri de pulcritudine totius vultus, ex tabula, quæ dimidiam tantum ejus partem ſpectandam præberet? Attamen ita ſe gerunt plerique omnes Hiſtorici; ut ex iis, quæ modo dicebamus, liquet, & volumus de eventibus, quos eorum Hiſtoriæ complectuntur, certa judicia ferre! Verum, ſi ſapimus, ex imperfectis ejusmodi diſcriptionibus, conjecturas tantum faciemus; quas nec adcuratas, nec *adæquatas* eſſe fatebimur, nec pertinacius æquo defendemus. Stultum certe eſſet ex tabula imperfecta, de tota re quæ pingitur, ſine provocatione ad ampliorem cognitionem, judicare velle.

9. Omnes putant ſe ſcire quid ſit *claſſis*, & ſæpe Hiſtorici maritimas copias ea ſola voce deſcribunt; omiſſis numero, magnitudine, & forma navium, numero claſſiariorum & militum, aliisque circumſtantiis, quas memoravimus, cum de *exercitu* loqueremur. Attamen ſine adcuratiore cognitione eorum omnium, quibus conſtat claſſis; *adæquatum* nullum judicium de ea ferre nobis licet. Idem dicendum de voce *urbs*, cujus domuum numerus & amplitudo reticetur, & quæ quot incolas habuerit, quasve munitiones, aut divitias ignoramus; quod frequentiſſime, inter legendum, contingit. *Urbs* aut *oppidum*, id plerumque dicitur quod deſcripſimus, ſi mœnia & foſſam addideris, quibus muniri ſolet. At qui eas voces ex hac deſcriptione intelligeret in Hiſtoria Veterum Britannorum, is vehe-

vehementer falleretur, ſi credimus *Cæſari*, qui Lib. V. cap. 21. ita eorum oppida pingit: *Oppidum*, inquit, *Britanni vocant, cum ſylvas impeditas vallo & foſſa munierunt, quo incurſionis hoſtium vitandæ cauſa, convenire conſueverunt.* Vide not. a nobis ad Gen. III, 17. Utebantur voce *Caer*, quæ eadem eſt ac Phœnicia קרתא *Kirtha*, hoc eſt, *urbs*, a verbo קרא quod ſæpe *convocare* ſonat; quia eo convocati ex agris conveniebant.

10. Quod ſi nomen collectionis Subſtantiarum proferatur, quæ complectatur diverſi generis Subſtantias, innumeris *Modis* ornatas; nec aliter deſcribatur; oportebit nos in obſcuriſſima notione adquieſcere. Exempli cauſa, *navem* adduximus, quod nomen eſt machinæ ligneæ ingenti numero partium, inter ſe compactarum, conſtantis; in qua ſunt clavi, mali, funes, & cetera armamenta Quia in Scriptis Veterum nulla eſt navis, præſertim longæ, quæ pluribus remorum verſibus ageretur, deſcriptio adcurata; permulta ſunt in deſcriptione claſſium, & navalium præliorum, quæ nullo modo poſſimus adſequi. (*) *Florus* nos docet magnas claſſes a Populo Romano, breviſſimo tempore inſtructas fuiſſe, eisque impoſitos & transvectos maximos exercitus; quod vix ac ne vix quidem, ob cauſam memoratam, intelligere poſſumus. Scio eſſe permultos, qui Romanam Hiſtoriam legant, atque illa, veloci lectione, prætervolent, quaſi nihil eſſet difficultatis; ſed hoc ipſum oſtendit Lectores perſæpe adquieſcere in obſcuriſſima

(*) *Lib. II. c. 2. quem confer cum Polybio Lib. I.*

ma notione eorum, quæ maxime intererat probe ſcire; nec eo ſecius de aliis judicare, quam ſi adcuratiſſime omnia perluſtraſſent. Qui non ſatis intelligent quid velim, ii adeant (*) eos, qui de re nautica Veterum ſcripſerunt; rem enim copioſius exponere, per inſtitutam brevitatem, non licet.

11. Hiſce de notionibus Subſtantiarum demonſtratis, non opus erit, ut multis agamus de Modorum notionibus; quia, ut monui, omnes Subſtantiæ ſpectantur, quaſi Modis variis præditæ. Tria ergo dumtaxat animadverſione digna proferemus. I. Si modum unum *abſtracte* conſideremus, exempli cauſa, figuram quamlibet, notio ejus nobis obverſatur ſummæ perſpicuitatis, atque ejusmodi notionum nominibus utuntur Geometræ; ſed de his intelligendis hoc loco non laboramus, nec ulla eſt certior via, qua perveniatur ad intelligentiam Veterum, qui de Geometria ſcripſerunt, aut eam alicubi adtigerunt, quam ſi ei diſciplinæ operam demus.

12. II. Sunt etiam nomina Modorum, non minus perſpicua adtendentibus, ſed quæ uſu Vulgi ita ambigua facta ſunt, ut recentiores demum Phyſici eam ambiguitatem animadverterint. Nomina qualitatum, quæ *ſenſiles* vocantur, duo ſignificant, quæ non poſſunt ſine maximo errore miſceri, & tamen a Vulgo miſcentur. Exempli cauſa, *lux*, *ſonus*, *odor*, *ſapor*, *calor*, &c. ſunt ejusmodi nomina, quibus ſignificatur cum id quod ſentimus, quando animadvertimus *lucem*, *ſonum*, *odorem*, *ſapo-*

(*) *Præſertim Joan. Schefferum & Marc. Meibomium.*

ſaporem, *calorem*, &c. tum id quod eſt in corporibus lucidis, ſonoris, odoratis, ſapidis; & calidis. Quod quidem ſentimus eſt Modus noſtræ Mentis, quod vero eſt in illis corporibus eorum corporum Modus, isque plane diverſus ab eo qui eſt in nobis. Verum de his ſolent agere Phyſici, & nos diximus quod ſatis ſit, *Phyſicæ* noſtræ Libro Quinto. Itaque nihil ea de re addemus, cum præſertim non ſoleant Critici in tam ſubtilem notionum diviſionem, & conſiderationem deſcendere. Satis iis eſt, ſi modo poſſint Veteres interpretari, æque clare ac intelligitur vulgo ſermo hominum, vernacula Lingua utentium; nec id ipſum ſemper adſequuntur.

13. III. Innumera ſunt vocabula, quæ ſignificant non unum Modum, qui rebus extra nos poſitis, aut Menti noſtræ inſit, quales ſunt ii de quibus modo dicebamus, ſed plurium Modorum collectionem; eaque vocabula difficilia ſunt intellectu, quod non ſit facile omnes Modos, quos ſignificatione ſua complectuntur, invenire; quia ii qui iis vocabulis uſi ſunt, ea numquam aut raro ſat adcurate definierunt, nec poſſunt nunc a nobis interrogari. Talia ſunt nomina adfectuum, vitiorum, & virtutum. Hæc enim ſunt dumtaxat varii Modi, qui nobis inſunt, aut ineſſe poſſunt, & quorum certis collectionibus certa nomina impoſita ſunt. Ut ergo adcurate intelligamus quid ſignificent ea nomina, oportet nos ſcire quot varios Modos complectantur, quorum ſi vel unus nos fugerit, dici

dici non poſſumus ea nomina intelligere. Exemplis res liquidior fiet.

14. *Amor* & *Odium* adfectus ſunt, qui in hiſtoria humani generis, omnibusque fere omnium Scriptorum libris, utramque paginam faciunt. *Amor* vix poteſt ita definiri, ut una definitio conveniat omnibus adfectibus, qui eo nomine vocantur, propter maximam eorum varietatem. Conſtat quidem quidquid eo nomine adpellatur oriri ex re quapiam, quæ nobis eſt voluptati & in eam ferri; ſed ſunt diverſiſſima ea, quæ nobis voluptatem creant, & diffidentes prorſus circumſtantiæ adfectuum, qui eo nomine continentur. Quæcumque nobis voluptatem creant ea *bona* vocamus, ſuntque aut corporis, aut animi, aut externa. Itaque hæc omnia bona amare dicimur; &, pro variis circumſtantiis, *amor* diverſiſſimorum adfectuum, ſive diverſis Modis conſtantium nomen eſt. Qui niſi diligenter diſtinguantur, eos qui iis vocibus utuntur, non intelligimus.

15. I. *Amor* ſignificat eum adfectum, quo duo ſexus conjunguntur, matrimonii, aut etiam voluptatis cauſa. Nihil frequentius, apud omnes Scriptores, & artem ſatisfaciendi huic amori ſcripſit nequitiæ magiſter *Ovidius*. Si ſermo ſit de amore licito juvenum, qui matrimonium ſpectant, in eo hæc animadverti poſſunt: 1. eſt totius ſanguinis quidam fervor: 2. voluptas animi in adſpectu ejus qui amatur, & in ſermonibus cum eo cædendis: 3. cupiditas eo potiundi, atque una vitæ tranſigendæ: 4. vota, quibus amans optat omnia

ei

ei quem amat ſecunda accidere; & ſi qua poſſit adjuvare, alacre, promptum ac profuſum auxilium: 5. lætitia aut dolor, prout rebus ſecundis, aut adverſis utitur: 6. egregia de eo opinio, ſive corporis, ſive animi dotes ſpectentur: 7. animus ad quævis obſequia paratiſſimus. Ad hæc omnia accedit amoris vehementia; quæ, pro temporum, rerum ac perſonarum circumſtantiis, major aut minor eſt. Jam autem quis eſt, qui, lecta hac voce *Amor*, quomodo omnia illa ſe habeant adcuratiſſime norit? Nemo profecto; ideoque fateamur neceſſe eſt nos non plene adſequi narrationes, in quibus hæc vox occurrit; etiamſi ſummatim ſcimus, adfectum quem deſcripſimus ſignificari. Atqui ſæpe, ut de hiſtoriis recte judicare poſſimus, multum intereſt quam adcuratiſſime omnia illa, ſi fieri poſſit, cognoſcere. Si quis legat hiſtoriam belli, quod *Cæſar Octavius* geſſit cum *M. Antonio*, videatque hujus cladis cauſam referri ad amorem, quo Antonius Cleopatram deperibat; non ſatis intelliget, qui amor cladis cauſa eſſe potuerit, niſi vehementiam ex ejus ex aliis circumſtantiis hiſtoriæ cognoverit.

16. II. *Amor* paſſim etiam ſumitur pro amicitia, quæ intercedit inter viros, qualis fuit inter *Ciceronem*, & *Atticum*; cujus graviſſima indicia videmus, in illius ad hunc Epiſtolis, atque in vita *Attici* a *Corn. Nepote* conſcripta. Nihil eſt in amicitia, quod non ſit in amore antea deſcriptio; a quo ſi abſtuleris ea quæ ad corpoream voluptatem pertinent, plenam habebis deſcriptionem amicitiæ.

Ita-

Itaque non opus eam pluribus a nobis deſcribi. Niſi hæc omnia adtendamus, non intelligemus cur omnes, qui de Amicitia ſcripſerunt, tantas laudes ei tribuerint; quorum omnium inſtar eſſe poteſt *Cicero*, qui, in libro de Amicitia, negat (*) *ſe ſcire, an, excepta ſapientia, quidquam ſit homini amicitia melius a Diis immortalibus datum*; contenditque eos (†) *ſolem e mundo tollere videri, qui amicitiam e vita tollunt.*

17. III. *Amor* eſt parentum erga liberos, & liberorum erga parentes; qui amor, præter omnia quæ ſunt in arctiſſima amicitia, conjunctionem ſanguinis habet; qua fit vehementior inter eos amicitia, ita ut parentes liberos, liberi parentes omnibus aliis amicis longe anteponant. Qui non animadverterint quanta ſit, & quam juſta conjunctio in hac amicitia, præſertim ſi, ut par eſt, mutua ſit; numquam capere poterunt, cur tam multi parentes commodis liberorum, magis quam ſuis, ſtudeant; curve exſtent exempla liberorum, qui libentiſſime parentibus quæcumque ab iis acceperant, etiam vitam reddiderint. Qui cœlibes vitam egerunt non capiunt, cur parentes mortem liberorum uſque adeo lugere ſoleant; cur vero? Quia numquam voluptatem illam ſenſerunt, quæ amicitiæ inter parentes & liberos longe jucundiſſimus eſt fructus; & quam ſibi in æternum eripi ſentire non poſſunt parentes, ſine graviſſimo dolore. Numquam omnes illas notiones, quas *paternæ amicitiæ* nomen complectitur, adtenderunt; un-

(*) *Lib. de Amic. C. VI.* (†) *Ib. C. XIII.*

unde etiam ſequitur, ut non ſatis intelligant quæ de hiſce rebus a Veteribus ſcripta ſunt.

18. IV. *Amor* denique ſumitur pro quavis cupiditate, ut *amor regni*, *amor pecuniæ*, &c. quæ ſunt circumloquutiones ambitionis, avaritiæ & aliorum adfectuum; quibus homines permoti in bonum quoddam, aut quod bonum putant, feruntur. Eos non adgrediar deſcribere, uti nec *odium*, cujus natura ex deſcriptione contrarii facile intelligi poteſt. De omnibus ſummatim obſervandum eos ſolos, qui eorum naturam diligenter inveſtigarunt, & varias partes, ut ita dicam, quibus conſtant, diſcriminare poſſunt, adſequi quæ de illis paſſim dicuntur, & rationem effectuum, qui illis tribuuntur, noſſe.

19. Similia dicenda de nominibus *virtutum* & *vitiorum*. Sunt enim habitus animi, quibus homines convenienter rationi & naturæ ſuæ vivunt; aut contra leges, ex ratione & natura humana petitas, perfringunt; quibus in habitibus, varia continentur. Nullus non Ethicæ ſcriptor hoc oſtenderit, ſi adeatur. Attamen exemplum hic addam, ut res manifeſtior fiat. *Juſtitia* a (*) Juriſconſultis definitur: *conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi.* Igitur in Juſtitia hæc ſunt 1. cognitio juris, quod eſt, aut naturæ, aut inſtitutionis hominum: 2. peritia, qua regulæ generales juris ſingularibus factis aptantur: 3. voluntas, qua illæ regulæ non modo in ſe ſpectatæ probantur, ſed & in uſum, quotieſcumque ſe dat

(*) *Inſt. Lib. I. Tit. I. §.* 1

dat occaſio, revocantur: 4. animus ita temperatus, ut perturbatione nulla ſibi excuti eam cognitionem ac voluntatem patiatur. Hiſce continetur Juſtitia, quod ut melius intelligatur, ſciendum *jus naturæ* vocari quidquid conſentaneum eſt ac utile humanæ Societati, in quocumque ſit ſtatu; adeo ut eo poſito atque obſervato, melius ſe habeant homines; contra vero neglecto, aut violato, deterius. *Jus* vero *inſtitutionis* eſt quod nititur legibus ſingularibus Reipublicæ, in qua vivimus; quæ tamen leges non debent obſervari, ſi contingat *juri naturæ* eſſe contrarias; quod contingit, quando imperantes utilitatem Societatis ſibi per omnia non proponunt. Igitur *Juſtitia* præditus is dicetur, qui legum omnium Reipublicæ, cum jure naturæ conſentientium obſervans eſt, & præterea facit quidquid jus naturæ ab omnibus hominibus exigit.

20. Ejusmodi eſt juſtitia univerſalis, de qua dixit *Theognis*:

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ᾽ ἀρετή ᾽στι
Πᾶς δέ τ᾽ ἀνὴρ ἀγαθὸς, Κύρνε, δίκαιος ἐών.

Juſtitia una alias virtutes continet omnes,
Et quisquis juſtus, vir bonus ille fuit.

Ea eſt Juſtitia Evangelica, de qua egimus ſuperiore Sectione, Cap. VI. ubi nonnulla obſervavimus, quæ hic dicenda eſſent, niſi alio loco

loco proponi debuiſſent. Nimirum, non apud omnes Scriptores, & omnibus in locis, æque late patet vox *juſtitia*, ut illic oſtendimus.

21. Deſcriptiones vitiorum multas ſuppeditabit *Theophraſtus*, in Characteribus Ethicis; ex quibus liquebit, ſi quis cupiat ſcire quid eorum nominibus ſignificetur, diligenter conſiderandas eſſe omnes partes, quibus poteſtates eis ſubjectæ conſtant. *Theophraſtus* enim non ſatis habet ea definire paucis verbis, ſed præterea mores ejus, qui iis vitiis inquinatus eſt, ſingulatim deſcribit. Exempli cauſa, non modo definit ἀρέσκειαν, ἔντευξιν οὐκ ἐπὶ τῷ βελτίστῳ ἡδονῆς παρασκευαστικήν: *congreſſionem quæ voluptatem creat, non in optimum finem*; ſed & copioſe deſcribit, iis adlatis quæ facit ἄρεσκος, ſine quibus vix intelligeremus quis ſit; nam parum adcurata eſt definitio, ut multæ aliæ, quibus utitur *Theophraſtus*. Hoc exemplum profero, non quod ſingula Capita ejus libelli non ſuppeditent clara ejus, quod dixi, exempla; ſed ut animadvertat Lector quod, in hoc negotio, maximi eſt momenti; nimirum, varias Gentes in hujuſmodi nominibus varios Modos, ut loquuntur Metaphyſici, una junxiſſe, eique collectioni certum nomen impoſuiſſe; cui apud alias Gentes ſimile nullum eſt, quod notionem collectione eorumdem Modorum conſtantem non formarint. Sic ἀρέσκεια non poteſt dici Latine, una voce; ſignificat enim *id animi vitium, quo quis omnibus placere ſtudet*,

etiam malis artibus; quo vitio qui laborat dicitur ἄρεσκος. *Iſaacus* quidem *Caſaubonus* vertit *blandum*, & ἀρέσκειαν *blanditiam*; quæ ſane voces non multum a ſignificatione Græcarum abſunt, & ſignificant vitium, quo laborat ἄρεσκος, nam eum *Theophraſtus* omnibus adblandientem deſcribit; ſed amplitudine ſua totam earum ſignificationem non æquant. Etenim primo propriam poteſtatem vocis ἄρεσκος non exprimunt, quæ tamen exprimenda eſt; cum ex ea adpareat quis ſit ſcopus ejus qui hoc vitio laborat, & ea facit, quæ eum facientem deſcribit *Theophraſtus*. Hanc eſſe vim vocis, quam diximus, intelligere licet ex verbis Pauli, Rom. XV, 1, 2, 3. & 1 Cor. X, 33. ubi ἀρέσκειν in bonam partem ſumitur, ſignificatque nihil eorum omittere, quæ per virtutem facere liceat, ut omnibus placeamus, ſeu ut eorum benevolentiam nobis conciliemus. Secundo, ex ea deſcriptione liquet τοῦ ἀρέσκου ἔργον non eſſe tantum ut aliis blandiatur, ſeu ut lautioris fortunæ, & liberalioris atque elegantioris ingenii videatur; quod dimidia parte Capitis docet *Theophraſtus*. Ἄρεσκον ergo ſic deſcripſeris: hominem qui omnibus placere ſtudet, verborum comitate, obſequio, cultus elegantia, liberalitate, & ſumtibus; quibus verbis quæcumque habet Theophraſtus complecti queas. Hinc in Onomaſtico veteri: Ἀρέσκεια, *hic placor*, *venuſtas*. Ἀρέσκων, *placitus*, *participium*.

22. Sunt & alia nomina vitiorum, apud eum-

eumdem *Theophraſtum* ; quæ una voce Latina exprimi nequeunt. I. Ἀδολεσχία, quæ *Garrulitas* a *Caſaubono* vertitur, eſt proprie, ut ex ipſius *Caſauboni* commentario intelligere eſt, id vitium quo laborant homines otioſi, qui ἐν λέσχῃ ἥμενοι, *ſedentes in taberna* de rebus nihili per totos dies colloquuntur. Non diffiteor homines illos eſſe *garrulos*, ſed hæc vox non ſatis late patet ; nam ἀδολεσχία eſt inanis, atque otioſa garrulitas. II. Βδελυρίαν ille vertit *obſcœnitatem*, aut *impuritatem*, quas tamen voces non ſatis commodas eſſe fatetur. Ac ſane βδελυρία vox eſt, quæ ambitu ſignificatus ſui multo plura complectitur, quam voces Latinæ ; deſcribitque hominem *Theophraſtus*, qui nulla ratione ducitur exiſtimationis ſuæ, qui nihil penſi habet decorumne an indecorum ſit quod agit, aut dicit. Hæc autem latiſſime patent, ut & nomina multórum conviciorum ; quibus ſubjectas notiones enumerare difficillimum eſt. Hinc videre licet ipſum *Theopraſtum*, poſtquam hanc, & ſimiles voces definivit, in ſequentibus ea dicentem, quæ definitione nequaquam complexus erat. Caput περὶ βδελυρίας inchoat hiſce verbis : *non eſt difficile* βδελυρίαν *definire*, aitque eſſe παιδιὰν ἐπιφανῆ καὶ ἐπονείδιστον, hoc eſt, ut habet *Caſaubonus*, *jocum*, *ludumve evidentem nimis*, *ac flagitioſum*. Dimidia vero parte Capitis, deſcribit hominem fraudulentum, nec quidquam turpe ducentem. Nec rarum eſt hoc, in hiſce Characteribus.

 III.

III. Ἀναισθησίαν *ſtupiditatem* eſſe putat *Caſaubonus*, eſtque ſine dubio ἀναίσθητος *ſtupidus*; ſed quæ illi tribuuntur a *Theophraſto* oſtendunt eſſe etiam hominem, cujus animus perpetuo peregrinatur, neque umquam adtendit id quod agit. Gallice dixeris, *un hébeté, qui eſt toûjours diſtrait.* IV. Μεμψιμοιρία, non eſt ſatis recte verſum *querela*, vel *iniqua querulitas*; aliquid addendum. Eſt enim animus ſua ſorte parum contentus, quo fit ut perpetuo fortunas ſuas queratur. Non opus eſt ut plura, ex *Theophraſto*, exempla proferamus, quæ legentibus, ſat multa ſeſe objicient.

23. Unum dumtaxat ſubjiciemus ex *Aulo Gellio*, cujus hæc ſunt verba Lib. XI. c. 16. Noctium Atticarum: *Nuper*, inquit, *cum adlatus eſſet ad nos* Plutarchi *liber & ejus libri indicem legiſſemus, qui erat* περὶ πολυπραγμοσύνης, *percunctanti cuipiam, qui & litterarum & vocum Græcarum expers fuit, cujusnam liber & qua de re ſcriptus eſſet; nomen quidem Scriptoris ſtatim diximus: rem, de qua ſcriptum fuit, dicturi hæſimus. Ac tum quidem primo, quia non ſatis commode opinabar interpretaturum eſſe, ſi dicerem librum ſcriptum eſſe* de negotioſitate, *aliud inſtitui apud me exquirere, quod, ut dicitur verbum de verbo expreſſum eſſet. Nihil erat prorſus, quod aut meminiſſem legere me; aut, ſi etiam vellem, quod non inſigniter aſperum, abſurdumque eſſet, ſi ex* multitudine & negotio *verbum unum compingerem* &c. *Quamobrem cum diu-*

diutule tacitus in cogitando fuiſſem, reſpondi tandem non videri mihi ſignificari eam rem poſſe, uno nomine; & idcirco juncta oratione quid vellet Græcum id verbum pararam dicere. Ad multas igitur res adgreſſio earumque omnium rerum actio, πολυπραγμοσύνη, *inquam*, Græ*ce dicitur*, &c. Exin ita pergit: *Tum ille opicus verbis meis inchoatis & inconditis adductus virtutem eſſe* πολυπραγμοσύνην: *hortatur, inquit, nos profecto neſcio quis hic* Plutarchus *ad negotia capeſſenda & ad res obeundas plurimas; cum induſtria & celeritate; nomenque ipſius virtutis, de qua loquuturus eſſet, libro ipſi, ſicuti dicis, non incommode præſcripſit. Minime, inquam, vero; neque enim iſta omnino virtus eſt, cujus Græco nomine argumentum hoc libri demonſtratur; neque id quod tu opinare aut ego me dicere ſentio, aut* Plutarchus *facit. Deterret enim nos, hoc quidem in libro, quam poteſt maxime, a varia, promiſcuaque & non neceſſaria rerum cujuscemodi plurimarum, & cogitatione & petitione. Sed hujus, inquam, tui erroris culpam eſſe intelligo, in mea, ſcilicet, infacundia, qui ne pluribus quidem verbis potuerim non obſcuriſſime dicere, quod a Græcis perfectiſſime uno verbo, & planiſſime dicitur.* Miror *Gellium* ex ipſo *Plutarcho* potius non deſumſiſſe definitionem hujus vitii, quæ ſic habet: φιλομάθειά τις ἐςὶν ἀλλοτρίων κακῶν, οὔτε φθόνου δοκοῦσα καθαρεύειν νόσος, οὔτε κακοηθείας: *cupiditas quædam cognoſcendi aliena mala, morbus qui non videtur*

invidia ac malignitate eſſe vacuus. Hinc in Veteribus Gloſſis πολυπράγμων vertitur, *ſcrutator, ſciſcitator, curioſus.*

24. Inde colligere eſt, non eſſe facile non modo invenire voces aptas ad vertenda alia Lingua nomina collectionum Modorum, ſed ne Modos quidem omnes enumerare, qui continentur in ejuſmodi collectionibus. Attamen ex iis vocibus ſæpe pendet totius orationis ſententia. Quare decet Litterarum ſtudioſos diligenter ea, quæ antea dicta ſunt, adtendere; ne intelligere ſibi videantur quod non intelligunt, utque integras vocum notiones eruere addiſcant, ne in obſcuris aut imperfectis, quemadmodum vulgo fieri ſolet, adquieſcant, ſi modo ad planiorem & clariorem cognitionem umquam pervenire poſſint.

CAPUT IV.

De Nominibus Relationum.

1. NON repetam hic quod dixi *Logicæ* Part. I. c. 4. de *Relationibus;* addam tantum exempla, quibus probabo Veterum auctoritatibus quæ illic rationibus philoſophicis oſtendi. Dixi nomina Modorum omnium, qui augeri & minui poſſunt, eſſe nomina Relationum; quæ cum ſint innumera, diligenter cavendum ne *abſolute* dici credantur, quæ tantum *relate* dicta ſunt. Hoc autem obſervan-

vandum, cum in nominibus adjectivis, tum etiam in ſubſtantivis & in verbis, integrisque enunciationibus; quæ veræ dumtaxat ſunt *relate*, ut ſic loquar, ad nonnulla, non univerſe & *abſolute*. Exemplis res clara fiet.

2. Dicbeat Plato (*) τὰ πρός τι προσδεῖσθαι τινὸς ἑρμηνείας οἷον τὸ μεῖζόν τινος, καὶ τὸ θᾶττόν τινος, καὶ τὸ κάλλιον καὶ τὰ τοιαῦτα τό τε γὰρ μεῖζον ἐλάττονός ἐστι μεῖζον, καὶ τὸ θᾶττόν τινός ἐστι. *Quæ ad aliquid dicuntur* (boc eſt, quæ ad aliquid referuntur) *aliqua interpretatione indigere*, *quale* eſt majus aliquo & celerius aliquo, & *pulcrius*, & *ſimilia*. *Nam* majus *eſt* majus *minore*, & celerius *eſt* aliquo *celerius*, &c. Pro comparativis, poſitiva μέγας, ταχὺς, καλὸς, potuit adferre; hæc enim non minus ſunt τῶν πρός τι, quam comparativa. Magiſtri ſententiam merito ſequutus eſt *Ariſtoteles*, in libro de Categoriis, ubi egit περὶ ποσοῦ, *de quanto*. Cujus dogma ſic expoſuit Scriptor libri de decem Categoriis, qui *Auguſtino* tribui ſolebat, Cap. X. *Nihil multum vel exiguum dicitur, niſi alteri fuerit comparatum. Cum enim dicimus montem brevem, grandiorem eſſe alterum, cui comparatus eſt, indicimus. Vel cum dicimus grande milii granum, comparatione ſui generis, in quo brevius aliquid invenitur, illud eſſe grandius monſtramus. Ac propterea manifeſtum eſt multum & exiguum, grande & breve, cum* Cc 4 *ali-*

(*) *Diog. Laërt. Lib. III.* §. 109.

aliquo comparata ſui vocabulum reperire. Hinc maxima obſcuritas in ſermone, cum neſciamus qua menſura, ut ita dicam, utatur is, qui ejusmodi voces adhibet; quis autem non innumeris in locis eas uſurpat, cujusve opiniones omnes tam adcurate novimus, ut ex iis quæ ſit illi menſura ejusmodi Relationum perſpicue ſcire poſſimus? Ideo hoc argumento utebatur junior Academia, ut nihil percipi poſſe oſtenderet. *Rerum natura*, ait Cicero (*), *nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re ſtatuere poſſimus quatenus —— Nulla omnino in re minutatim interroganti, dives, pauper; clarus, obſcurus; multa, pauca; magna, parva; longa, brevia; lata, anguſta; quanto aut addito, aut demto, certum reſpondeamus non habemus. Sextus Empiricus* Pyrrh. Hypoth. Lib. I. de octavo modo, quo cohibendum judicium oſtendebant Academici: Ὄγδοός ἐστι τρόπος (ἐποχῆς δηλονότι) ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι, καθ' ὃν συνάγομεν, ὅτι ἐπεὶ πάντα ἐστὶ πρός τι, περὶ τοῦ τίνα ἐστὶν ἁπλῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ἐφέξομεν: *octavus eſt modus* (cohibitionis judicii) *ex relatis, ſecundum quem colligimus, cum omnia ſint relata, quænam ſint ſimpliciter & ſecundum naturam, nos adſenſum retenturos.* (†) Verum hinc non ſequitur nihil eſſe abſolute & in ſe, ſed tantum Modis, qui capiunt plus aut minus, nullam eſſe in animis hominum, certam menſuram conſtitutam.

3. Idem

(*) *Acad. Quæſt. Lib. IV. n. 92.* (†) *Vide etiam quæ idem habet contra Mathemat. pag. 303. & ſeqq.*

3. Idem aliis teſtimoniis probare pergemus. *Lucretius* Lib. VI. p. 808. Ed. Lamb.

Scilicet, & fluvius quis viſus maximus eſt,
Qui non ante aliquem majorem vidit, & ingens
Arbor homoque videtur; & omnia de genere omni,
Maxima quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit;
Cum tamen omnia cum cœlo, terraque, marique
Nil ſint ad ſummam ſummaï totius omnem.

Ea de re egit iterum *Cicero* Tuſcul. Quæſt. Lib. I. n. 94. *Quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus; omnia iſta, perinde ut cuique data ſunt, pro rata parte a vita, aut brevia, aut longa dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit,* Ariſtoteles *ait beſtiolas quasdam naſci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur quæ hora octava mortua eſt, provecta ætate mortua eſt: quæ vero occidente ſole, decrepita; eo magis, ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſſimam vitam cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, qua iſtæ beſtiolæ, reperiemur.* Imo vero noſtra vita, ſi cum æternitate contendatur, nihil pæne erit.

4. Dignus etiam eſt auditu, hanc in rem, *Seneca* Ep. XLIII. ſive Lib. V. Ep. 8. *Quidquid inter vicina eminet, magnum eſt illic ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum; comparatio illam aut tollit, aut deprimit*

mit. Navis, quæ in flumine magna eſt, in mari parvula eſt; gubernaculum, quod navi alteri magnum, alteri exiguum eſt. Idem, aut alter *Seneca*, in Troade verſ. 1014. idem fere expreſſit, hiſce verbis:

Ferre quam ſortem patiuntur omnes,
Nemo recuſat.
Nemo ſe credit miſerum, licet ſit.
Tolle felices, removeto multo
Divites auro, removeto centum
Rura qui ſcindunt opulenta bubus;
Pauperi ſurgent animi jacentes.
Eſt miſer nemo, niſi comparatus.

In Dialogo de Cauſis Corruptæ Eloquentiæ, cum Meſſalla *antiquos* recentioribus præferret, Cap. XVI. *Hoc primum*, inquit Aper, *interrogabo, quos vocetis* antiquos, *quam oratorum ætatem ſignatione iſta determinetis?*

5. Hinc perſpicue intelligere eſt omnes plane voces, quibus ſignificantur Modi, qui augentur, aut minuuntur, eſſe *relativas*; quod & pluribus exemplis oſtendimus, in Logica. Igitur quotiescumque nobis occurrunt eæ voces, oportet illico in animum revocare quis ſit qui iis utitur, quo tempore, & apud quam Gentem vixerit. Quod niſi fiat, in ſimilem errorem incideremus, ac qui audito certo *pedum* numero; quis agri modus eſſet, & indicaretur a viro, qui non diceret quo *pedum* genere eſſet uſus; illico arrepta *pedis* menſura, quam apud ſe haberet, vellet ad eum *pedem* alterius dicta exigere; licet breviorem aut

aut longiorem pedis menſuram, prout apud varias Gentes varia eſt, adhibuiſſet. Paria faciunt, qui ex notionibus ſuis *relativas* voces, ab aliis uſurpatas, interpretantur.

6. Igitur quando laudatur, aut vituperatur quiſpiam, ante omnia quærendum, quis laudet aut vituperet, &, quantum licet, inveſtigandum quid de virtutibus, aut dotibus quas extollit, deque vitiis in quæ invehitur, ſenſerit. Si enim magnam, atque amplam notionem habeat virtutum, laudes illæ multo majores erunt: ut contra, ſi de iis tenuius & exilius ſentiat, multo erunt minores. De vitiis paria, in contrariam partem, ſunt animadvertenda. Quærendum etiam quo tempore, & apud quos vixerint qui laudantur, aut vituperantur; nam pro temporibus & locis, creſcunt & minuuntur probra & laudationes.

7. Exempli cauſa, ſi quis apud Ethnicos, Græcos aut Romanos, dicatur *optimus*, *ſanctiſſimus*, *innocentiſſimus*, atque *integerrimus vir* vixiſſe, quod apud utriusque Linguæ Scriptores non raro occurrit: intelligendum id erit, pro modulo illius ævi & illarum Gentium. Si Chriſtiano more ejusmodi vocabula tunc interpretaremur, plane alios viros illos fuiſſe fingeremus, ac revera fuerunt. Quamvis enim nolim, quod nonnulli faciunt, nimium ſpernere virtutes Ethnicorum, aut etiam eas vitiis accenſere; attamen *bonitas*, *ſanctitas*, *innocentia* & *integritas* Chriſtiana, multo latius patent, quam apud Ethnicos patebant.

8. Hoc vel ex eo liquet, quod laudatiſſimi illi

illi viri, apud Ethnicos, eas virtutes dumtaxat erga cives, aut ſummum adverſus ſocios exercerent; ſed erga populos nulla amicitia ſecum conjunctos, aut etiam hoſtes, omnia ſibi licita eſſe putarent, ut ex eorum hiſtoriis intelligere eſt. Horum virtus tanto tenuior eſt Chriſtiana virtute, quanto toto orbe terrarum arctiores erant fines eorum patriæ, aut tractuum quos amici ac vicini iis populi inſidebant; nam Chriſtiana virtus plane ad omnes omnium terrarum homines porrigitur. Scio Stoïcos (*) haud abſimilia dixiſſe iis, quæ de Chriſtianæ virtutis amplitudine docemur; ſed ex eorum formula nemo olim vixit, & virtutis naturam falſis aliis dogmatibus corrumpebant. Quin & ipſi Ethnici profitentur *bonos* aut *malos cives* dictos non ex virtutibus, ſed ex potentia. *Salluſtius* Lib. I. Hiſt. *Dum pauci potentes, quorum in gratia plerique conceſſerant, ſub honeſto Patrum aut plebis nomine, dominationes adfectabant, bonique & mali cives adpellati, non ob merita in Rempublicam, ſed uti quisque locupletiſſimus, & injuria validior; quia præſentia defendebat, pro* BONO *ducebatur.*

9. Ut majoris momenti exempla proferam, quod monuimus in memoriam etiam revocandum eſt, ubi laudantur qui ſub Vetere Teſtamento vixerunt. Sic cum David dicitur *homo ſecundum cor Dei* 1 Sam. XIII, 14. præterquam quod illic ſermo eſt de Rege, regiæque adeo virtutes potiſſimum ſpectantur; id non ita intelligendum eſt, quemadmodum in-

(*) *Vide Ciceronem Offic. Lib. III. c. 7*

intelligeretur de Chriſtiano, qui ad Evangelii normam vitam exegiſſet. Militaris enim vita Davidis, cum juvenis & natu etiam grandior eſſet; multitudo deinde uxorum, & concubinarum; adulterium denique & homicidium, conſiſtere non poſſent cum moribus viri, qui ſub Evangelio diceretur eſſe *ſecundum cor Dei.* Non judicaretur hodie vir, qui Davidis inſtar vixiſſet, *præcepta Dei obſervaſſe, ſequutus eum eſſe toto corde, ut id tantum feciſſet quod in oculis ejus rectum eſt*, quod legimus 1. Reg. XIV, 8. Sed illic potiſſimum ratio habetur Idololatriæ, quam certe David diligentiſſime vitavit; eſtque intelligendum encomium, pro modulo illius ætatis.

10. Similiter cum præteritorum proxime ſæculorum, aut etiam paullo antiquiorum Scriptores promiſcue ἁγιωτάτους καὶ σοφωτάτους *ſanctiſſimos & ſapientiſſimos* vocant Eccleſiarum Chriſtianarum Rectores, cum ſingulos, tum etiam in Concilia coactos, id eſt intelligendum pro captu ſæculorum, & hominum; non interpretandum ex divino illo ſanctitatis & ſapientiæ exemplari, quod nobis præbuit Chriſtus, & quod in Scriptis ſuis deſcripſerunt Apoſtoli. Quicumque Hiſtoriam Eccleſiaſticam legerunt, dictaque & facta *ſanctiſſimorum & ſapientiſſimorum* virorum exegerunt ad normam Evangelii & rectæ Rationis, ſatis norunt quantum ab hac receſſerint eorum ſanctitas & ſapientia. At qui non perpetuo ante oculos habent exemplar illud unicum, ad quod omnia ſunt componenda, decepti ejusmodi vocibus eos venerantur, atque imitari

tari per omnia conantur; qui certe neque veneratione, neque imitatione digni ſunt, niſi quatenus cum Evangelii, Rationisque rectæ æterno virtutis exemplari conſentiunt. Plura non addam, nam fere præſtat ea de re tacere, quam nimis pauca ſcribere.

11. *Relativa* etiam ſunt cum nomina ſubſtantiva, tum etiam verba omnia, quibus notiones ſignificantur, quæ augmentum aut diminutionem capiunt. Ejusmodi ſunt nomina virtutum & vitiorum, & verba quibus vita ad virtutes exacta, aut vitiis contaminata ſignari ſolet. Ejusmodi ſunt & omnia alia, in quorum ſignificatu varii veluti gradus diſtingui poſſunt. Exempli cauſa, a Veteribus Romanis Oratores & Poëtæ, quos illi primos habuerunt, aut qui non multo poſt primos floruerunt, ſummopere ſunt laudati, quia nihil melius norant; qui tamen poſtea, melioribus exortis, merito ſpreti ſunt. *Ennium* non modo laudavit ætas quæ eum vidit, ſed & *Cicero* paſſim extollit; at ejus poëmata, ſi cum Virgilianis, aliisque ejusdem ævi conferantur, quid ſunt, præter *ſterquilinia*? Verum *Cicero* nihil Latine legerat, quod *Ennium*, ad poëſin Heroïcam quod adtinet, ſuperaret. Quos plauſus conſequutus eſt *Plautus*, ab hominibus ſui ævi? *Horatius* tamen, acerrimus harum rerum judex, hoc judicium de iis plauſibus tulit:

(*) *At noſtri proavi Plautinos & numeros &*
Lau-

(*) *In Arte Poët.*

Laudavere ſales; nimium patienter utrumque,
Ne dicam ſtulte, mirati.

De ſimilibus laudibus, in priſcum oratorem congeſtis, audiamus ipſum (*) *Ciceronem* in Bruto: *Carbonem in ſummis oratoribus habitum ſcio; ſed, CUM in ceteris rebus, tum in dicendo, ſemper quo nihil eſt melius, id laudari, qualecumque eſt, ſolet.* Exempla alia non proferemus, quia quæ de nominibus adjectivis diximus, ea facillime ſubſtantivis & verbis aptari poſſunt.

12. Unum præterea monebimus, quod ad omnis generis loquutiones pertinet. Nempe, innumeras Enunciationes, quæ generales & *abſolutæ* primo intuitu videntur, eſſe tantum *relate* veras, adeoque ex tota ſua amplitudine urgeri non poſſe. Iis paſſim utuntur Scriptores omnes, exceptis ſolis Geometris, ſive Mathematicarum rerum Scriptoribus; qui nulla proferunt axiomata, quæ non debeant univerſe de omnibus quæ complectuntur intelligi, atque urgeri pro tota ſignificatione quam verba, quibus conſtant, apud Geometras obtinent. Sciunt quid velim quicumque, vel ab ipſo limine, Mathematicas diſciplinas ſalutarunt. Ex aliis dumtaxat Scriptoribus, *relativarum* Enunciationum exemplis aliquot ſunt nobis proferenda.

13. Moſes Gen. VI, 5. ita loquitur: *videbat Jehova vitia hominum in terris augeri, nec quidquam eorum animum, præter malum, cogitando*

(*) *In Bruto Cap.* 86.

gitando quotidie effingere. Hæc verba ita ſolent a nonnullis proferri, quaſi hoc iis ineſſet axioma: *NIHIL quidquam hominum animus, præter malum, cogitando quotidie effingit;* quo perdita totius humani generis nequitia ſignificetur. At ne quid dicam de hyperbole, quæ eſt in hiſce verbis, ut in Commentario ad eum locum oſtendi; loquitur Moſes *relate* ad ante-diluvianos homines, non ad omnes omnium ætatum mortales. Itaque quod *relate* dicitur non eſt *abſolute* intelligendum, quo ſenſu falſum eſſet; certum enim eſt innumeros pios quotidie multas ſanctas cogitationes animo verſare.

14. Pſaltes Pſ. XIV, 2. hæc habet: *Jehova e cœlo deſpexit in homines, ut videret an ſit ſapiens, qui quærat Deum. Omnes defecerunt, una corrupti ſunt, nemo facit bonum, ne unus quidem.* Hinc a nonnullis totius humani generis depravatio colligitur; quaſi neque temporum, neque locorum rationem ullam habuiſſet Pſaltes. Non diffiteor gentem humanam univerſam, excepto uno ejus Redemtore, prolapſam eſſe & prolapſuram in peccatum. At Pſaltes hæc non dicit; in humani generis concione, ſed apud Judæos, in Chaldæa exſulantes; loquiturque de iis qui injuſto jugo Gentem ſuam premebant, nimirum, de Chaldæis; ut ſequentia manifeſto oſtendunt, quod aliquando ad eum locum demonſtrabimus. Nec certe ita quisquam loquatur, de quavis ætate, ſine maxima hyperbole.

15. Eſaïas Cap. LXIV, 6. *Omnes*, inquit, *fui-*

fuimus inſtar immundi, & omnia noſtra juſta facinora inſtar veſtis ſordidæ, aut *menſtruatæ*, ut habet *Hieronymus*. Hinc quidem colligunt ipſa piorum omnium κατορθώματα eſſe peccato inquinatiſſima; cum Eſaïas tantummodo de Judæis ſui ævi loquatur, qui juſta facinora fortaſſe ſcelera vocabant. Nam licet prima perſona utatur, liquet eum non nomine ſuo, ſed maximæ partis Gentis Hebrææ, loqui.

16. Paulus 2 Cor. III, 5. ita loquitur de eo quod antea dixerat, de Apoſtolatu ſuo: *Fiduciam autem hujuſmodi habemus, per Chriſtum, apud Deum; non quod idonei ſimus per nos ipſos, ad cogitandum quidquam velut ex nobis ipſis; ſed quod idonei ſumus id ex Deo eſt, qui etiam fecit, ut idonei eſſemus miniſtri novi Teſtamenti.* Manifeſtum eſt Paulum dicere ſe non potuiſſe per ſe fieri Apoſtolum, ſine revelatione & donis cœleſtibus, quæ prædicationi ſuæ pondus adderent. Hoc *Chryſoſtomus*, hoc *Oecumenius* & *Theophylactus*, in hunc locum, animadverterunt, & res ipſa clamat. At nulla ratione habita ſeriei orationis loci, in quo hæc verba exſtant, univerſale axioma hinc colligitur; quo ſignificant nonnulli Theologi, poſt Adami peccatum, neminem hominem ullam cogitationem rectam animo verſaſſe; niſi ope inuſitatæ *Gratiæ*, quam Deus, præter ordinem Naturæ, nonnullis largitur. Quod dogma, ut verum ſtatuatur, certe ex his verbis Pauli probari nequit, quæ dicuntur *relate* ad Apoſtolatum, cui idoneus a Deo factus erat, non a ſe.

17. Sexcenta poſſent proferri talia, quæ cum *relate* intelligantur, divulſa ab orationis contextu urgentur, quaſi *abſolute* intelligenda. Veteres Patres regularum Criticarum aut imperiti, aut negligentes, paſſim ita Scripturam laudant, habueruntque multos poſtea ſequaces; ea, opinor, de cauſa, quod multo facilius ſit ejuſmodi axiomata excerpere, quam omnes omnium locorum circumſtantias diligenter adtendere, antequam ex iis quidquam probare adgrediamur. Sciunt me verum dicere, quicumque Veteres *Tractatores*, ut loquebantur, non prorſus oſcitanter legerunt.

18. Hic etiam advertendum eſt, innumeras ubique occurrere loquutiones, quas, ut rectæ ſint, ſatis eſt κατά τι, hoc eſt *relate* ad quamdam ſignificationem eſſe veras. Igitur niſi Scriptoris ſcopus, & doctrina aliunde nota poſtulent phraſin, pro tota nativæ ſignificationis amplitudine, urgeri; non facile ii ſunt erroris incuſandi, qui σχέσιν dumtaxat aliquam, pro rei quæ agitur natura, urgendam cenſent. Non omnis ſermo, ut jam diximus, eſt Geometricus; ſatis habent plerique, ſi nihil dixerint quod non ſit aliquo ſenſu verum. Huc faciunt quæ diximus, ſuperioris Sectionis Cap. V. §. 5. & ſeqq. ubi egimus de tralaticiis vocibus & loquutionibus non nimium urgendis; ut neceſſe non ſit nova nos huc exempla congerere.

19. In omnium Scriptorum interpretatione, pluries in haſce regulas eſt peccatum; at cum

cum nullum eſſe oporteret librum, ad cujus interpretationem adhiberetur par ἀκρίβεια κριτική, ac ad explanandos Libros Sacros; neſcio quî factum ſit, ut in his illuſtrandis certiſſimi quique Criticorum canones conculcarentur. Ex qua re innumeræ παρερμηνεῖαι natæ ſunt, easque ſequuta numeroſiſſima errorum & controverſiarum propago. Eruditos & veri amantes viros decet hiſce malis remedium quærere, & laboranti Chriſtianiſmo ſedulo atque animoſe medicinam facere.

CAPUT V.

De rerum Concretarum & Abſtractarum nominibus.

1. QUÆNAM *Concretæ* & *Abſtractæ* notiones dicantur, non opus eſt ut doceamus; nam præterquam quod res vulgo nota eſt, de ea egimus *Logicæ* noſtræ P. I. C. 6. Haud magis neceſſe eſt de nominibus Concretarum notionum nos agere, cum huc pertineat quidquid antea de nominibus Subſtantiarum diximus. Sed ſunt, de nominibus Abſtractarum notionum, nonnulla obſervatu digna.

2. Nomina notionum Abſtractarum fere ſunt ſubſtantiva, formata ex adjectivis. Sic a *divinus* fit *divinitas*, ab *humanus humanitas*, a *pius pietas*, a *ſanctus ſanctitas*, &c. Nomina

na enim hæc ſunt Abſtractarum notionum, cum in ſe ſpectantur; notione *ſubjectorum*, quibus inhæreant, nulla admiſta. Usque adeo uſitata ſunt ejusmodi vocabula, ut vix ulla frequentius, in omni ſermonis genere, celebrentur.

3. Hinc factum ut antiquiſſimi Græcorum Poëtæ, cum ſæpiſſime viderent adhiberi nomina Abſtracta, nec aliter aliquando homines loqui, ac ſi credidiſſent eſſe Naturas quasdam, quæ ſeorſim eſſent, quæ iis nominibus deſignarentur; occaſionem adripuerint earum notionum in perſonas mutandarum. *Heſiodus* in Theogonia, verſ. 120. inter antiquiſſimos Deos, proxime poſt Chaos & Terram, memorat *Amorem*.

Ἠδ' Ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι.

Et amor qui pulcherrimus eſt inter immortales Deos, &c.

Sic & *Ariſtophanes*, in (*) Avibus, facit *Amorem* patrem Deorum.

Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν
   Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.

Prius non erat genus immortalium, quam Amor omnia miſcuiſſet. Indidem prognatæ ſunt Θέμις, *Juſtitia*, Μνημοσύνη, *Memoria*, Ἵμερος, *Cupido*, Θάνατος, *Mors*, Μόρος, *Fa-*

(*) *P. 574. Ed. Gen. Æm. Porti.*

Fatum, Κὴρ, *Parca*, & alia idgenus Numina, quæ in ſequentibus memorat *Heſiodus*. Poſtea ad imitationem ejus Poëtæ & aliorum, non raro, apud Ethnicos, nomina notionum Abſtractarum facta ſunt nomina Deorum. Exempla ſat multa congeſſimus, quamvis in aliam rem, ſuperioris Sectionis Cap. VIII.

4. Sic, cum antiquiſſimi Philoſophi agerent de *Ideis*, quo nomine ſignificabant, ut videtur, Abſtractas omnium rerum notiones, (*) quæ divino intellectui obverſabantur, antequam quidquam crearet; ita interdum loquebantur, quaſi ejusmodi notiones naturæ quædam ſeorſim exſiſtentes fuiſſent. Quo factum ut *Plato*, aliique eum ſequuti Ideas exiſtimarint eſſe, ex eorum ſententia, ſubſtantias quasdam.

5. Mentem quidem *Platonicorum* ita expreſſit *Cicero*, in (†) Oratore: *Phidias cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, non contemplabatur aliquem e quo ſimilitudinem duceret; ſed ipſius in mente inſidebat ſpeciei pulcritudinis* (ἰδέα τοῦ κάλλους) *eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius ſimilitudinum artem & manum dirigebat. Ut igitur in formis & figuris eſt aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt: ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas ad-*

(*) *Vide Epicharmum ap. Diogenem Laërt. Lib. II, §. 14. & 15. & Platonem in Phædro p. 346. & Timæo p. 526. Ed. Gen. Ficini & Philonem περὶ κοσμοποιίας.* (†) *Capp. 2. 3.*

adpellat IDÉAS *ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi graviſſimus auctor & magiſter, Plato; eaſque gigni negat & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentia contineri.* Debuiſſet tamen addere *Cicero* eas ideas perpetuo Dei intellectui obverſari, & ad earum exemplar omnia fuiſſe a Deo formata. Similiter *Plutarchus*, in (*) Quæſtionibus Platonicis, ait *Platonem* παραδείγματα καὶ ἰδέας, τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, ὥσπερ εἰκόνων, ἢ ἐμφάσεων ὑποτίθεσθαι: *intelligibilia eſſe ſenſilium exemplaria & ideas, quaſi imaginum, aut expreſſionum.*

6. At quia contendebant δημιουργὸν ſive *creatorem* mundi ad idearum exemplar omnia formaſſe, hasque eſſe eſſentias omnium rerum, quæ, ut etiamnum ſentiunt Philoſophorum ſcholæ, ſint æternæ & immutabiles; Subſtantias eſſe, a Deo ſejunctas, voluerunt. Quod confutare adgreditur *Ariſtoteles* Metaphyſ. Lib. XII. c. 5. ubi vult eos, qui defendunt ideas, κενολογεῖν καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς, *inania loqui, & figuras poëticas proferre.* Rationibus autem variis eas oppugnat, & inter alia hæc habet: δόξειεν ἂν ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τὴν οὐσίαν, καὶ οὗ ἡ οὐσία, ὥστε πῶς ἂν αἱ ἰδέαι τῶν πραγμάτων οὐσίαι χωρὶς εἶεν: *videatur etiam fieri non poſſe, ut ſeorſim ſit eſſentia & id cujus eſt eſſentia. Igitur quomodo ideæ, quæ ſunt eſſentiæ rerum, ſeorſim eſſent?* Sed &, alii ita intellexerunt *Platonem*. *Plu-*

(*) P. 1007.

Plutarchus, de placitis Philoſophorum Lib. I. c. 3. de Principiis: Σωκράτης Σωφρονίσκου Ἀθηναῖος, καὶ Πλάτων Ἀρίστωνος Ἀθηναῖος. αἱ γὰρ περὶ παντὸς ἑκατέρου δόξαι. τρεῖς ἀρχὰς, τὸν Θεὸν, τὴν ὕλην, τὴν ἰδέαν (λέγουσι.) Ἔστι δὲ Θεὸς ὁ νοῦς, ὕλη δὲ τὸ ὑποκείμενον πρῶτον γενέσει καὶ φθορᾷ, ἰδέα δὲ οὐσία ἀσώματος ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ. *Socrates Sophroniſci F. Athenienſis, Plato Ariſtonis F. Athenienſis (eædem enim utriusque ſunt de Univerſo ſententiæ) tria principia, Deum, Materiam & Ideas eſſe dicunt. Eſt autem Deus mens, materia vero ſubjectum primum generationis & corruptionis, idea denique eſſentia incorporea in intellectionibus & imaginationibus Dei.* Capite vero X. ubi de Ideis: Ἰδέα, inquit ex *Platonis* ſententia, ἐστὶν οὐσία ἀσώματος, αὐτὴ μὲν ὑφεστῶσα καθ' αὑτὴν, εἰκονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας, καὶ αἰτία γενομένη τῆς τούτων δείξεως. Σωκράτης καὶ Πλάτων χωριστὰς τῆς ὕλης οὐσίας τὰς ἰδέας ὑπολαμβάνει, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ νοῦ, ὑφεστώσας; *Idea eſt eſſentia incorporea, per ſe ipſa ſubſiſtens, informans materias forma deſtitutas, & cauſa cur hæ adpareant. Socrates & Plato ſejunctas a materia eſſentias ſtatuunt, in intellectionibus, & imaginationibus Dei, hoc eſt, mentis ſubſiſtentes.* Vide & quæ hanc in rem habet *Dionyſius Petavius*, Dogm. Theol. T. I. Lib. IV. c. 9. & quæ diximus Epiſt. VIII. Tomi 3. hujus Artis Criticæ.

7. Platonici tamen recentiores queruntur *Platonis* mentem in alienum ſenſum torque-

ri, contenduntque (*) aliud nihil Magiſtrum voluiſſe, niſi Deum apud ſe intellexiſſe quid eſſet facturus, antequam facere adgrederetur id quod creavit. Si hæc ejus fuit ſententia, nec ipſe, nec ejus diſcipuli adfectatæ obſcuritatis, in rebus magni momenti excuſari poſſunt. Ex hujusmedi etiam ſermone factum, ut *Ideæ*, aut notiones Abſtractæ tractu temporis in perſonas mutatæ ſint, etiam apud alias Sectas. Dum res vulgo notas exprimunt vocibus & loquutionibus plane inſolitis, aut etiam ſomnia mera oraculorum ritu profundunt, incautos Lectores fallunt; ceteris bilem, aut riſum movent.

8. Hoc tamen fatendum, etiam in aliis rebus, uſu receptum eſſe, ut res ipſæ *abſtracte* ſpectatæ, a rebus ipſis quæ revera ſunt, veluti diſtinguantur in ſermone. Paſſim dicimus *eſſentias*, aut *naturas rerum*, nec aliter nos loqui patitur uſus; attamen fallacia ſunt ejusmodi loquendi genera, quia *naturæ*, aut *eſſentiæ rerum* ſunt *res ipſæ*; ita ut *naturam rei* dicere perinde fere ſit, ac ſi dixeris *rem rei*; ſi ſenſum, potius quam ſonum verborum, adtendas. Scio Metaphyſicos ſolere dicere hæc inter ſe diſtingui *ratione*; ſed eſt perinde ac ſi dixeris non diſtingui, niſi *relatione* quadam, quam fingit animus diſtinguentis, ſed quæ nullam rei mutationem adfert, aut diverſitatem ſtatuit.

9. Abſtractæ notionis nomina ſunt *Fortuna*, *Sors*,

(*) *Proclus Comment. I. in Parmenidem.*

Sors, Μοῖρα, attamen vulgo quaſi perſona quædam habebatur, cum ei vota nuncuparentur, & ſacra fierent. Unde vero hoc ortum? Nimirum, Poëtæ & Philoſophi ita de ea loquebantur, quaſi de perſona quadam, ut paſſim videre eſt. Exempla peti poterunt ex iis, quæ adtulimus ſuperioris Sectionis Cap. IX.

10. Ex hujusmodi loquutione, qua res veluti a ſe ipſa, mutatione nominis, diſtinguitur, natus eſt jocularis error viri alioqui doctiſſimi, & multæ lectionis, *Gaſp. Barthii*, qui in Animadverſionibus in *Rutilii Numatiani* Itinerarium, verſ. 328. *Numen Junonis* diſtinxit ab ipſa *Junone*. Totum locum adſcribere non pigebit, & particulatim ad examen revocare. „ Diis etiam ipſis, inquit, „ peculiaria *Numina* & *Genios* quosdam adſcripſiſſe Idololatras, de eorum libris, etſi „ vulgo non cognitum, diſci tamen poteſt. „ Sic in priſcis Inſcriptionibus, *Genius Plutonis* deprehenditur. Sic *Jovialem Genium* „ legimus, apud *Arnobium* Lib. III. quem „ ille mirifica urbanitate, ut eſt talium doctiſſimus, *villicum Jovis* adpellat. Sic de „ aliis Diis, alii.

11. I. Debuiſſet vir eruditus proferre Inſcriptionem, in qua *Genius Plutonis* ab ipſo diſtingueretur, quaſi Numen quod coli a Plutone oporteret, non quaſi *Genius* a *Plutone* miſſus; neque enim hoc illi facile adcredimus, qui in ſequentibus locis usque adeo hallucinatus eſt. Eſt inſcriptio, in Gruteriana collectione, p. MLXXIII, 8. ubi eſt GE-

 NIO

NIO PLUT. S. ubi tam *Plutonio* quam *Plutonis* legere poſſimus. II. *Genius Jovialis* non eſt, apud *Arnobium*, Numen quod Jovi eſſet Genii loco, ſed nomen Laris domeſtici ideo ſic dicti, quod a Jove datus familiæ crederetur. *Arnobius*, ſub finem Lib. III. memorat ſententias Theologorum Ethnicorum de Penatibus, atque inter alia hæc habet. *Idem* (Nigidius) *in Libro ſexto exponit & decimo, diſciplinas Etruſcas ſequens, genera eſſe Penatium quatuor, & eſſe Jovis ex his alios; alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile neſcio quid dicens.* Hinc liquet *Genium Jovialem* poſſe dici Genium a Jove progenitum, aut miſſum, qui enim alii ſunt *Genii Jovis*, quam a Jove aut orti, aut venientes? Ita vero pergit *Arnobius*: *Cæſius & ipſe adſequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Jovialem, ac Palem, ſed non illam fœminam, quam vulgaritas accipit, ſed maſculini neſcio quem generis, miniſtrum Jovis, ac villicum.* Hic Pales, non *Genius Jovialis*, dicitur Jovis villicus.

12. „ Numina autem, ait *Barthius*, Diis „ quædam ſingularia, & ab reliqua eorum „ eſſentia velut ſeparata, adſcripta nos nunc „ demonſtrabimus. Sic non de ſe, ſed de „ ſuo *Numine*, loquitur Juno, in Æneide „ ſeptima:

„ —— *Quod ſi mea Numina non ſunt*
„ *Magna ſatis, dubitem haud equidem implorare quod uſquam eſt.*

„ *Apu-*

„ *Apuleius* Lib. VI. de Venere: *totum per* „ *orbem anxia diſquiſitione tuum veſtigium furens animi requirit, teque ad extremum* „ *ſupplicium expetit, & totis Numinis ſui viribus ultionem flagitat.* Ut ſit *Numen* quædam veluti anima Deorum illorum. Eodem libro, idem Scriptor: *ad iſtum modum ſupplicanti, ſtatim ſeſe Juno, cum totius Numinis ſui auguſta dignitate, præſentat.* Hinc erudite inter Deos, & Numina eorum, diſtinctionem facit *Arnobius* Lib. VII. in Proſopopœia bovis ad Jovem: *Numquid aliquando tuos ludos minus ſancte, diligenterque perfeci? Numquid aliquem præſulem, tuum Numen qui offenderit, aut te traduxi?* Aut te, aut Numen tuum.

13. At, mi *Barthi*, *Numina Junonis* ſunt ipſa Juno, *Numen Veneris* ipſa Venus; quemadmodum *natura aëris* eſt ipſe aër, quamvis diſtingui verbis videatur. Talia innumera ſunt, in omnibus Linguis, ubi res, per *abſtractionem* ſpectata, a ſe ipſa veluti diſtinguitur. Sic manifeſto intelligendi *Virgilius* & *Apuleius*. *Arnobii* pravam editionem ſequutus es, ſic enim (*) in melioribus leguntur ejus verba: *numquid aliquem præſulem, tuum numen qui offenderet, ante traduxi? Sig. Gelenius*, vir eruditus, ſed infelix Criticus, hunc locum corruperat, quia non intelligebat; at tuum erat, *Barthi*, ei non credere.

14. Pergis tamen, &, „ Dii ipſi, inquis, „ ſuis, aliquando Numinibus aras inſtituerunt. „ *Solinus* Cap. II. *ſuo quoque Numini idem* „ *Her-*

(*) P. 272. *Heraldinæ Editionis Pariſienſis an.* 1605.

„ *Hercules inſtituit aram , quæ maxima, apud* „ *Pontifices , habetur.* Locus eſt Capite I. nec procul ab initio, ſed *ſuo Numini* idem eſt ac *ſibi*. Sic de Caligula *Suetonius* Cap. XXI. paria faciente ; *Templum etiam Numini ſuo proprium* , inquit , *& Sacerdotes , & excogitatiſſimas victimas inſtituit.* Cetera non ſunt digna, quæ pluribus confutentur.

15. Cavendum eſt igitur ne, quia Abſtractæ notiones nominibus ſubſtantivis exprimuntur, & interdum de iis ita loquimur , quaſi ſeorſim eſſent a rebus , a quibus ſunt animo ſejunctæ, eas putemus eſſe aliquid a rebus illis diverſum. Nec ea cautio inutilis debet cenſeri, quod nemo peccet in ejusmodi rebus. Adlata enim exempla ſæpe in iis peccatum oſtendunt , quibus alia etiam multa poſſemus addere , & copioſius, prout digna forte eſſent , explanare ; at brevitati ſtudentes aliquot indicabimus paucis , & explicabimus. Nomina notionum Abſtractarum ſunt *Patria* , *Senatus* , *Synodus*, *Eccleſia* & ſimilia; quando diſtinguuntur ab ipſis hominibus, quibus conflantur, *Patria* , *Senatus* , *Synodus*, *Eccleſia*, ut ſæpe fit in omnibus Scriptoribus. Sumus autem uſque adeo illis nominibus adſueti, ut videamur neſcio quas Naturas, cum ea vocabula proferuntur, diſtinctas ab hominibus, animo intueri.

16. *Mori pro patria* pulcrum erat, quia ea voce intelligebant neſcio quid, quod ſanctum habere, & revereri decebat. Sed re ipſa quid erat patria Athenienſi , exempli cauſa, aut Romano? Si ſolum intelligas , Italia , & Atti-

tica; pro quibus cur pulcrum ſit mori, nulla ratio eſt, potius quam pro Africa, aut pro Aſia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus ſis, quam alia quævis in qua commode vitam degere queas; ſtultumque adeo eſt mori pro agello in occaſum, aut in ſeptemtriones ſpectante, potius quam vivas in alio, qui magis ad orientem ſolem, aut ad meridiem verget. Si homines malis, quæ fuerunt Reſpublicæ Athenienſis & Romana, præter ſocietates latronum, ſi eas probe introſpiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat. At notio Abſtracta, cui detracta ſunt quæcumque offendere poſſent, neſcio quid amabile & reverendum animo offerebat. Huc facit *Lactantii* locus inſignis ex Inſt. Divin. Lib. VI. c. 6. *Sublata hominum concordia, Virtus nihil eſt omnino. Quæ ſunt enim patriæ commoda, niſi alterius civitatis aut gentis incommoda? id eſt, fines propagare, aliis, violenter ejectis, augere imperium, vectigalia facere majora. Quæ omnia non utique Virtutes, ſed Virtutum ſunt everſiones. In primis enim tollitur humanæ ſocietatis conjunctio, tollitur alieni abſtinentia, tollitur denique ipſa Juſtitia; quæ diſſidium generis humani ferre non poteſt & ubicumque arma fulſerint, hinc eam fugari & exterminari neceſſe eſt. Verum eſt enim Ciceronis illud:* (*) Qui autem civium rationem dicunt habendam, externorum negant, dirimunt hi communem humani generis ſocietatem; qua ſubla-

(*) *Officior. Lib. III. c. 6.*

lata, beneficentia, liberalitas, bonitas, juſtitia funditus tollitur. *Nam quomodo poteſt juſtus eſſe, qui nocet, qui odit, qui ſpoliat, qui occidit? Quæ omnia faciunt, qui patriæ prodeſſe nituntur.*

17. Si civem Romanum audiamus dicentem(*) *Senatum, eſſe principem ſalutis, mentisque publicæ:* (†) *ſummum Populi Romani, populorumque & gentium omnium ac Regum concilium,* (‡) *orbi terrarum præſidens;* quis non, ex ejusmodi deſcriptione, magnifice de Senatu Romano judicet? Quis non credat Senatores Semi-deos fuiſſe æthereis ſedibus delapſos, ut feſſis humanæ gentis rebus ſubvenirent, pacemque & otium, una cum juſtitia, per omnes terras confirmarent, ac bonis ubique contra improbos auxilio eſſent? At ſi Cenſores ſedeamus, atque, ad eam animo conceptam notionem, Senatum legere velimus; vix unum atque alterum Senatorem reperiemus, in quem magnifica illa notio quadret. Homines ſunt aut ambitione occæcati, aut libidinoſi, aut avari; aut tribus illis vitiis ſimul laborantes; aut ignavi, aut timidi, aut imprudentes, aut iniqui, aut ſuperbi; uno verbo pæne totus Senatus nequiſſimorum hominum cœtus. Verum a re ipſa, nomine Abſtractæ notionis prolato, avertitur animus, convertiturque ad imaginem inanem, inter Ideas Platonicas volitantem, quam ſtulte miratur.

18. Si aurem præbeamus viris; quorum alio-

(*) *Cicero de Har. Reſp. c. 27.* (†) *pro Domo. c. 28.*
(‡) *2 Philip. c. 7.*

alioquin auctoritatem ſpernere nequaquam poſſumus, de *Synodis* veteribus loquentibus, nobis magnifica oratione deſcribent ἁγίας καὶ οἰκουμενικὰς συνόδους θεοφόρων πατέρων, συναθροισθείσας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἰσαποστόλου: *ſanctos & œcumenicos cœtus adflatorum divinitus patrum, congregatos in regno magni Regis, & Apoſtolis æquiparandi.* Quis, auditis his & ſimilibus verbis, religioſo quodam horrore & corpore & animo non contremiſcat, ac paratus non ſit oracula ejusmodi cœtus avidis auribus excipere, haud aliter ac ſi cœlo ipſo emitterentur? Verum hæc eſt (quis crederet?) Abſtracta notio Synodorum, quæ in inconſpicua Idearum Republica coguntur; non imago earum, quæ inter miſeros mortales olim congregatæ fuere. Reges ignari, (non legent hæc Mohammedani, nec Ethnici, ſed ii quorum ſcire intereſt, quo fiet ut verum aperte proloquar) Reges, inquam, ignari nec inter bonos principes numerandi, convocarunt Græculos, qui linguæ acuendæ per totam vitam operam dederant, rerum ipſarum ignaros, contendendi ſtudioſos, perpetuis rixis inter ſe diviſos; & bardos aliquot homines ex occidente, rudiores quidem illis, ſed non meliores; iique poſt pudendas contentiones, obſcuriſſima quædam dogmata, verbis ſæpe parum aptis, auctoritate ſua firmant; quæ ſtupidi populi ſine examine adorent, quaſi divinitus accepta. Non ficta me loqui norunt qui Synodorum hiſtorias

rias legerunt; nec certe vanus erat (*) qui dixit:

Οὐδέ τι πω συνόδοισιν ὁμόθρονος ἔσσομ' ἔγωγε,
Χηνῶν ἢ γεράνων ἄκριτα μαρναμένων.
Ἔνθ' ἔρις, ἔνθα μόθος τε καὶ αἴσχεα κρυπτὰ πάροιθεν,
Εἰς ἕνα δυσμενέων χῶρον ἀγειρόμενα.

Numquam ego ſedebo in Synodis anſerum aut gruum, temere pugnantium. Illic contentio, illic rixa, & probra antea latentia ſævorum hominum in unum locum collecta.

19. Visne aliam notionem Abſtractam? Lege quæ de *Eccleſia repræſentativa*, ut ſolet vocari, a plurimis olim & nuper ſcripta ſunt; illa nihil ſanctius, nihil doctius, nihil amantius veri excogitari poteſt. Sed cave ne Abſtractæ notioni ſimilem ullam in rerum natura quæras, niſi fruſtra eſſe velis. Si rem in qua reperiri oporteret, quod tantis laudibus ornatur, inſpicias; delaberis forte ad opinionem *Gaſp. Scioppii*, inſignis Grammatici, qui Eccleſiam *repræſentativam* definiebat *mandram, ſive gregem, aut multitudinem jumentorum, ſive aſinorum;* & benigne atque amice loquutum eſſe judicabis, quod *ferarum* non dixerit. Nec aliter de iis ſenſit *Joſ. Scaliger*, cujus eſt hoc inſigne judicium, in *Scaligeranis; Chriſtianis Orientalibus Græcis, Syris, hodie*

(*) *Gregorius Nazianz. Carm. X. cujus vide etiam Ep. LV. LXV, LXXI, LXXII. & LXXIV.*

hodie nihil pejus; & olim Epiſcopi Græci fuerunt nequiſſimi & ſuperbiſſimi. Eorum Concilia fuerunt meræ conſpirationes. Latina Eccleſia longe honeſtius ſe geſſit, quamvis intus multa & clam peſſime fecerint.

20. Sed vereor ne a Criticis inveſtigationibus ad graviora ſenſim deflectere videar. Itaque hic gradum ſiſto, Lectoremque, monitum ne notionibus Abſtractis facile credat, dimitto. Hæ nobis res, non quales ſunt, ſed quales eſſe deberent deſcribunt; neque ſine ſtultitia, ſtatuere poſſumus res ita ſe habere, ut eas animo fingimus, quia ejuſmodi eſſe par eſſet.

CAPUT VI.

De Notionum Singularium, Particularium & Univerſalium nominibus.

1. ANTE omnia, Lectori noſtro notum eſſe ſtatuimus quod docent Dialectici, de Enunciationibus *Singularibus*, *Particularibus*, & *Univerſalibus*; alioquin eſſet repetendum quod de iis in *Logica* diximus. Quamvis autem tria genera ſint Enunciationum, prout *Subjectum* eſt Singulare, Particulare, aut Univerſale, Logici de Enunciationibus Singularibus eadem tradunt ac de Univerſalibus, eo quod perinde ſit, quæcumque ſit amplitudo *ſubjecti*, modo univerſum intelligatur. At Critici neceſſe habent de nomini-

bus trium harum notionum ſeorſim agere, quia non habent eadem de omnibus monenda.

2. *Singularium* notionum nomina ſunt, quæ res ſingulares ſignificant, ut Socrates, Alexander, &c. At in ſignificatione horum nominum, aliquando magna eſt difficultas, cum ea nomina notiònes compoſitas ſignificent. Idem enim nomen nunc complectitur quidquid eſt in re quam ſignificat, nunc partem dumtaxàt, nec ſemper eamdem. Exempli cauſa, ubi ſermo eſt de homine quopiam, triplici illo ſenſu nòmen ejus ſumitur. Dicimus *Socratem* primum Athenienſes docuiſſe vere philoſophari; qua in loquutione intelligimus integrum Socratem, animo & corpore conſtantem. At dicimus *Socratem* eſſe mortuum, ad corpus, nimirum, quod adtinet; quêm, ſi de ejus animo cogitemus, negamus eſſe mortuum, immortalemque eſſe contendimus; quemadmodum ipſe de ſe loquebatur morti proximus. Cum enim (*) Crito eum rogaſſet, quî vellet ſepeliri: οὐ πείθω, ἔφη, Κρίτωνα ὡς ἐγώ εἰμι οὗτος ὁ Σωκράτης ὁ νυνὶ διαλεγόμενος, καὶ διατάττων ἕκαστον τῶν λεγομένων, ἀλλ' οἴεταί με ἐκεῖνον εἶναι ὃ ὄψεται ὀλίγον ὕστερον νεκρόν: *non perſuadeo, inquit, Critoni me eſſe hunc Socratem, qui nunc diſputo, & ſingula dicta diſpono; ſed opinatur me illud eſſe, quod paullo poſt videbit, cadaver.* Itaque Crito rogare debuiſſet, ex ſententia Socratis: θάπτομεν δὲ τίνα τρόπον, τὸ σῶ-

μα

(*) *In Phædone p. 401. Ed. Gen. Ficini.*

νεκρὸν; *quomodo ſepeliemus cadaver tuum*? nam *Socratem* volebat ille animum ſuum vocari, at vulgus aliter loquebatur.

3. Quam in rem, hoc quoque obſervandum, ſi velimus ejusmodi loquutiones, cum apud Veteres occurrunt, intelligere, ſciendum eſſe quæ ſit eorum de immortalitate animi ſententia. Si enim Platonicus dicat *mortuum eſſe Socratem*, de corpore, ejusque conjunctione cum animo loquetur, atque ita intelligi ſe volet. Si vero Epicureus eadem loquutione utatur, integrum hominem intelliget. Quod monitum ad omnia pertinet, quæ pluribus partibus conſtant, & de quibus non conſentiunt homines.

4. I. Enunciationes *particulares*, vel nomina notionum particularium, eadem fere de ratione, ſunt obſcura. Nam *quidam*, *aliqui*, *plurimi*, *multi*, & ſimilia, quæ indicia haberi ſolent hujusmodi notionum, hoc unum certo ſignificant, id quod dicitur non poſſe omnibus tribui, de quibus ſermo eſt; at de quibus & de quanto numero dicatur, nullo modo docent. Si dicam, exempli cauſa: *multi Ethnicorum olim intellexerunt Religiones populorum, inter quos nati, educatique fuerant; falſas fuiſſe*; propterea nemo intelliget quos Ethnicorum deſignare velim, nec ſciet quantum eſſe putem ita ſentientium numerum.

5. II. Vox *multus*, aliæque id genus, quæ non certum numerum ſignificant, cum per ſe obſcuræ ſunt, quia neſcimus quibus limitibus contineantur notiones quas ſignificant;

tum etiam quia ſunt *relativæ*, & relationem ſignant plerumque ignotam. Hoc inde liquet, quod de una eademque re poſſint contrariæ voces adhiberi. Exempli cauſa, dixi *multos Ethnicorum ſciviſſe Religiones ſuas patrias fuiſſe falſas;* nunc vero dicam, *paucos Ethnicorum intellexiſſe Religionum ſuarum errores*, neque hæc Enunciatio minus vera habebitur. Nempe, *paucos* eos dico, cum eos confero cum ingenti multitudine eorum, qui cæco errore abducti Religiones illas veriſſimas eſſe crediderunt; *multos* vero, ſi comparentur cum pauculis, quales eſſent aliquot decades.

6. Paſſim autem ejuſmodi Propoſitiones particulares occurrunt, quas adcurate intelligere non licet; quia quas & quot particulares notiones complectantur, ſcire non poſſumus. Iis etiam ita adſueti ſumus, ut libenter in obſcura illa notione adquieſcamus, nec quidquam ultra quæramus; quamvis interdum quærendo adcuratius rem cognoſcere poſſemus. Quod ideo fieri videtur, quod plerumque numerorum, qui vocibus *pauci* & *multi* deſignantur, proportionem reſcire non liceat. Vide, ſi vacat, quæ ſcripſimus ad Gen. XXXVIII, 12. Idem dicetur de vocibus *major* & *minor*, quæ invicem referuntur, & quæ incertiſſimæ ſunt ſignificationis; quia plerumque neſcimus, quanto pars quæpiam dicatur major, aut minor; nec quantus ſit numerus partium, quæ inter ſe conferuntur. In Tit. de Verborum ſignificatione §. 156. hæc leguntur: *majore parte anni poſſediſſe quis intel-*

telligitur, *etiam ſi duobus menſibus poſſederit; ſi modo adverſarius ejus*, *aut paucioribus diebus*, *aut nullis poſſederit*. Nimirum, *major pars* non refertur ad reliquas anni partes, ſed ad tempus, quo poſſedit adverſarius; quod nemo poſſit ex iis verbis divinare, niſi rem aliunde norit.

7. III. Verum major etiam naſcitur obſcuritas ex Enunciationibus, in quibus vox *multi* non modo obſcuritate quam diximus laborat, ſed & nova ambiguitate, nam videtur ſumi ἀντὶ τῦ *omnes*. Exempli cauſa, ita loquitur Chriſtus Matth. XXVI, 28. *Hic eſt ſanguis meus Novi Teſtamenti*, *qui pro* multis *effundetur*, *in remiſſionem peccatorum*. Qui nolunt Chriſtum mortuum eſſe pro omnibus hominibus, verba ἀντὶ ΠΟΛΛΩΝ urgent, quæ non poſſunt concoquere explicari, hiſce, ἀντὶ ΠΑΝΤΩΝ. At alii obſervant eumdem, qui ſanguinem ſuum effudit *pro omnibus*, recte dici ſanguinem effudiſſe *pro multis*, quia *omnes* complectuntur *multos*; atque in hoc quidem loco, *H. Grotius* intelligit *eos cum ex Judæis*, *tum ex Gentibus*, *qui fœderis conditiones amplectuntur*. Crediderim potius *multos* dici, ut opponatur multitudo ingens totius humani generis, paucitati Judæorum. Verum hoc, non ex hoc loco, ſed ex aliis colligendum eſt.

8. Ac ſane videmus aliquando *omnes* & *multos* promiſcue ſumi, ſed poſterius adhiberi, quando reſpicitur paucitas, prius in abſoluta loquutione: *Igitur*, ait Paulus, Rom.

 V, 18.

V, 18. *ſicut per unius delictum, venit peccatum in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *in condemnationem: ſic & per unius juſtitiam, juſtitia venit in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *homines, in juſtificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatiores conſtituti ſunt* MULTI (ΠΟΛΛΟΙ) *ita & per unius obedientiam, juſti conſtituentur* MULTI, ΠΟΛΛΟΙ. Manifeſtum eſt *multos* & *omnes*, hoc in loco, ἐκ παραλλήλου poni, quaſi idem ſignificantia. Similia in Græcorum ſermone animadverterat *Ariſtoteles*, cujus hæc ſunt verba, in Lib. de Poëtica Cap. XXV. Τὸ πάντες ἀντὶ τοῦ πολλοί, κατὰ μεταφορὰν εἴρηται, τὸ γὰρ πᾶν πολύ τι: omnes *pro* multi *per metaphoram dici queat, nam omne complectitur multitudinem.*

9. Hinc intelligere poſſumus inania eſſe varia, quæ Interpretes nonnulli, cum Judæi, tum Chriſtiani, colligunt ex Dan. XII, 2. niſi aliunde comprobentur. MULTI (רבים *rabbim*) *ex dormientibus in pulvere terræ, excitabuntur; hi ad vitam æternam, illi vero ad opprobria & contemtum æternum.* Judæi, qui credebant bonos dumtaxat reſurrecturos, voce *multi* ſententiam ſuam defendere conabantur. *Dixerunt*, ait R. *David Kimchi* ad Eſ. XXVI, 19. *Magiſtri noſtri quorum memoria ſit benedicta, mortuorum reſurrectionem eſſe juſtorum, non impiorum; idque adparet ex hoc verſu Eſaiæ, ubi dicitur* מתיך mthecha, *mortui tui, ſcilicet, vivent. Similiter ex Danie-*

niëlis prophetia, qui dixit ורבים *& multi;* nempe, *evigilabunt*. At poſito hic de reſurrectione, ex grammatico ſenſu, agi; vox *multi* oppoſita quidem eſt *paucis*, ſed non *omnibus*. Eadem de ratione, fruſtra etiam ſunt, (*) qui hinc probari ſtatuerunt, inter eos qui reſurgent in vitam æternam, eoſque qui excitabuntur ut pœnas dent, eſſe mediam quamdam conditionem; ideo tantum quod *multi* dicantur, non *omnes*.

10. IV. Igitur diligenter diſtinguendæ ſunt Enunciationes, quæ particulares videntur, ob nomen quod particularem notionem ſignificare ſolet; ab iis, quæ vere & natura ſua ſunt particulares. Sæpe enim, ſub particularis notionis ſigno, latet notio univerſalis, ut ex adlatis exemplis ſatis liquet. Verum ſunt quoque particulares Enunciationes, ſine ullo ſigno, ex quo de earum amplitudine judicare liceat. Exempli cauſa, vitia frequentia in quapiam Gente ita ei tribuuntur ut, ſi verba ſola ſpectemus, ſcire nequeamus qui & quot ex ea Gente incuſentur. Dixit *Epimenides* de Cretenſibus, quod dignatus eſt Paulus repetere, Tit. I, 12.

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Cretenſes ſemper mendaces, malæ belluæ, ventres pigri. Si omnes plane Cretenſes, ſine exceptione, ea indole fuiſſent, res poſſet etiam eo

(*) *Vide Rob. Bellarmin. de A. G. & S. P. Lib. VI. cap. 1. & 3.*

eo modo exprimi. At in tota Gente, non eſt credibile ne unum quidem eorum vitiorum fuiſſe immunem. Itaque eſt particularis Enunciatio, qua ſignificabat *Epimenides* vitia illa frequentiſſima fuiſſe inter Cretenſes, aut pleroſque iis inquinatos. Talia multa poſſent proferri, qualia aliud agentes congeſſimus ſuperioris Sectionis Cap. VII. §. 6.

11. Ut ad notiones *univerſales* veniamus, in Enunciationibus univerſalibus probe conceptis nulla eſt, ad verba quod adtinet, obſcuritas; qui enim de omnibus rebus, de quibus loquitur, quidpiam adfirmat, ſine exceptione ulla, ſi modo verbis utatur perſpicuis, facillime intelligitur; cum exceptiones, ut vidimus, obſcuritatem parere ſoleant. Ejusmodi ſunt axiomata Geometrarum, quæ nullis plane exceptionibus laborant; ejusmodi hoc quoque eſt, *omnes homines eſſe mortales*, & ſimilia.

12. Sed præter illas Enunciationes, aliæ ſunt quæ, licet univerſalibus prorſus verbis conceptæ ſint; tamen univerſales non poſſunt dici, niſi certo ſenſu, & quæ interpretibus negotium faceſſere ſolent. I. (*) *Integre loquimur*, ait Auguſtinus, *cum de aliquo litterarum magiſtro, dicimus*: omnes iſte hic litteras docet; *non quia omnes diſcunt, ſed quia nemo niſi ab illo diſcit, quicumque ibi litteras diſcit.* Igitur ſubaudiendum, *qui ihic litteras diſcunt.* Sic Pſal. CXLV, 14. *Suſtentat Deus* omnes *cadentes & erigit* omnes *incurvos;* nempe, qui ad ejus auxilium, ut par eſt, confugiunt.

13. Ubi

(*) *De Prædeſt. Sanct. c. VIII.*

13. Ubi ſermo eſt de re clara, facile vidimus, quid Enunciationi deſit, & in ea ſuppleri oporteat; at in re obſcura, aut quæ in controverſiam venit, rei obſcuritas, aut Interpretum adfectus, magnas concertationes ſæpe creat. Exempli gratia, poſtquam in partes itum eſt, inter Theologos, de Divinæ miſericordiæ amplitudine, dum alii volunt Deum omnibus ſuppeditare quæ ad ſalutem conſequendam neceſſaria ſunt, paratumque eſſe omnibus ignoſcere, ſi modo talentis cœleſtibus recte utantur; alii vero contendunt Deum nonniſi paucis velle ignoſcere, quibus ſolis ſuppeditavit ea, ſine quibus ad meliorem frugem nemo poteſt redire; poſtquam, inquam, ea de re diſceptari cœpit, Enunciationum univerſalium ſenſus in controverſiam quoque eſt vocatus.

14. Locus eſt vexatus a Theologis 1 Tim. II, 4. *Deus* OMNES *homines ſalvos fieri vult*, *& ad cognitionem veritatis venire*; de quo ita *Auguſtinus*, Enchir. ad Laurentium Cap 103. *Cum audimus*, inquit, *& in ſacris litteris legimus*, quod Deus velit omnes homines ſalvos fieri, *quamvis certum ſit nobis non omnes homines ſalvos fieri*, *non tamen ideo debemus omnipotentiſſimæ Dei voluntati aliquid derogare; ſed intelligere quod ſcriptum eſt*, qui vult omnes homines ſalvos fieri; *tamquam diceretur*, nullum hominum fieri ſalvum, niſi quem ipſe ſalvum fieri velit. *Non quod nullus ſit hominum*, *niſi quem ſalvum fieri velit*; *ſed quod nullus fiat*, *niſi quem velit*, *& ideo ſit rogandus*, *ut velit*, *quia neceſſe eſt fieri ſi vo-*

voluerit. De orando quippe Deo agebat Apoſtolus, ut hoc diceret. Sic enim intelligimus id, quod in Evangelio ſcriptum eſt: qui illuminavit omnem hominem; *non quia nullus eſt hominum, qui non illuminetur; ſed quia niſi ab illo, nullus illuminatur*. Similia & alibi habet.

15. Dubium certe non eſt, quin Enunciationes univerſales interdum ita intelligi debeant; ſed circumſtantiæ loci oſtendunt, Propoſitionem Pauli plane eſſe univerſalem. Cum enim Apoſtolus hortetur Chriſtianos, ut pro *omnibus* hominibus precentur, & præſertim pro magiſtratibus, quia gratum hoc eſt Deo, qui *omnes homines vult ſalvos fieri*; neceſſario hic vox *omnes* eodem ſenſu ſumi debet ac in ſuperioribus, hoc eſt, prorſus univerſaliter. Abſurda alioquin eſſet hæc ratiocinatio: orate Deum ſervari omnes omnino homines, nam quicumque ſervantur, illi non ſine Deo ſervantur. Præterea certum eſt adfirmantem Pauli Propoſitionem poſſe in negantem converti, quæ ſit ejuſmodi: *Deus non vult ullos perire, ſed omnes venire ad cognitionem veritatis;* nam hæc Enunciatio eſt Petri 2 Ep. III, 9. niſi quod, pro cognitione veritatis, habet *pœnitentiam.* Negans autem Propoſitio non poteſt ita explicari, ut ab *Auguſtino* eſt explicata adfirmans. Itaque & apud Paulum debet eſſe Enunciatio, quæ ſit prorſus univerſalis.

16. II. Sunt præterea Enunciationes univerſales, ſi verba adtendas, quæ ad rem ipſam quod adtinet, particulares ſunt; quia, ni-

nimirum, hyperbolicæ cum ſint, pro parte totum dicere videntur. Exempla ejusmodi loquutionum adtulimus ad Geneſ. VI, 5. ubi vide a nobis dicta. Sed & nonnulla alia non abs re erit addere. Sic Joan. III, 32. *Teſtimonium ejus*, ait Chriſtus de ſe, *nemo admiſit*, hoc eſt, perpauci. Apoſtolus vero Philip. II, 21. *Omnes*, inquit, *quærunt quæ ſua ſunt, non quæ ſunt Chriſti Jeſu*, hoc eſt, plerique. Quo facit regula Juris: *Refertur ad univerſos quod publice fit, per majorem partem.* De div. Regg. Juris §. CLX.

17. Similiter *omnes homines*, *totumque orbem* vocant frequentiſſime Scriptores Ethnici, Gentes aliquot vicinas, aut intra Imperii Romani fines degentes. Sic *Iſocrates*, non procul ab initio Panegyrici: ὁμολογεῖται, inquit de Athenienſibus verba faciens, τὴν πόλιν ἡμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι ὀνομαστοτάτην: *in confeſſo eſt urbem noſtram eſſe, apud omnes homines, celeberrimam.* Fragmentum Petronianum, de bello Civili:

Orbem jam totum victor Romanus habebat.

Vide Luc. II, 1. & ad eum locum Intt. Poſſent & ex Linguis hodiernis exempla adjici, niſi res manifeſta eſſet.

18. III. Aliæ ſunt Enunciationes univerſales, quæ potius omnia aut pleraque genera rerum, de quibus ſermo eſt, quam ſingulas ſignificant. Sic Matth. IV, 23. Chriſtus dicitur *ſanaſſe* omnem *morbum* & omnem *languorem*

guorem in populo ; hoc eſt, omnis generis morbos. Ita Actor. X, 13. memoratur linteum cœlo demiſſum, *in quo erant* omnia *quadrupedia & ſerpentia terræ & volucria cœli :* hoc eſt, omnis generis animalia. Sic & *Virgilius :*

> (*) *Nec vero terræ ferre omnes omnia poſſunt,*

Qualia innumera poſſent proferri.

19. Hinc *Theod. Beza*, ὑποθέσει δουλεύων, ut ſolet, in verſione ſua, ita tranſtulit locum Pauli 1 Tim. II, 1. *Adhortor ut fiant deprecationes pro* — quibusvis *hominibus, pro Regibus &* quibusvis *in eminentia conſtitutis ; nam hoc* — *acceptum eſt Deo, qui vult* quosvis *homines ſervari.* Debuiſſet eodem jure vertere 2 Pet. III, 3. *nolens quosvis homines perire, ſed quoslibet ad pœnitentiam venire :* quod cum fieri nequeat, nec illud factum oportuit. In hac ratione Critica hic adquieſcimus, nec ad Theologicas delabemur.

20. IV. Denique videntur eſſe loquutiones univerſales, quæ nonniſi cum exceptione ſunt intelligendæ, quamvis non exprimatur. Sic Matth. XVII, 11. Chriſtus aptat Joanni Baptiſta vaticinium Malachiæ, deque eo dicit, ἀποκαταστήσει πάντα, *omnia reſtituturum. fuiſſe ;* qua voce non intelligit quæcumque reſtitutione indigebant in humano genere, aut etiam apud Judæos, ſed quæ pertinebant ad munus Joannis ; de quibus adeundi interpretes,

(*) *Georg. Lib. III. verſ.* 110.

tes, atque inter alios *Henr. Hammondus*, cum iis quæ adjecimus ejus Adnotationibus. 1 Joan. II, 20. ita adloquitur Chriſtianos Apoſtolus: *vos unctionem habetis a Sancto*, & *noſtis* omnia; quæ, nimirum, Chriſtianos ſcire oportet, & præſertim quæ de Antichriſtis antea dixerat.

21. Ex hac obſervatione, intelligendus locus Rom. XI. 36. *Ex ipſo, per ipſum & in ipſum ſunt* omnia; nempe, omnia dona, quæ huic aut illi pro arbitrio largitur, non quæcumque eveniunt; quis enim auſit dicere vitia, & ſcelera *ex Deo, per Deum, & in Deum eſſe?* Profecto nemo, qui non deſipiat. Sic & Eph. I, 11. *Operatur*, inquit Paulus, *omnia, ſecundum conſilium voluntatis ſuæ;* & ejusdem Cap. verſ. 23. *omnia in omnibus adimplet;* hoc eſt, omnia quæ facere in negotio ſalutis Dei eſt; neque enim aut malum operatur, aut credit loco noſtro, aut judicat in nobis.

22. Hæc de Enunciationibus *Singularibus, Particularibus*, & *Univerſalibus* animadvertenda habebamus, magni, niſi fallor, momenti, ad intelligenda ejusmodi notionum nomina; aut minimum ad vitandos errores, qui ex perperam intellectis oriri ſolent. Ubi non licet fugientem veritatem adſequi, errorem certe vitare licet; quod tunc temporis loco inventæ veritatis nobis eſſe debet.

CA-

CAPUT VII.

De Notionum Clararum & Obſcurarum nominibus.

1. DUO ad hoc Caput pertinentia, cum jam alibi ſint a nobis pertractata, non neceſſe erit hic repeti. *Logicæ* noſtræ P. I. c. 9. egimus de notionibus *claris* & *obſcuris*, eademque opera oſtendimus quæ ſint clararum, quæ obſcuriorum notionum nomina. Hujus vero *Criticæ* ſuperiore Sectione, Cap. VIII, & IX. multa exempla congeſſimus vocum obſcurarum, aut etiam nullam ſubjectam notionem habentium. Hinc poſſumus colligere clara eſſe nomina omnium ſimplicium notionum; earumque ex compoſitis, quarum omnes partes enumerare poſſumus. Contra vero obſcura ſunt nomina, quibus aut nulla eſt ſubjecta poteſtas, aut cujus ſingulas partes non poſſumus ordine recenſere. De claris, nihil eſt quod hic animadvertamus, ubi nec memorabimus, quæ Dialecticus de notionum obſcuritate dicere poſſet; qui hoc in loco, non de rebus, ſed de rerum nominibus agere inſtituimus. Verum cum maximi ſit momenti, ut probe intelligantur Veteres, ſecernere poſſe voces obſcuræ ſignificationis, ab iis quæ claras habent ſubjectas notiones, rem hic novis exemplis illuſtrabimus, ex quibus liquebit maximas, excultiſſimas atque anti-

quiſ-

quiſſimas Gentes vocibus nonnullis frequentiſſime eſſe uſas; quarum obſcuriſſima fuit, & forte etiam aliquando nulla plane ſignificatio.

2. Vix ullæ voces frequentius occurrunt in Græcorum & Romanorum monumentis, iis quæ *munditiem*, ac *immunditiem*, easque variorum, ut poſtea videbimus, generum ſignificant. Græci paſſim loquuntur περὶ τῶν κοινῶν καὶ βεβήλων, & περὶ τοῦ μολύνειν ἤτοι μιαίνειν, multasque adhibent voces ex hiſce derivatas, aut compoſitas. Latini ſimiliter habent quæ ſubinde narrent de rebus, aut hominibus *impuris*, vel *immundis*, vel *profanis*, deque *pollutionibus*, aut *profanationibus*, aliisque ſimilibus. Utrique ſæpiſſime verba faciunt de *ſordibus*, quibus contaminari cenſentur quæcumque eas tangunt. Si contraria ſignificantes voces ſpectes, utramque etiam apud illos paginam faciunt voces ἁγνὸς, & καθαρὸς, earumque derivata, apud Græcos: ut nomina *purus* & *mundus*, vocesque adfines, apud Latinos. Atqui omnium horum vocabulorum non ſolum ambiguus, ſed & non raro obſcuriſſimus eſt, aut nullus ſignificatus.

3. I. *Mundities* aut *immunditiesm*, proprio, & nativo ſignificatu, ad res corporeas ſpectat. Nonnulla enim ſunt, quæ *immunda* dicuntur, ob ſingularem naturam, quæ iis ineſſe creditur. Exempli cauſa, pleraque quæ fœtent, eo quod ſint corrupta, *immunda* vocantur. Fimus dicitur *immundus*, ejusque con-

contactu *fœdari* dicimur. Si ejuſmodi vocibus ea dumtaxat, quibus læduntur ſenſus hominum, intelligerent qui ſis olim uſi ſunt, aut qui eas etiamnum uſurpant (nam & nos ita loquimur) nihil eſſet quod de ejuſmodi loquutionibus diceremus, præter ea quæ antea de nominibus notionum ſimplicium obſervavimus. Sed hodie, cum de rebus eo ſenſu *immundis* loquimur (credibile autem eſt Veteres ſimilia cogitaſſe) de ſenſibus noſtris non cogitamus, ſed de neſcio qua *immunditie*; quam quaſi *abſolutam* qualitatem ſpectamus, & quam credimus ineſſe rebus *immundis*, a quibus propterea abhorremus. Sumat quisque experimentum hujus rei, &, ſi in ſe ipſe deſcendere nolit, ab alio petat quid ejusmodi vocibus intelligat, eumque eo adigat ut eas clare definiat. Tum demum intelliget pleroſque homines neſcire quid dicant, cum de *immunditie* loquuntur. Imo vero multi ſunt, qui ferinam fœtentem in deliciis habent, atque avidiſſime comedunt: quam alii ſi vel digito tetigiſſent, fœdatos ſe, & ablutione indigere judicarent.

4. Contra *munda* & *pura* dicuntur, quæ neque ipſa ſenſus offendunt, neque ſunt contaminata; adtactu eorum quæ per ſe *immunda* eſſe exiſtimamus, Veſtes, exempli cauſa, *mundæ* aut *puræ* ſunt, quæ nulla re, poſtquam a fullone adlatæ ſunt, contaminatæ fuerunt. *Sordere* vero dicuntur, atque *immundæ* eſſe eæ, quibus contrarium quidpiam accidit. Scimus quid hæc ſibi velint, cum intelligimus quid ſit *immundities*, de qua antea dixi-

dixìmus; alioqui priore ignorato, poſterius etiam ignoremus neceſſe eſt.

5. II. A rebus corporeis eæ voces ad animum ſunt tranſlatæ, animuſque *purus* dictus, qui non eſt vitio ullo, aut ſingulari quopiam ſcelere, de quo ſermo ſit, contaminatus; contra *impurus* quiſquis eſt aut vitiis, aut peccato quodam inquinatus. Hinc Latini *impurum* & *impuratum* hominem nequam & improbum vocant, quemadmodum Græci μιαρὸν, ἀκάθαρτον. Hæ harum vocum ſignificationes claræ ſunt, ſi modo perſpicuum eſt quid ſit Vitium & Virtus; quod certe clarum eſſe poteſt, ſed omnibus ſine dubio non erat olim, uti nec eſt hodie.

6. III. Verum quidquid eſt obſcuritatis, in memoratis ſignificatibus vocum, quibus *mundities*, aut *immundities* ſignatur, id nihil eſt, præ eo quod nunc dicam. Veteres, nimirum, paſſim neque corporis proprie, neque animi ratione habita, *impurum*, aut *pollutum* dicebant in ſacris, cum quem ſacra adtrectare aut iis adeſſe nefas erat; eo quod *impuratus* haberetur. Quod ſi ſacra faceret, hoc in ſtatu, ea Numini diſplicere arbitrabantur. Exempli cauſa, manibus illotis, quamvis ceteroqui nullæ ſordes iis adhærerent, immolare victimam non licebat, imo ne ingredi quidem templa. Immundi ſimiliter erant, qui cadaver adtigerant, aut etiam propius ei adfuerant, qui puerperam inviſerant, qui ſurgebant e lecto, antequam ſe abluiſſent, qui ὀνειρωγμὸν paſſi erant, qui cum uxore con-

cubuerant. Immundæ crant mulieres omnes, tempore καθαμηνίων, aut λοχίων. Hæc omnia ſingillatim probari neceſſe non eſt, cum partim ſint notiſſima, & partim a nobis in *Commentario in Pentateuchum* probata, ubi primum de ejuscemodi *pollutionibus* ſermo fuit. Sunt præterea qui hac de re data opera ſcripſerunt, qui, ſi neceſſe ſit, (*) adiri poterunt

7. Jam quæro, quid menti eorum obverſaretur, qui dicebant hominem eſſe pollutum, nec ſine purificatione poſſe ad ſacra accedere, qui cadaver humanum adtrectaſſet, aut etiam homini morienti adfuiſſet; quodſi, pollutione illa neglecta, e veſtigio Templum adiiſſet, aut rem divinam feciſſet, nec preces, nec victimam Deo placere potuiſſe; imo vero fuiſſe ingratiſſimas, quæcumque ceteroquin hominis virtus eſſet. An ex eorum ſententia adhærebat aliquid corpori, aut animo ejusmodi hominis, ex tacto, aut conſpecto cadavere, quod, licet ignoraret, ea vitiaret? Non puto, nec, ut opinor, credebant qui hominem funeſtatum pure ſacra facere poſſe negabant. Certe apud illos pollui non cenſebantur Sacerdotes, qui non modo contrectabant cadavera victimarum, ſed etiam inteſtina, & ſtercora, ad ſanctiſſima, altaria, e ventre extrahebant. Quid ergo e conſpecto cadavere humano potuit in ſpectatores ſubito tranſire, quod eos impuraret? Quid etiam fuit in rebus mere naturalibus, & in quibus ni-

(*) *Vide Joan. Lomejerum, de Luſtrationibus Veterum. C. XVI & ſeqq.*

nihil eſt quod hominem deteriorem aut meliorem reddat; quo quiſquam Deo, naturæ rerum auctori, minus acceptus fieret? Cur Templum a funeſtato, ſi id illico ingrederetur, βεβηλοῦσθαι, κοινοῦσθαι, *profanari*, *ac pollui* credebatur? Cur redeunti e macello patuere Sacraria, quæ claudebantur homini, in cujus gremio homo, dum ei vulnerato, aut ægrotanti, aut ſubito caſu perculſo opem, ut par eſt, ferre nititur, mortuus fuerat? Non quæro hic quæ eſſe potuerit ratio hæc primum inſtituentibus, cur ejuſmodi doctrinam de *pollutionibus* & *purgationibus*, animis hominum inſerere cuperent; anve aliud quidpiam ſignificarent, quam quod primo intuitu videtur. Hoc unum ſcire velim quid deinceps cogitarent populi, qui adtactu cadaveris hominis, non vituli, aut agni *pollui* ſe putabant, & dictitabant? Quam vim ei voci, ſimilibusque ſubjiciebant? Profecto nullam; nec aliud reſpondere potuiſſent, niſi ſe a Majoribus ita accepiſſe, hominem funeſtatum tactu, aut conſpectu cadaveris humani eſſe *pollutum;* hoc eſt, ſe a teneris hanc opinionem imbibiſſe, ad ſacra accedere non debere, & dici ſolitos ejusmodi homines *pollutos;* ſed rationem rei, ac ſignificationem ejus vocis & ſimilium ſibi eſſe ignotas. *Joſephus* quidem aliquid hac de re dicere tentavit Lib. II. contra Apionem pag. 1074. ſed ejus verba intelligi nequeunt, fortaſſe quidem quod mendo laborent, ſed potiſſimum, ut puto, quod neſciret ipſe quid ſibi vellet. Εἴ τις, inquit,

ἐπὶ λέχος ἢ φθορὰν παρέλθοι, καθαρὸς εἶναι οὐ δύναται, εἰ (ſic lego, non ἢ) καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπολούσασθαι κελεύει ὁ νόμος ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐγείρεται μολυσμὸς ὡς πρὸς ἄλλην χώραν ὑποβαλόντων, καὶ γὰρ ἐμφυομένη σώματι κακοπαθεῖ ἡ ψυχὴ, καὶ τούτων αὖ πάλιν ὡς θανάτῳ διακριθεῖσα. A vocibus ψυχῆς τε &c. tanta ineſt hiſce verbis obſcuritas, ut Oedipo indigeant, quem nondum, ut opinor, invenerunt; nam ſunt perabſurde a *Sigiſm. Gelenio* verſa, nec quid velint ſcio.

8. Attamen hac poſita opinione, quaſi certiſſima, & re admiſſa quaſi perſpicua, innumeri ritus erant quibus homines hoc, aut aliis ſimilibus modis *polluti* purgabantur, aut expiabantur, & multi quidem ludicri. Non modo aqua, eaque pura abluebantur, ſed ceterorum elementorum ope, aut etiam animalium, plantarum, & foſſilium luſtrabantur; quorum luſtrationum exempla congeſſerunt (*) viri eruditi, quorum labore effectum eſt, ne nobis neceſſe ſit ulla huc convehere.

9. Quid vero erat *purgare*, aut *luſtrare*, hoc myſtico ſignificatu? Quæ intelligebatur mutatio fieri in homine, qui e domo funeſta egreſſus manus abluebat, aut aqua luſtrali adſpergebatur, aut ſimile quid faciebat? Corpus mundius non fiebat, quod fœdatum nemo dixerit, eo quod acceſſiſſet ad cadaver; nec animus etiam, qui cadavere nequaquam pol-

(*) *Vide Lomejerum Cap. XVIII. & ſeqq.*

pollutus fuiſſe cenſeri poteſt, purgabatur. Quid ergo ſignificabatur voce *purgare*, aut *luſtrare*? Ritum celebrare, cui, ſi verum quæras, cur hoc nomen eſſet impoſitum neſciebant.

10. Horum meminiſſe oportet fidum Interpretem, qui non Judicem agit Veterum, aut indagatorem Veri, ſed tantum fungitur interpretandi munere; quod totum in eo ſitum eſt, ut doceat quæ cogitarint Veteres, ſeu falſa ea ſint, ſeu vera; obſcura, ſeu clara; non quæ cogitare debuerint, ut ne fallerentur, aut quid dicerent intelligerent. Hoc vero neglecto, ſæpe videmus viros doctos omnes ingenii nervos intendere, atque omnem lapidem movere, ut ſub verbis nihil ſignificantibus, aut obſcuriſſimas notiones exprimentibus, perſpicuas & firmas ratiocinationes inveniant. Adtendant hæc ſtudioſi, & multo plura exempla harum rerum, inter legendum, invenient, quam vulgo perſuaſum eſt.

11. Hæc cum ſint manifeſta, nihil, quod in ratiocinatione noſtra carpi poſſit, video. At unum hoc objici queat, noſtrum eſſe oſtendere quî factum fuerit, ut Judæi veri Dei cultores ita etiam loquuti fuerint, & ſimiles ritus habuerint. Hoc vero paucis verbis poteſt expediri; nempe, inanes per ſe ritus a Deo nequaquam primum eſſe inſtitutos, ſed cum populus Hebræus eſſet illis dudum adſuetus, Deum leges ſuas ejus ingenio adtemperaſſe; quod cum alii, tum etiam nos oſtendimus, in *Commentario* noſtro *in Pentateuchum.* Ac ſane hoc liquebit, ſi reputemus, apud Ægyp-

 tios,

tios, quorum Regnum Hebraïca Republica multo antiquius fuit, talia uſitata fuiſſe, diu antequam naſceretur Moſes; ut nos ipſe docet, cum ait jam a tempore Joſephi Ægyptios non ſuſtinuiſſe convivari cum peregrinis, ne, nimirum, polluerentur. Vide Gen. XLIII, 31. & quæ illic notavimus Græci etiam & Romani, antequam noti eſſent illis Judæi, ejuſmodi opinionibus credulitatem ſuam addixerant. Nec certe incommodos & inutiles, cum ad vitam, tum ad virtutem quod adtinet, ritus inſtituiſſet umquam Deus; niſi inveniſſet Judæos iis adeo addictos, ut ex eorum animis nullis novis legibus evelli poſſen Poſſumus ergo, ſine ulla vel minima divinæ majeſtatis imminutione, dicere Deum cum pueris, ut ita dicam, balbutiiſſe, quando de pollutionibus, ex more recepto, loquutus eſt. Poſſumus proinde inſtitutores primos ejuſmodi rituum ridere, & oſtendere eos inanibus verbis plebi impoſuiſſe.

12. Certe plerique Patres, qui adverſus Ethnicos ſcripſerunt, ita eorum ritus oppugnarunt, ut ſimul oſtenderint, ſi Judæis Deus eos impoſuit, id nequaquam factum fuiſſe, ob eorum rituum præſtantiam; ſed propter Judæorum perverſam indolem, qui meliora repudiaturi erant. Eam in rem, multa habet Scriptor *Conſtitutionum Apoſtolicarum*, qui certe in multis laudari potuiſſet, ſi ſuo ipſius nomine proferre ea maluiſſet, quæ Apoſtolis, non excuſanda fraude, tribuere conatus eſt. Pauca tantum, de *pollutionibus*, excerpemus. Ita ergo, apud eum, Apoſtoli

Lib.

Lib. VI. c. 27. quod inſcribitur *de obſervationibus Judaïcis & Ethnicis*, mulieres & viros adloquuntur; μελέτα τοὺς αὐτοῦ νόμους, μηδὲν παρατηρουμένη, μὴ κάθαρσιν φυσικὴν, μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν, ἢ ἀποβολὴν, μὴ μῶμον σώματος. ἐπείπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα ΜΩΡΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΕΦΕΥΡΕΜΑΤΑ ΜΑΤΑΙΑ, καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντα. οὔτε γὰρ κῆδος ἀνθρώπου, οὔτε ὀστέον νεκροῦ, οὔτε μνῆμα, οὔτε τοιόνδε βρῶμα, οὔτε ὀνειρωγμὸς μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου ψυχήν. ἀλλὰ μόνη ἀσέβεια ἡ εἰς Θεὸν, καὶ παρανομία, καὶ εἰς τὸν πλησίον ἀδικία: *meditare etiam leges illius, nihil obſervans, non purgationem naturalem, non copulationem legitimam non partum aut abortionem, non corporis maculam; ſiquidem hujusmodi obſervationes ſunt* HOMINUM STULTORUM INVENTA INANIA, *& ratione carentia. Neque vero hominis funus, atque oſſa mortui, neque ſepulcrum, neque certus quidam cibus, neque nocturnum ſeminis profluvium polluere animum hominis poſſunt; verum ſola impietas in Deum & iniquitas, & erga proximum injuſtitia.* Vide & Cap. XXX.

CAPUT VIII.

De Notionum Adæquatarum & Inadæquatarum nominibus.

1. OMNES, ut recte ſummus Orator, *trahimur & ducimur ad cognitionis & ſcientiæ cupiditatem, in qua excellere pulcrum putamus.* Cognitio autem eſt duplicis generis, alia enim eſt adcurata, omneſque rei cognitæ complectitur partes; alia vero minus perfecta, & quæ ad nonnullas dumtaxat pertinet. Cum innumera ſint, quæ nonniſi poſteriore modo cognoſcimus, nec etiam aliter cognoſcere poſſumus; attamen perpetua quadam ſiti perſpiciendarum rerum, quas natura ipſa nobis occuluit, laboramus.

2. Sæpe etiam, quæ eſt humani ingenii aut cæcitas aut ſuperbia, nobis ea penitus nota eſſe putamus, quæ partim dumtaxat novimus. Tum vero, cum de iis rebus loquimur, vocibus utimur, quæ ſæpe plus ſignificant, quam intelligimus; & aliorum etiam Scripta legentes eorum dictis ſententiam multo ampliorem ac pleniorem, quam umquam eorum animis obverſata eſt, tribuimus. Hinc fit ut ab eorum ſententia aut penitus aberremus, aut partim deflectamus; dum vocibus, quæ *adæquatas* notiones ſignificent, uſos eos eſſe perperam credimus. Igitur intereſt eorum, qui

Ve-

Veterum Scripta intelligere cupiunt, probe diſtinguere nomina *adæquatarum* notionum a nominibus, quibus *inadæquatæ* tantum rerum notiones ſubjectæ ſunt.

3. I. Docuimus, *Logicæ* P. I. c. 10. adæquatas eſſe omnes notiones ſimplices; ideoque harum nominibus ſubeſſe adæquatas notiones. Adæquatæ pariter ſunt notiones Modorum *abſtracte* ſpectatorum, cum ſimplices ſunt, aut etiam compoſiti, ſi omnes eorum partes norimus; & vocabula, quibus ſignificantur, nomina ſunt notionum adæquatarum. Fingimus etiam ipſi varias notiones, quibus animus addit, aut detrahit quidquid vult; quod non ſint imagines rerum, quæ extra nos ſunt; ſed mera noſtra figmenta; quibus in notionibus cum ſit nihil, niſi quod volumus, non mirum ſi ſint adæquatæ, ac proinde ſi idem de earum nominibus, ac de ſuperioribus feratur judicium. Notionum ergo adæquatarum nomina ſunt *calor*, *frigus*, *dolor*, *voluptas*, &c *rotunditas*, *triangularis*, *quadrata figura*, aut ex iis miſta, &c. *Centaurus*, *Chimæra*, &c.

4. II. At ſi deveniamus ad Subſtantias, quas ſpectamus ut re ipſa exſiſtentes, tum demum ſcire non poſſumus an nobis obverſentur notiones earum adæquatæ; imo vero, ſi rem paullo diligentius expendamus, nobis conſtabit inadæquatas eſſe, (*) quod alibi demonſtravimus. Igitur quotieſcumque occurrent nomina Subſtantiarum, aut rerum quarum partes ſunt Subſtantiæ, certum hoc haberi

Ff 5

(*) *Logicæ P. I. c.* 10.

beri debet, ea eſſe nomina notionum inadæquatarum. *Deus*, *homines*, *corpus*, *ſpiritus*, *animal*, *planta*, *lapis*, *metallum*, &c. nomina ſunt ejusmodi.

5. III. Præterea ipſi Modi, cum ſermo eſt de Modis re vera exſiſtentibus in Subſtantiis, aut qui fuiſſe ſtatuuntur, ſi præſertim res agatur in qua multæ ſint circumſtantiæ; ipſi, inquam, illi modi hominibus numquam omnes innoteſcunt; ideoque, nomina & loquutiones, quibus deſcribuntur eventus, ſermones, aut alia quæ narrantur, ſunt notionum inadæquatarum adpellationes. Exempli cauſa, *victoria Cæſaris de Pompeio*, *ſermones Socratis in carcere*, vocabula ſunt rerum inadæquate notarum.

6. Hinc varia maximi momenti conſectaria deducere licet. Primum enim hinc ſequitur, cum Scriptorem legimus de Subſtantia quadam aut de eventu multiplicibus Modis conſtante, loquentem, nos non poſſe plenam notionem rei, de qua agit, ei tribuere. Secundo, ſi integram notionem ejus rei non habet; non poſſe ex ejus dictis ea colligi, quæ ut colligi queant, neceſſe eſt rem penitus eſſe notam. Tertio, ex notione nequaquam perfecta ſæpe naſci maximas difficultates, quæ ex eo Scriptore neutiquam ſolvi poſſunt. Denique nihil tutius eſſe, in ejusmodi rebus, quam cohibere judicium, cum de re ipſa, tum de ſententia Scriptoris, quem legimus. Verum hæc ſunt paullo pluribus illuſtranda.

7. I. Prima omnium Subſtantiarum eſt *Deus*,

Deus, ad quem id nominis ſingulari quodam ſenſu pertinet. Scimus *a poſteriore*, ut Philoſophi loquuntur, nihil perfectionis ineſſe creaturis, quod illi non inſit; nam a fonte nihil poteſt manare, quod in eo antea non fuerit. At nemo mortalium adæquatam notionem ejus perfectionum numquam ſibi effinxit. Itaque quæcumque ſit Scriptorum, qui de divina natura ſcripſerunt, ſapientia; nihil adæquati de æterna illa Subſtantia ab iis exſpectandum eſt. Quotieſcumque occurrit vox DEUS, tenendum ſemper eſt nomen eſſe notionis, quæ, pro Scriptoris ingenio, aut ſapientia, plura aut pauciora complectitur adtributa; ſed quæ Archetypum ipſum neutiquam æquat, aut æquare poteſt.

8. Imo vero, cum ſermo eſt de aliis Subſtantiis, ſeu ſpirituales illæ ſint, ſeu corporeæ; nomina, quibus adpellantur, ſunt vocabula parum integrarum notionum. *Mens* humana quid ſit neſcimus; *Corporis* intima natura, & humani quidem ſingularis diſpoſitio; exceptis iis quæ oculos aut ſolos, aut inſtrumentis adjutos percellunt; nobis ignota eſt. Minus novimus ceteros ſpiritus, ceteraque corpora. Itaque quoties de illis agunt Veteres, toties fatendum eſt eos uti nominibus inadæquatarum notionum.

9. Quod ſi ſermo ſit de actionibus Dei, aliarumque intelligentium Naturarum; aut ſi res, de quibus loquuntur, multiplices circumſtantias, interventumque variarum cauſarum complectantur; tum vero rerum compoſitarum inadæquatas dumtaxat notiones, ſingulis

gulis ferme vocabulis, ſignificant. Similis eſt eorum ſermo tenuiſſimis illis picturis, quæ quaſi in receſſu cernuntur, & offerunt quidem nobis varia ſpectanda, ſed propter tenuitatem, ac diſtantiam imperfecta, ac evanida rerum majorum veſtigia. Qui loquuntur περὶ τῶν θειῶν ὑποστάσεων, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος ἁγίου, & de aliis id genus, multum abeſt ut adæquatas notiones verbis ſuis ſubjiciant. Qui Hiſtorias narrant, quamvis copioſe omnia perſequantur, quatenus licet, innumeras circumſtantias, aut notas, aut arcanas neceſſario prætermittunt, ex quibus ſæpe eventus penderunt. Hæc non dico, quaſi vitio vertam Theologis aut Hiſtoricis, quod pleniores iis non fuerint notiones; multa enim ſunt, quæ plenius noſſe non poterant; at ii digni ſunt, qui reprehendantur, qui imperfectas notiones cum adæquatis miſcent, voluntque in Veterum Scriptis ea reperire, de quibus illi numquam cogitarunt; aut, quod pejus eſt, credenda ea, gravibus propoſitis pœnis, aliis imponunt.

10. Si ea, qua par eſt, adtentione & reverentia expendamus quæ Apoſtoli habent de Jeſu-Chriſto, facile intelligemus eos non putaſſe *merum* eſſe *hominem*, quandoquidem ei mundi (*) creationem tribuunt; eoſque errare, qui ſimilia ſentiunt; ſed de ratione, qua æternum Numen cum Jeſu homine conjunctum ſit, tacent; quo credibile ſit arcanum illud iis, in terris agentibus, nondum revelatum fuiſ-

(*) *Joan. C. I, 10. 14, ubi vide a nobis notata.*

fuiſſe. Sciverunt Chriſtum eſſe Deum & Hominem, atque ita de eo loquuti ſunt; ſed modum rei ignoraſſe videntur, certe nusquam explicant, adeo ut merito ſuſpicari inadæquatam eis hujus rei fuiſſe notionem poſſimus. At Religionis Chriſtianæ, ſequentibus ſæculis, Interpretes temere ſtatuentes ex verbis Apoſtolorum pleniorem rei notionem colligi poſſe, quam revera poteſt, modum ejus conjunctionis definire adgreſſi ſunt, & ſingulare nomen ei imponere; unde natæ olim *Eutychianorum, Neſtorianorumque* & aliorum concertationes; quæ nec hodie ſopitæ ſunt, nec potuerunt, aut poſſunt ex ſolis Apoſtolorum Scriptis componi; quia Theologi neſciunt in notionibus inadæquatis adquieſcere, quamvis pleniores ex Scriptura colligere nequeant. At ſi quod obſcurius docent Apoſtoli, obſcure intelligere ſatis habuiſſent, nec ulterius progredi voluiſſent; nulla forte umquam diſſidia hac de re orta fuiſſent, aut facile ſaltem compoſita.

10. Nec quisquam nos nimiæ temeritatis arguat, quod Apoſtolis ipſis nonnullarum ſublimiorum rerum fuiſſe notiones inadæquatas dicere auſimus. Diſerte hoc de ſe profitetur Paulus, in eximio illo Capite XIII. prioris ad Corinthios, in quo poſtquam longe prætulit caritatem cognitioni omnium myſteriorum, ita pergit verſu 8. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι, καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι, παύσονται, εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται. ἐκ ΜΕΡΟΥΣ δὲ γινώσκομεν, καὶ ἐκ ΜΕΡΟΥΣ προφητεύομεν.

μεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ΤΕΛΕΙΟΝ, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται· ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι δὲ γινώσκω ἐκ ΜΕΡΟΥΣ, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην: *caritas numquam excidit, ſive prophetiæ, evacuabuntur; ſive Linguæ, ceſſabunt; ſive ſcientia, deſtruetur; Ex* PARTE *enim cognoſcimus, & ex* PARTE *prophetamus. Cum autem venerit quod* PERFECTUM *eſt, evacuabitur quod ex parte eſt. Cum eſſem parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus ſum vir, evacuavi quæ erant parvuli. Videmus nunc per ſpeculum, in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognoſco ex* PARTE, *tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.*

11. Tam inſignis eſt hic Apoſtoli locus, & usque adeo ad rem noſtram facit, ut nonnihil ei immorari operæ pretium videatur. Itaque ſingulas hujus orationis partes conſiderabo. I. Obſervat Paulus prophetiarum, Linguarum exoticarum, & eruditionis Theologicæ, qualis hiſce in terris floret, omnem uſum ſublatum iri in altera vita; ſed caritatis mutuæ, qua beati Deum & ſe invicem proſequentur, uſum numquam abolendum; unde ſequitur ut caritatem pluris faciamus, quam omnem illam eruditionem noſtram, cujus breviſſimus eſt in hac vita uſus, quamlibet vera ſit. II. Tum rationem ſubjicit, quod cog-

nitio

nitio noſtra, adeoque ipſius Apoſtoli, ſit *inadæquata*, ſive, quod perinde eſt, *ex parte* tantum norimus, quæ novimus; nimirum, in iis quæ ad Deum, & Theologiam ſpectant, de quibus ſolis hic ſermo eſt, non de ceteris diſciplinis, niſi quatenus cum illis ſunt conjunctæ. Inadæquata autem notio nullius eſt amplius uſus, poſtquam plenior eſt comparata. Exempli cauſa, ſi conferatur Theologia Judæorum, qualis erat antequam Chriſtus & Apoſtoli Evangelium prædicaſſent, cum ea quam conſequuti ſunt ex revelatione Evangelii, erat tantum ἐκ μέρους. Quamobrem, patefacto Evangelio, omnis illa legalis eruditio Judæorum κατηργήθη, *inutilis facta eſt:* haud aliter ac lumen lucernæ, exorto ſole, inutile eſt. Si quis ergo Judæus, ante notum Chriſtum, vel poſt notum & rejectum, ſibi ipſe usque adeo blanditus eſt, ut exiſtimarit ſibi Theologiæ adæquatam eſſe cognitionem, quod ſine dubio multi crediderunt; vehementer erravit, quamvis ſe minime errare conſideret. Sic & nos hodie graviter hallucinaremur, ſi omnia nobis *adæquate* nota eſſe exiſtimaremus, ut nos docet hic Paulus, utque tenebris hujus vitæ erepti ipſi tandem experiemur. Tunc demum, *cum venerit quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex parte eſt.* Ut Judæos, antequam veniſſet Chriſtus, ſibi eruditionis cauſa placentes, puduit ſuæ inſcitiæ a Chriſto edoctos: ſic & nos, qui hodie forte ſuperbimus ob eruditionem longo tempore, & ma-

maximis laboribus vigiliiſque comparatam, pudebit olim noſtræ ignorantiæ, cum Deus nos beaverit. Quanto ergo ſatius eſſet hic non ſuperbire, definiendo quæ non niſi partim novimus, quaſi nobis eſſent perſpecta; ſed ad ampliorem alterius vitæ cognitionem judicium differre, & interea fateri nobis per omnia *non liquere?*

12. Egregie hoc nos docet III. Paulus, comparatione ex puerili & virili ætate deducta; ex qua intelligimus minimum tantum fore diſcrimen inter hodiernam hanc noſtram eruditionem, quæcumque ſit, & eam quæ futura eſt in cœlo; quantum eſt inter opiniones puerorum & peritiam virorum, quod adtinet ad res hujus vitæ. Igitur quamvis tumeamus, oportet nos fateri vaſtiſſimam eruditionem Theologicam mortalium in hiſce terris, collatam cum Angelica, aut cum ea quæ olim erit beatorum hominum, puerilem plane eſſe. Rideremus puerum, qui, ne de majoribus erroribus pueritiæ agam, exiſtimaret ſibi perſpecta eſſe quæ videremus eum imperfectiſſime noſſe, & propterea ſibi ipſe plauderet: ſic & nos, ſi ita loqui fas ſit, rident beatæ illæ Mentes, quæ multo præſtantiores ſunt nobis, quam nos ſumus puerulis, cum audiunt nos audacter & ſuperciliose loquentes, de iis quæ non novimus, niſi inſtar ejus *qui videt, aut vidiſſe putat per nubila lunam.* Certe eos noſtræ cæcitatis & ridiculæ ſuperbiæ, in tanta ignorantia, miſeret. Si videamus forte pueros inter ſe de puerilibus opini-

nioni-

mus forte pueros inter ſe de puerilibus opinionibus primum diſceptantes, deinde ad verbera devenientes, quam acerrimo queunt pugilatu certare; non poſſumus illis non iraſci quod, propter id quod neutri ſciunt, ita inter ſe, pro ætate, pugnent. Quid vero putamus cogitare Angelos, cum vident viros adultos, aut ſenes, jam non pugnis, ſed legibus, edictis, exſiliis, pœniſque omnis generis in ſe invicem, propter multa, quæ iis aut penitus, aut partim ignota ſunt, ſævire? Profecto non modo pueros, ſed & nequam pueros, ac flagris dignos eſſe cenſent. Cum animadvertunt inconſpicui illi factorum noſtrorum ſpeculatores, viros, qui graves haberi volunt, dies, noctesque garrientes de iis quæ neſciunt; diſceptantes inter ſe primum privatim, deinde palam; tum ſcriptitantes, ac infeſto ſtylo digladiantes: poſtea coïtiones facientes, ut numerum ſecum conſentientium cognoſcant, videantque ne quid factionis opinio capiat detrimenti, in eo terrarum angulo in quo plurimum poſſunt; ac tandem aliis (viriſne dicam, an pueris?) ſollemniorem in modum convocatis, leges condere de iis quæ ignorant, quaſi divinas aliis ſui ſimilibus obtrudere. & omnibus rationibus diſſentientes vexare; cum animadvertunt, inquam, hæc Angeli, quid illis animi eſſe putamus? Parum abeſt quin non jam ludos, ſed tragœdias noſtras perturbent, male illico mulctatis cæcis illis qui in alios cæcos ſæviunt; & facerent, niſi ſummus ἀγωνοθέτης juberet eos ex-

exſpectare, donec judicium ipſe ſit de hiſce omnibus laturus, & ſuperbos ac immites a modeſtis ac manſuetis ſeparaturus. Interea forte beati illi Spiritus, iidemque generis noſtri amantes, non voce quidem, quæ aures verberet, ſed tacitis, ut ita dicam, in animum noſtrum inſuſurrationibus, nos monent ut memores noſtræ ignorantiæ paullisper cohibeamus judicium, donec intra pauculos annos rem pernoſcamus; cum nos Deus ex hac vita evocaverit, oſtenderitque in clara luce, quam nunc fruſtra in tenebris quærimus, Veritatem.

13. Quod ſi arcanos hoſce ſuſurros adfectuum tumultus ac ſtrepitus nos audire non ſinit, at oculi noſtri feriantur neceſſe eſt, ſententia hacce Pauli, qui atramento, quod nulla delebit ætas, ſcripſit IV. nos *videre nunc per ſpeculum, in ænigmate, nos cognoſcere ex parte; ſed poſtea facie ad faciem* viſuros, *cognituroſque ut ipſi cogniti ſumus.* Non tantum ergo partim novimus, ſed & obſcure atque ænigmatice; ita ut, ſi partes quasdam ænigmatis nobis propoſiti adſequamur, ſuperſint aliæ, quas nequaquam intelligimus. Quod ſi Paulus, poſt tam ſublimes revelationes, de ſe ipſe faſſus eſt, quis nunc audebit apud nos de ſe negare?

14. II. Geometræ, qui omnia ſua deducunt ex abſtractis, adæquatisque notionibus, in quibus nulla eſt obſcuritas, fa-

cilliſſime a Lectoribus adtentis intelliguntur. Nihil illis tribuitur, quod non agnoſcant, & cujus omnia neceſſaria conſectaria amplecti pro ſuis parati non ſint. At cum res, de qua incidit ſermo, *inadæquate* nota eſt, nec vocabulis ſignatur, quæ totam ejus naturam complectantur, cavendum ne contrarium ſtatuamus, ut fit, atque hinc inania conſectaria deducamus. Hinc exſtiterunt tot controverſiæ de Veterum ſententia, ad res divinas, ſpirituumque & mentis humanæ naturam quod adtinet. Plenas, nimirum, notiones earum rerum illis tribuimus, quas plene nullus mortalium umquam novit. Igitur, ſi ſapimus, nihil ex eorum dictis colligemus, quod amplius quam eorum inadæquatæ notiones pateat. Si velimus eorum eſſe diſcipuli, in ejusmodi notionibus eſt nobis adquieſcendum, nec ulterius quidquam quærendum. Alioqui ſi ope conſectariorum pleniores, quam illi, adipiſci notiones nitamur; dum ſtatuimus eos adæquatarum notionum nomina protuliſſe; ab eorum ſententia ſenſim recedemus, nec minus peccabimus, ac ſi quis ex ſumma non integra rationem integram inire inſtitueret.

15. III. Maximæ difficultates in hiſce rebus neceſſario naſcuntur ex imperfectis notionibus, præſertim ſi eas perfectas judicemus: quemadmodum innumeræ orirentur, in calculo ſummarum, quas non-

niſi ex parte noſceremus. Rationes varias in concordiam numquam redigere poſſemus, quæ forte tamen conſentirent; ut facile animadverteremus, ſi integræ ſummæ nobis eſſent notæ. Nomina inadæquatarum notionum, quibus uſi ſunt Veteres, occaſionem ſuppeditant innumeris quæſtionibus; quas ipſi Scriptores non adtigerunt, nec licet nobis ex ejuscemodi nominibus ſolvere. Quot poſſunt quæri de ſententiis Veterum, cum recte, tum ſecus de rebus divinis ſentientium, quæ ex illorum verbis ſolvi nequeunt? Quas tenebras nobis ipſi offundunt, cum volunt id quod ſentiunt efferre? Norunt quam verum ſit quod dico qui legerunt quæ, de *Nicænis* controverſiis, ſcripta ſunt a viris doctiſſimis *Dionyſ. Petavio*, *Steph. Curcellæo*, *Pet. Dan. Huëtio*, *Rod. Cudwortho* & nuper a *Georg. Bullo.* Ad finem hujus Opuſculi properantibus non licet adcuratius rem explicare, & nonnulla hac de re dicta ſunt, ſuperioris Sectionis Capp. XIV. & XV. quæ id quod volumus in aperta luce collocarunt. Similia poſſumus dicere de plerisque Hiſtoriis, ex quarum narratione oboriuntur aliquando tenebræ, nulla luce ingenii diſcutiendæ; quia, ab Hiſtoricis, licet vera dicentibus, quidquid oportebat dici non eſt Scriptis mandatum; quod eos fugerit longe maxima pars rerum, quarum hiſtoriam ſcribere adgreſſi ſunt. Exemplo *Q. Curtii*, ſequentis Criticæ noſtræ

Par-

Partis Sectione tertia, rem comprobatam dabimus. Interea cavendum a peccato nimis quam frequente, quo de eventibus ex imperfectiſſimis hiſtoriis judicamus; quaſi omnia eſſent complexæ, quæ ad rationes & cauſas eventuum pertinent. Peccatum hoc committitur præſertim ab Hiſtoriarum Eccleſiaſticarum Interpretibus, qui paſſim ex mutilis ac mancis narrationibus, conſectaria colligunt; quaſi nihil eſſet omiſſum, aut quaſi perſpicuum eſſet id jure factum quod probant, injuria vero quod ipſis diſplicet. Hinc poſtea miræ exoriuntur repugnantiæ, quas fruſtra tollere nituntur.

16. IV. Manifeſtum eſt ex antecedentibus, in retexenda Veterum de rebus, quas ex parte tantum norant, ſententia, eos occurrere nodos, qui vix ac ne vix quidem ſolvi a nobis poſſint. Quid ergo ſupereſt faciendum, niſi ut in obſcuris & ἀδήλοις cohibeamus judicium? aut, ſi judicemus, ut noſtra judicia niti obſcuris nominibus aut deſcriptionibus inadæquatarum notionum; ideoque conjecturas potius eſſe, quam res compertas; nec proinde invitis aliis obtrudendas, nec temere damnando aliter ſentientes, aut acerbius traducendos meminerimus. Res ſunt per ſe obſcuræ, nec niſi partim notæ, eæque verbis nequaquam claris expreſſæ. Neque verba, rebus collata, clariora fieri poſſunt; neque ex verbis, interdum parum aptis, lux

lux ulla rebus adfertur. Mirum eſſet, niſi quis in tantis tenebris ſubinde erraret; at quo majus eſt errandi periculum, eo nos erranti oportet eſſe æquiores.

II. PARTIS CRITICÆ.

FINIS.

A Ø 1 1453722

11629

Digitized by Google